

T.C.

İSTANBUL 29 MAYIS ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

AHMEDÎ, KADİ BURHÂNEDDÎN VE SEYYİD NESÎMÎ DİVANLARINDA
NEBÂTÎ UNSURLAR

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Melike Beyza MURAT

Danışman:

Prof. Dr. Orhan BİLGİN

İSTANBUL

2021

T.C.

İSTANBUL 29 MAYIS ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

**AHMEDÎ, KADI BURHÂNEDDÎN VE SEYYİD NESÎMÎ
DİVANLARINDA NEBÂTÎ UNSURLAR**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Melike Beyza MURAT

Danışman:

Prof. Dr. Orhan BİLGİN

İSTANBUL

2021

T. C.
İSTANBUL 29 MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda 010119YL03 numaralı Melike Beyza MURAT'ın hazırladığı “*Ahmedî, Kadî Burhâneddîn ve Seyyid Nesîmî Divanlarında Nebâtî Unsurlar* ” konulu yüksek lisans tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 25/10/ 2021 günü (16:00–17:05) saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı olduğuna oy birliği ile karar verilmiştir.

Prof. Dr. Orhan BİLGİN
İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi
(Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)

Doç. Dr. Rabia Şenay ŞİŞMAN
İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi

Prof. Dr. Sebahat DENİZ
Marmara Üniversitesi

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Melike Beyza MURAT

25/10/2021

ÖZ

Ahmedî, Kadı Burhâneddîn ve Seyyid Nesîmî bugün yazılı olarak bulabildiğimiz ilk divanların sahipleridirler. Bir devrin başlangıcını temsil eden bu divanlar elimizde bulunan en eski divan örnekleri olmaları hasebiyle bu dönemin sanat anlayışını inceleyebilmek adına en büyük yardımcılarımızdır.

Çeşitli temalar çevresinde divanların tahlillerini yapmak dönemin anlayışını anlamlandırabilmek için önemlidir. Tema olarak içinde yaşadıkları hayatın vazgeçilmez bir parçası olan bitkiler tercih edilmiştir. O devirde şairin tabiata bakışı ve onu anlamaya çalışma şekli beyitler yoluyla tetkik edilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmanın amacı elimizde bulunan ilk divanları inceleyerek klasik edebiyatın iptidai olarak adlandırabileceğimiz devresinde tabiata bakışın nasıl olduğunu anlamaya çalışmaktır. Bahsedilen üç divandaki nebâtî unsurlar karşılaştırılmalı olarak ele alınmıştır. Ahmedî divanında 130, Kadı Burhâneddîn divanında 100 ve Seyyid Nesîmî divanında 85 nebâtî unsura tesadüf olunmuştur. Belirlenen kelimeler çiçekler, ağaçlar, meyveler ve hubûbat olmak üzere dört bölümde ele alınmıştır.

Şairlerimizi daha yakından tanıyabilmek için öncelikle hayatları incelenmiştir. Sonrasında nebâtî unsurların toplumumuz için önemi aktarılmıştır. Dört ana başlık altında incelenen nebatlar kullanım sıklıklarına göre sıralanmıştır. Ele alınan bitkilerle ilgili önce sözlük bilgileri verilmiş daha sonra tasnife göre örnek beyitlerin gerekli durumlarda nesre çevirisi verilmiş yahut açıklama yoluna gidilmiştir. Son kısımda ise istatistiksel bilgi verilerek üç şairin nebâtî unsurları kullanım sıklığı arasında mukayese yapılarak analiz edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ahmedî, Kadı Burhâneddîn, Seyyid Nesîmî, klâsik Türk şiiri, bitkiler.

ABSTRACT

Ahmedi, Kadı Burhaneddin, and Seyyid Nesîmî are the owners of the first divans that we can find in writing today. These divans, which represent the beginning of an era, are the oldest examples of divans we have, and they are our greatest helpers in order to examine the understanding of the art of this period.

It is important to analyze the divans around various themes in order to make sense of the understanding of the period. Botanical elements, which is an indispensable part of the life they live in, was chosen as the theme. At that time, the poet's view of nature and the way he tried to understand it was tried to be examined through couplets. The aim of this study is to examine the first divans we have and to try to understand how the view of nature was in the period of classical literature that we can call primitive. The vegetable elements in the mentioned three divans are discussed comparatively. 130 in the Ahmadi Divan, 100 in the Kadı Burhaneddin Divan, and 85 in the Sayyid Nesîmî Divan. The determined words are discussed in four sections: flowers, trees, fruits, and cereals.

In order to get to know our poets better, first of all, their lives were examined. Afterward, the importance of vegetable words for our society is explained. The plants examined under four main headings are listed according to their frequency of use. First, the dictionary information about the plants discussed is given, and then the sample couplets are translated into prose or explained according to the classification, when necessary. In the last part, statistical information was given and it was tried to be analyzed by comparing the usage frequency of the vegetable elements of the three poets.

Key Words: Ahmedî, Kadı Burhâneddîn, Seyyid Nesîmî, classical Turkish poetry, herbs

ÖNSÖZ

Klasik Türk edebiyatı çeşitli adlandırmalarla anılsa da 13.yy ve 20.yy arasını barındıran bir devre verilen isimdir. Belirtilen dönem içinde kaleme alınan eserler nazım, nesir ve nazım-nesir karışık olmak üzere üç kola ayrılabilir. Bahsedilen eserler çeşitli konularda yazılmıştır. Tabâbetten ahlâkî eserlere, taşlamadan doğum günlerine kadar hemen her konuda eser kaleme alınmıştır. Bahsedilen temalardan biri de bitkilerdir.

Bitkiler edebiyatımızda geniş bir yere sahiptir. Hemen her divanda rastlanabilecek bu unsurlar Ahmedî, Kadı Burhâneddîn ve Seyyid Nesîmî divanları üzerinden incelenerek ele alınmıştır.

Çalışmanın konusunu tespit ederken ilk divanlardan olan bu üç şairin divanı taranmış, böylece iptidâî dönemlerde şairlerin bitkilere bakış açıları ele alınmak istenmiştir. Tez hazırlanırken Ahmedî'nin e-kitap olarak Yaşar Aydoğan tarafından hazırlanan divanı, Muharrem Ergin'in neşrettiği *Kadı Burhâneddîn Divanı* ve Hüseyin Ayan'ın, *Nesîmî: Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Divanının Tenkitli Metni* adlı çalışması kullanılmıştır. Tezde geçen tüm beyitler yukarıda belirtilen divanlardan alınmışlardır. Sözü edilen eserler divanların transkriptli hâli olmayıp divanlarda daha rahat bulunabilmesi için imlâları muhafaza edilerek teze alınmıştır.

Çalışma, “Ahmedî, Kadı Burhâneddîn ve Seyyid Nesîmî'nin bitkilere bakış açısı nedir?” sorusu üzerine kurulmuştur. Bu şekilde hem hayatta hem de şiirde çokça yer alan bitkilerin beyitlerde nasıl işlendiği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bunun yapılabilmesi için öncelikle çeşitli kaynaklar taranarak o dönemde kullanılan nebâtî unsurların listesi çıkarılmıştır. Bu çıkan kelime listesi ışığında üç divan taranarak bulunan beyitler fişlenmiştir. Divan taramaları sırasında listemde bulunmayan kelimeler de çıkmıştır. Bahsedilen bu kelimeler de listeye alınmıştır. Fişlenen beyitler tasnif edilerek çiçek, ağaç, meyve, hububat olmak üzere dört ana bölüm altında sıralanmıştır. Tespit edilen tüm beyitler kullanılmamış, kelimeyi en iyi anlattığı düşünülen beyitler teze alınmıştır. Bölümler en çok kelime barındırandan en aza doğru sıralanmıştır. Bölümler içindeki bitki isimleri alfabetik sırayla yerleştirilerek kullanım kolaylığı

sağlanmaktadır. Nebâtî kelimelerin alt başlıkları ise divanlarda kullanım sıklığına göre sıralanmıştır. Böylece nebâtî unsurun bulunması kolaylaştırılırken alt başlıkların kullanım sıklığına göre sıralanmasıyla dönemin o bitkiye bakış açısının görülmesi amaçlanmıştır. Tez çalışmasının sonuna grafikler kısmı eklenerek buradaki beyitlerin genel görünümü verilmiştir.

Tez, Giriş bölümünün ardından *1.Çiçekler, 2.Ağaçlar, 3.Meyveler ve 4. Hubûbat* olmak üzere dört ana başlık altında şekillendirilmiştir.

Tezin sonuç kısmından önce bitkilerin kullanım sıklıklarını gösteren grafikler eklenmiştir.

Son olarak tanıştığımız ilk andan beri bir akademisyen ve bir büyüğüm olarak desteğini esirgemeyen, geniş hayat tecrübesi ile bana yol gösteren, şefkatini ve yardım elini daima üzerimde hissedeceğim değerli hocam ve tez danışmanım Prof.Dr. Orhan BİLGİN'e teşekkürü bir borç bilirim. Bu alanda çalışmam için beni yüreklendiren ve bu büyüğü dünyaya adım atma cesaretini veren sayın hocam Prof. Dr. Sebahat DENİZ'e minnettarım. Evimizde çeşit çeşit divanlar bulundurarak daha lisedeyken klasik Türk edebiyatı ile tanışmamı sağlayan, eğitim-öğretim hayatım boyunca maddi manevi desteklerini eksik etmeyen biricik aileme ve bu ailenin her bir ferdine ayrı ayrı şükranlarımı sunarım.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
BEYAN	iii
ÖZ.....	iv
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ.....	vi
GİRİŞ.....	1
Dönemin Seçilmesinin Nedenleri.....	2
Şairlerin Hayatları, Edebî Kişilikleri ve Eserleri.....	3
Ahmedî.....	4
Kadı Burhâneddîn.....	6
Seyyid Nesîmî	7
Genel olarak nebât	8
Tıp.....	8
Bahçe.....	9
Kültür-edebiyat.....	10
BİRİNCİ BÖLÜM: ÇİÇEKLER.....	12
1.1. Benefşe	12
1.1.1. Saç.....	12
1.1.1.1. Zülf	13
1.1.1.2. Gisû.....	14
1.1.2. Bükülmüş.....	14
1.1.3. Kulak	15
1.1.4. Gussa	16
1.1.5. Perîşân	17
1.1.6. Renk	17
1.1.7. Ayva tüy	18
1.1.8. Başı eğilmiş	19

1.1.9.	Sağır	19
1.1.10.	Koku	19
1.1.11.	Hizmetçi.....	20
1.1.12.	Dilenci.....	20
1.2.	Erguvan.....	21
1.2.1.	Gözyaşı.....	21
1.2.2.	Yüz	22
1.2.3.	Yaprak	22
1.2.4.	Org-İçki	23
1.3.	Gonca.....	23
1.3.1.	Ağız	24
1.3.2.	Gönül darlığı sıkıntı	25
1.3.3.	Sabâ yeli	26
1.3.4.	Taze dudak.....	27
1.3.5.	Ağzı kapalı/dilini tutan.....	28
1.3.6.	Elbisesi/yakasası yırtık	28
1.3.7.	Koku	29
1.3.8.	Handan.....	29
1.3.9.	Sır	30
1.3.10.	Peykân.....	30
1.3.11.	Hayâ ehli	31
1.3.12.	Örtülü	31
1.3.13.	Gonca-bülbül.....	31
1.3.14.	Bürka'	32
1.3.15.	Nikâb.....	32
1.3.16.	Yüreği yara.....	33
1.3.17.	Nihan dudak	33
1.3.18.	İçi kan	33
1.3.19.	Nazlı.....	34
1.4.	Gül.....	34

1.4.1.	Yanak	34
1.4.2.	Sevgili yüzü.....	36
1.4.3.	Gül-bülbül	38
1.4.4.	Handan	39
1.4.5.	Gül suyu	40
1.4.6.	Diken.....	41
1.4.7.	Gülşeker	42
1.4.8.	Gül rengi kırmızı	43
1.4.9.	Hayâ	44
1.4.10.	Yakasını çâk etmek	45
1.4.11.	Gülün açılması/açık olması	45
1.4.12.	Temaşa.....	46
1.4.13.	Taze	46
1.4.14.	Gül-endâm	47
1.4.15.	Bahar gelmesi	48
1.4.16.	Nikâb	49
1.4.17.	Gülün solması	50
1.4.18.	Cilve	50
1.4.19.	Tavus	51
1.4.20.	Gül mushafı	51
1.4.21.	Ateşin gül olması	52
1.4.22.	Siper	52
1.4.23.	Sevgiliye hitap	53
1.4.24.	Sadberg.....	53
1.4.25.	Taç.....	54
1.4.26.	Güzel koku.....	54
1.4.27.	Peykân	54
1.4.28.	Baş ağrısı	55
1.4.29.	Gülün Hz.Muhammed’e hayran olması	55
1.4.30.	Ten.....	56

1.4.31.	Gözyaşı.....	56
1.4.32.	Gül gelini.....	56
1.5.	Lâle.....	57
1.5.1.	Yüz.....	58
1.5.2.	Oda yanmak.....	59
1.5.3.	Kadeh.....	61
1.5.4.	Temaşa.....	61
1.5.5.	Yanak.....	62
1.5.6.	Kararması.....	62
1.5.7.	Dağlı.....	63
1.5.8.	Açılması.....	63
1.5.9.	Solması.....	63
1.5.10.	Kırmızı.....	64
1.5.11.	Yara.....	65
1.5.12.	Kan dolu.....	65
1.5.13.	Micmer.....	66
1.5.14.	Dilsiz.....	66
1.5.15.	Elbise.....	67
1.5.16.	Sevgili güzelliği.....	67
1.5.17.	Gözyaşı.....	67
1.5.18.	Karga kanatları.....	68
1.5.19.	Miğfer.....	68
1.5.20.	Çerağ.....	69
1.5.21.	Dil.....	69
1.5.22.	Hazan.....	69
1.5.23.	Taç.....	70
1.5.24.	Feridun çadırı.....	70
1.5.25.	Sarhoş.....	70
1.5.26.	Gönlü açık.....	71
1.5.27.	La'l külah.....	71

1.5.28.	Dilteng	71
1.5.29.	Çiğ	71
1.5.30.	Öğüt	72
1.5.31.	Meşale	72
1.6.	Nergis	73
1.6.1.	Sevgili Gözü	73
1.6.2.	Hasta	75
1.6.3.	Mest	76
1.6.4.	Kör	77
1.6.5.	Kadeh	78
1.6.6.	Uyku	78
1.6.7.	Sürme	79
1.6.8.	Fitne	79
1.6.9.	Sarhoş	80
1.6.10.	Temaşa	81
1.6.11.	Hizmetçi	81
1.6.12.	İçki içmesi	81
1.6.13.	Yerakân	82
1.6.14.	Taç	82
1.6.15.	Altın kadeh	83
1.6.16.	Yıldız	83
1.6.17.	Sâkî gözü	84
1.6.18.	Mahmur	84
1.6.19.	Şehla	84
1.6.20.	İskender tacı	85
1.6.21.	Su akan yerde bitmesi	85
1.6.22.	Miğfer	85
1.6.23.	Kan dökücü	86
1.6.24.	Nisar	86
1.6.25.	Solması	86

1.6.26.	Nazar edişi	86
1.7.	Nesrin, nesteren	87
1.7.1.	Sevgilinin güzelliği	87
1.7.2.	Ten	88
1.7.3.	Yüz	88
1.7.4.	Bahar devri	89
1.7.5.	Alın	89
1.7.6.	Solması	89
1.7.7.	Yanak	90
1.7.8.	Hizmetçi	90
1.7.9.	Gövde	90
1.7.10.	Sine	91
1.8.	Nilüfer	91
1.8.1.	Su üzerinde olması	92
1.9.	Reyhan	92
1.9.1.	Saç	92
1.9.2.	Zülf	94
1.9.3.	Ayva tüy	95
1.9.4.	Reyhan içkisi	96
1.9.5.	Baharın gelmesi	97
1.9.6.	Hat sanatı	97
1.9.7.	Koku	98
1.9.8.	Gisû	99
1.9.9.	Sevgiliye hitap	99
1.9.10.	Perçem	99
1.9.11.	Mezar otu	99
1.9.12.	Hız.Muhammed saçı	100
1.9.13.	Ateş Hız.İbrahim	100
1.9.14.	Hizmetçi	100
1.9.15.	Perîşân	101

1.10.	Semen/yasemen	101
1.10.1.	Ten	102
1.10.2.	Yüz	102
1.10.3.	Yanak	102
1.10.4.	Zülf	103
1.10.5.	Ayva tüy	104
1.10.6.	Göğüs	104
1.10.7.	Hz. İbrahim	104
1.10.8.	Koku	105
1.11.	Sünbül	105
1.11.1.	Sa�	105
1.11.2.	Zülf	106
1.11.3.	Koku	107
1.11.4.	Siyah	108
1.11.5.	Per���n	108
1.11.6.	Ebr	108
1.11.7.	Kıvrım kıvrım	109
1.11.8.	�am	110
1.11.9.	Hizmetçi	110
1.11.10.	�sra	111
1.11.11.	Silsile	111
1.11.12.	Turra	112
1.12.	S�sen	112
1.12.1.	Kılıç	113
1.12.2.	Dil uzatma	113
1.12.3.	Dilsiz	114
1.12.4.	Hançer	114
1.12.5.	Dil	114
1.12.6.	Gis�	115
1.12.7.	Hazan	115

1.13.	Şakayık.....	115
1.13.1.	Nur.....	116
1.13.2.	Dağlı	116
1.13.3.	Renk.....	116
1.13.4.	Ortası kara	117
1.13.5.	Sevgili güzelliği.....	117
1.14.	Çiğdem	117
2.	İKİNCİ BÖLÜM:AĞAÇLAR	117
2.1.	Abnûs.....	118
2.1.1.	Kafes.....	118
2.1.2.	Zülf.....	119
2.2.	‘Ar’ar	119
2.2.1.	Boy	119
2.2.2.	Hizmetçi	120
2.3.	Bakam.....	120
2.3.1.	Gözyaşı.....	120
2.3.2.	İçki.....	121
2.4.	Bîd	121
2.4.1.	Bahar	121
2.4.2.	Hançer	122
2.4.3.	Hilaf.....	122
2.4.4.	Yaprak dökmesi	122
2.5.	Çınar	123
2.5.1.	El	123
2.5.2.	Akarsu kenarında olması	124
2.5.3.	Çınar-kedû	124
2.5.4.	Boy	125
2.6.	Narven	125
2.6.1.	Boy	125
2.7.	Sanavber	126

2.7.1.	Boy	126
2.8.	Servi	127
2.8.1.	Salınan servi.....	127
2.8.2.	Boy	128
2.8.3.	Hizmetçi	129
2.8.4.	Su kenarı.....	131
2.8.5.	Düzgün servi.....	131
2.8.6.	Tûba.....	132
2.8.7.	Kıyamet	132
2.8.8.	Meyvesiz.....	133
2.8.9.	Ayak kök	133
2.8.10.	Secde etmek	134
2.8.11.	Sevgiliye hitap	134
2.8.12.	Hilaf	134
2.8.13.	Gül endamlı servi	135
2.8.14.	Server	135
2.8.15.	Serv-kedû	135
2.9.	Sidre	136
2.9.1.	Boy	136
2.9.2.	Hizmetçi	137
2.10.	Şimşad, şimşir	137
2.10.1.	Boy.....	138
2.10.2.	Titremek	138
2.10.3.	Şad	139
2.10.4.	Doğru	139
2.11.	Tûba	139
2.11.1.	Gölge.....	140
2.11.2.	Boy.....	141
2.11.3.	Yere inmesi	141
2.11.4.	Tûba dalı	142

2.11.5.	Başı eğik beli bükük	142
2.11.6.	Eşik	143
2.11.7.	Secde.....	143
2.11.8.	Hizmetçi.....	143
2.11.9.	Salınması.....	144
2.12.	‘Ûd	144
2.12.1.	Saç	145
2.12.2.	Âşığın od olması.....	145
2.12.3.	Yanması	146
2.12.4.	Kokması	147
2.12.5.	Duman çıkması.....	147
2.12.6.	Ben.....	148
2.12.7.	Micmer.....	148
3.	ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: MEYVELER	149
3.1.	Armut.....	149
3.2.	Ayva	149
3.2.1.	Beniz.....	149
3.2.2.	Enek.....	150
3.3.	Badem.....	150
3.3.1.	Göz	150
3.4.	Elma	151
3.4.1.	Yanak.....	152
3.4.2.	Enek.....	152
3.4.3.	Kırmızı.....	153
3.4.4.	Yasak Meyve	153
3.4.5.	Gabgab.....	153
3.5.	Engûr	154
3.5.1.	Şarap.....	154
3.5.2.	Üzümün yaratılması hadisesi	155
3.5.3.	Renk	155

3.5.4.	Budama.....	156
3.5.5.	Darbimesel.....	156
3.5.6.	Dudak	157
3.5.7.	Palûde	157
3.6.	Fınduk.....	157
3.7.	Fülfül	158
3.7.1.	Ben	158
3.7.2.	Hindistan, hindû	159
3.7.3.	Hararet.....	160
3.7.4.	Anber kokulu	160
3.8.	Habbetüssevda	160
3.8.1.	Ben	161
3.9.	Hanzal.....	161
3.9.1.	Acı.....	161
3.10.	Haşhaş	162
3.10.1.	Taneli oluşu.....	162
3.11.	Hurma	163
3.11.1.	Diken.....	163
3.11.2.	Tatlı olması.....	164
3.12.	İncir.....	165
3.13.	Nar	166
3.13.1.	Kırmızı	166
3.13.2.	Yürek	166
3.13.3.	Yanak.....	167
3.13.4.	Göğüs.....	167
3.14.	Piste.....	167
3.14.1.	Ağız.....	167
3.14.2.	Teng	168
3.14.3.	Mühürlü.....	169
3.14.4.	Nukl	169

3.14.5.	Darbimesel	169
3.15.	Zaferan	170
3.15.1.	Yüz.....	170
3.15.2.	Beniz	171
3.15.3.	Hazan	171
3.15.4.	Yanak	171
3.16.	Şeftalû	172
3.16.1.	Dermek.....	172
3.16.2.	Dudak.....	172
3.17.	Turunç, narenç.....	173
3.17.1.	Beniz	173
3.17.2.	Yanak	174
3.17.3.	Göğüs.....	174
3.18.	‘Unnab.....	174
3.18.1.	Dudak.....	174
3.18.2.	Göz.....	175
3.18.3.	Gözyaşı	175
3.18.4.	Şerbet	175
4.	DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: HUBÛBAT	176
4.1.	Arpa,cev,şair	176
4.1.1.	Cev-be-cev.....	176
4.1.2.	Nim-cev	177
4.1.3.	Değersizliği.....	177
4.2.	Buğday, gendüm	177
4.2.1.	Hız.Adem.....	178
4.2.2.	Ben	178
4.2.3.	Ten rengi.....	179
	BEYİTLERİN GRAFİĞİ	179
	SONUÇ.....	184
	DİZİN	189

KAYNAKLAR	205
ÖZGEÇMİŞ	210

KISALTMALAR

Kısaltma	Bibliyografik Bilgi
A	Ahmedî
a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Bkz./bkz.	Bakınız
ed.	Editör
haz.	Hazırlayan
G	Gazel
KB	Kadı Burhâneddîn
K	Kaside
SN	Seyyid Nesîmî
T	Tuyuğ
TC	Terci'-bend
TK	Terkib-bend
s.	Sayfa

GRAFİKLER

Grafik 1-Çiçekler.....	179
Grafik 2-Ağaçlar.....	180
Grafik 3-Meyveler.....	181
Grafik 4-Hubûbat.....	181
Grafik 5-Tasnife göre şairler.....	182
Grafik 6- Ahmedî.....	182
Grafik 7- Kadı Burhâneddîn.....	183
Grafik 8- Seyyid Nesîmî.....	183

GİRİŞ

Bir toplumun pek çok özellikleri, yaşayışı, gelenekleri, dünya görüşü, yaşam felsefesi, inançları, bilim, teknik ve sanata katkıları o toplumun diline yansır, o toplumun dilinden izlenebilir¹. Bu da edebiyat ve hayat arasındaki canlı ilişkiyi gözler önüne serer. Aynı zamanda araştırmacılara edebiyat ve toplum ilişkisini inceleyebilme imkânı sunar. Geçmişten günümüze kadar gelen edebi muhitleri anlama ve anlamlandırma, dönem hakkında bilgi edinme fırsatı elde ederiz.

Dil, kişinin anladığını, iç dünyasını, düşünce tipini ifade etmesini sağlayan bir araçtır. Bunu ortaya koyarken de kişinin yetiştiği toplum, sahip olduğu dünya görüşü, aldığı eğitim, kültür seviyesi gibi çeşitli âmillerin önemli rolü vardır. Bu da her bir dil konuşanını diğerlerinden farklı kılar. Çünkü her ne kadar aynı dil dizgesi üzerinden anlaşıyor olsak da tercihlerimiz farklıdır.

Aynı dili konuşan kişiler aynı dizgeyi kullanır ve ortak belleğe sahiptir. Buna ek olarak o dili konuşan kişilerin bireysel olarak anlama ve anlamlandırma kısmını da göz önünde bulundurmak gerekir. Tıpkı konuşurken hepimizin belli kelime seçimleri olduğu gibi şairlerin de sanatı kullanırken kendilerini ifade etme biçimleri vardır.

Klasik şair, şiirin bir hüner meselesi olduğunu bilir. Bu bakımdan şiir bir hazine, kulağa küpe yapılacak bir mücevher, hiç söylenmemiş taze söz, okurda büyülenmeye neden olacak sihir olarak görülmüştür.² Şair, en güzeli söylemek için uğraşır. Bu yüzden kullandığı kelimelere, seçtiği temaya özen gösterir. Onu ilmek ilmek işler ve okuyucusuyla bu şekilde buluşturur. Bu seçimler rastgele değil belli bir düzenle olur. Şairin seçimleri geleneğin ve mazmunların da yardımıyla kendi dil kullanımına göre şekillenir.

Bu edebiyatı anlamlandırabilmek için sadece kelimelerin anlamlarını, vezni bilmek, alfabeye hâkim olmak yeterli değildir. Kültürel arka plan üzerine malumat

¹ Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dilbilim*, Ankara: TDK, 2000, s.13.

² Salih Uçak, *Klasik Türk Şiirinde Estetik Kaygı*, İstanbul: Kitabevi, 2020, s.27.

sahibi olmak ve dönemin düşünce tarzıyla düşünmek gerekmektedir. Şairlerin kelime kullanım tercihlerini, bunun edebiyata yansımaları, geleneğin içinde şairin bireyselliğinin yerini anlayabilmek için belli bir tema üzerinden giderek araştırma yapmanın faydalı olacağı düşünüldüğü bu tez hazırlanmıştır.

Bu çalışmada seçilen tema ise nebâtî unsurlardır. Bunun nedenleri arasında klasik edebiyatın iptidai dönemi olarak adlandırabileceğimiz bu dönemde insanların tabiatı anlamlandırma çabaları ve nebâtî unsurların klasik şiirimizdeki ilk örneklerini inceleme isteği yatmaktadır. Diğer bir husus ise nebâtî unsurlar ile milletimiz arasında geçmişten günümüze kadar devam eden bir bağın olmasıdır.

Çalışmada tespit edilebilen ilk divanlardan Ahmedî, Kadı Burhâneddîn ve Seyyid Nesîmî divanları seçilmiştir. Nebâtî unsurlar bu divanlar üzerinden işlenecektir. Bu çalışmanın bitkiler bakımından kültür tarihine ışık tutması ümit edilmektedir.

Dönemin Seçilmesinin Nedenleri

Ahmedî, Kadı Burhâneddîn ve Nesîmî'nin yaşadığı dönemler 14.yy ilk yarısından 15.yy ilk yarısına kadar tarihlendirilebilir. Bu dönem Anadolu Beylikleri dediğimiz döneme tekabül etmektedir.

Anadolu Beylikleri Fahir İz'in deyiimiyle Batı divan şiirinin ilk devrelendirilmesi olan kuruluş devri ile başlar. Bu dönem başlangıçtan (1250) Fâtih devrine kadar olan dönemi kapsar.³ Bu dönemde uzun yıllar hüküm süren Anadolu Selçuklu Devleti 1243 Köseadağ Savaşı ile yıkılmış ve Anadolu Beylikleri dönemi başlamıştır.

Moğol istilası sonrası Anadolu'ya gelen Oğuz boyları bu coğrafyada farklı alanlara yerleşmiş ve uçlarda sınırların emniyetinin tatbikinden sorumlu tutulmuşlardı. Bu dönemde edebî faaliyetler bir dönem devam edememiş olsa da telif ve tercüme eserler çoğalmaya başlamıştır. Bu da Anadolu'da 600 yıl hüküm sürecektir bir edebiyatın temellerinin atılmasını sağlamıştır. Zira bu beyler Türkçe'den başka dil bilmedikleri için tercüme faaliyetlerinin çoğalmasında en büyük role sahiptirler. Bu dönemde karşımıza çeşitli kategorilerde eserler çıkmaktadır. Ahlâkî, didaktik, dinî eserler, gaza ruhunu taze

³ Fahir İz, "Divan Şiiri", *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler*, ed. Mehmet Kalpaklı, İstanbul: YKY, 1999, s.115.

tutabilmek için kahramanlık hikâyeleri gibi pek çok konuda eserler verilmiştir. Bilinen ilk telif tıp kitabı ise yine bu dönemde kaleme alınmıştır.⁴

Bu faaliyet talebinin yanı sıra beylerin etrafında meclisler oluşması edebî işleklığe imkân sağlamıştır. Ancak saray çevresi gibi bir çevrenin olmaması şiirin gelişimini mesnevîlere göre daha gerilerde bırakmıştır. Bu devreye, fetihten sonra tam manasıyla teşekkül edecek olan klasik Türk edebiyatı için hazırlık safhası diyebiliriz.

Bahsettiğimiz hazırlık devrinde bir de tespit edilebilen ilk divanlara sahibiz. Bu safhada şairler şiirlerinde hangi malzemeyi kullanmışlar, bu malzemeyi nasıl işlemişler gibi sorulara cevap aranmaktadır. Bu doğrultuda elimizdeki ilk divanların sahibi şairlerimizin tabiatı algılayış biçimini anlamak için nebâtî unsurların incelenmesi tercih edilmiştir.

Şairlerin Hayatları, Edebî Kişilikleri ve Eserleri

Ahmedî, Kadı Burhâneddîn ve Seyyid Nesîmî hemen hemen aynı dönemlerde yaşamış şairlerdir. Buna rağmen yaşadıkları hayatlar, kullandıkları kelime kadroları farklılıklar arz etmektedir. Sassure buna “söz” demiştir. Söz toplumsal olan dilin kişi tarafından gerçekleştirilmesi, özel kullanılıştır.⁵ Bu konu hakkında Doğan Aksan’ın bir açıklamasını inceleyelim;

Çevre, öğrenim düzeyi, yaşam koşulları bakımından birbirinden değişik durumlarda bulunmakla birlikte hepimiz Türkçe konuşuyoruz. Ancak sözcükleri söyleyiş, seçiş, belli sözcükleri tekrarlayış bakımından aynı aileden iki kişinin, örneğin birlikte yetişmiş, aynı okulda okumuş, aynı ortamda yaşamakta olan iki kardeşin dilleri arasında bile mutlaka farklılıklar vardır. Aynı çevrede yetişen iki kardeş arasında, dili kullanma açısından göze çarpan farklar, dilin kendi niteliğinden doğar.⁶

Aynı şartlarda yetişmiş iki kardeşin bile dil kullanımında farklılık bulunur. Buradan yola çıkarak şairlerimizin aynı malzemeyi kullanıyor olmasına rağmen

⁴ Atilla Şentürk ve Ahmet Kartal, *Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Târîhi*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2012, s.77.

⁵ Aksan, *Dilbilim*, s.52.

⁶ a.g.e. s.13.

şairlerinin farklı olduğunu söyleyebiliriz. Bu iddiayı kuvvetlendirmek için nebâtî unsurlar incelenerek şairlerin bunları ele alış biçimi anlatılmaya çalışılmıştır.

Klasik Türk edebiyatı geleneği takip eden ve mazmunlar üzerine oluşan bir edebiyattır. Bu her ne kadar tekdüzeliğe neden oluyor gibi bir tablo çizse de dilin bireysel kullanımı bunu engellemektedir. Sassure'ün bu teorisine klasik Türk edebiyatı paralelinde bir görüş de Akün'e aittir. O ;

Divan şiirinde mazmunlar, imajlar ne kadar hazır ve ortaklaşa unsurlar olursa olsun divan şairlerini aralarında fark bulunmayan, belirli ve değişmez bir şematizmin uygulayıcıları durumuna getirmemiştir. Malzemenin müşterek olmasına mukabil sanatta seviyesini bulmuş her divan şairi bunları işleyişte farklılık ve ayrı birer şahsiyet göstermiştir. Kullandıkları malzeme birbirinin aynı olduğu halde ne Bâkî ne Fuzûlî ne Nefî ne Nedîm ne Şeyh Galib birbirlerinin aynıdır. Nasıl ki beden ve iskelet yapısı ile aynı vücut teşekkülâtına sahip oldukları halde insanlar birbirlerinden ayrı bir görünüş ve çehrede iseler, divan şiirinin malzemece iskeleti hükmünde olan mazmun ve sabit imajların müşterek ve aynı olmasına rağmen şahsiyet sahibi olmuş her şair de bunları işleyiş ve ifadelendirişte birbirlerinden farklıdır. Kullandıkları mazmunların malzemesinin müşterek ve aynı oluşuna bakarak bütün divan şairlerinin birbirinin tıpatıp aynı şeyler söylediklerini sanmakla, röntgende beden hususiyetlerinin, dış görünüşe ait farkların silinip ortadan kalkması ile herkesin sadece aynı iskelet teşekkülâtında görünmesinden dolayı bütün insanların tamamen birbirlerinin benzeri olduğunu söylemek arasında fark yoktur.⁷

diyerek aslında her şairin biricik olduğu ve bunların genel edebiyatta yerinin tespitinin ilmî bir çalışma olması bakımından önem arz ettiğine işaret eder.

Bu yönüyle şairlerin dili kullanımını ve seçimlerini anlayabilmek adına hayatları, edebî kimlikleri ve çalışmada kullanılacak divanların niteliklerine değinilecektir.

Ahmedî

Asıl ismi İbrahim'dir. Doğum yeri konusunda ihtilaf vardır. Bu konudaki rivayetler Germiyan, Sivas ve Amasya etrafında şekillenir. Çocukluk döneminde almış olduğu

⁷ Ömer Faruk Akün, *Divan Edebiyatı*, İstanbul: İSAM Yayınları, 2014, s.163.

tahsil ile ilgili elimizde fazla malumat bulunmamaktadır. Ancak Mısır'a gittiği dönemden sonrası adına bilgi sahibiyiz. Kendisi burada Şeyh Ekmeleddin'in rahle-i tedrisinden geçmiştir.

Anadolu'ya dönen şair burada Aydınoğulları beyliğinde kalmış sonrasında Germiyân Beyi Süleyman Şah'ın hocalığını ve müşavirliğini üstlenmiştir. Ardından Yıldırım Bayezîd himayesine girmiştir. Ankara Savaşı'nda alınan yenilgi üzerine Timur'un hizmetinde yer almıştır. Sonrasında ise sırasıyla Şehzade Emir Süleyman, Sultan Çelebi Mehmed ve Sultan II. Murad'ın yanında bulunmuştur. Seksenli yaşlarda Amasya'da vefat etmiştir.

Ahmedî'nin eğitim aldığı dil olan Arapça ona gerçekçi bir bakış açısı kazandırmıştır. Bilindiği üzere o dönemde Arapça bilim, Farsça ise edebiyat dili olarak kullanılmaktaydı. Klasik Türk edebiyatında daha çok Fars etkileri görülmektedir. Arap edebiyatı daha gerçekçi, Fars ve Türk edebiyatları daha idealisttir. Bu ayrım özellikle Arapça hususunda eğitim alan Ahmedî'de karşımıza çıkmaktadır. Şiirinde İran etkilerinin hissedilmesinin yanı sıra mahallî söyleşilere de sahiptir.

Kesin olmamakla birlikte tabip olduğu yahut en azından tababet ile ilgili bilgisinin olduğu nakledilmektedir. Bunu divanında bitkileri mebzul bir şekilde kullanmasından anlayabiliriz.

Edebî kişiliğine değinecek olursak Anadolu sahası Türk dilinin gelişimine olan katkısı yadsınamaz. Klasik Türk edebiyatı kuruluş döneminin önemli şahsiyetlerindendir. Çeşitli konuları ele alan şiirleriyle karşımıza çıkmaktadır. Sanat bakımından en kıymetli eseri Türkçe divanıdır.

Divanında 74 kaside, 2 terci-bend, 6 terki-bend, 1 mersiye 1 musammat ve 732 gazeli vardır. Şiirleri redif harflerine göre sıralayarak divanına almıştır. Tezde kullanılacak divan ise Yaşar Akdoğan'ın üzerinde çalışmış olduğu *Ahmedî Divanı* incelenmiştir. Bu kitap basılı olarak bulunmamakla birlikte Kültür ve Turizm Bakanlığı sitesinde elektronik kitap olarak mevcuttur.

Tervîhü'l-Ervâh, ise çalışmamız dolayısıyla dikkate şâyân bir eserdir. Şairin tababete dair eseridir. Mesnevî tarzında kaleme alınmıştır. *İskendernâme*, türünün Anadolu'da bilinen ilk örneğidir. Büyük İskender'in sergüzeştini anlatan bu mesnevi aynı zamanda *Dâstân-ı Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osmân* ve bir mevlid içermektedir. *Cemşîd u Hurşîd* mesnevîsi ise çevrilmiş bir eser olup şairin eklemeleriyle telif hüviyeti

kazanmıştır. Cemşîd ve Hurşîd'in aşk macerasını anlatır. *Mirkatü'l-Edeb*, Arapça Farsça bir sözlüktür. Bunların dışında üç tane daha Farsça eseri bulunmaktadır.

Kadı Burhâneddîn

Kendi adıyla devlet kurucusu, âlim ve şairdir. 745/1347 yılında doğmuştur. Asıl adı Ahmed'dir. Kayseri kadısı Şemseddin'in oğludur. Harezm'den gelerek Anadolu'ya yerleşmiş, ailesi Oğuzların Salur boyundandır. Annesi vefat etmiş, onu babası büyötmüştür. Küçük yaşta sarf, nahiv, aruz gibi ilimleri öğrenmiş kabiliyetli bir gençtir. Ayrıca spora olan merakı onun birçok dalda maharet kazanmasını sağlamıştır.

Yaşadığı yerde çıkan karışıklıklar nedeniyle bir süre babası ile Şam'da yaşamış, bir süre Kahire'de bulunmuş ardından Kayseri'ye dönmüştür. Dönemin beyi tarafından Eretnaoğlu kadılığına getirilmiştir. Siyasi başarıları olan bir ailenin içine doğan Kadı Burhâneddîn'in bundan sonraki hayatı hep devlet işleri içinde geçmiştir. Bu dönemde emirin kızıyla evlenmiştir.

Eretnaoğlu Mehmed Bey vefat edince yerine çok genç yaştaki oğlu getirildi. Bunu fırsat bilen Karamanoğlu Aleaddin Bey ise Kayseri'yi ele geçirdi. Bu karışıklığı bertaraf etmek isteyen Kadı Burhâneddîn siyasi kabiliyetini ortaya koyarak Kayseri'yi geri aldı. Ardından vezirlik vazifesine getirildi. Devlet işleriyle fazlasıyla meşgul olan Kadı Burhâneddîn Sivas'ta hükümdarlığını ilan ederek devlet başkanı oldu. Komşu devletler ile girdiği mücadelede Akkoyunlular'a yenildi. 1398 yılında idam edildi.

Kadı Burhâneddîn kabiliyetli, zeki, âdil bir hükümdar olmasının yanı sıra başarılı bir şairdir. Duygu yüklü şiirlerinde Fuzûlî'ye, renk, parlaltı ve samimiyette Bâkî'ye benzetilir.⁸ Beyitlerinde renkli ve hareketli hava hemen göze çarpar. Aynı zamanda tuyuğun Anadolu'ya taşınmasında bir köprü görevi görmüştür. Şiirlerinde daha çok renkli, hayat dolu, devlet adamı olmasının getirdiği cesur ve hareketli tarafını görmekteyiz. İyi bir din eğitimi almış olmasına karşın şiirlerinde bunu kullanmamayı tercih etmiştir. Sevgilinin güzellik unsurlarını şiirinde oldukça mebzul şekilde işlemiştir. Kadı Burhaneddin diğer iki şairimizin aksine şiirlerinde mahlas kullanmaz.

⁸ Ümran Ay, "Kadı Burhâneddin", *Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Metin Şerhi*. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2019, s.44.

Ele aldığımız divanın bilinen tek nüshası British Museum'dadır. Temiz bir hat kullanılmış olmasına rağmen hattatın tekrar kontrol şansının bulunmaması bazı kısımları okumayı güçleştirmiştir. Toplamda 1457 şiir bulunmaktadır. Divanı tertipli değildir. Bu yüzden şiirler türlere ayrılmak yerine 1'den 1457'ye kadar numaralandırılmıştır. Çalışmada kullanılan metin Muharrem Ergin'in neşrettiği eserdir. Türk Dil Kurumu Yayınları 1980 basımlı divan kullanılmıştır.

İksîrû's-Sa'âdât fî Esrâri'l-İbâdât ise ibadetlerin hikmetini anlattığı eseridir. *Tecîh'ul-Tavzîh*, Sa'adeddin et-Teftezânî'nin eserine cevap olarak yazılmış bir haşiyedir.

Seyyid Nesîmî

İsmi İmadüddin'dir. Doğum tarihi ve yeri kesin bilinmemektedir. Bunun hakkında çok çeşitli görüşler mevcuttur. Hakkında çok fazla malumata sahip olmadığımız Nesîmî babasının vefatından sonra onun yerine tekkede ders vermiştir.

Onun asıl ünü intisap ettiği Hurûfilik ileidir. Bağlandığı şeyh Fazlullah Hurûfî, idam edilince Anadolu'ya gelmiştir. Ancak burada beklediği ilgi ile karşılaşamamıştır. Sonrasında Hacı Bayram-ı Velî'ye gitmiş, ancak Hurûfilik görüşleri yüzünden huzura kabul edilmemiştir. Bu da kendisini Hurûfilik'in önemli merkezlerinden Halep'e yönlendirmiştir. Yazdığı coşkulu şiirler etrafında fazlaca kişi toplayınca bu dönemin sultanı tarafından bir tehdit olarak algılanmış ve Halep'te idam edilmiştir.

Şiirlerini Hurûfiliği yaymak için bir araç olarak görmüştür. Buna rağmen coşkulu ve sanatkârane bir söyleyişe sahiptir. Hitap ve soru üslubuyla yazma, şiirine tesirli bir hava katmıştır.⁹ Bu kabiliyeti onun ününün sınırları aşmasına vesile olmuştur. Nitekim Ali Şir Nevâî, *Nesaimü'l Mehabbe* adlı sufi tezkiresinde ondan övgü ile bahsetmesi bunun kanıtı niteliğindedir.

İntisap etmiş olduğu tarikat sayesinde coşkun, söyleyişi kuvvetli bir şair olmuş tasavvufi kaynaklardan beslenerek şiirlerinde adeta cûşa gelmiştir.

⁹ a.g.e. s.60.

Divanının çeşitli nüshaları mevcuttur. Burada 3 mesnevi, 457 gazel, 4 müstezat, 1 murabba, 3 teci-bend, 315 tuyuğ ve 4 müfredi bulunmaktadır. Bu çalışmada ise Hüseyin Ayan tarafından hazırlanan *Nesîmî Divanı* kullanılmıştır.

Farsça Divanı ise gazel, kaside, mesnevi, kıt'a ve muhtelif nazım şekillerinin olduğu bir divandır. Nesîmî'nin bir diğer eseri ise bağlı bulunduğu Hurûfilik düşüncesini anlatan *Mukaddimetü'l-Hakâyık* adlı eseridir. Eserde Fazlullah Hurûfî'nin görüşlerini anlatan mensur bir eserdir.

Genel olarak nebât

Seçilen dönemde insanların tabiat ile bağı oldukça fazladır. Tıpta bitkilerin kullanılması, bahçe kültürümüzün gelişmiş olması, bitkilerin özellikle çiçeklerin edebiyat ve kültür alanında önemli bir yer teşkil etmesi bu temanın seçiminde etkili olmuştur. Bu başlık altında sırasıyla nebatın tıpta, bahçecilikte ve kültür-edebiyat üzerindeki rolü ele alınacaktır.

Tıp

XIV. yüzyılda Osmanlılarda tıp biliminin büyük bir gelişme gösterdiği bilinmektedir. Bir yandan doğulu bilginlerin eserleri Türkçeye çevrilirken, bir yandan da yarı telif, yarı toplama sayılabilecek eserlerin yazıldığı görülmektedir.¹⁰ *Edviye-i Müfrede*, *Müntehab-ı Şifâ* bu eserlerin ilklerindendir. Sözü geçen eserlerde çeşitli hastalıkların giderilmesi, bu hastalığa yakalanmamak için önerilerde bulunulmuştur. Bitkilerin farklı kullanımlarıyla hastalığın önleneyeği düşünülür. Örneğin çalışmamızda yer alan kelimelerden biri olan badem, *Müntehâb-ı Şifâ*'da ağız ağrısı ve kokusu ile ilgili kısımda şu şekilde geçmektedir: Ağız kokusunun sebebi dişlerden olursa dişî hılalıla ve misvakıla arı dutalar ve her vakt ki ta'am yeyeler evvel alma ve ayva ve badam için çeyneyeler.¹¹ Buradan da anlaşılacağı üzere tababet için bitkiler vazgeçilmez unsurlardır. Bilinen ilk ilaç formülleri kitabı da dâhil olmak üzere eski tıp metinlerinde ilaç terkipleri

¹⁰ İshâk bin Murâd, *Edviye-i Müfrede*, haz. Mustafa Canpolat ve Zafer Önler, Ankara:Türk Dil Kurumu Yayınları, 2016, s.9.

¹¹ A.g.e s.72.

hazırlanırken ham maddenin bitkiler olması tıp metinlerini bitki adları bakımından zengin birer kaynak durumuna getirmektedir.¹² Zira bugün hâlâ kullanıyor olduğumuz eczane kelimesindeki ecza, cüz kelimesinin çoğulu olup çeşitli bitkilerin karışımıyla hazırlanan ilaçlar anlamına gelir.

Divan şairi ve meslek gruplarına ilişkin istatistikî bir çalışmada, şair tezkirelerinde biyografisi verilen 3182 şair içerisinde aynı zamanda tabip de olan şairlerin sayısı 21 olarak tespit edilmiştir.¹³ Belirtildiğine göre Ahmedî'yi tabip şairlerden zikredebiliriz.

İnsanların iyileşmesi için kullanılan ilaçların bitkilerden yapılması, hem tabiplerin, otacıların, attarların hem de halkın bunlarla ne kadar iç içe olduğunu göstermektedir. Bu husus incelediğimiz divanlarda da yerini almıştır.

Bahçe

Göçebe hayat tarzı, Türklerin bahçe oluşturmalarını engellememiş, aksine bitkiye bakış açılarının genişlemesini sağlamıştır. Onlar küçük bir parçadan ziyade tüm ovaya hâkimdirler. Dolayısıyla bu konuda zengin bir kelime kültürü vardır. Beylikler dönemi bahçeleri ile ilgili bilgileri incelediğimizde Anadolu Selçuklu bahçe kültürünü devam ettirdiklerini görürüz.

Aslında bahçe dediğimiz zaman elimizdeki bilgiler fetih sonrasında kurulmuş bahçeler ile sınırlı kalmaktadır. Ancak buradan yapacağımız çıkarım, bahçe işleme kültürü bir anda kendi kendine var olacak bir kültür değildir. Bu mutlaka önceki dönemlerin bakiyesi olmalıdır.

14. yüzyıldan başlayarak 19. yüzyıla kadar taradığımız birçok şâirde gülistân, gülizâr, gülşen kelimeleri, kimi zaman işret, zevk ve eğlenceden hareketle gerçek bir gül bahçesini ifade etmek için kimi zaman ise şâirlerin zihinlerindeki soyut/mecâzî

¹²Şaban Doğan, “Eski Oğuz Türkçesinde Tıp Dilinin Oluşumu ve Özellikleri”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 5/1 W(2010): 322.

¹³ Bilal Kemikli, “Divan Şiirinde Hastalık ve Tedavi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/1(2007): 19.

bahçeleri anlatmak için kullanılmıştır.¹⁴ Ayrıca edebiyatımızda önemli bir yer kaplayan işret meclisleri bahçelerde yapılmaktaydı.

Baharda bahçeleri, mesire alanlarını gezmek toplumda yaygın eğlencelerdendi. Çoluk çocuk, genç yaşlı buralara gelerek hava alır, baharın tadını çıkarırdı. Bu durum bugün de varlığını sürdürmektedir.

Kültür-edebiyat

Göçebe yaşamdan yaylak-kışlak oradan da yerleşik hayata geçen Türkler, tarihin hangi aşamasında dünyanın hangi coğrafyasında olurlarsa olsunlar tabiat ile iç içe yaşamışlardır. Bitkiler kültürümüzde çok yüksek bir değere sahiptir. Destanlarımızdaki ağaç kültü, Osman Bey'in kutlu rüyasında çınar görmesi buna örnektir. İhtimai hayatta böyle bir yeri olan bitkilerin edebiyata yansması da aynı nispette olmuştur.

Sanatta kullanılan hatâî motifler, çinilerimizi süsleyen lâleler, yazmaların kenarında salınan oyalar... Türk kültürüne ait her malzemede çiçek bulmak işten bile değildir. İnce ruhun dışarı yansması olan çiçekler, sosyo-kültürel hayatımızın vazgeçilmez bir parçasıdır. Aynı yansıma şiirde de olmuştur. Hatta öyle ki klasik Türk edebiyatı "Gül-bülbül" edebiyatı olarak bilinir. En meşhur çiçeklerden olan gül ve ona âşık olan bülbülün macerası dillerden dillere dolaşmıştır.

Bunun belki de fetihten sonraki en güzel temsili *Şükûfenâmeler* olmuştur. Bu eserler çiçek yetiştiren önemli zatların özenle büyüttüğü çiçeklerin isimleri ile dolup taşan mecmualardır. Bunların bazen minyatürleri çizilir, bazen onlara beyit yazılır bazen de müsabakalarda yarıştırlırdı. Bu güzel çiçeklere verilen isimler de ayrıca inceleme konusudur. Rengine, şekline, yetiştirme tarzına, yetiştirenine göre muhtelif isimlerle anılan bu çiçekler kültür tarihimiz açısından büyük önem arz eder.

Edebiyat ve kültür iç içe olduğu için onları birbirinden ayırmak zordur. Zira şair ne kadar bigâne kalırsa kalsın içinde yaşadığı toplumu bir şekilde yansıtır. Şairin bitkiyle ilişkisini de bu bağlamda inceleyebiliriz. Çok iyi birer gözlemci olan klasik Türk şairlerinin doğada gördükleri veya bahçelerinde yetiştirdikleri çiçekleri estetik

¹⁴ Talip Çukurlu, "Dîvân Şâirinin Gülistân/Gülzâr/Gülşen Mefhumu", *Journal of Turkish Language and Literature* 3/2(2017): 71.

birer unsur olarak şiirlerinde kullanmaya nispeten erken dönemlerde başladıklarını söyleyebiliriz.¹⁵

Şairler güzeli anlatmak istemiş ve sevgiliyi övecek sınırsız benzetmeler yapmışlardır. Onun gözü ayrı, kaşları ayrı güzelliğindedir. Bu güzelliği anlatmak için teşbihe başvurmuştur. Onu tabiatla karşısına çıkan en nadide güzelliklerle ilişkilendirmiştir.

Çiçekler giyim kuşamda da karşımıza çıkar. Nedîm'in meşhur beyti "güllü dîbâ giydin ammâ korkarım âzâr ider/ sâye-yi hâr-ı gül-i dîbâ seni" diyerek sevgilinin aslında çiçekli elbise giydiğini bizlere açıklamaktadır.

Bu sevginin tezahürlerinden birisi de özel isimlerdir. Çiçek, Yasemin, Servi, Çınar gibi doğrudan bitki adlarının yanısıra Ayşegül örneğinde olduğu gibi kızların isimlerinin yanına eklediğimiz Gül, bu sevginin kanıtı niteliğindedir.

Bitki sevgisinin milletimizde ne derece olduğunu gösteren misallerden bir diğeri karanfil koklama âdâbıyla ilgilidir;

İlm-i Hayvanât ve Nebatât namındaki diğer eser-i muteberin müellifi olan Salih Efendi merhumu tanıyan ehîbbâsı vapurda etrafına toplanırlar. Çiçeklere ait musahabeleri lezzetle dinlerlerdi. Karanfil hakkında merhum, "karanfili alıp hemen burnuna götürerler karanfilin ne olduğunu bilmeyenlerdir. Karanfili şöyle alıp bakmalıdır." diyerek şehadet ve orta parmaklarının arasıyla karanfilin ke'sinin ölçülmesi lüzumunu irae ederlerdi.¹⁶

Her çiçeğin bakımı, açma zamanı aynı değildir. Özel ihtimam gerektirir. Hatta dalından kopurularak evlerimizi süslesin diye vazolara konulan çiçekleri muhafaza etmenin bile bir usulü vardır. Çiçeğin cinsine göre vazunun şekli, malzemesi, içine koyulan suyun terkihi değişir. Örneklerden de görüldüğü üzere geçmişten bu yana bitkiler hep bizimleler. Onları bazen estetik bir kaygı güderek baş tacımız yapar bazen de bir ilacın ham maddesi olarak görürüz. Bu denli mebzul bir kaynak olan bitkilerin edebiyata da yansması olmuştur.

¹⁵ Berat Açıl, "Klasik Türk Şiirinde Estetik Bir Unsur Olarak Çiçekler", *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 5(2015):7.

¹⁶ Nâzım H. Polat, *Türk Çiçek Kültürü Üzerine Kültürü Üzerine Cevat Rüştü'den Bir Göldeste*, İstanbul: Ötüken, 2015, s.186.

BİRİNCİ BÖLÜM: ÇİÇEKLER

1.1. Benefşe

Divanlardaki toplam kullanıma baktığımızda dördüncü sırada menekşeyi görmekteyiz. Sözlüklerdeki anlamlarına bakacak olursak; amme tahrif edip menekşe derler. Benefsec ondan muarreptir.¹⁷ Menekşe denilen malum mavi hoş-bû çiçek.¹⁸ Viola türlerine verilen genel ad. Bir veya çok yıllık otsu bitkilerdir. Çiçekler beyaz, sarı ve mor renklidir. Bazı kültür formları süs bitkisi olarak kullanılır.¹⁹

Menekşe, klasik Türk edebiyatı şairleri tarafından şiire konu etmeye değer bir çiçek olarak görülmüştür. En çok sevgilinin saçına, boynu bükük kimseye ve kulağa benzetilmiştir. Renginin yukarıda da belirtildiği üzere mavi, mor gibi koyu renklerde olması, güzel kokması, taç yapraklarının tüylü olması, sapının kısa olması gibi özellikler çeşitli benzetmelerle ilişkilendirilmiştir.

1.1.1. Saç

Menekşenin incelendiği beyitlerde en çok saç ile ilişkilendirildiği görülmüştür. Buna menekşenin rengi ve kokusu yardımcı olmuştur. Saç bir kişiye bakıldığında ilk dikkati çeken unsurlardandır. Menekşe; saçın kendisine benzetildiği gibi, sevgilinin saçının sevdasına düşmüş ya da saçına öykünmüş olarak da karşımıza çıkar.

Benefşe saçlarıñ salmış gül-i ter üstine sâye

Göñül hayrân u zâr olmuş bu reyhân-ı semen-sâye A, K.G556/1

Sevgilinin menekşe saçları taze gül olarak adlandırılan yanak üzerine gölge olmuş ve onun yüzünü karanlıkta bırakmıştır. Reyhan ile menekşeye atıf yapan şair, semen ile de gül arasında ilişki kurmuştur. Semen beyaz bir çiçek olmasından menekşenin de siyah olarak düşünülmesinden yola çıkılarak siyah beyaz tezatlığı ele alınmıştır.

¹⁷ Mütercim Âsım Efendi, *Burhân-ı Katı*, İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009, s.66

¹⁸ James W. Redhouse, *Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009, s.39.

¹⁹ Turhan Baytop, *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009, s.204.

Saçuñ sevdâsına düşüp benefşe soldı-sa ne gam

Senüñ zülfüñ olan yirde n'iderler her-perîşânı A, K.LXXI/11

“Menekşe saçının sevdasına düşünce solarsa bunda üzülecek bir şey yoktur. Senin zülfünün olduğu yerde perîşân olanı ne yaparlar?” diyen şair sevgilinin zülfünü menekşeden üstün tutmuştur. Sevgilinin saçları dağınıklığı dolayısıyla perîşân olarak adlandırılır. Menekşe de sevgilinin aşkından perîşân hâldedir. Burada siyah dağınık saçlı bir güzele âşık olmak işlenmiştir. Sevdaya düşmesi bize menekşenin koyu renginden ötürü siyah olarak kabul görmesini hatırlatır.

1.1.1.1. Zülf

Zülf de aynı saç gibi hem benefşe zülf, hem zülfün sevdası, hem de zülfe öykünmek olarak karşımıza çıkar.

Şairler, bir bitki ve sevgili uzvu/özelliği arasında ilişki kurarken bunu üç aşamada gerçekleştirmişlerdir. Bunların ilki sevgili uzvu ile nebâtî unsurun eşit tutulmasıdır. Yani aşağıda da göreceğimiz gibi benefşe zülf tamlaması kullanılmıştır. İkinci ilişkide sevgili uzvu nebâtî unsurdan üstün tutulmuştur. Son ilişkide ise sevgiliyi üstün tutmaktan ziyade ondan başkasının adını anmak edepsizliktir. Özellikle fazlaca kullanılmış nebâtî unsurlarda bu ilişki katmanlarının çoğu kullanılmıştır.

Bu üç aşamalı ilişkiye ek olarak bir de şairler nebâtî unsuru sevgili uzvuna/özelliğine hayran bıraktırarak onun öykünmesini sağlarlar.

Ne hâldür ki toldı cihân müşg-ile ‘abîr

Çözdü benefşe zülfini bâd-ı sabâ meğr A,K XLI/7

Sabah rüzgârı menekşenin zülfünü çözdüğü için cihan misk kokularıyla dolmuştur. Sabah rüzgârı erken vakitte esmesi ile meşhurdur. Bu esiş sayesinde tabiat canlanmış çiçekler açılmıştır. Çiçekler gibi menekşenin de zülfü rüzgâr tarafından çözülmüştür. Bu bizlere menekşelerin demet demet bağlı bir şekilde satılmasını da hatırlatmaktadır. Böyle bir demetten elbette ki güzel kokular yayılacaktır.

Benefşe reng ü bû-y-ıla senüñ zülfüñe öykünmiş

Sabâ bu cürm-içün anuñ dilin çekdi kafâsından A, G.483/6

Menekşe taşımış olduğu bu koku ve renge aldırmadan senin zülfüne öykünmüştür. Sabah rüzgârı da onu bu hatası yüzünden cezalandırmıştır. Güzel bir çiçek olan menekşe sevgilinin zülfünün yanında ona özenemeyecek kadar alçaktadır.

1.1.1.2. Gisû

Gisû da sevgilinin saç ve zülfü gibi anılmıştır.

Benefşe Ahmedî katında añılsa

Diyem mi hâşa bu gîsûya benzer A, G.159/7

Menekşe Ahmedî'nin huzurunda anılsa bu gîsûya benzer diyebilir mi? diyerek sevgili gîsûsunun üstünlüğünü göstermiştir. Zira Ahmedî burada şair kimliği ile karşımızdadır. Şair söz söylemekten çekinmeyen, güzel sözler söyleyen birisidir. O bile bu manzara karşısında dilsiz kalmıştır.

1.1.2. Bükülmüş

Menekşe yaprakları ve sapının kısa olması nedeniyle eğilmiş gibi durur. Bu tabloyu gören şairler de menekşenin bu hâlinin âşığın derbeder haline benzetmiştir. Bunun için “hâm”, “dal”, “boynu eğik”, “râfi” kelimelerini kullanmışlardır.

Saçuñ sevdâsına düşdi benefşe

Benüm bigi anuñ-çun kaddi hamdur A, G.143/5

Burada sevgili karşısındaki âşığın derbeder hâline şahit olmaktayız. Âşık her daim hastadır. Devası ise sevgilidir. Ancak ona kavuşmak kolay değildir. Bu yüzden çeşitli sıkıntılar çeker. Sağlığından olur. Takatsizlikten boynu bükülür. Şair bu haldeki sevgili ile menekşeyi karşılaştırarak onun durumunu gözler önüne sermek istemiştir. Aynı zamanda ham kelimesini saç kıvrımı anlamında düşünebiliriz.

Elif-kad yâr mey sun Ahmedîye

Benefşe bigi kaddi dâl olunca A, G.604/6

Menekşe boynu büküklüğü ile nam salmıştır. Bu yüzden sevgili karşısında Ahmedî'den de öyle olması istenmiştir. Harflerin benzediği şekillerle kişilerin duruma-

ları ilişkilendirilmiştir. Sevgili elif gibi dimdiktir. Menekşe ise onun karşısında dal harfine dönmüştür.

Güle karşı belâbil nagmesine

Benefşe boynın egüp oldu sami A, K.XLVI/45

Menekşe burada ana kahraman olmaktan çok gül ve bülbül yanında bir şahit olarak karşımıza çıkar. Menekşe gülün karşısında bülbüllerin namesini işitince boynunu eğip dinlemeye başladı. Burada hem boynunun bükük olması hem de nağmeyi durup dinlemesi ele alınmıştır.

Benefşe râki' vü serv oldu kâyim

Olalı hüsnüne bu bende sâcid KB,1143/5

Kadı Burhâneddîn menekşenin boyunun eğilmiş olmasını rükuya giden bir kimseye benzetmiştir. Bunun yanı sıra servi ayakta duran kıyam eden olarak hayâl edilmiştir. Kendisini ise köle olarak tasvir edilmiştir. Bu şekilde namaz terimlerini kullanarak tenasüplü bir beyit kaleme almıştır.

1.1.3. Kulak

Menekşe yapraklarının şekli sebebiyle kulağa benzetilmiştir. Bu yüzden hem şekil olarak beyitlerde yerini almış hem de kulak özellikleri menekşeye atfedilerek duymak, dinlemek gibi insani vasıflar kullanılarak kişileştirilmiştir.

Benefşe gûş ider eşcâr karşısına bugün

Anı ki zikre götürür müzekkir-i eshâr A,K.XXII/2

Menekşenin ağaç karşısında onu dinleyen konumunda olmasından bahsedilmiştir.

Benefşe gûş olmuşdur meger kim

İder bülbül gülün vasfını imla A, K.LXXII/7

“Menekşe kulak olmuştur. Bülbülden gülün vasfını dinleyerek onu imla eder.”

diyerek menekşe bülbülden duyduğunu yazıya döken kimseye benzetilmiştir.

Mey eyle nûş u neye gûş ol benefşe bigi

Çü bildüñ anı ki bî-mihrdür bu köhne ribât A, G.316/8

“Bilirsin ki bu dünya sevgisiz bir yerdir O yüzden sen de içkiyi iç ve menekşe gibi neyin sesine kulak ver.” diyen Ahmedî, menekşeyi kulağa benzetmiştir. Bu dünya kimseye kalmayacaktır. Zaten sevgisiz ve kötüdür. Sen bununla dertlenmek yerine içki meclisinde bulun, içki iç, ney sesine kulak ver diye şair öğüt vermektedir.

1.1.4. Gussa

Menekşe taranan divanlarda boynu bükük olarak tasvir edilmiştir. Bu boynu büküklüğün, menekşenin taşıdığı dertten olduğu düşünülmektedir. Bunun için beyitlerde gussa, gam, kaygı kelimeleriyle birlikte kullanılmıştır.

Lâlenüñ yüregi dâğı vü benefşe gussası

Hem gülün yüzi hayâsı bülbülün efgânı ol A, K.LI/22

Lâlenin ciğeri nasıl dağlanmışsa menekşe de öyle gussaya sahiptir.

Câm iç nergis-sıfat dutma benefşe bigi gam

Gül-istânlarda ferhdan söyler-iken gül güle A, G.558/2

Menekşe gibi gamlı olmak istemiyorsan nergis gibi yaparak içki içmelisin. Zira ancak bu şekilde mutlu olabilirsin diyen Ahmedî içkinin çok içildiği takdirde insanın şuurunu bulandırması ve mutluluk doğurmasını ele almıştır.

Benefşe zülfüñün ‘ışkına düşdi

Bu sevdâdan perîşandır u gam-nâk A, G.367/6

Menekşe sevgilinin saçının aşkına düşmüştür. Bu aşk onu perîşân ve gamlı yapmıştır. Âşık, sevdası yüzünden perîşân hâle gelir. Sürekli bunu düşünmek de onu gamlı yapar. Menekşenin boynu bükük duruşu ve taç yapraklarının şekli onun biçare âşığa benzetilmesine sebebiyet vermiştir.

Gamgîn ola benefşe perîşân ola sümbül

Zülfeyni anuñ böyle siyeh-kâre olursa KB,1141/5

Sevgilinin iki yanından sarkan saçlar zülf olarak adlandırılır. İkili tesniye kullanılan bu beyitte de aynı durum kastedilmiştir. İki olarak özellikle belirtilmesi bu ikiye karşılık gelecek menekşe ve sümbül dolayısıyladır. Hem menekşe hem sümbül renk itibariyle koyudur. Bu da onların siyah olarak anılması ve sevgilinin saç rengiyle irtibatı bulunmasını sağlamıştır. Eğer sevgilinin zülfleri böyle siyah-kâr yani günahkâr olursa menekşe gamlanır sümbül de perîşân olur.

Gül dikenlüdür benefşe kaygulu

Kaddüñe serv olalı ez-râstân KB,304/3

Bir diğêr Kadı Burhâneddîn beytinde menekşe bu sefer karşımızda kaygılı olarak çıkmaktadır. Gül nasıl dikene sahipse menekşe de aynı şekilde kaygı taşır.

1.1.5. Perîşân

Perîşân dağınık, düzensiz, karmaşık demektir. Sevgili saç da karmakarışıktır. Bu karışıklıkta çok fazla âşık asılıdır. Beyitlerde sevgili saçının perîşânlığı ve menekşenin bu hâlden ötürü perîşân olması işlenmiştir.

Dimâgına saçüñ sevdası düşdi

Anuñ-ıçun perîşândur benefşe A, TK.III/3/3

Menekşenin aklına senin saçının sevdası düşmüştür. Bu nedenle onda artık karar kalmaz ve perîşân bir hâle bürünmüştür. Aşk ortaya çıkınca kişi aklını kaybedecek duruma gelir. Bu yüzden aklî melekeleri kullanmak zorlaşır, menekşe de perîşânlığa düşmüştür.

Benefşe ola perîşân u sünbül ola hacil

Sabâ eger saçüñüñ koğusın çemende vire KB,389/5

Sabah rüzgârı sevgilinin saçının kokusunu çimene yayarsa menekşe perîşân olur. Baharda etrafa güzel kokular yaymasıyla meşhur iki çiçek sevgilinin saçının kokusuyla darmadağın olur. Zira sevgili her özelliğiyle katbekat üstündür.

Ayrıca karmaşık anlamında der-hem kelimesi de kullanılmıştır;

Saçüñüñ sünbülü ham-der-ham olmuş

Benefşe görmüş anı der-hem olmuş A,G.303/1

Saçın kıvrım kıvrım olmuş onu gören menekşe ise karmakarışık olmuştur. Ham-der-ham ve der-hem arasındaki yazılış benzerliğinden yararlanılarak sanatlı bir söyleyiş elde edilmiştir.

1.1.6. Renk

Uzun ömürlü bir çiçek olan menekşe genellikle mavi, sarı, beyaz, pembe ya da çok renkli açan bir çiçektir. Yaprakları kalp şeklini andırır ve düzensiz, asimetrik çiçekleri

bulunur. Bahar ve yaz dönemlerinde çok bol çiçek açtığı görülür.²⁰ Koyu renkli olmasından ötürü şairlerce sevgili saçına benzetilen menekşe beyitlerde de karşımıza çıkar. Sevgilinin siyah saçlı anılması menekşenin koyu rengiyle ilişkilendirilmiştir. Bunun yanı sıra menekşenin mor rengi de kaleme alınmıştır.

Benefşe göge boyandı anuñ-çun

Kayudan lâle uş yandı karara A,TK.VII/1/5

Kaygıdan lâle karardı menekşe ise onun için göge boyandı diyerek menekşenin göğermesi yani morarması mor renkli olması zikredilmiştir.

Nîsân bulıdı yağmurı dökdi benefşeye

Zülfüñ katında yuyımadı yüzi karasın KB,1289/2

Menekşe koyu renkli olmasından ötürü siyah yerine kullanıldığı da olmuştur. Menekşeye yağmur dökken Nisan bulutu ne kadar su dökmüş olursa olsun menekşenin yüzünün karasını yıkayamamıştır. Siyah olarak algılanan menekşe sevgilinin huzurunda yüzü kara bir suçluya benzetilmiştir. Bugün hâlâ işlek olarak kullandığımız bir deyim olan “yüz karası” ifadesini Kadı Burhâneddîn zamanından beri kullanmaktayız.

1.1.7. Ayva tüy

Menekşe hem taç yaprakları hem yeşil yapraklarıyla tüylü bir yapıya sahiptir. Bu tüyler onun sevgili yanağındaki ayva tüylere benzetilmesini sağlamıştır. Dolayısıyla saçın yanı sıra yüzde biten tüyler olarak da anılmıştır.

Ser-sebzdür benefşe hatuñ dâyimâ senüñ

Sebze sarardı-sa n’ola iy serv-i gül- ‘izâr A,G.223/3

“Ey gül bahçesinin servisi! Senin menekşe gibi ayva tüyün daima tazeciktir, çimen sararsa ne olur?” diyen Ahmedî sevgilinin ayva tüylerinin daima yeşil kalacağını söyler. Onun hiç yaşlanmayacağını böyle bir durumda çimenlerin sararmasını kendine neden dert ettiğini istifham ile sormaktadır. Klasik Türk edebiyatında sevgilinin yüzü ayva tüylü olarak resmedilir. Yüzdeki bu tüyler şairlerce makbuldür. Rengi çoğunlukla siyah olan bu tüyler bazen bu beyitte de görüldüğü üzere yeşil olarak adlandırılır.

Zülfüñi gösderür isen gülde biten benefşeye

²⁰ Reyhan Keleş “Gâlib’in Has Bahçesinin Gülleri”, Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması’nda sunulan bildiri, 26-28 Mayıs 2014, Eskişehir.

Buyruğ eger olur ise kullığına yazıla hat KB,309/3

Gül yanak üzerinde biten menekşeye zülfünü gösterirsen o ayva tüyler bunu emir telakki ederek senin kulluğuna yazılırlar. Yanak üzerine biten ayva tüyler oldukça çoktur. Bu da bir ordu olacak kadar çok olduğu anlamına gelir. Böylece bu askerler sevgili yolunda savaşmak, kendini feda etmek için askere yazılırlar. Çünkü hepsi sultanın kulu olmak isterler.

1.1.8. Baş eğilmiş

Menekşenin büyük yaprakları ve kısa sapı onun eğik durmasına neden olur. Bu şekliyle baş eğik olarak tasavvur edilir.

Olduñ-ısa benefşe bigi ser-giran saña

Nergisle lâle itdügi işâret ögüd yiter A,K.XLI/13

Nergis ve lâle şekil itibariyle kadehe benzerler. Bu hâlleriyle menekşeye içki içmesini öğütlerler. Öğüdü dinleyen menekşe ise içkiden sarhoş olmuştur. Şekil itibariyle boynunun eğik olması sarhoş kimsenin içki içtikten sonra başını taşıyamamasına benzetilmiştir.

1.1.9. Sağır

Şeklinden ötürü kulağa benzetilen menekşe duymak, işitmek gibi özelliklerin yanı sıra duyamayan yani sağır olarak da kullanılmıştır.

Bilür kim Ahmedî ne gülüñ bülbüli-durur

Ol kim benefşe bigi degüldür kulagı ker A,K.XLI/15

Ahmedî'nin her şeyden haberi olduğu menekşe gibi sağır olmadığı dile getirilmiştir.

1.1.10. Koku

Benefşe benzetildiği unsurlar sebebiyle kokusu da miske benzetilmiştir. Bazı kaynaklarda menekşe kokusuz geçse çeşit çeşit olan menekşenin kokulu türleri de

bulunmaktadır. Güzel kokması “müşk”, “anber”, “abır”, “buhur” gibi kelimelerle birlikte kullanılmasını sağlamıştır.

Kim itdi goncanuñ içinde cem‘ hurde-i zer

Benefşenüñ saçı n’ireden oldı tolu buhûr A,K.XXIV/44

Şair istifham ile menekşenin saçının nasıl buhur dolu olabileceğini sormaktadır. Zira o kadar güzel kokar ki buna inanmak zordur. İnsan hayret ettiği zaman içinde bulunduğu hadiseyi anlayamaz ve sorular sormaya başlar. Aynı şaşkınlığı beyitte de görmekteyiz. Bu şaşkınlık nispetinde kokunun güzelliği artmaktadır.

Şükûfe yañağñ bigi mutarrâ

Benefşe saçlaruñ bigi mu‘anber A,K.XXXVIII/6

Sevgilinin özellikleri sıralanırken çiçek, sevgilinin yanağı gibi tazecik körpeciktir. Menekşe de saçların gibi amber kokuludur. Sevgilinin saçları siyah olduğu, perîşân olduğu kadar güzel kokuludur da. Amberin de zor elde edilen bir madde olduğu göz önünde bulundurulursa sevgili saçının değeri ortaya çıkacaktır.

1.1.11. Hizmetçi

Âşık sevdiği uğruna canını malını her şeyi feda etmeyi göze alır. Sevgilisi için verebileceği elindeki en kıymetli şey canıdır. Sevgilinin hizmetinde bulunmak âşık için bir iftihar meselesidir.

Kenîzek oldu zülfüne benefşe

Gözüne nergis ü yüzüne nesrîn A,G.503/3

Sevgili o kadar hayran kalınacak güzelliğe sahiptir ki onu gören çiçeklerin hepsi hizmet etmek için can atarlar. Menekşenin de payına sevgilinin zülfüne hizmet etmek düşer.

1.1.12. Dilenci

Menekşe sevgilinin karşısında dilenci konumunda kalmıştır.

Saçuñdan itdi benefşe ‘abîri deryûze

Gözünden eyledi nergis humâr şeyin lillah A,G.582/3

Menekşe sevgilinin saçından güzel koku, nergis de gözünden içki sonrasında yaşanan sersemliği talep etmiştir. Dilenci olarak sevgiliden bu ihsanları istemektedirler. Şey’en lillah “Allah için bir şey” anlamına gelir. Müritler, nefislerini öldürmek için halktan bir şey istemeye giderlerdi. Bunları isterlerken de bu cümleyi kullanırlardı. Menekşe de aynı şekilde sevgiliye yalvararak Allah rızası için güzel kokusunu talep eden dilenci konumundadır.

1.2. Erguvan

Erguvan sözlüklere baktığımızda; ercuvan muarrebidir²¹ bir nevi kırmızı çiçek ve kırmızı renk olan ve kırmızı şarap²² Maruf kırmızı çiçek. Leylâk değil.²³ 2-10 m yükseklikte, kışın yapraklarını döken, pembe çiçekli bir ağaç veya ağaççıktır. Çiçekleri çiğ veya yağda kavrulularak yenir(Batı Anadolu)²⁴ şeklinde geçer.

Beyitler incelendiğinde ise erguvanın sadece rengi bakımından kullanıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca Kadı Burhâneddîn diğer iki şairin aksine bu kelimeyi kullanmamıştır.

1.2.1. Gözyaşı

Erguvan rengi dolayısıyla aşğın gözünden akan kanlı yaşlara benzetilmiştir. Gözyaşı âşğın en yakın dostudur. Sevgili yolunda çektiği ıstıraplardan, onun hayâlini düşünmekten, onu görmekten yahut onunla ilgili herhangi bir ilgi kurmaktan gözyaşı dökülebilir. Bu kadar sık ağlama isteğiyle dolan âşıkta bir süre sonra gözyaşı tükenecektir. Artık bunun yerine ciğerden kan gelmeye başlar. Bu kan gözyaşını kırmızıya çevirecek ve okuduğumuz satırlardaki tabloları oluşturulacaktır.

Sünbül saçuñ u gül yüzüñüñ fûrkatı beni

²¹ Âsım, *Burhân*, s.222.

²² Redhouse, *Lügât*, s.88.

²³ Muallim Nâcî, *Lügat-ı Nâcî*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009, s.136.

²⁴ Baytop, *Sözlük*, s.100.

İçümi lâle yaşlarımı ergavân ider A,G.190/3

Sümbül saçın ve gül yüzünün ayrılığı içimi lâle, yaşlarımı erguvan renkli eder. Sümbül, gül, lâle gibi çiçeklerin geçmesi bizlere neşeli bir çiçek bahçesini anımsatsa da aslında hazin bir manzara ile karşı karşıyayız. Sevgiliden ayrı düşmek, vuslata erememek âşığı yakar kavur. Bu yüzden içi lâle gibi olmuştur. Buna ek olarak yaşlar da artık ağlamaktan ciğer kanının rengini alarak kırmızı olmuştur.

1.2.2. Yüz

Erguvan kırmızı renginden dolayı sevgilinin yüzüne benzetilmiştir Umûmî olarak yüz güleç, aydınlık ve parlak, rengîn, güzel, sâde veya ayva tüyleri ile kaplı, üstü benli şekillerde tasavvur edilmektedir²⁵.

Didüm yâre ki yüzün ergavândur

Didi kim kâmetüm serv-i revândur A,G.157/1

Yâre “Yüzün erguvandır” dedim, o da “Boyum salınan servidir” dedi. Sevgili güzelliğinin farkındadır. Bu yüzden de âşığa yüz vermez ve ona iyi nazarla bakmaz. Âşık sevgilisinin yüzünü görünce güzelliği ve kırmızılığından dolayı erguvan demiştir. Bunun üzerine o fettean güzel de boyum da salınır diye karşılık vermiştir.

Kadd ü yüzün hikâyetini işideliden iy sanem

Serv gelür hayâlûme çehreden ergavân gider SN,G.80/2

“Ey sevgili senin boyun ve yüzünün hikâyesini işittiğimden beri serv hayâlîme gelir yüzümden erguvan gider.” diyen Nesîmî sağlıklı bir yüzün renkli olacağı, yanakların kırmızı kırmızı olacağını bilir. Âşık, sevgilinin vasıflarını duyunca kendinden geçip sevgili için yaşar olmuştur. Sağlığını düşünmez. Yüzünün kırmızı rengi bu yüzden solmuştur.

1.2.3. Yaprak

²⁵ Mevlüt Çavuşoğlu, Necâtî Bey Divanı’nın Tahlili, İstanbul: Kitabevi, 2017, s.149.

Sonbaharın gelmesiyle yeşil yapraklar sarı, kahverengi, kırmızı gibi çeşitli renklere bürünerek solarlar. Bunu ifade etmek isteyen şair yeşil yaprağın erguvana dönmesinden bahseder.

Koma lâle bigi elden câm-ı gül-gûn
Ki yaşıl yaprag oldı ergavânî A,G.637/4

Baharın müjdecisi cıvıl cıvıl renkler ve yeşilliklerdir. Ahmedî ise lâle gibi elden içkiyi bırakamamanın derdindedir. Ancak artık yeşil yapraklar kırmızıya dönmüştür ve sonbahar kapıdadır. İşret meclisleri havanın güzel olduğu her yerin çiçekle dolduğu alanlarda tertip edilir. Yine böyle yerlerden birinde kurulan meclis artık mevsim değişikliği nedeniyle son bulacaktır. Bu raddede Ahmedî'nin öğüdü ise kadehin elden bırakılmaması yönündedir.

1.2.4. Org-İçki

İçki meclisleri eğlencenin sefanın olduğu yerlerdir. Bu eğlenceyi sağlayan en büyük etmen de çalgılardır. Müziksiz bir meclis meclisten sayılmamaktadır. Mezeler, içkiler, davetliler, çalgılar olmazsa olmazlardır.

İşit nedür nevâ-yı ergânûnı
Elüñe al şarâb-ı ergavânı A,G.674/11

Ergân olarak geçen org ise bugün bildiğimiz tuşlu çalgı orgdur. Sazlar, defler, orglar eğlenebilmek dünya derdini tasasını untabilmek en büyük ihtiyaçlardır. Bu yüzen org sesi içitmek ve elde erguvan şarapla gezmek aslında işret meclisinin bir getirisidir. Ergân ve erguvan kelimelerinin yazılışlarının benzemeleri ve birinin çalgı diğerrinin içki olması onları meclislerin vazgeçilmez öğelerinden yapmaktadır.

1.3. Gonca

Sözlükler incelendiğinde karşımıza gonca ile ilgili bu tanımlar çıkmaktadır; yaprakları henüz açılmamış veya az açılmış çiçek tomurcuğu. Ekseriya gül tomurcuğuna ıtlak

olunur.²⁶ Açılmamış gül veya diğer çiçek, gül veya diğer bir çiçek tomurcuğu. Teşbîhât-ı şâ'irânede mahbûbenin ağzından kinaye olur.²⁷

Klasik Türk şiirinde sevgilinin küçük ağzına benzetilir. Yukarıda da belirtildiği üzere açmamış gül tomurcuğudur. Sevgili ağzının küçük olması hatta bazı kaynaklara göre badem tanesi sığamayacak kadar zarif olması beklenir. Bunun yanı sıra yok hükmündedir. O yüzden muhaldir görmek imkânsızdır. Gonca hem şekli hem rengi itibarıyla sevgili dudağına benzetilmiştir.

Taranan beyitlerde çoğunlukla sevgili ağzı olarak çıkan gonca, gönül darlığı ve saba yeli ile olan ilişkileriyle anılmıştır.

1.3.1. Ağız

Gonca kategorisinde en çok beyit bulunan alt kategori ağızdır. Küçüklüğü şekli, rengi gibi özelliklerinden ötürü gonca ağza benzetilmiştir. “Ağız”, “dudak”, “leb”, “dehan” kelimeleri gonca ile birlikte kullanılmıştır.

Gonca lebüni idemez n'itsün Ahmedî

Çün tengdür bu kâfiyede söz sıgar degül A,G.408/7

Ağız dardır. Ahmedî gonca dudağından bahsedemeyeceğini çünkü kafiyenin dar olduğunu sözün buraya sığmayacağını söyleyerek sevgilinin gonca dudağının görülemeyecek kadar küçük olduğundan bahsetmektedir.

Gonca senin dudağına öykünür:

Birkez öykündüğü-içün sehv-ile gonca lebüne

Niçe kez virdi yile gör gül-i hândânı lebün A,G.355/4

Yukarıda da belirtildiği üzere işlek kullanılan kelimelere nebâtî unsurlar sevgili uzuvlarına özenir. Gonca yanlışlıkla bir kerecik senin dudağına özenir. Ancak bu affedilemez bir şeydir. Sevgilinin dudağı gülen gülü yele vermiştir, yani buna teşebbüs ettiği için onu heba etmiştir.

Bir gonca bulmadı şükûfe lebün bigi

Gerçi ki yahdı her talun üstinde yüz çirâg A,G.324/2

²⁶ Nâcî, *Lügat*, s.175.

²⁷ Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2010.

Sevgili dudağı eşsizdir onun benzerinin bulunmaması gerekir. Burada yeni uyanmaya başlayan bir tabiat manzarası çizilir. Her dal üzerinde sayısız چراغ yanması demek dalların baharı müjdelediği artık çiçeklerin tomurcuklandığı döneme girildiğine işarettir. Ancak bu güzel manzaranın içinde bile sevgili dudağına benzeyen bir çiçek yoktur. چراغ ışık yaymaya yardımcı bir alettir. Burada چراغ yakılmasının sebebi onun da alevle yanması ve bu ateşin bu parlaklığın kırmızıya benzemesindendir. Şair şeklin yanında renk ile de bağ kurmuştur.

Ol gonca-leb ü benefşe zülfi

Ol dil-ber-i gül-‘izârı gördüm A,G.422/2

Dudak gonca ile eşit kabul edilmiştir. Gonca dudaklı menekşe saçlı diyerek gönlü kendine çeken güzel tarif edilmiştir.

Ağızuñ goncasındandır icâzet

Ki geldi yine bülbüller maķâle KB,176/4

Aynı kullanımı Kadı Burhâneddîn’de de göze çarpar. Sevgilinin ağzının goncası kapalıdır. Onun açması yani sevgiliyle konuşması bir tür icazettir. Bu âşığa “senin burada olduğunu biliyor ve konuşmana izin veriyorum” demektir. İzni koparan âşık ise sevincinden bülbül gibi ötmeye başlamıştır.

Hadiseye tabiat olayları nazarıyla bakıldığında da karşımıza başka bir tablo çıkmaktadır. Goncanın kapalı olması demek daha çiçeklenip patlamadı anlamında kullanılır. Yani henüz bahar gelmemiştir. Bu yüzden de bülbüller ötmeye başlamamıştır. Etraf sessiz ve sakin bir şekilde baharın gelmesini bekler.

Kızıl gül ‘arızun gonçe dehânuñ

Şalupdur bülbüli efgâna hâlûñ SN,G.224/4

Gonca ve bülbül ilişkisinin bir başka şekli de Seyyid Nesîmî’de göze çarpar. Ona göre sevgili yüzü baştan aşağı bir gül bahçesidir. Yanağı kırmızı güle dudağı da bir goncaya benzer. Bunu gören bülbül de ötmeye başlar.

1.3.2. Gönül darlığı sıkıntısı

Gonca minik bir çiçektir, tomurcuktur. Bu nedenle dar gönül ile ilişkilendirilerek kullanılmıştır. Genellikle sevgilinin aşkından, onun dudağını/yüzünü görmekten, ona duyulan hasretten gonca dil-teng olarak ele alınır. Sevgiliyi görememe gönlün sıkılmasına neden olmuştur.

Yüzün şavkı-y-ıladur gonca dil-teng
Senün derdünledür lâle dâğı A,G.730/4

Goncanın senin yüzünün arzusıyla gönlü daralmıştır. Çünkü açmamış bir çiçeği bir tomurcuğu görmüştür. Bu dertten gonca mustarip olduğu gibi lâle de sıkıntılıdır.

Yardan ayrudur ol kim yârdan mehcûr ola
Gonca bigi teng-dil nergis-sıfat rencûr ola A,G.42/1

Sevgiliye kavuşmak klasik Türk şiirinde en büyük emeldir. Ondan ayrı düşmek ise o nispette sıkıntılıdır. Sevgiliden ayrı düşen kimse gonca gibi gönül sıkıntısına sahiptir.

Gonca dil-teng olup tonın yırtar
Gördüğü-çün ki yoh bekâda sebât A,K.XIII/16

Dünya bir oyalanma alanıdır. Bu oyalanma sırasında ondan medet ummak beyhude bir iştir. Çünkü bu dünya hayatı geçicidir. Asıl ebedî yurt olan ahiret yurdu için çalışmak gerekir. Bütün bu sıkıntıları gören goncanın da içi sıkılır o yüzden yakasını paçasını yırtar. Bu aslında onun açılması demektir. Mevsimi geldiğinde tomurcuğundan çıkması durumu üzüntüden yıprandığı için kendini yırtmak âh u zâr etmek olarak geçer.

1.3.3. Sabâ yeli

Gülün açmamış tomurcuk hâline gonca denir. Gonca bu yüzden kapalı sır dolu olarak karşımıza çıkar. Vaktinin gelmesiyle ve rüzgârın da yardımıyla açılır. Bu tabi hadise sabâ yelinin çeşitli vasıflarla şiire konu edilmesini sağlamıştır.

Gül gonca perdesinde hayâdan ola nihân
Kılsa sabâ çemende yüzün vasfın âşikâr A,G.147/3

Gül utangaçtır. Bu nedenle kendini hayâ perdesi ile gizlemektedir. Ancak sabah rüzgârının esmesiyle açılır. Goncanın tüm vasıflarının ortaya döken sabâ bu yönüyle gammaz olarak anılır. Nitekim diğer beyitte bu özelliği karşımıza çıkar:

Tutar dilini gonca vü hâra girür çiçek

Bu ortada sabâ gibi gammaz gelmedi KB,425/3

Sabah yeli gammazdır gonca ne kadar saklansa da rüzgâr onu açık etmek ister.

Reng ü bûy aldugı-çun bâd-ı sabâdan gonca

Leb-i handânuña kim beñzede ol dil-tengi A,G.683/3

Gonca sabah rüzgârından renk ve koku alır. Zira gonca yeşil yapraklar arasında gizlenmiştir. Saba sayesinde açılacak böylece kırmızı rengi görünecek ve güzel kokuları etrafa saçılacaktır. O yüzden bu gönlü dar, sabadan yardım almadan kendine gelemeyen goncanın sevgilinin gülen dudağına benzetilmesi oldukça abestir.

Lebûñe öykündügiyçün gonca-i ter

Sabâ agzını yırtar ki-ola rüsvâ A,G.9/4

Sevgilinin ağzı o denli güzeldir ki taze gonca yanında adı bile anılmayacak kadar basit kalmıştır. Hâlbuki taze gonca güzelliğiyle kendine hayran bıraktıran cinstendir. Ancak onun böyle bir şeye özenmesi hatadır. Gerekli ceza sabah rüzgârı tarafından sağlanacaktır. Goncanın ağzını yırtmış ve onu rezil etmiştir.

1.3.4. Taze dudak

Âşıkların gönüllerini kaptırdıkları sevgili genç ve güzeldir. Böylesine körpe bir yüzde dudağı tanımlamak için elbette taze kelimesine başvurulmuştur.

İbn-i Mukle gözin ü agzın görse Yâkût

Bunu nergis anı ter-gonca-i handân yazalar A,G.144/3

İbn Mukle hattat olmasıyla meşhur bir Abbasi veziridir. Kâğıt ebadına, kalem kalınlığına ve yazıldığı mevkîe göre adlandırılan mevzun hatlarda bir tasfiye ve tasnif yaparak aklâm-ı sittenin teşekkülünde en önemli rolü oynamıştır.²⁸

Yakut ise

Yâkût el-Müsta'sımî yani döneminin önemli hattatlarından. Yâkût, her yazı çeşidine göre kalem ağzı meylini yeniden belirleyip İbn Mukle ile zuhur etmeye başlayan altı çeşit yazının (hatt-ı mensûb, aklâm-ı sitte) klasik nisbet ve ölçülerini ortaya koydu. Böylece Yâkût ekolü yazı çeşitlerinde harfleri kendi kalem noktasına göre boy ve enleri, çanakların derinlik ve genişlikleri, nûn, kâf ve yâ gibi harflerde keşîdelerin uzunluğu ve derinliği, satır düzeninde harf ve kelimelerin aralıkları, harflerin birbiriyle bağlantıları tesbit edilerek yazı en güzel şeklini aldı.²⁹

görüldüğü üzere şair kendinden önceki dönemlerde ünlenmiş hattın duayen isimlerini zikrederek bize zengin bir beyit sunmaktadır.

Hat konusunda usta iki isim senin gözünü ve ağzını görse birini nergis diğerini de taze dudak olarak kaydederler. İşin erbabı olanlar bile böyle diyorsa başkalarına söyleyecek şey kalmamıştır.

1.3.5. Ağzı kapalı/dilini tutan

Tomurcuk hâlinde olan gonca edebiyatımızda ağza benzetildiği için “ağzı kapalı”, “dilini tutan” insan özellikleriyle birlikte düşünülmüştür.

Çün Ahmedî söze âgâz ide işitmege anı

Gerek ki gonca bigi baglaya dehân bülbül A,K.LVI/15

Şair kendisi söz söylemeye başlamıştır. Bu yüzden bülbülün gonca gibi ağzını bağlamasını istemiştir.

1.3.6. Elbisesi/yakası yırtık

²⁸ Abdülkerim Özeydin, “İbn Mukle”, *DİA*, XX, s.212-212.

²⁹ Muhittin Serin, “Yâkût el-Müsta'sımî”, *DİA*, XLIII, s.291-293.

Gonca gülün kapalı formudur. Onun açılması elbise/yaka/sine yırtmak olarak tasavvur edilmiştir. Bu yırtılma durumu âşğın hasret çekmesinden kaynaklanır. Yırtma eylemi “derîde”, “yırtmak”, “çâk etmek” ile ifade edilmiştir.

Niçe gonceler ağzunçün nigârâ

Çemende oldu pîrâhen deride KB,962/4

“Ey resme benzeyen güzel birçok gonca senin ağzın için gömleklerini yırttılar.” diyen Kadı Burhâneddîn hüsn-i talil yapar. Goncaların açılmalarını kalemle çizilmiş gibi muntazam duran sevgilinin güzelliğine hayranlıktan goncaların gömleklerini yırttığını söyler.

1.3.7. Koku

Gonca güzel kokuludur. Onun güzel kokusu amberli olarak anılmıştır.

Nefes urmaz şehâ zikrûnden ayru

Anuñ-çun oldu ‘anber-bûy gonca A,TK.III/5/4

Şeyhin yanında durmak, zikir meclislerine katılmak, tekke hayatının gerektirdiklerini yapmak dinî bir yaşantı sürmek için o dönemde tercih edilen bir yöntemdi. Gonca bir müride benzetilerek daima şeyhinin ismini sayıklayan bir derviş olmuş, bu aşk sayesinde amber kokulu bir goncaya dönüşmüştür.

1.3.8. Handan

Bu özellik daha çok güle atfedilmiştir. Çünkü gül goncaya göre açık olduğu için gülen bir insana daha çok benzer. Ancak beyitlerde goncanın handan olduğuna dair örneklerle de rastlamak mümkündür.

Lebüñ vasfını işitdi seher-gâh

Safâdan oldu handân-rûy gonca A,TK.III/5/4

Sabah rüzgârı sevgilinin dudağının özelliklerini gamzeye iletmiştir. Bunu öğrenen gonca sevincinden güler yüzlü olmuştur, yani açılmıştır. Sabah rüzgârının çiçekleri hareket ettirici onların açılmasını sağlan bir gücü vardır. Bu tabiat hadisesi daha güzel bir neden bağlanarak gülün açılması işlenmiştir.

1.3.9. Sır

Goncanın kapalı olması, kapalı ağza benzetilerek onun sır saklayan birisi gibi tasavvur edilmesini sağlamıştır. Ona atfedilen bu hâl; “sır”, “nihan”, “râz” kelimeleriyle şiirimizde geçmektedir.

Göñülüm goncesinde bunca sır var

Ki keşf itmez anı illâ ki hallâc KB,1006/7

Gönül bir goncaya benzetilerek sırlarla dolu gösterilmiştir. Kadı Burhâneddîn bunu açığa çıkarmak için kendisine bir hallaç gerektiğini söylemiştir. Hallaçlar pamuk veya yünü bu iş için yapılmış bir âletle, tokmak ve yay ile kabartan kimseye denir. Pamuğu ve yünü havalandırmak bununla dolu yastığın, yorganın daha temiz olmasını sağlamak için yapılır. Dilimizde hallaç pamuğuna çevirmek deyimini karmakarışık hâle getirmek anlamında kullanılır. Bu yüzden Kadı Burhâneddîn de kendisindeki bu sırrı ortaya çıkaracak bir hallaca ihtiyaç duyduğunu belirtir. Ayrıca rivayetlere göre Hallâc-ı Mansûr insanların gönüllerindeki sırları pamuk gibi atıp altüst ettiğinden “Hallâc-ı Esrâr” unvanını almıştır.³⁰

1.3.10. Peykân

Gonca küçüktür şekil itibariyle yukarı doğru sivrilerek gider. Bu da okun ucundaki sivri demir olan peykâna benzetilmesine yol açmıştır. Genellikle savaş ile ilgili bir anlatımın olduğu beyitlerde kullanılmıştır. Bu anlatımlar daha çok bir büyüğü, bir memduhu övmek maksadıyla kullanır.

Anuñ okı heybetinden düşmenün

Gonca-i gül gözine peykân gelür A,K.XXXVII/11

³⁰ Süleyman Uludağ, “Hallâc-ı Mansûr”, *DİA*, XV, s. 377-381

Onun okunun heybetinden gonca gibi minik ve güzel bir çiçek bile peykân görünür diyen şair Emir Süleymân'ı övdüğü bir şiirinde bu mısralara yer vermiştir. Emir Süleyman ise fetret devri şehzadelerindendir. Ahmedî'nin bir süre kendisine intisap ettiği bilinmektedir.

1.3.11. Hayâ ehli

Gonca kapalı olduğu için utancından yüzünü açmayan kimseye benzetilmiş. Hayâ ehli olarak anlatılmıştır.

Nikâb-ıla gelür gül-zâra gonca
İy rahmet aña kim ehl-i hayâdur A,K.XXX/3

Goncanın gül bahçesine yüzünde örtü ile gelmesi onun hayâ ehli olduğuna işarettir. Bu yüzden şair onun için rahmet diler. Bu, gülün henüz gonca hâline yeni gelmeye başladığı bahar başlangıcında yeşil yapraklar arasındaki saklanması sanatıdır.

1.3.12. Örtülü

Gonca form olarak açık değil kapalı olduğu için şairler tarafından örtülü olarak algılanmıştır.

Açıl gül bigi işit bülbül nevâsın
Dem-i 'ayş olma gonca bigi mestur A,G.153/5

Gizli olarak tasavvur edilmiştir. Ancak bu örtülü oluş iyi anlamda değil eksiklik olarak algılanmıştır. Çünkü işret meclislerinde kapalı durmak eğlence kültürüne aykırıdır.

1.3.13. Gonca-bülbül

“Gül ve bülbül” edebiyatı olarak da anılan klasik Türk şiiri, gül ve bülbülün ilişkisini de incelemiştir. Gonca ve bülbül ilişkisi gül ve bülbül ilişkisi kadar ayrıntılı işlenmemiştir. Bu hadiseye birkaç beyitte tesadüf etmekteyiz.

Degül gibi ger ağlar isem sebebi çoğdur

Gönce gibi bülbül yüzine hânde nidelüm KB,1067/3

Bülbül gül bahçesinde goncanın yanı başında durur. Burada sevgilinin aşkından nağmeler şakımaya başlar. Bu beyitte ise goncanın bülbüle teveccüh ettiğini görmekteyiz.

1.3.14. Bürka’

Gonca, örtülü olmasından ötürü üzerinde kıyafetle tasavvur edilir. Bu genellikle bir gölektir. Ahmedî’de ise goncayı hırka giymiş olarak görmekteyiz.

Gül gonca bürka’ında yüzün gördi subh-dem

Gark-ı ‘arak oluban eridi hayâ-y-ıla A,G.588/4

Gül sabah vakti, gonca hırkasında yüzünü gördü utancından tere batıp eridi. Şiirde karşımıza çıkması muhtemel bir utanma sahnesi burada gömlek yerine hırka kelimesiyle ifade edilmiştir

1.3.15. Nikâb

Goncanın kapalı olması nikâb örtmesi olarak tasavvur edilmiştir. Burada eski giyim-kuşam kültürüne dair ipuçları görmekteyiz. Hanımlar evlerinden dışarı çıktıkları zaman yüzlerini örtecek bir kumaş kullanırlardı. Bunu kullanmamak ise hayâ yoksunu olarak adlandırılmaya sebebiyet verirdi.

Gül-zâra varsañ yüzüne gonca dutgıl nikâb

Kim gül hayâdan su olup topraga lâle düşmesün A,G.513/2

Bu beyitte de aynı durum söz konusudur. Sevgiliden bağa girerken goncayı yüzüne örtü etmesi istenir. Ancak bunun sevgiliden istenmesinin sebebi gül

bahçesindeki çiçeklerin sevgili yüzünü görmekle ortaya çıkan utançtan yere düşüp bayılmasını önlemek amaçlıdır.

1.3.16. Yüreği yara

Yüreğin yaralanması sadece lâleye atfedilmemiş gonca için de kullanılmıştır.

Goncanuñ yüregidür baş

Bulut dahı anuñ-çun döker yaş A,TK.VII/4/8

Beyit, Emir Süleyman için yazılmış bir mersiyeden alınmıştır. Onun vefatının üzüntüsünden goncanın yüreğinde bile yaralar çıkar. Bulut onu kaybetmekten ötürü gözyaşı döker.

1.3.17. Nihan dudak

Klasik Türk edebiyatında güzellik anlayışına baktığımız zaman sevgilinin ağzının küçük olması makbuldür. Bu küçüklük onun yok olduğu, nihan olduğu şeklinde ifade edilmiştir. Gül de gonca hâlindeyken küçük olur. Bunu nihan olarak algılayan şairler sevgili dudağını goncaya benzetmişlerdir.

Gonca-lebüñden isder-idüm söz açam velî

Ol râz-ı nâzüki bilürem kim nihân gerek A,G356/6

Ahmedî sevgilinin dudağının özelliklerini anlatmak için heyecanlanır. Ancak karşısına sır engeli çıkar. Çünkü sevgilinin dudağı nazik bir sır gibidir ve onun gizli kalması gerekir.

1.3.18. İçi kan

Gonca, renginin kırmızı olmasından dolayı ağzı kan dolu olarak şiirimizde işlenmiştir.

Gel iy hûrî-şifat dil-ber ki gamdan bağrumuñ içi

Yumulmuş gonçaya beñzer ki ağzı top tolu kandur SN,G.58/4

“Ey huri sıfat dilber gel, üzüntüden bağrımın içi ağzı dopdolu kan olan goncaya benzer.” diyen Nesîmî, sevgilisine seslenir. O artık bu eziyete katlanamayacağını, üzüntü ve kederden ciğerine kan dolduğunu kendini goncaya benzeterek ifade etmiştir.

1.3.19. Nazlı

Sevgili nazlıdır. Gonca da naz yapan sevgiliye benzetilir.

Geldi yine uş gülşene sad nâz ile gonce
Bülbül niçe sabr eyleye bu nâz ile gunca KB,721/1

Sevgili âşığa daima naz yapar. Kadı Burhâneddîn de goncanın gül bahçesine yüz nazla geldiğini belirterek bülbülün bu işveye nasıl dayanacağını sorarak bunun ne kadar zor olduğunu anlatmıştır.

1.4. Gül

Gülün sözlüklerde geçen anlamları şöyledir; malum güzel kokulu çiçek³¹ Maruf çiçek ki küçük ve dikenli bir ağaçta olup şeklinin ve kokusunun güzelliğiyle meşhur ve beyne’ş-şu’arâ bülbülün dil-dâdesi olmakla mütevâtirdir. Pek çok envaı vardır.³² Rosa türlerine verilen genel ad. Kışın yapraklarını döker, dikenli, beyaz, sarı, pembe veya kırmızı çiçekli ve çalı görünüşünde bir bitkidir. Türkiye’de 25 kadar yabani gül türü yetişmektedir. Birçok kültür çeşidi bahçelerde süs bitkisi olarak yetiştirilir.³³

Gül incelenen divanlarda en çok karşılaşılan kelime olmuştur. Hem çiçek kategorisinde hem diğer tüm kategorilerde üç şair de en çok bu çiçeği tercih etmişlerdir. Rengi, kokusu ve şekli üzerinden incelenmiştir. Çoğunlukla sevgilinin yanağı, yüzü ile ilişkilendirilmiş; gül-bülbül ilişkisiyle şiire konu olmuştur.

1.4.1. Yanak

³¹ Redhouse, *Lügât*, s.118.

³² Sâmî, *Kâmûs*, s.399.

³³ Baytop, *Sözlük*, s.123.

Gül en çok sevgili yanağı ile ilişkilendirilmiştir. Yanak umûmî olarak parlak, ayva tüylü veya sâde ve renkli olarak tasavvur olunur.³⁴ Gül ile münasebetinde ise kırmızılığı ve paarlaklığı ön plana çıkmıştır.

Gül işlek kelimelerden olduğu için menekşe kelimesinde yapmış olduğumuz tasnif bu nebat için de geçerlidir. İlk aşama olarak gül ve yanak eş değerinde karşımıza çıkar.

Gül yañağun çevresinde zülfi çevgân eylemiş

Başumı top eyledüm meydana gâltân çigzinür SN,G.172/3

Gül sevgilinin yanağına teşbih olunmuştur. Etrafını saran zülf ise çevgan sopasına benzetilmiştir. Nitekim diğer satırdaki top, meydan ve galtan kelimeleri çevgan ile tenasüplü kelimelerdir.

Çevgan cirit gibi at üstünde oynanan bir oyundur.³⁵ Çevgân at üstünde değnekle karşılıklı iki grup (takım) arasında dört köşe bir sahada oynanırdı.³⁶ At üzerindeki sporcular çevgan denen topu amaç denen bugün kale olarak adlandırabileceğimiz yere atmak zorundaydılar. Bu oyunun sopalarının uçları yuvarlak olur bu da zülfe neden çevgan denildiğini açıklamaktadır.

Gül yanağı bir meydan olarak düşünürsek zülf bu meydandaki oyunu oynamaya yarayan sopalardır. Sevgilinin aşkı âşığı öyle kötü bir hâle sokar ki başını bu oyun meydanına top yapıp yuvarlamaya razı olmuştur. Sevgili kendisi ile oyun oynasa da dert değildir. O gül yanak için her şeyini feda eder.

La'l durur leblerün velî şekerîdür

Al yañağun taze ter zi-verd-i tarîdür KB,97/1

Dudakların renk bakımından kırmızı durur ancak şeker gibidir. Kırmızı yanağın ise taze gül yaprağı gibidir diyen şair karşımıza yanakları ve dudakları kırmızı bir sevgili tasarrufu ile çıkıyor.

Bu ne tendür bu ne yañah bu ne hâl ü bu ne gîsû

Biri nesrîn biri ter-gül biri müşğ ü biri anber A,K.XXVIII/2

³⁴ Çavuşoğlu, *Necâtî*, s.149.

³⁵ Vildan Serdaroğlu Coşkun, *Zatî Divanına Göre 16. Yüzyılda Sosyal Hayat*, İstanbul: Erdem Yayınları, 2017,s.388.

³⁶ Feyzi Halıcı, “Çevgân”, *DİA*, VIII, s.294-295.

Sevgili uzuvlarını inceleyen şair bundan o kadar etkilenmiştir ki hayretinden soru sormaktan başka bir şey yapamaz. Müretteb leff ü neşr örneği olan bu beyitte yanak taze bir güle benzetilmiştir.

İkinci ilişki yanağın gülden güzel olmasıdır. Sevgilinin parlak, kıpkırmızı ve taze yanağı gülden üstündür.

Ne ki naki itdi yañağından nesim

Gül anı derc eyledi evrâkına KB,306/3

Rüzgâr senin yanağınla ilgili güle ne ilettiyse gül bunların hepsini evrakında topladı. Burada bu vasıfları sayfalara yazan birisini düşünebileceğimiz gibi gülün bu özellikleri kendi yapraklarında topladığı anlamını da çıkarabiliriz.

Nümûne gösdere yârûñ yüzinden

Gülûñ çün yañağına düşe şeb-nem A,K.LVIII/10

Yâr, yüzünden ufak bir örnek gösterdi bu yüzden gülün yanağına çiy tanesi düştü. Sabah vakti nebatın üzerine çiy düşer. Bu da onların terlemiş gibi durmasına neden olur. Ahmedî'nin bu beytinde ise çiy düşme sebebi sevgiliyi gören gülün utanmasındandır.

1.4.2. Sevgili yüzü

Yanak kelimesinden sonra en çok yüz ile gül ilişkisine tesadüf olunmuştur. Sevgilinin yüzü kırmızı yahut beyaz olarak nitelendirilir. Beyaz güller de olmasına rağmen beyitlerde daha çok kırmızı rengi ile karşımıza çıkar.

Bülbül-i Kıdsî menüm şuret-i hüsnüñ gülidür

Gül yüzüñ şuretine tâze gülistân dimişem SN,G.284/4

Nesîmî sevgilinin gül yüzüne gül bahçesi dediğini belirterek gül ve yüzü müsavî tutmuştur.

Gel iy gül yüzlü dil-dâr-ı dil-ârâm

Ki sensüz dutamaz cân u dil ârâm A,TK.IV/3/1

Sevgilisine seslenen şair sevgilisiz nasıl yaşayacağını bilemez ve o olmazsa bir yerde duramayacağını belirtir. Ayrıca dil-ârâm ve dil ârâm kelimeleri ile cinas yapılmıştır. Bu da beytin anlamını kuvvetlendirmiştir.

Salar gönülüne hindûstânı

Gül-i sûrî yüzi üsdeinde fülful KB,204/4

Kadı Burhâneddîn gül yüzlü sevgiliden bahsederken fülful kelimesini zikrederek beğendiği sevgilinin beni olduğundan haber verir. Bu ben âşığı o kadar etkilemiştir ki üzerine Hindistan ülkesi salmıyor zannetmiştir.

Didi görmege gelür yar yüzün lâle vü gül

Gör ki ne hûb haber virdi nesîm-i seherî A,K.LXXIII/3

Bu örnekte yüzün güle karşı üstünlüğünü görmekteyiz. Sevgilinin gül yüzü o kadar meşhurdur ki lâle ve gül onları izlemeye gider.

Ben gül yüzünüñ vasfını gülşende çü didüm

Gül derledi şebnem gibi 'arından efendi KB, 339/4

Şair sevgili vasıflarını gül bahçesinde saymaya başlayınca gül üzerine çiy damlası düşer gibi edebinden terlemeye başlar. Sevgili yüzü öyle vasıflara sahiptir ki bunların kendinde olmadığını bilen gül utanır.

Gül kim olur ki yâda getüre anı kişi

Yüzüñ katında güneşi añmah degül edeb A,G.66/4

Bu örnekte ise sevgilinin güzel yüzünün yanında gülü akla getirmenin Ahmedî tarafından edepsizlik olarak algılandığını görüyoruz. Sevgili huzurunda güneşi anmak bile ayıp kaçarken bir nebatı zikretmek olmayacak bir iştir.

Yüzi ne kızıl güldür zülfî ne kıra sünbül

K'oldı ki 'âlem hayy reyhan ü gül-âbından SN,G.322/4

Bu beyitte olduğu gibi gül ve yüz ilişkisi şiirlerde kırmızılığı münasebetiyle ele alınır. Sevgili yüzü kızıl bir güle zülfü ise siyah bir sümbüle benzetilmiştir. Âlem bundan dolayı güzel koku ve gül suyuyla dolmuştur.

Benefşe zülfini şalmış gül üste 'anberîn sâye

Gönül hayrân u zâr olmuş bu reyhan-ı semen-sâya SN,G.390/1

Menekşe zülfünü sevgilinin gül yüzü üzerine gölgelik olarak salmıştır. Gönül bu manzarayı hayran olarak ve inleyerek izlerler. Gül sevgili yüzü için o kadar kullanılır

hâle gelmiştir ki artık yüz kelimesine gerek bile kalmaz. Mecaz-ı mürsel ile durum aktarılmış olur.

Gül yüzün adına oğıya hutbeyi bülbül

Yüzümde senün 'ışkun için sikke-i zerdür KB,267/2

Sevgilinin yüzü güldür. Bülbül bu gül yüzlü için hutbe okur. Âşığın yüzü de sevgilinin aşkından sararmış adeta altın sikkeye benzemiştir. Hutbe okutulması, sikke bastırılması gibi özellikler bir sultanın hükümdarlığını ilân etmek için yapılır. Kadı Burhâneddîn bir devlet başkanı olarak sevgilinin kendi üzerindeki hükümdarlığından bahseder.

1.4.3. Gül-bülbül

Klasik Türk edebiyatı aynı zamanda gül ve bülbül edebiyatı olarak tanımlanır. Onların aşkı dillere destan olmuştur. Bu sergüzeşti anlatmak da şairlerimize düşmüştür. Bülbülün ötüşü baharın müjdecisi niteliğindedir. Çünkü bülbül coğrafyamıza nisan ayı başlarında gelir. Bu dönemden eylül ayına kadar ülkemizi mesken edinirler. Dolayısıyla çiçeklerin açması bülbüllerin ötmesi tam bir bahar tablosu oluşturur.

Her gice sinün cemâlün şavkı-y-ıla tâ-seher

İñilerem şöyle kim gül hasretinden 'andelîb A,G.63/2

Âşık sevgilinin hasretinden âh u zâr eder. Bu şekilde geceleri sabahlara kadar inleyen âşık kendini gülün hasretinden inleyen bülbüle benzetir.

Gül ü bülbül arasında işit kim

Gice subha degin ne mâcerâdur A,K.XXX/11

Bülbül ile gülün arasındaki ilişki bütün bir klasik edebiyat boyunca işlenmiş, üzerine pek çok söz söylenmiştir. Ahmedî bunları anlatmaktansa aralarında ne mazereler olur diye belirtilir.

Gören gül nâzın u bülbül niyâzın

Bilür nice-y-di Mecnûn-ıla Leyla A,K.LXXII/8

Bülbül güle yalvarır yakarır. Gül ise nazlı bir sevgilidir ve nazını devam ettirir. Bu ikili arasındaki ilişkiyi görenlerin aklına ise Leyla ile Mecnun gelir.

Bülbül ile gül hevâsın 'âkil andan añlaya

Kanda gülzâr olmuş ise mürğzâr olmuş durur KB,315/5

Gülün bülbüle olan arzusunu Kadı Burhâneddîn şöyle açıklar; nerede çiçek bahçesi varsa orasının bir kuş yatağı hâline gelmesinin sebebi bülbülün güle olan hevesinden kaynaklanır. Aslında her gülzâr bülbülle dolu değildir. Ama âşık bülbül sevgilinin peşinden giderek orayı mürgzâra çevirir.

Eger bülbül gül için zâr iderse

Senûn gül yüzün için ben hezâram KB,283/5

Bülbül âşık olduğu sevgili gülün karşısına geçerek ağlar. Böyle yapan bülbülü taklit eden şair sevgili yüzünü de güle benzeterek ben de senin yüzünün karşısına geçer ve bülbül olurum der.

Nesîmîyem ki düşdüm yüzün gülinden ayru

Bülbül kimi çemende feryâd u âhum olur SN,G.46/8

Nesîmî bülbülün ötmesini acıklı bir olaya bağlayarak sevgilinin gül yüzünden ayrı düşmesiyle feryat ettiğini söyler.

1.4.4. Handan

Gül özellikle açık olduğu zaman ağza benzetilmiştir. Bu da gülen bir ağız tasvirinde gülün kullanılmasını sağlamıştır.

Gönlümüñ hasretim göz yaşına ğarķ itdi meni

Munca ağlatma meni iy gül-i handân berü gel SN,G.233/5

Ağlamak ve gülmek tezadını kullanan şair kendini ağlayan sevgiliyi de gülen konumda tasavvur etmiştir. Zira âşığın işi sevgili uğrunda gözyaşı dökmektir.

Gerçi handândur ferahdan ağzı açılmış gülün

‘ Andelîbüñ gözleri gör kim ne giryân oldı gel SN,G.235/8

Nesîmî açılmış gülü handan olarak tasvir ettiğini bildirir. Bunun yanı sıra müzmin âşık bülbül onun karşısında ağlar.

Bağ bulıda gözlerüm için niçe ağlar

Leblerün için gülün gülüşmesini gör KB,393/3

Kadı Burhâneddîn burada bize iki cephe göstermektedir: âşık ve sevgili cephesi. Bulut teşhis ile âşık için ağlayan bir insana benzetilmiştir. Öte yanda sevgilinin dudaklarını gören gül handandır.

Güledur gül bigi şeh meclisinde

Benefşe bigi gam-nâk olma yâra A,TK.V/4/5

İşret meclisinde toplanan kimseler mey içerek dertlerini sıkıntılarını unutup eğlenmek isterler. Şair sevgilisine “Menekşe gibi gamlı olma şeyhin meclisinde gül gibi gül!” diyerek öğüt vermektedir.

1.4.5. Gül suyu

Gül suyu gülün yapraklarından elde edilir. Tababette pek çok hastalığa deva olduğu gibi sosyal hayatta kullanılan bir üründür. Eşitli meclislere gelen misafirlere gül suyu ikram edilir. Kokulanmak için gül suyu kullanılır. Taranan beyitlerde gülün sevgili güzelliğinden utanarak terlemesi en çok ele alınan konu olmuştur. Bunun yanı sıra hastalıklara iyi geldiğine dair beyitlerle de karşılaşmaktayız.

Göñül yüzi suyunı dökese yire çün sen

Hayâyile 'arak eyleyüben gül-âb idesin KB,348/5

Yüzü suyu dökmek fazlaca yalvarmak anlamına gelir. Kadı Burhâneddîn iham sanatını kullanarak hem yalvarmak hem de suyun gerçekten dökülmesini kast ederek utancından terin gül suyu olmasından bahsetmiştir.

Diler-iseñ hayâdan eriyüp gül-âb ola

Göster aña cemâlünü vü karşısına gül A,K.LII/4

Sevgili tüm bu yaptıklarının farkındadır. Ona rağmen âşık karşısında acımasız olmaya devam eder. Âşığa yüzünü gösterip onun karşısında erimesinden hoşlanan sevgili bu duruma gülerek karşılık verir.

Her şâm u subh-gâh gül-âb-ıla sularam

Ola diyü hayâlüne hoş reh-güzer gözüm A,G.425/2

Sıkça rastladığımız bir durum olmasa da âşığın gözyaşı gül suyuna benzetilmiştir. Sevgilinin hayalinin geçtiği yol güzel olsun diye âşık kanlı gözyaşlarını gül suyu yapar. Böylece sevgilinin hayaline layık bir yer olur.

Gül-âb-ıla yur agzını meger kim

Olısar şâha midhât-gûy gonca A,TK.III/5/5

Şahın övgüsünü yapmak isteyen gonca eğer onun ismini anmak istese önce ağzını gül suyu ile yıkaması gerekir. Onun adının anıldığı yer dahi gül suyu gibi değerli

bir maddeyle yıkanmalıdır. Gonca gülün açılmamış halidir. Yani saf gülden oluşur ancak sevgilinin methi o kadar önemlidir ki gülün bile gülle yıkanması istenir.

Bunun bir başka şeklini Seyyid Nesîm’de şu şekilde görmekteyiz:

Eğer gül-ab ile miñ yunsa ağzum

Diyübilmen ki şahuñ Kanberiyem SN,G.289/3

Ağzımı bin kere gül suyuyla yıkasam bile şahın kölesi oldum. Kanber, Hz. Ali’nin kölesidir. Şair “ağzımı sayısız defa değerli gül suyu ile yıksam da köle bile olamam” demektedir.

1.4.6. Diken

Gülün geçtiği her yerde akla ne kadar bülbül geliyorsa o kadar da diken gelmektedir. Gülün saplarında bulunan dikenler onun güzellikler yanındaki kötü taraflar, dünyanın aldıcılığı gibi düşüncelerle anılmasına neden olmuştur.

Bağrumı toğrar firâkuñ hârı iy cennet güli

Nev-bahâr olsun gül olsum arada hâr olmasun SN,G.328/3

Sevgilinin ayrılığı bir dikene benzetilmektedir. Nesîmî bahar gelsin gül de olsun ama diken olmasın diye bir istekte bulunur.

Güli bitmez tikensüz dünyenüñ çün

Güli terk eyle geç serv-i revandan SN,G.336/7

Ancak dikensiz gül olmaz bunu yine Nesîmî’den görmekteyiz. Dünyanın gülü dikensiz bitmez, imtihansız olmaz. Bu yüzden dünyalık hevesleri bırak onları terk et diye öğüt verir.

Hastaya olan şifâ ahdine kılan vefâ

Meclis içinde safâ gül bitüren hâr 'ışk KB,2/4

Aşk türlü türlü dertlere devadır. Hastaya şifa kılar, ahde vefa edilmesini sağlar, meclise neşe getirir diken üstünde de gül bitirir.

Zehr içün tiryakı koymağ ola mı

Lâcerem ki gül katında hâr ola KB,90/4

Zehrin içinde panzehirin olmasının garipliği gibi şair gülde diken olmasını garip bulur.

Ta ki gülünün vaslına irüşmege her el

Çevresi anuñ hemîşe hâr ile hoşdur SN,G.62/8

Âşık herkesin sevgiliye erişmesini istemez. O rakipten sevgilisini kıskanır. Bu yüzden gülün etrafındaki dikenleri hoş görür. Çünkü bu sayede herkes gül sevgiliye erişemeyecektir.

1.4.7. Gülşeker

Gülbeşeker de denilen gül tatlısıdır. Sevgili dudağı, günlük hayatta çok tüketiliyor ve seviliyor olması nedeniyle bu tatlıya benzetilmiştir. Gül yapraklarının şekerde kaynatılması ile macun kıvamında bir tatlıdır.

Şîrîn lebüñi bir gün gül- şekkere şerh itdüm

El yahaya urdı gül efgân şekere düşdi SN,G.411/7

Gül-şeker hem rengi hem tatlı olması dolayısıyla dudağa benzetilir. Tatlı dudağının özelliklerini gül-şekere anlatan şair gülün elini yakasına vurduğunu şekerin de feryat figân ettiğini belirtir. Sevgilinin dudağı gül-şekerden üstündür.

Kim ola gül-şeker ki katında dudahlaruñ

Gül düşe topraga vü muhakkar ola şeker A,G.158/3

Nesîmî'nin söylediğini Ahmedî bir başka şekilde ifade etmiştir. Sevgili dudağı gül-şekerden katbekat üstündür. İki beyitte de bu tatlının malzemelerini görmekteyiz. Gül ve şeker birlikte kullanılarak yapılan bir tatlı olduğu beyitler ışığında görülmektedir.

Dudagundan isderem kim derdüme ola devâ

Gül-şekerdür kim ciger derdini ol teskîn ider A,G.199/4

Gül-şeker tatlı olarak tüketilmesinin yanında ciğer hastalığının tedavisinde de kullanılır. Ahmedî sevgili dudağını kendisine deva olması için istediğini belirtir. Çünkü o dudaklar gül-şekerdir.

Eline sundum güli öpdî vü virdi baña

Pes cigerüme devâ gül-şeker olmuş durur KB,1181/8

Gül-şekerin ciğer rahatsızlığına iyi geldiğini bu sefer Kadı Burhaneddîn'de görmekteyiz. Ancak bu bambaşka bir hayâldir. Sevgilinin dudağını direkt olarak istemek yerine sevgili âşığının kendine sunduğu gülü öpüp vermiş bu gül de Kadı

Burhâneddîn'in ciğerine gül-şeker gibi deva olmuştur. Çünkü sevgili bunu şeker gibi dudaklarıyla öpmüştür.

Fürkatüñ şerbeti acıdur anı içemezem

İy lebüñ gül-şekeri derdüme dermân berü gel SN,G.233/2

Günümüzde de karşılaştığımız ilaçların acı olması sorunu Nesîmî'nin de başında olacak ki ayrılığı acı bir şerbete benzetir. Şair buna bulduğu çözümü de hemen diğer satırda belirtmiştir. Sevgilisini çağıran şair onun dudaklarının gül-şeker gibi olmasının derdine derman olacağını düşünür.

Ney-şeker oldı boyuñ u gül yüzüñ ü lebüñ şeker

Şükr ki virdi hak baña ol ikisinde gül-şeker KB,678/3

Kadı Burhâneddîn sevgili dudağını şekere, yüzünü de güle benzetir. Bu ikisine yani gül-şekere kavuştuğundan bahseder.

Ağızun ile leblerüñ âb-ı hayât u gül-şeker

Sögmegüñi anuñ içün cana du'âya beñzedem KB,740/3

Sevgili ağzı hayat suyudur. Aşık ona ulaşmaya çalışır. Dudakları ise gül-şekerdir. Böyle tatlı olarak tanımlanan bir organdan çıkan kötü sözler bile aşığa dua gibi gelir.

1.4.8. Gül rengi kırmızı

Gül çeşitli renklerde olsa da edebiyatımızda daha çok kırmızı rengi ile anılmıştır. Gül çeşitli renklere sahip olmasına rağmen beyitlerde sadece kırmızı rengiyle geçer. Çoğu zaman kırmızı kelimesi yerine gül-gûn kelimesi kullanılmıştır.

Çiçeklerüñ tonı ah u kızıldur u gül-gûn

Çemen bu kuşlar üninden tolu teranemdür A,K.XXXIX/9

Bizlere bir bahar tasviri çizen Ahmedî, çiçeklerin gül-gûn yani kızıl renkli olduğunu söyler. Bu manzara karşısında kuşlar da cıvıl cıvıl ötmektedir.

Bugün ki fırsatı var nûş it mey-i gül-gûn

Ki yarına komaya işini her ki 'âkıldur A,K.XLIII/12

Şarap tanımlanırken edebiyatımızda kırmızı rengi öne çıkar. Yukarıdaki satırlarda fırsat varken gül renkli şarabın içilmesi öğüdünü görürüz. Bugünün işini yarına bırakma atasözüyle de iktibas yapılmıştır.

Göñül 'arak kılursa hayâdan 'aceb degül

Gülgûn cemâli şemsi dahı şermsâr ider KB,190/3

Sevgili yüzü öyle bir gül renge sahiptir, bu gül rengi öylesine parlaktır ki güneşi bile utandıracak cinstendir. Bu yüzden gönlün bunu görünce utancından tere batmış olması garip karşılanacak bir durum değildir.

Şâhâ yüzünüz ayı ayı yüzünüz şâhâ

Rengîn çü gül-i ahmer ahmer çü gül-i rengîn SN,G.295/7

Nesîmî sevgili yüzünü canlı renkleri olan kırmızı bir güle benzetmiştir. Bunu yaparken akis sanatını kullanmış ve mısralarına müzikalite katmıştır.

1.4.9. Hayâ

Gülün utanması sevgilinin güzelliği karşısında olur. Klasik Türk edebiyatında yeri başköşedir. Çiçeklerin şahı olan gül hakkında sayısız mısra kaleme alınmıştır. Hem güzelliği hem edebiyatımızdaki mahiyeti göz önünde bulundurulunca sevgili yüzünü gördüğünde utancından eriyen bir çiçekten bahsedilir. Sevgili böyle yüce bir konuma oturtulmuştur.

Gül hayâdan örtünür:

Ger yañaguñ renginüñ 'aksi gül-istâna ire

Bürka' -ıla örte hayâsından güli hod-rûy rûy A,TC.II/1/2

Eğer sevgilinin yanağının yansıması gül bahçesine ererse gül utancından hırka örter. Sevgilinin kendisi değil, yanağı değil, yanağının yansıması gül bahçesine değerse olacakları tarif eden Ahmedî bizlere ince bir hayâl sunmaktadır.

Subh-dem girdük gülistana meğer

Ki hayâdan kılmış idi gül 'arak KB,1173/6

Sabah vakti gül bahçesine giren Kadı Burhâneddîn gülleri terlemiş olarak bulur. Bu terlerin hayâdan olduğunu söyler. Havada bulunan su buharının, akşam veya sabah serinliği sebebiyle yerde ve bitkiler üzerinde görülen su damlacıkları hâline gelmiş şekline çiy denir. Farsça şeb ve nem kelimelerin birleşmesiyle oluşan şebnem kelimesi de bunu karşılamak için şiirimizde sıkça karşımıza çıkar. Şair sabah girdiği bahçede gördüğü çiy tanelerini hüsn-i tâlil yolu ile gülün terlemesiyle ilişkilendirmiştir.

1.4.10. Yakasını çâk etmek

Tomurcuk hâlindeki goncanın açılması ve içinden gül çıkması yakasını paçasını yırtmak olarak düşünülmüştür. Bu çeşitli nedenlerden kaynaklanır. Sevgiliye olan aşktan, aklını kaybetmekten, sabanın sevgiliden haber getirmesinden, sevgili hasretinden, bülbül için yakasını yırtar.

Gonca lac lûñ hasretinden teng-dil

Gül yañağñ hayretinden sîne çâk A,G.357/3

Gül yanağına sevgili yanağına o kadar hayret eder ki yakasını yırtacak hadde gelmiştir.

Senden ne haber virdi gül-istâne sabâ kim

Gül anı işidüp şavk-ıla kıldı yahasın çâk A,G.366/4

Gül bahçesinde esen sabah rüzgârı çiçeklerin açmasını sağlar. Esen rüzgâr ile çiçek açan gülü de sevgiliden haber aldığı için şevkle yakasını yırtan kimseye benzetmiştir.

Hâk ider gün hayretüñden yüzini

Çâk ider gül hasretüñden pîrehen A,K.517/6

Güneş hayretinden yüzüne toprak atar gül de hasretinden gömleğini yırtar.

Gül bigi bülbül için ben yaşamı çâk ideyüm

Zühre zehresin alıp âh bir eflâk ideyüm KB,755/1

Kadı Burhâneddîn bülbül için yakasını yırtan gülden bahseder.

1.4.11. Gülün açılması/açık olması

Gül goncanın açık hâlidir. Gül açıldığı zaman aldığı şekil, bahar dolayısıyla iştret mevsiminin gelmesi ve sevgili yüzüne benzetilmesi gibi konular şiirde yer almasını sağlamıştır.

Gül götürdi perde yüzünden açıldı nev-bahâr

Revnaķı geldi vü nûrı bâğ u büstânun yine SN,383/5

Gül yüzünden perdeyi götürünce açılmıştır. Gülün açılması demek baharın gelmesi demektir. Gül açılarak aslında baharı müjdelemiş olur. Bağ bahçe çimenler baharın gelmesiyle rengârenk olur.

Diler-iseñ ki olasin gül bigi mükâşefede
Düriş ki gonca bigi kalbün olmaya mestur A,K.XXIV/10
Eğer gül gibi açılmak istersen kalbin gonca gibi kapalı olmaması için çalış.

1.4.12. Temaşa

İncelenen divanlarda gül kelimesi çokça geçtiği için bu konudaki benzetmeler de oldukça fazladır. Şairler gülü gül olduğu için sadece seyretmek, temaşa etmek için beyitlere almışlardır. Temaşa tasavvufî anlamda Allah'ın yarattıkları, tecellilerini seyretmek demektir. Bu anlamda beyitlerle karşılaşılıyor olsak da dinî ve tasavvufî anlamı dışında sadece gülün güzelliğini seyretme, onu hayranlıkla izleme anlamındaki beyitler daha fazladır.

Göñül bâzârıdur gülşen çemende lâleden gülden

Ganîmet bil ki biş gündür temâşâsı bu bâzârûñ SN,222/12

Nesîmî bu dünya temaşasının beş gün, olduğunu bunu nimet bilerek güzelce gülleri ve diğer çiçekleri izlemesi gerektiğini söylemiştir.

Benefşe zülfini kim itdi müşgîn

Gülüñ ruh-sârını kim kıldı ra'nâ A,K.IV/12

Gülün yanağını böylesine latif kim kılar diyen Ahmedî gülün rengine hayranlığını dile getirir.

Nergis ü lâledür ü sûsen ü reyhân-ıla gül

Gör nice bizede yiryüzini Hak' Azz ü Cell Z,K.LIV/3

Bir diğer temaşa beytinde ise Allah'ın çiçekle dünyayı nasıl bezediği belirtilmiştir.

Yine ferrâş-ı sabâ vü yine reşşâş-ı bulut

Gül yine şâh u gülistanlar anuñ cevsağıdur KB,862/2

Kadı Burhâneddîn ise gülün yine şâh olduğunu ve gül bahçelerinin de onun köşkleri olduğunu belirtmiştir.

1.4.13. Taze

Gülün incelenen beyitlerde bahsedilen özelliklerinden birisi de taze olmasıdır. Yeni açmış bir gülün latifliği ve tazeliği dikkate şayan bir güzellik çıkarır ortaya. Bunu gözlemleyen şairler tazeliği, sevgilinin genç ve güzel olması ile bağdaştırmışlardır.

Gül bigi tâze vü ter olayım diseñ yarım

Gel hâr bigi huşklıguñı sen bugün gider A,K.XLI/12

Ahmedî burada gül gibi taze olmak isteyen kişiye diken gibi kaba olmaktan sıyrıl diye öğüt vermektedir. Burada gülün tazeliği maddi bir gençlik tazelikten ziyade kişinin mizacı üzerine söylenmiş bir benzetmedir.

‘Îşüñüñ yüzini Hak gül bigi itsün tâze

Niçe kim ‘ arza ide gözlere manzar nergis A,K.XLV/40

Örnek beyit Emir Süleymân’ı methiye için yazılmış bir kasideden alınmıştır. Ahmedî ona gül ile dua etmektedir. “Allah işlerini gül gibi taze etsin” der.

‘Aceba bu huri yüzlü meh-i bedr ya perî mi

Boyı serv-i bûstanî yañağı gül-i tîri mi SN,G.413/1

Sevgilinin yanağı taze güle benzetilmiştir. Sevgili yanağı kırmızı ve parlaktır. Taze bir yanakta sıhhat âlâmeti bu kırmızılık ve parlaklıktır. Onun vasıflarını sayan şair yüzünü, boyunu ve en sonunda yanağını tarif etmeye çalışarak satırlarını sonlandırır. Ancak sevgiliyi tarif etmek bu güzelliği anlatmak öylesine zor bir iştir ki Nesîmî bunun farkında olduğu için istifham yapar ve hayretini gizleyemez.

1.4.14. Gül-endâm

Gül-endam Çavuşoğlu’nun ifade ettiği üzere Necatî Bey Divanında asıl anlamıyla geçer ve üzerinde sarmâşık gülü bulunan servi manasına gelir.³⁷ Bunun yanı sıra gül fidanı gibi ince ve endamlı kimseler için de kullanılmaktadır.

Enîsüm reh-berüm yarum güler yüzlü gül-endâmum

‘Abîrüm ‘anberüm müşküm boyı serv-i hırâmânım SN,G.245/3

Nesîmî sevgilisine çeşitli sıfatlarla seslenmektedir. Kullandığı sıfatlardan birisi de “gül-endâmum”dır.

İşidürse daş erir hasretde âh u zârımı

³⁷ Çavuşoğlu, *Necatî*, s.196.

Ol gül-endâm yârı gör gönlümü sindân eyledi SN,G.456/5

Âşık sevgilinin hasretinden ona kavuşmak arzusundan ötürü inleyip ağlar. Bu inleme ve ağlama Nesîmî'de öyle bir raddeye gelmiştir ki artık buna dağlar bile dayanamayıp erimiştir. Gül endamlı sevgili ise âşığın gönlünü demirci örsü eylemiştir. Örs üzerinde maden dövmeye yarayan demir bir âlettir. O gül endamlı sevgili görünüşüne yakışmayacak derecede katıdır. Bu yüzden âşığın inleyip ağlamalarına kulak vermez. Bu bîgânelik de âşığı derinden etkiler ve sevgilinin aşkıyla dolu gönlü yavaş yavaş katılaşır ve bir demirci örsüne dönüşür.

Humâram girü câm-ı lâle-rengi

Şehûñ yâdına sungıl iy gül-endâm A,TK.IV/3/7

İşret meclisinde salınan saki gül endamlı olarak tasvîr edilmiştir.

Kanı gözleri bâdâm kanı serv-i gül-endâm

Kanı yâr-ı dil-ârâm ki olmadı baña râm KB,811/1

Sevgilinin vasıfları tek tek sayılmış güzel gözlerinden, gül endamlı bir servi olmasından gönlü süsleyen bir yâr olmasından dem vurulmuştur. Ancak beytin sonunda bu güzelin şairimize yâr olmadığını görmekteyiz.

1.4.15. Bahar gelmesi

Güllerin çiçek açtığı dönem sıcakların başladığı yani baharın hatta yazın geldiği dönemdir. Baharın gelmesi ile sosyal hayat da hareketlenir. Osmanlı toplumunda teferrüç eylemek, havaların ısınmasıyla mesire alanlarını gezmek âdettendi. Böylece buralarda çeşitli sosyal ortamlar oluşurdu. Oluşan ortamlardan birisi de içki meclisleridir. Eski işret ve eğlence merkezleri gül bahçelerinde kurulur, şairler de saz ile birlikte eğlenirlerdi.³⁸

‘İd ü bahâr irdi gül bitdi vü şükûfe

Bülbül nevâsı toldı gül-şende uş mahâfil A,K.LIII/40

Gül kelimesi aynı zamanda Farsça anlamı ile yani çiçek anlamıyla da beyitlerde yerini almaktadır. Burada baharın geldiği çiçeklerin açtığı ve her yerin bülbül sesiyle dolduğunu görmekteyiz. Bahar tüm neşesiyle bizi karşılamaktadır.

³⁸ Çoşkun , *Sosyal*, s.345.

Geldi gül açıldı lâle gel berü şun cam

Lâle vü gül fasl-ı nev- bahâr ile hoşdur SN,G.62/5

Gül ve lâle bahar zamanı güzeldir diyen Nesîmî güllerin açılma vakti olduğu için sakiden içki sunmasını istemektedir.

Mevsüm-i güldür şehâ gül-zâr içinde oturup

Câm-ı gül-gûn virsün elüñe nigâr-ı gül ‘ -izâr(XXV/66)A

Gül mevsiminde yani baharda bir işret meclisi ile karşı karşıyayız. “Gül bahçesi içinde oturup gül yanaklı saki gül renkli şarabı versin” diyen şair bize tekrîr örneği sunmuştur.

1.4.16. Nikâb

Yüz örtüsü, peçe anlamına gelir. Bilhassa siyah, beyaz ve şeffaf kumaştan yapılır. Nikâbın altındaki gözler etrafı görür, ancak dışarıdan bakan nikâbın altındaki yüzü tanıyamaz. Osmanlı toplum hayatında nikâbı kadınlardan başka erkeklerin de taktığı bilinmektedir.³⁹Gülün gonca i. inde salınması nikâb takmak olarak tasavvur edilmiştir.

Gonçeden gül baş çıhardı aldı yüzinden nikâb

Bülbül-i şeyda haîb-i lâle-zâr oldu yine SN,G.399/2

Goncanın içinden gül çıkınca yüzdeki nikâb düşmüş oldu. Nikâb dışarı çıkarken bilhassa kadınlar tarafından güzelliğin gizlenmesi adına takılmaktaydı. Aynı güzel yüzlü bir dilberin nikâbının açılması gibi gül açılınca divane bülbül lâle bahçesinin hatibi olmuştur. Zira gülün güzelliğinden aklı başından gitmiştir. Bu divanelik onun diline vurmuştur.

Nikâb açdı yüzinden hoş-likâ gül

Cihânı kıldı pür-nûr u safâ gül A,G.tk III/1

Güzel yüzlü gül nikâbını açmış yani gonca hâlinde çıkıp açılmıştır. Bunu gören cihan nurla ve mutlulukla dolmuştur. Bu mutluluk gülün çiçeklenmesiyle baharın geldiğinin de bir nişanesidir.

Çün götürdi gül yanagından nikâb

Mevsüm-i ‘ işretdür ü câm-ı şarâb A,G.55/1

³⁹ Çoşkun, *Sosyal*, s83.

Gülün yüzünden nikâbını götürmesi işret mevsiminin gelmesi demektir.

Yâ Rab ol müşgîn selasil kim nikâb olmuş güle

Müşg-i Tatarî diyem ya sünbül-i terden midür SN,G.133/2

Nikâb sadece gülün dışında onu saklayan yapraklar ya da bir kumaş olarak düşünülmemelidir. Bu örnekte olduğu gibi sevgilinin misk kokulu saçları da bir nikâb olabilir.

1.4.17. Gülün solması

Gülün solması mevsimin bitmesi artık her şeyin sona ermesi anlamına gelir. Genellikle gülün solmasının kullanıldığı beyitlerde hüznü bir hava hâkimdir. Klasik Türk edebiyatı da baharlar, çiçekler ve işret meclisleri ağırlıklı olarak işlenir.

Gel bâga kılalum güzer iy dost kim yakîn

Nergis solar u lâle dökilür ü gül gider A,G.XLI/11

Gül mevsimi çabuk geçer. Bu yüzden güller solmadan mevsim geçmeden bağ gezmek gerekir.

Bozardı sebze vü sarardı ol yeşil yaprag

Döküldi gül yile gitdi benefşe olup mahzun A,KLXV/16

Çimen bozardı, yeşil yaprak soldu, gül döküldü, menekşe mahzun oldu. Zikredilen her bir nebatın tek tek solup gitmesi bizlere tam bir güz manzarası çizmektedir.

Dökilüp soldı-y-ısa gül ne gussa

Çü tâzedür yüzüññ gül-sitânı A,TK.IV/2/3

Gülün solması üzücüdür ancak şair bunda kederlenecek bir durum olmadığı sevgili yüzünün gül bahçesi tazecik durmaktadır.

1.4.18. Cilve

Gül sevgiliye benzetilir. Sevgili işveli cilveli güzelliği ile dünyayı yakıp kavurandır.

Gül meger cilve idiser ki cihân

Hurrem oldı ki cennetün ve Na'îm A,K.LXIIA/4

Gül cilve edince iki cihan da mutlu olur. Onun cilvesi iki cihanı mutlu edecek kadar önemlidir.

1.4.19. Tavus

Tavus kuşunun, tüylerinin renkli olması ve bir güzellik simgesi olarak kabul edilmesi, güle benzetilmesine sebep olmuştur. Bilindiği gibi, gül de tavus kuşu gibi hem renklidir hem de güzelliği ile “dillere destan” olmuştur.⁴⁰ Tavus ile ilgili kullanımlara Ahmedî’de rastlamaktayız. Bu gibi kullanımlarda kuş isimlerinin tenasüplü olarak bulunması dikkati çekmektedir.

Bülbül ünine nûş it câm-ı tezervi rengi

Kim şâh-ı gül olupdur tâvûs bâ-celâcil A,K.LIII/41

Bülbül sesine sülün renkli şarabı iç. Çünkü gül şahı zillerle tavus gibi olmuştur. Tavusun nasıl geniş ve kat kat kanatları varsa gülün de aynı şekilde katmerli yaprakları vardır.

Dutdı tûtî dilini bülbülüñ elhânları uş

Kıldı tâvûsı hacil şâh-ı gülüñ celveleri A,G.LXXIII/5

Papağanın dilini bülbülün nağmeleri bağladı, gül şahının cilveleri ise tavusu utancından yerin dibine soktu.

1.4.20. Gül mushafı

Gül yaprakları için kullanılan evrak kelimesi mushaf ile tensaüplü kullanılmıştır. Gül bir kitaba benzetilmiş bunun sonucunda çeşitli ilgiler kurulmuştur.

Gül mushafı evrâkını yile vire bülbül

Nakl olsa yüzünden aña bir safha rivâyet A,G.90/3

Sevgilinin yüzünden küçük bir bölümün bülbüle anlatılması hâlinde bülbül gül kitabının yapraklarını heba eder. Gülün âşığı olan bülbül, sevgili vasıflarını işitince gül kitabını dağıtır. Güle bu kadar düşkün bülbül bile sevgili vasıfları karşısında şaşkınlaşır.

⁴⁰Yavuz Bayram, “Çiçekler ve Diğer Bitkilerin Divan Şiirine Yansımaları ile Anlam Çerçevesi” (Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001) s.376.

Ne ki nakl itdi yanağından nesim

Gül anı derc eyledi evrâkına KB,306/3

Şair rüzgâr yanağından ne taşıyıp getirdi de gül onu evrakında topladı diye sormaktadır. Nesîm hafif hafif esen tatlı bir rüzgârdır. Sevgilinin yanağının özellikleri böyle bir rüzgâr sayesinde taşınmıştır. Gül nakledilenleri yapraklarında toplar. Bu yüzden bu kadar güzeldir. Derc ve evrak kelimelerinin diğer anlamları düşünüldüğü zaman karşımıza naklolanları defter sayfalarına yazan bir gülle karşılaşmaktayız.

Benzer bir kullanımı Nesîmî’de şu şekilde görmekteyiz;

İy Hâka müştak olan uş sende Hâk

Ebcedi unitma yañılma sebak

İy kitâbından yüzi gül bir varak

Perde ref‘ oldı vü açıldı tabak SN,T.125

1.4.21. Ateşin gül olması

Nemrûd devrinde ilahlık iddiasında bulunan bir hükümdardır. “İbrahim’i yakalayıp mancınıkla ateşe atan cebbârdır. Rivayete göre İbrâhim -Allah’ın emriyle- ateşte yanmamış, ateş gülistan olmuş, Nemrûd da sivrisinekler tarafından öldürülmüştür.”⁴¹ Ateşin gül bahçesi olması durumu beyitlere konu olmuştur. Tespit edilen beyitlerin ikisinde Halil ismi geçerken diğer ikisinde isim zikredilmeksizin yalnızca olaya telmih yapılmıştır.

‘Âşık ol kim oda yahsa anı habîb

Od anuñ cânına bâg u verd ola A,G.11/6

Ahmedî âşık tanımını Hz.İbrahim’in ateşte yanma hadisesi üzerinden yapmıştır. Ona göre âşık öyle birisidir ki sevdiği onu yaksa ateş onun için gül bahçesi olur. Sevgili acımasızdır. Hatta beyitten de anlaşılacağı üzere Nemrûd ile müsavi tutulacak cinstendir. Buna rağmen sevgilinin aşkının ateşi ona gül bahçesi olarak gelir.

1.4.22. Siper

⁴¹ Ahmet Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, Ankara: TDV Yayınları, 1992, s.215.

Yapraklarının genişçe açıklığıyla sipere benzetilmiştir. Bu benzetme genellikle savaş tasvirlerinde kullanılmıştır. Bu da gülün siper olarak diğer savaş aletleriyle tenasüplü bir şekilde beyitlerde yerini almasını sağlamıştır.

Siper kıldı yine gül sînesini

Çü peyveste görür ol kaşı yayın KB,130/2

Gül yine sinesini siper etti diyen Kadı Burhâneddîn yay kelimesini de kullanarak tenasüplü bir anlatım elde etmiştir.

1.4.23. Sevgiliye hitap

Hitap ve nidâlardan hoşlanan Nesîmî gül kelimesini sevgilisine hitap ederken kullanmıştır.

Gülüm reyhanum eşcârüm ‘abrüm ‘anberüm ‘ûdum

Dürüm mervâridüm kâhum ‘aķîķum la’l ü mercânüm SN,G.243/5

On iki farklı kelime ile sevgilisinin özelliklerini sıralamış hitapların en başına çiçeklerin şahı olan gülü eklemiştir.

1.4.24. Sadberg

Yüz yapraklı katmerli gül olarak da geçen sad-berg aynı zamanda bir gül çeşidinin ismidir. Sadberg gülü yapraklarının çokluğu ile insanları hayrete düşürür. Bu yüzden karar bırakmaz, perîşân eder:

Sen gül-i sad berg ile kılalı gülşende karâr

Gül perîşân oldu sünbül bî-karâr olmuş durur KB,315/2

Sevgilisine “yüz yapraklı gül ile birlikte olduğun için gül perîşân sümbül ise muztarip olmuştur.” diyen şair sevgilinin oturduğu kişilerle aynı ayarda olduğunu söylemektedir.

Yañağün ‘aksi gül-zâre irişdi ol hayâdandur

Ki kâtre der ahar gül-i sad-berg ü nesrînden A,G.507/5

Yanağın yansıması gül bahçesine erişince yüz yapraklı gül bile terlemeye başladı. Bu ihtişamlı gül bile sevgili yanağından üstün değildir.

Yüzine karşı özin görmüş ol gül-i sad-berg

Ki meclisinde anuñ sad hezâr pâre yatur KB,1248/4

Gül yüzüne bakınca kendini görmüştür. Bu yüzden meclisinde yüz pareye ayrılmış şekilde yatar.

1.4.25. Taç

Gül yaprakları itibariyle taca benzer.

Gül tâc-ı la‘l urınmış tâc-ı zümürüd üzre

Sûz-ıla aña karşı hoş-sâz ider belâbîl A,K.LIII/4

Gül zümrüt tacın üzerine lalden bir taç takmış. Bülbüller de ona karşı öter durur. Zümrüt yeşil bir taştır. Zümrüt taç ifadesiyle gülün kırmızı yapraklarının hemen altında olan yeşil yapraklar kast edilmiştir. Bunun üzerinde de lalden bir taç vardır. Çiçeklerin şahı sayılan gül için üst üste iki taç takmada bir beis yoktur. Onun yeşilinin ve kırmızısının güzelliği mücevherlerinden yapılma taşlar ile anlatılır.

1.4.26. Güzel koku

Gül, güzel görünüşü yanında güzel kokusuyla da ön plandadır. Osmanlı toplumunda gül aroması katılarak tatlılar yapılır, gül yağları kullanılırdı. Bayramlarda mevlidlerde özel günlerde gül suyu ikram edilirdi. Kutsal emanetler her bayram gül suyu ile silinirdi. Bu denli meftun olduğumuz gül kokusu beyitlere de yansımıştır.

Selâm-ı pâk kim müşgîn-hevâsı

Mu‘attar ide gül bigi meşâmı A,TKVI/1/2

Ahmedî, “Onun mübarek selamı misk kokuludur. Burnu gül gibi güzel kokularla doldurur.” diyerek Emir Süleymân’dan sitayişle bahseder.

Bülbül ünin işitdi gavgâya çeker bu dil

Gül koğusını aldı sahraya çeker bu dil KB,110/1

Gül kokusunu alan gönül bu güzel kokunun peşinden sahraya gider. Bu öylesine kuvvetli bir kokudur ki kişide karar bırakmaz. İnsiyakî bir takip isteği oluşturur.

1.4.27. Peykân

Peykân okların ucundaki sivri kısımdır. Gül sapı ile oka, ucu ile de peykâna benzetilmiştir.

Gül siper salup hayâdan dökdi peykânın yire

Çün gül-istânda sabâ ‘arz itdi hüsnüñ râyetin A,G.505/6

Sabah rüzgârı gül bahçesine senin güzelliğinin sancağını arz edince gül utancından peykânını yere düşürdü. Burada sevgili sancağa sahip bir sultana benzetilerek gül şehri olan gülistanı işgal etmiştir. Gül de onun heybetinden savunmak için kullandığı peykânı yani yapraklarını dökmüştür.

1.4.28. Baş ağrısı

Gül suyu, baş ağrısına iyi gelmekte ve ateşi, harareti teskin etmektedir.⁴² Bu yönüyle beyitlerde geçmektedir.

Lâle oda yahılur anuñ-çün bulur cemâl

Çün kim gül oda düşe sudâ‘a olur devâ A,K.V/51

Ahmedî’nin tababet bilgilerini kullandığı beyitlerdendir. Gül baş ağrısına iyi gelir. Bu aslında halk arasında da bilinen bir uygulamadır.

1.4.29. Gülün Hz.Muhammed’e hayran olması

Gül edebiyatımızda aynı zamanda peygamberimizin sembolü olarak geçer. Bu nedenle gül görenler Efendimiz (sav)’i hatırlayarak salât getirirler. Bu yüzden gül çiçekler arasında ayrıcalıklı bir mevkiye sahiptir.

Yanagı nûrı vü saçmuñ sâyesin görüp

Hayrân u zârdur gül ü reyhân Muhammed’e A,K.III/5

Peygamberimizin methedildiği bir kasidede onun saçını gören gülün hayran olduğu söylenir. Yanağın nuru gül, saçın sâyesi reyhan ile ilişkilendirilerek leff ü neşr yapılmıştır.

⁴² Ömer Özkan, “Bir Tedavi Bitkisi Olarak Gül’ün Divan Şiirindeki Görünümleri” *Sosyal Bilimler Dergisi* 30-41 s.33.

1.4.30. Ten

Sevgilinin yüzü ve yanağı güle benzetildiği gibi teni de güle benzetilmiştir.

Tâze gülden dahı nâzûk görürem ter tenüni

Bağrunı katı çü sindân didiler gerçek mi KB,157/15

Şair, “Senin tenini taze gülden daha nazik görürüm” der. Gül yaprağı narin bir yapraktır. Ele almaya gelmez hemen soluverir. Taze gül yaprağı ise latiflik ve hassaslık yönünden daha âlidir. Sevgilinin teni taze gül yaprağına benzetilmiştir. Böylesine nazik böylesine hassas bir tablo çizen şair diğer satırda onun aslında ne kadar acımasız olduğunu gösterir. “Bağrının örs olduğunu söylediler gerçek midir?” diye soran âşık, sevgilinin vefasızlığını anlatmıştır. Verdiği mübalağalı tezat örnekleriyle klasik Türk edebiyatındaki sevgilinin de bir bakıma portresi çizilmiş olur. O ne kadar güzelse âşığına da o denli ilgisizdir.

1.4.31. Gözyaşı

Gülün kırmızı rengi âşığın gözyaşına benzetilmiştir. Gül daha çok güzelliği ve çiçeklerin şahı olmasından ötürü sevgili ile ilişkilendirilmiştir. Ancak sık rastlamadığımız bir hayâl de olsa Ahmedî’de âşığın gözyaşıyla bağdaştırılmıştır.

Yüzün şavk-ıla yaş yerine döker

Gözinden gül-âb-ı mukattar çiçek A,K.XLVIII/12

Sevgilinin yüzünün şevkiyle âşık gözünden yaş yerine gül suyu döker.

1.4.32. Gül gelini

Gül, güzelliği, yapraklarının süslü bir görüntü oluşturması gibi özellikleri sayesinde geline benzetilmiştir.

‘Arûs-ı gül kamu reng oldı vü bûy

Meger meşşâta-i bâd-ı sabâdur A,K.XXX/7

Gül gelini baştan sona rengârenk oldu. Güzel kokularla donandı. Çünkü onun meşşatası sabah rüzgârıdır. Meşşata düğünden önce gelinin yanına gelerek onu süsleyen kimsedir. Bu süsleme sadece yüze çeşitli makyaj malzemeleri kullanmaktan ibaret

değildir. Gelinin başlığı yapılır. Bu başlıktaki her bir ögenin bir anlamı vardır. Gelinin yüzü çeşitli çiçekler ve pullarla süslenir. Bu kültür hâlâ Anadolu'nun bazı bölgelerinde devam etmektedir. Gülün de böyle rengârenk ve güzel kokulu olmasını sağlayan sabah rüzgârıdır. Zira eserek onun açılmasını sağlamış ve güzelliği bu şekilde dışarı çıkmıştır.

1.5. Lâle

İncelenen sözlüklerde lâle şöyle geçmektedir; umumen tohumusuz hod-ru biten lâle ve hususen lâle-i degdâr ismidir ki Türkîde dahi lâle tabir olunur. Envâ-i adidesi bardır: Lâle-i kuhî, lâle-i berrî, lâle-i şakâyık, lâle-i dilsûhte, lâle-i dilsûz, lâle-i Hıtâyî, lâle-i hod-ruy,. Bazıları bu tertip üzre beyan ederler: Lâle-i sefid, lâle-i âl, lâle-i surh, lâle-i zerd, lâle-i du-rûy, lâle-i nu'mân'dır. Lâkin hâlâ bu diyarda yüzden mütecaviz enva ve esması vardır. Mahbubun lebinden kinaye olur. Lâle-i duhterî, bir nevi lâledir ki yaprağının kenarları gayette kırmızı ve vasatı siyah olur. Azergun dahi derler Arabîde şakâyıku'n-nu'mân denir. Zira bu lâleye Nu'mân b. Munzur itibar eyledi. Bunu müfredatta gelincik çiçeğidir diye resmetmişler.⁴³ Malum çiçek ismi ve büyük demir halka.⁴⁴ 1. Maruf hod-rû biten çiçek. Bunun birçok envaı vardır. lâle-i kûhî, lâle-i berî, lâle-i şakâyık, lâle-i dil-sûhte, lâle-i dil-sûz, lâle-i Hatâyî, lâle-i sefid, lâle-i âl, lâle-i sürh, lâle-i zerd, lâle-i dü-rûy, lâle-i Nu'man. lâle-i duhterî yaprağının kenarları gayet kırmızı, vasatı siyah bir nevi lâle. Buna "âzer-gûn" da derler. Arabîde mukabili "şakâyıku'n-nu'man"dır. lâle-i hod-rû gelincik çiçeği. 2. Eskiden üserâ ve mücrimînin boynuna takılan bir nevi demir halka.⁴⁵ Zambakiyye fasîlesinden soğandan yetişme maruf bir çiçek, hüzmâ.⁴⁶ soğanlı, otsu, çok yıllık, kırmızı, sarı veya beyaz çiçekli bitkiler. Türkiye'de 18 kadar yabanî lâle türü yetişmektedir. Bazı türlere özel adlar verilir.⁴⁷ Lâle-i nu'mân: Farsça'da lâle-i kûhî, lâle-i duhterî, âzergûn denilen gelincik çiçeğidir. Tarlalarda biter. Arapça'da adı şakayık-ı numânîyedir.⁴⁸

⁴³ Âsım, *Burhân*, s.481.

⁴⁴ Redhouse, *Lügât*, s.230.

⁴⁵ Nâcî, *Lügat*, 2009, s.349.

⁴⁶ Sâmî, *Kâmûs*, 2010, s.708.

⁴⁷ Baytop, *Sözlük*, 2009, s.135.

⁴⁸ Onay, *Mazmunlar*, s.276

Bu çiçeğin Türk şiirine intikali ise Mevlana sayesinde olmuştur. Anadolu’da şiirin mecaz dünyasına Mevlânâ’nın şiirleriyle birlikte giren lâle, Türkçe şiirde XIV. yüzyılda uç verdi ve önce Ahmedî’nin şiirlerinde yüzünü utangaç bir eda ile göstermeye başladı.⁴⁹ Taranan Ahmedî divanı şairin lâle kelimesini sıkça kullandığını bize göstermektedir. O kadar sık kullanmıştır ki çiçek kategorisi içerisinde gülden sonra en çok kullandığı ikinci kelime olmuştur. Genel olarak üç divanı değerlendirmemiz gerekirse lâle, çiçek başlığı altında ele alınanlar arasında üçüncü sıradadır.

Orta Asya’da Tien Şan dağları ve Pamir dağları ile Azerbaycan arasında kalan yörede ortaya çıktığı kabul edilmektedir. Lâle ve lâlâ kültürünü Türkler Anadolu’ya beraberlerinde getirmişlerdir. Selçuklu eserlerinde lâle motifine çok yer verilmesi, 13. yüzyıldan itibaren Anadolu tezyinatında kullanılması bunun karşısında Roma ve Bizans süslemelerinde hiç yer verilmeyişi Türk kültürüyle yakın bağının en önemli kanıtlarındandır.⁵⁰ Daha sonra tüm sanatımızı ektisi altına alacak olan lâle çinilerde, kıyafetlerde, minyatürlerde, tezhiplerde bolca karşımıza çıkacaktır.

Lâlâ sosyo-kültürel hayatın da bir parçasıdır. Erkekler başlıklarına sardıkları oyalı tülbentleri ile bu kelimenin tulip şeklinde Avrupa’ya geçmiştir. Rivayete göre bunun hikâyesi O. G. Bus-becq’in hatıratına dayanmaktadır. O. G. Busbecq hatıratında Türklerin bu bitkiye "Tulipan" ismini verdiğini yazmıştır. S.W. Murray bu ismin Türklerin başlarına sardıkları "Tülbent" ile ilgili olduğunu, O.G. Busbecq ile tercümanı arasında meydana gelen bir yanlışlık sonucu ortaya çıktığını söyler⁵¹

İncelenen divanlar ışığında lâle kelimesinin en çok yüz, ateşte yanmak ve kadeh ile ilişkilendirildiğini söyleyebiliriz. Yapraklarının şekli ve kırmızı rengiyle beyitlerde çeşitli benzetmelerde kullanılmıştır.

1.5.1. Yüz

⁴⁹ Beşir Ayvazoğlu, *Ateş Çiçeği Lale*, İstanbul:İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı, 2003, s.4.

⁵⁰ Mehmet Yardımcı, “Geleneksel Kültürümüzde ve Âşıkların Dilinde Çiçek”, *Prof. Dr. Saim Sakaoglu’na 55. Yıl Armağanı*, haz. Ali Berat Alptekin, Kayseri: Bizim Gençlik Yayınları, 1994, s.244.

⁵¹ Turhan Baytop, *İstanbul Lalesi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992, s.2.

Sevgiliye bakıldığı zaman şâyân-ı dikkat unsurlardan birisi yüzdür. Kaş, kirpik, göz, yanak, dudak, ayva tüyler hepsi burada toplanmıştır. Bu nedenle şiirimizde çokça geçmektedir. Lâle tarafından yüze bakacak olursak kırmızı olması, parlaklığı ve güzelliğiyle beyitlere konu olmuştur.

Sık kullanılan kelimelerde yapmış olduğumuz ilişki tasnifi burada da geçerlidir. Sevgilinin yüzü lâleye benzetilip onunla eş tutulmuştur;

Beñûñ lâle yüzünde dâne-i müşg

Saçûñ gül yañağûnda dâm-ı reyhân A,TK.III/7/3

Şair “Benin lâle yüzünde misk tanesi, saçın gül yanağında reyhân tuzağıdır” der. Kırmızı parlak bir yüz üzerinde mis kokulu bir ben vardır. Bu ben güzel kokulu bir tuzaktır.

Perîşân oldı vü hayrân saçûña sünbül ü reyhân

Muhayyer kaldı vü vâlih yüzüne lâle vü gül hem A,K.LXII/8

Sevgilinin yüzü lâleden üstün olduğu için lâle hayretle sevgilinin yüzünü izler.

Lebûñ lutfından oldı gonca handân

Yüzûñ renginden aldı reng lâle A,TK.III/6/2

Lâle kırmızı rengiyle dillere destan bir çiçektir. Bu rengin kaynağı ise sevgilinin yüzüdür.

Sevgilinin yanında lâlenin isminin geçmesi bile ayıptır.

İtmek yüzüñ katında gül ü lâleye nazar

Nergis bigi vazîfe-i her-bî-basar ola A,G.29/6

Sevgilinin yüzünün huzurunda lâleye bakmak anca körlere uygun bir davranıştır. Lâlenin isminin anılması bile abestir.

Yüzüne lâle öykündi meger kim

İder yıl hânümânın cümle yagmâ A,G.16/4

Diğer bir nebat ve uzuv ilişkisi ise sevgiliye özenen bitkidir. Lâle yüzüne öykündüğü için rüzgâr lâlenin evini talan etmiştir.

1.5.2. Oda yanmak

Âşık sevgilinin aşkıdan yanıp tutuşmaktadır. Hatta o kadar ki bu aşktan ciğer yanıp kebab olmuştur. Lâlenin de kırmızı olması dolayısıyla sevgilinin aşkının ateşinden

yanan âşık olarak tasvir edilir. Aşk ateşi “oda yanmak”, “oda yakılmak”, “yanmak”, “oda tutuşmak”, “harîk”, “yüreği yanan”, “içi yanan”, “kebab olmak” gibi şekilleriyle taranan beyitlere yansımıştır.

Şem‘ine yüzüñüñ ki güneş andan aldı nûr

Pervâne bigi nice yanar oda lâle bah A,G.117/5

Pervane sevgilinin ışığından yanar. Bilindiği üzere pervaneler ışığa, parlaklığa çekilir ve çok yaklaşımları sonucunda kendilerini yahut kanatlarını yakarlar. Ancak pervanenin yaklaştığı ışık sıradan bir ışık değildir. Sevgilinin yüzünün öyle bir nuru vardır ki güneş bile ışığını ondan alır. Böyle bir ışıktadır pervane. Lâle de sevgilinin aşkına aynı bu pervanenin şem‘e yanması gibi yanmıştır.

Lâleyi yahdı yüzüñ şavkı oda

Nergisi kıldı gözüñ ‘ışkı sakîm A,G.449/2

Sevgilinin yüzünün ışığı lâleyi ateşte yakmıştır.

Yüreği lâlenüñ oda dutuşmuş

Meger ol dahı senden oldı mehcûr A,G.168/7

Lâlenin yüreğinin ateşte yanması hayâlî yapraklarının ortada kalan kısmının daha koyu renkli olmasından kaynaklanır. Bu ateşte tutuşmanın sebebi ise şairimiz gibi sevgiliden ayrı düşmekten kaynaklanır.

Ne goncadur lebüñ kim şavkı-y-ıla

Yahılur lâle böyle dâg içinde A,G.563/5

Dudağın öyle bir goncadır ki onun nurundan lâle böyle yaralar içinde kalır ve yanar. Şair lâleyi yüreği dağlı ve yanık olarak tasvir ederek klasik bir âşık portresi oluşturmuştur.

“Yakmak” ve “yakılmak” fiiliyle birlikte “ciğer”, “yürek”, “iç” kelimeleri kullanılmıştır. Hepsinin anlamı farklı olsa da beyitlerde kullanılan anlamı âşığın içidir. Çünkü sevgilinin hasretinden âşığın içi yanar ve buradan âh ateşi yükselir.

Lâle bigi yahıldı cigeri ‘ışkuñ odına

Yaprah bigi yüregüm anuñ-çun hafakândur A,G.178/5

Örnekte âşıkın ciğerinin lâle gibi aşk ateşiyle yakıldığını görüyoruz. Bunun sonucu olarak da âşığın yüreği yaprak gibidir ve çarpıntı hâlidir. Şiddetli bir rüzgârda şiddetli bir şekilde sallanan yaprak, şair tarafından hızlı atan bir kalbe benzetilmiştir.

Nergis gözüñ füsûn-ıla düşmiş-durur sakîm

Lâle yüzüñ firâk-ıla olmuş-durur harîk A,G.334/9

Lâlenin yanmış bir şekilde olmasının sebebi sevgili yüzünden ayrı olmasıdır.

Ḥabîba fûrkatün şaldı melâlê

Kebâb oldu yüregüm mişl-i lâle SN,G.396/1

“Ey sevgili! Ayrılığın beni hüznölere saldı, yüregim de lâle gibi kebab oldu diyen Nesîmî, ayrılıktan ötürü duyduğu ızdırabı dile getirir.

1.5.3. Kadeh

Lâle taç yapraklarının şeklinden dolayı kadehe benzetilmiştir. Bazen de kadeh tutan kimse olarak tasavvur edilmiştir. “Piyale”, “kadeh”, “cam”, “ayag”, “sagar” kelimeleri lâlenin kadehe benzerliğini anlatmak için kullanılmıştır.

Lâle almışdur eline sebze de zerrîn-kadeh

Çünkü gördi nergisûñ başında var-durur humâr A,G.XXV/62

Lâle içki meclisinde eline altın bir kadeh almıştır. Teşhis ile içki içen kimseye benzetilmiştir. Nergisin sarhoş olduğunu görerek o da içmek ister.

Düşürme lâle bigi elden piyâleyi bir dem

Böğün ki nergis ü gül sinüñ-ile hem-demdür A,K.XXXIX/22

Lâle gibi kadehi bir an olsun elinden düşürme. Onun gibi daima mey iç.

Yanağuna ayağ dutalı lâle

Lebünçün toludur dilden piyâle KB,176/1

Burada lâle kadeh tutan kimseye benzetilmiştir.

Delgüseñ nergis-ile lâleden kem

Elüñden komagıl bir dem ayâğı A,G.708/10

El ve ayak kelimeleriyle tenasüp yapmak isteyen şair lâle ve nergisten aşağı değilseñ elden ayağı(kadehi) bırakma demektedir.

1.5.4. Temaşa

Lâle edebiyatımızda en çok kullanılan çiçeklerdendir. Bu denli sık kullanılması onun bir ilişkiye ihtiyaç duymadan sadece lâle olduğu için seyredilmesini sağlamıştır. Temaşayı seven Ahmedî bu bağlamda lâleyi de incelemiştir.

Gör uş her zerrede yüz lâle nabit

Bah uş her sahrada yüz çeşme tâbi‘ A,K.XLVI/46

Bahar aylarında her yerde lâle bittiğini söyleyen şair bizi bunları görmeye davet eder.

Gel lâle-zâra varalum it lâleye nazar

Gör kim ne şekl virmiş aña Vâhibü’s-suver A,G.236/1

1.5.5. Yanak

Lâle kırmızılığı, parlaklığı ile sevgili yanağına benzetilir.

Ne yañağı bigi gül ü ne lâle bulunur

Ne boyı bigi serv ne hocë kargu talı var A,G.193/2

Onun yanağı gibi gül de lâle de bulunmaz diyen şair kırmızılığı ile öne çıkmış çiçeklerin hiçbirisini sevgili yanağına eş olmayacağını bildirmiştir.

1.5.6. Kararması

Lâlenin koyu renkli olması, içinin âh ateşinden yanması onun kararmış olarak tasvir edilmesini sağlamıştır. Bu kararma “yandı kararı”, “içi kararı”, “yüreği kararı”, “karara yahdı”, “karara yandı” gibi ifadelerle belirtilmiştir.

Karara yandı lâlenüñ yüregi

Yüzünüñ tâbiş ü ziyâsından A,G.511/3

Sevgilinin yüzünün ışığından lâlenin yüreği kararı. Bu yüz nuru o kadar kesif ki ateş çıkaracak cinstendir ve lâle bu ateşte yanmıştır. Aynı zamanda kararmak kederli olmak, üzüntülü olmak anlamına gelmektedir. Burada iki anlamın da kullanılabilirliği tevriyeli bir beyit olmasını sağlamıştır. Âşık sevgilinin aşkından yanmış kül olmuş aynı zamanda sevgilinin güzelliğinden o kadar etkilenmiş ki ona ulaşamayacağını ideal olarak kalacağını düşünerek iç sıkıntısı yaşamıştır.

1.5.7. Dağlı

Lâle kırmızı renginden dolayı içinde yara olan aşığa benzetilmiştir. İran mitolojisinde bir yaprağın üzerindeki çiğ tanesine yıldırım düştüğü, alev alan yaprağın o haliyle donup kalarak lâleye dönüştüğü, göbeğindeki siyahlığın da yıldırımdan arta kalan yanık izi olduğuna inanılmaktadır.⁵²Bu dağ “ciğerde”, “yürekte”, “içte” olarak karşımıza çıkar. Dağ, lâle, gelincik vb. çiçeklerin göbek kısmındaki siyahlık olarak bilinir. Mecazi olarak da aşk, elem, keder gibi içe işleyen duyguların verdiği yanıklık, yara demektir.

Kana boyandı lâle vü urdı içine dâg

Senden benüm bigi ol dahı düşdi meger ırâh A,G.115/6

“Lâle kana boyandı içi dağlanmışır. Böyle olmasının nedeniyse benim gibi sevgiliden ayrı düşmesidir” diyen şair sevgiliden ayrı olmanın azabını tasvir etmiştir.

1.5.8. Açılması

Lâlenin mevsimi gelince açılması baharın geldiğini işaret eder.

Gül ü lâle açılmışdur bugün hoş geç ko yarını

Çü ‘ömrüñ hâlini bildüñ ki gitmege şitâb eyler A,G.163/5

Gül ve lâle açılmıştır. Yani bahar mevsimi gelmiştir. Ömrün hâli de bilindiği gibidir gitmek için acele eder diyen Ahmedî geleceği düşünmek yerine anı yaşayıp zevklerin tadını çıkarmaktan, ölümlü dünya olduğundan dem vurur.

Geldi gül açıldı lâle gel berü şun cam

Lâle vü gül faşl-ı nev- bahâr ile hoşdur SN,G.62/5

Gül vakti geldi lâle açıldı, bahar geldi etraf hareketlenmeye başladı. Tüm bunlar işaret mevsiminin geldiğine işaret eder. Bu yüzden içki sunulması gerekir.

1.5.9. Solması

⁵² Yardımcı, “Geleneksel Kültürümüzde ve Âşıkların Dilinde Çiçek”, s.244.

Lâlenin açması kadar solması da şiirde yerini almıştır. Yılda bir defa ve bahar mevsiminde yetişir.⁵³ Lâlenin dökülmesi artık havanın soğuduğu mesire alanlarındaki eğlencelerin son bulduğu anlamına gelir. Artık güz kapıdadır.

Gel bâğa kılalum güzer iy dost kim yakîn

Nergis solar u lâle dökülür ü gül gider A,K.XLI/11

Ey dost gel bâğa gezelim çünkü nergis solar, lâle dökülür ve gül gider. Bu güzellikler yitip gitmeden gezelim eğlenelim.

Gül-i terden güliceğ ‘arızuñ ma’ tökilür

Bâğa gir gör ki neçe lâle-i hamrâ tökilür SN,G.99/1

Sevgili bâğa girdiği zaman kırmızı lâle onu görünce hayretinden ve utancından yapraklarını döker.

Gel lâle-y-ile şâd oturalum gider gamı

Kim bir konuhdur ol bize bugün yarın gider A,G.236/8

İçki zihni bulanıklaştırdığı için gamı kederi bir an da olsa unutturur. İçenlere neşe verir. Lâleyle mutlu olup gamı gidermek gerekir. Çünkü o bir misafirdir. Yakında solup gidecektir.

1.5.10. Kırmızı

Lâlenin muhtelif renkleri olması ve bunların o zamanlarda yetiştiriliyor olmasına rağmen edebiyatımızda kırmızı renkli lâle tercih edilmiştir. Bu vechile sevgili yüzüne, âşıkın gözyaşına, içkiye benzetilmiştir. Ancak burada lâle-reng olarak kullanım oldukça azdır.

Lâlenin kırmızı renginin yanında kebûd (mavi), kibriti (açık sarı), sarı, duhânî (siyah), ve lâciverd renklerinin de dîvan şâirlerince kullanıldığını görmekteyiz.⁵⁴ Ancak incelenen beyitlerde sadece kırmızı rengiyle karşılaşmaktayız.

Gül mevsümünde içmeyenün câm-ı lâle-reng

Hakkâ ki gönli lâleden ola siyâh-ter A,G.236/9

⁵³ Ahmet Kartal, “Klasik Türk Edebiyatında Lâle”, *Bilig Türk Dünyası ve Sosyal Bilimler Dergisi* 4(1997): 115.

⁵⁴ Kartal, “Lâle”, s.114.

Gül mevsiminde yani işret vaktinde kırmızı renkli şarap içmeyenin gönlü lâleden daha siyah olsun diyen şair lâlenin kırmızı ortasının da siyah oluşunu bizlere hatırlatmaktadır.

1.5.11. Yara

Âşığın yüreği daima yaralıdır. Bu yara çeşitli nedenlerle ortaya çıkmış olabilir. Bazen sevgilinin hasreti, vuslata erme arzusu bazen sevgilinin yaralayıcı bakışları buna neden olur. Lâlenin ortasındaki siyahlık onun yaralı bir aşığa benzetilmesine neden olmuştur. Bu şiirde “mecruh”, “baş”, “yara”, “dil-figâr” gibi kelimelerle verilmeye çalışılmıştır. Lâle çok düşünür bu yüzden içi yara olur. Bunu da ortadan mey kaldırır.

Gerçi ki gonca bigi düşüşdi ki baş ola

Baş olmadı vü lâle bigi çıhdı içinde baş A,TK.I/5/4

Âşıktaki görülen yara çeşitlerinden birisi olan baş örnekte lâle içinde baş çıkmasından bahsedilir. Bunun sebebi ise lâlenin çiçeklerin başı olmak istemesi ancak olamaması dolayısıyla içinde çıkan yaradır. Baş kelimeleriyle cinaslı bir anlatım yapan şair lâlenin bu duruma ne kadar üzüldüğünü anlatmıştır.

Bir iki câm-ıla nergis bigi güşâde-dil ol

İçüñi lâle-sıfat itme fikr-ile mecrûh A,G.105/6

“Mey içerek nergis gibi ferahlamak varken içini lâle gibi çok düşünüp yara içinde bırakma” diyen şair içkinin sıkıntıları gidereceğine inanmaktadır.

Nergis bigi ele câm al u encâmı aña kim

Fikr iden anı lâle bigi dil-figârdur A,G.170/8

Lâle gibi düşünenin gönlü yaralıdır. Sen nergis gibi kadehi eline al ve sonunu düşünme.

Yüzüñ firâkı lâlenüñ içine urdı dâğ

Yañaguñ iştiyâkı küllî gark-ı hûn ider A,G.233/6

Âşık içinde yara çıkmasının sebeplerinden biri de sevgilinin yüzünün hasretidir. Yanağının özlemi ise kanlara gark olmasına neden olur.

1.5.12. Kan dolu

Lâle kırmızı olmasıyla içi kan dolu olarak tasavvur edilmiştir. Bunun çeşitli sebepleri vardır. Sevgilinin hasretini çekmesi, sevgilinin onu hileyle kandırması gibi sevgili ile ilgili sebepler çoğunluktadır.

Cüdâ düşeli sinüñ gül yüzünden

Yüregüm lâle bigi oldı pür-hûn A,G.502/3

Âşığın içinin kan dolu olmasının sebebi sevgilinin gül yüzünden ayrı düşmesidir.

Nergis ciğeri dâğ durur gözi alından

Al kana boyandı lebi alıyile lâle KB,928/5

Lâlenin içi kan doludur. Bu kan ise sevgilinin dudağının hilesinden kaynaklanmaktadır.

Lâle öz başını yarmışdur Hüseyinler kimi

Çana boyanmış şehid-i Kerbelânun 'ışkına SN,G.388/2

Hüseyinlerin, Kerbela hadisesini unutmamak adına kendilerini dağlarlar. Nesîmî de lâlenin yarılmış olmasını Hüseyinlere benzetmiştir.

1.5.13. Micmer

Lâle yapraklarının şekli dolayısıyla buhurdana benzetilmiştir.

Micmer-i lâle ser-â-ser toludur müşg-i Hıtâ

Sâgar-ı nergis leb-â-leb toludur dürr-i yetîm A,K.LXI/5

Lâle buhurdanı ağzına kadar miskle dolmuştur. Buhurdan bir mekânın kokulanması için eskiden beri kullanılan sistemlerdendir. Genel olarak çanak şeklinde olur. Bu hâliyle lâleye benzer.

1.5.14. Dilsiz

Yaprakları insan dilini andıran lâle bu benzerlik dolayısıyla dilsiz olarak addedilmiştir. Beyitlerde lâlenin dilsiz oluşunun çeşitli nedenleri vardır. Kimi zaman kendisi hayranlıktan dilsiz kalır kimi zaman da sevgiliden/şaktan yeterince sitayişle bahsetmediği için dilsiz olur.

Oldı künhinde anuñ 'âkıla nergis bigi kûr

Kaldı vasfinda anuñ nâtıka lâle bigi lâl A,K.L/19

Düşünüp söyleme hassa ve melekesi, konuşma gücü olarak bilinen natıka bile onun özelliklerini görünce lâle gibi dilsiz kalır.

1.5.15. Elbise

Lâle, elbise giyen bir kimse olarak tasvîr edilmiştir. Bu elbise yakuttandır.

Sebze olmuş hulle-pûş u gonca-gül-gûn pîrehen

Şâh-ı gül gûher-nisâr u lâle yâkût-ı kabâ A,K.VII/3

Çiçekli bir bahçe manzarası içinde lâle yakut renkli bir elbise giymiştir.

1.5.16. Sevgili güzelliği

Renginin kırmızı olması onun parlak olarak anılmasını sağlamış, sevgilinin güzelliğiyle anılmıştır. Bu beyitlerde sevgili lâleden üstün tutulmuştur.

Topraga düşer secde ider lâle vü nesrîn

Hüsnüñ varakından ohnan yirde bir âyet A,G.90/5

Eğer sevgilinin güzelliğinin yaprağından bir delil gösterilirse lâle ve nesrin toprağa düşerek secde ederler.

Cemâlüne ne nisbet kıla lâle

Ne dil beñzedi bile sini lâle KB,180/1

Lâlenin sevgilinin güzelliğine benzetilmesi mümkün değildir.

Gül ü lâle cemâlünden hâcildür

Yüzüñ yazı hemîşe hürrem olsun SN,G.310/2

Gül ve lâle senin yüzünün güzelliğinden utanmıştır. Sevgili güzelliği gül ve lâleyi utandıracak cinstendir.

1.5.17. Gözyaşı

Âşığın en belirgin özelliklerinden birisi de sevgili için döktüğü gözyaşıdır. Sevgilisi için o kadar ağlar ki artık gözünden akacak yaş gelmez. Bunun yerine kan akar. Kanlı yaş şairler tarafından lâle kırmızısıyla birlikte kullanılmıştır.

Gül yüzüñüñ firâkı yüregümi hûn ider

Şavkı cemâlünüñ yaşumı lâle-gûn ider A,G.233/1

Sevgilii güzelliğinin ışığı, âşığın gözyaşını kırmızı renk yapar. Bu nur o kadar tesirlidir ki onu gören âşık ağlamaktan gözyaşı yerine kan döker. Ciğeriyle gözyaşıyla kana bulanmış bir âşık tasvir edilmiştir.

Nergis gözünü ü gül yañaguñ iştîyâkı-la

Beñzedi râst lâle-i nu‘mâna gözlerüm A,G.419/2

Sevgilinin aşkından gözyaşı döken âşığın gözleri kan renkli olur. Zira gözyaşı biter ve artık ciğerdeki kan gözlere gelerek burayı mesken edinir. Lâle-i nu‘man çok kırmızı lâle anlamına gelir. Aynı zamanda gelincik olarak da geçer. Kanın ne denli koyu aktığını buradan da anlamak mümkündür.

1.5.18. Karga kanatları

Lâle renginin koyu olmasıyla yapraklının şekli ve renginin parlaklığıyla kargaya benzetilmiştir. Bu kullanım sadece Ahmedî’de karşımıza çıkmaktadır.

Her kim baharsa lâleye dir kim zihi gurâb

Kim müşğ oldı aña vü yâkût bâl ü per A,G.236/5

Kim lâleye bakarsa “Misk ve yakuttan kanatları olan ne güzel karga” der.

1.5.19. Miğfer

Yapraklarının yapısıyla miğfere benzetilmiştir. Bu hususta tespit edilen bir beyit vardır. Miğfer, savaşlarda savaşçının başını ve başın özellikle alın, ense, burun gibi kısımlarını dışarıdan gelecek kılıç, mızrak, ok vb. darbelere karşı koruması⁵⁵ bakımından önemlidir.

Gonca peykân düzdi sebze çekdi tîg

Lâle migfer geydi gül bağlandı vark A,G.331/3

Bir savaş sahnesi tasviri yapılmış ve burada lâlenin payına miğfer düşmüştür. Tenasüplü bir kullanım yolu tutulmuş, savaş aletleri birlikte anılmıştır. Miğferler

⁵⁵ Tülin Çoruhlu, “Miğfer”. *DİA*. XXX. S.21-23.

koruyucu silâh olmakla beraber dikkat çekici görünüşleriyle devlet törenlerinde ve askerî merasimlerde ihtişamı arttırıcı bir unsur olarak da kullanılmıştır.⁵⁶ Böyle heybetli bir malzemenin lâleye atfedilmesi onun bitkiler arasındaki yerini göstermektedir.

1.5.20. Çerağ

Lâle kırmızılığı ve parlaklığı sayesinde ateşle ilişkili olarak ele alınmıştır. Ateş kullanılan aydınlatma aletlerinden çerağa benzetilmesine sebebiyet vermiştir. O elinde çerağ taşıyan bir kimsedir.

Çemen ger rûşen-ise ne ‘aceb kim

Elinde lâlenün yanar çirâğı A,G.708/9

Çimen parlak görünüyorsa bu garip değildir. Çünkü lâle elinde çerağ tutar. Yeşil bir alanda açan parlak ve kırmızı lâleler parlar. Bu şekliyle ateşin yanmasına benzetilir.

1.5.21. Dil

Lâle, şekil olarak dile benzetilmiştir. Yaprakların şekli ve renginin kırmızı olmasıyla insan diline benzetilmiştir. Tespit edilen beyitlerde sûsen ile birlikte geçmektedir.

İşit ki sûsen-ile lâleye degin eydür

Nirede varsa zübân lâ ilâhe illallah A,K.I/7

Sûsen ve lâleye varana kadar nerede bir dil varsa “lâ ilâhe illallah” der. Tasavvufa göre kâinattaki canlı cansız her madde Allah’ı zikretme hâlinedir. Beyitte bu düşüncenin bir yansımasını görmekteyiz.

1.5.22. Hazan

Lâle bahar ayında açar ve eylül ayına doğru solar. Lâlelerin solmaya başlaması güzün gelmesi demektir.

Bahâr olduhda bezm olur ağaçlar

Hazânda lâle mi biter ya susen A,K.LXIII/9

⁵⁶ Çoruhlu, “Miğfer”, s.21-23.

Bahar olduğu zaman ağaçlar iek açar her bir ağaç bir sohbet meclisisne benzer. Ancak gözde lâle de ssen de bitmez. Bahar ve hazan kullanılarak oluşturulan tezatta bir tarafta cıvıl cıvıl bir meclis diğerk tarafta iek amayan bir mevsim tasvir edilmiştir.

1.5.23. Ta

Lâle yapaklarının şekli itibariyle taca benzetilmiştir.

Başında lâlenüñ uş tâc şöyle kim fagfr

Elinde nergisñ uş câm şöyle kim Cemdr A,K.XXXIX/10

Lâlenin başında fağfurdan bir ta tahayyül edilmiştir. Bu manzarada nergisin elinde de câm-ı Cem bulunmaktadır.

1.5.24. Feridun adırı

Taranan divanlarda lâle ile ilgili bulunan kullanımlardan birisi de Feridun adırıdır. adır ile ilgili başka bir rneğerk rastlanmamıştır.

şekl-i hey’etde nedür çetr-i Ferîdûn lâle

Vaz ‘-ı sretde nedür tâc-ı Sikender nergis A,K.XLV/7

Feridun, Gâve’yle birlikte hareket edip Dahhâk’ı tahttan indiren; adâleti, cesâreti ve azâmetiyle nl İran hükümdarıdır.⁵⁷ şekline bakıldığında Feridun adırı lâleye benzetilmiştir.

1.5.25. Sarhoş

Kadehe benzetilmesi, kadeh tutmasının yanı sıra içki içmesinden ötürü sarhoş olan kimseye benzetilmiştir.

Geh lâle kimi ħarâb ser-mest

Nergis kimi geh ħumâr idersen SN,TC.2/VI/2

⁵⁷ Mehmet Halil Esen, “Divan şiirinde Mitolojik ve Efsanevî şahısların Kullanımına İyi Bir rnek: Nevîzâde âtâyi Divanı”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 8/4 Spring(2013):842.

Lâle içki içtiği için harab bir hâlde sarhoş olmuştur.

1.5.26. Gönü açık

Gönü kapalı tasvir edildiği gibi bunun teıadı olarak gönü açık olarak da tasvir edilmiştir.

Gül bigi gül-gûn câm-ıla gönüni aç lâle-sıfat

Cehd it benefşe bigi ol nâ-geh dalâle düşmesün A,G.513/7

“Gül renkli şarapla gönünü lâle gibi aç” diyen şair lâleyi menekşe karşısında gönü açık olarak konumlandırır.

1.5.27. La’l külah

Şekli dolayısıyla külahı benzetilir. Külah askerler ve her tabakadan halk tarafından asırlar boyunca giyilmiş olan, genellikle tepesi sivri, dikişsiz, tek parça keçeden baş giyeceğidir.

Minnet Haka baht-ıla tahtına geldi şâh

Başına kodı lâle bigi la’lden külah A,TK.I/2/8

Lâle başına la’lden külah koyan olarak tasvir edilir. Yapraklarının kırmızı olması külahın renginin la’l olarak adlandırılmasını sağlamıştır.

1.5.28. Dilteng

Sevgilinin aşk ateşinin kavurduğu âşık, lâleye benzetilerek gönü sıkıntılı olarak tasvir edilir.

Senüñ ‘ışkuñ odı cânına düşdi

Anuñ-çundur meger dil-teng lâle A,TK.III/6/5

Sevgilinin aşkı lâleye gönü de sıkıntılı olur.

1.5.29. Çiğ

Havada bulunan su buharının, akşam veya sabah serinliği sebebiyle yerde ve bitkiler üzerinde görülen su damlacıkları hâline gelmiş şekline çiy denir. Farsça şeb ve nem kelimelerin birleşmesiyle oluşan şebnem kelimesi de bunu karşılamak için şiirimizde sıkça karşımıza çıkar. Bu hadise kırmızı bir kadehin üzerinde parlak inci bulunmasına benzetilmiştir.

Diseñ kim la‘l câmında nice olur lü‘lü-yi lâlä

Yüzine lâlenüñ bahgıl seherde çün düşe şeb-nem A,K.LXII/10

“Kırmızı renkli içki üzerinde parlak inci nasıl durur ki?” deme. Sabah vakti lâlenin yüzüne bak. Çünkü onun üzerine çığ düşmüştür. Soğuk bir içeceğin içinde bulunduğu bardağın üzerinde damlacıklar bulunur. Burada işret meclislerinin latif havasıyla birlikte içkilerin de soğuk ikram edildiğini görebiliriz. Lâleye şebnem düşmesi içki meclisinde sunulan soğuk bir içkiye benzetilir.

1.5.30. Öğüt

Dünyanın geçiciliği, bu âlemin dertsiz tasasız olmaması üzerine pekçok beyit söyleyen şairler bunlardan kurtulmak için lâleden öğüt alınması gerektiğini söyler.

Olduñ-ısa benefşe bigi ser-giran saña

Nergisle lâle itdügi işâret ögüd yiter A,K.XLI/13

“Eğer menekşe gibi dertlenir ve bu dertlerin boynunu bükecek kadar seni überse sana lâle ve nergisin ögüdü yeter” der şair. Nergis ve lâle şiirimizde kadeh ve içki ile ilişkilendirildiği için bu beyitten ögüdün ne olduğu seziliyor. Ancak bahariyyenin diğer beytinde cevap görmekteyiz Buna göre içki içmeyene yazık olur.

1.5.31. Meşale

Pek çok rengi olsa da kırmızılığı, bu kırmızılığın ateşe benzetilmesi ve parlaklığı ile edebiyatımıza konu olan lâle bu özellikleriyle meşaleye benzetilmiştir.

Rûşen-durur çiçekden her talda yüz masâbîh

Söyle ki lâlelerden her yirde biñ meşâ‘il A,K.LIII/5

Her dalda çiçekten sayısız kandil parlar, her yerde lâlelerden sayısız meşale vardır.

1.6. Nergis

Taranan sözlüklerde nergis şu şekilde geçer; Maruf çiçektir. Zerrin-kadeh dahi bu nevidendir. Dide-i mahbuba ıtlak olunur⁵⁸ Malum güzel kokulu bir çiçek ismidir ve mahbubun gözü.⁵⁹ 1.Maruf çiçek. Zerrînkadeh de bu nevidendir. 2. Mahbubenin gözünden kinayedir.⁶⁰ 1.Sarı çiçekli yeşil göbekli maruf bir cins güzel çiçek. 2.Dilber gözü⁶¹ Baytop'ta üç çeşit nergis geçer. Birisi Narcissus, birisi caendula arvensis ve birisi de galanthus(kardelen).Yumrulu çok yıllık, beyaz veya sarı çiçekli ve otsu bitkilerdir. Kültür çeşitleri süs bitkisi olarak yetiştirilir. Bazı türlerine özel isim verilir⁶².Zerrin gibi koyu sarı renkli, göbeği yeşil bir küçük çiçek. Adı Türkçe'de Nergis, Nerkiz, Farsça'da Nergis, Arapça'da Nercisdir. Eski şâirler dilberlerin gözlerini nergise teşbih ederek çok kullanmışlardır⁶³

Nergis incelenen divanlarda en çok işlenen çiçekler arasında ikinci sırada yer almaktadır. Çoğunlukla sevgilinin gözüne benzerliği, hasta olması ve sarhoş olması ile şiirimizde yerini almıştır.

1.6.1. Sevgili Gözü

Göz, yüze bakıldığı zaman en çok dikkati çeken unsurlardandır. Yapraklarının gözü andırması, çeşitli mitolojik efsanelerde göz ile ilişkilendirilmesinden ötürü sevgilinin gözüyle birlikte anılmıştır. Gözle ilgili çeşitli hususiyetler verilmemiş sevgili gözü ile eşit, sevgili gözünden üstün, sevgili gözünün katında anılamayacağı kadar âli olarak işlenmiştir. Bu tasniften ayrı olarak nergisin göze öykündüğünü de görmekteyiz.

İşlek kelimelerde kullanılan ilişkilerden ilk sevgili uzvu ve bitkinin benzerliğidir. Nergis göz ile eşit tutulur, sevgili gözüne benzetilir.

Gözündür nergis agzuñ gonca-i ter

Tenüñ nesrîn boyuñ serv-i revândur A,G.177/4

⁵⁸ Âsım, *Burhân*,s522

⁵⁹ Redhouse, *Lügât*, s.380.

⁶⁰ Nâcî, *Lügât*, s.545.

⁶¹ Sâmi, *Kâmûs*, s.914.

⁶² Baytop, *Sözlük*, s.210.

⁶³ Onay, *Mazmunlar*, s.315.

Gözün nergis, ağzın taze gonca, tenin nesrin boyun salınan servidir. Sevgilide dikkate şâyân hususlar nebâtî unsurlarla açıklanmıştır.

Hasretinden olur ecvef bigi mu'telü'l-ayn

Gözlerüñ nüshasın itdükçe muharrer nergis A,K.XLV/23

Nergis senin gözlerinin nüshasını yazdıkça hasretinden ecvef gibi göz hastalığına yakalanır. Örnek beyit, gramer ıstılahlarının tenasüplü kullanımıyla oluşturulmuştur. Ecvef, Arap gramerinde, ikinci harfı vav (و) veya yâ (ي) gibi illet harflerinden biri olan sülâsî fiildir. Mu'tel illetli harfe sahip kelime demektir, dahası mu'tellü'l-ayn da bir gramer ıstılahıdır. Üç harfli kökünün ortasında vav, yâ, eliften biri bulunan Arapça kelime anlamına gelir. Nüsha ise yazılı bir şeyin eşidir. Muharrer yazıya çekilmiş tahrir edilmiş anlamına gelir. Tüm bu ıstılahları harmanlanarak sevgili gözünün özelliklerini yazan nergisin bunları duyunca sevgiliye olan özleminden hastalandığını görmekteyiz.

Gâh nergis tek göziyçün hasta ol

Gâh sünbül tek saçıyçün tağıl KB,872/3

Kadı Burhâneddîn bu beytinde sevgili gözü ve nergisi eş tutar.

Sevgili gözü nergisten üstün tutulmuştur. Nergis nihayetinde bir çiçektir.

Gözün ü yüzün bigi nergisle gül açılmadı

Dişün-ile agzün bigi yâkût-ı mercân olmadı A,G.717/5

Ahmedî, sevgili gözüne benzeyen bir nergisin daha açmadığını söyler.

Nergis çemende gözlerüñüñ karavaşıdır

Hâdim durur bu gözüme mercan bi'aynihi KB,120/3

Nergis yeşillikler içinde senin hizmetçindir. Nergis ancak sevgilinin hizmetinde çalışabilir. Göz, nergisten üstündür.

Gül yüzün tek görmedi gülşen gözi

Kanda gördi nergisün tek bûsitânn KB,304/2

Kadı Burhâneddîn bostanda nergisin benzeri olmadığını istifham ile göstermiştir.

Göz sevgiliye ait olduğunda kullanılan ilişkilerden üçüncüsü nergisin göze benzetilmesinin abesliğidir. Zira sevgilinin gözü o kadar üstündür ki onun huzurunda nergisin ismi bile anılmaz;

Yüzün-ile gözün katında aınmah

Gül-ile nergisi terk-i edebdür A,G.171/3

“Gözünün katında nergisi anmak edebi terk etmek demektir.” diyen Ahmedî sevgilinin gözünün ne kadar değerli olduğunu vurgulamıştır.

Gözünü nergise kimdür ki beñzedür yâ Rab

O ğâfil haberi gör ki neçe kıldı nazar SN,G.53/2

Sevgili gözünü nergise benzetenler şairi hayrete düşürmüştür.

Yukarıda bahsedilen tasniften ayrı olarak divanlarda bir ilişki daha geçer. Nebat ve sevgili uzvu ilişkilendirilirken sevgilinin bu uzvuna özenen konumda olur.

Gözüne ne ‘aceb öykünse nergis

Hayâ olur mı olmayanda bînâ A,G.9/5

“Nergis senin gözüne özenirse bu acayip değildir çünkü görme yeteneği olmayanda hayâ olur mu hiç?” diyen Ahmedî, nergisi cahil insan konumuna koymuştur.

1.6.2. Hasta

Sevgilinin bakışları âşık üzerindeki en tesirli eylemlerden birisidir. Âşığı yaralamak için kirpikleri ok olur, fettan bakışlıdır. Mütemadiyen mahmur bakar. Bunun yanı sıra sevgili âşığı yaralamak için değil etrafı seyretmek için bakar. Bakışları mahmurdur. Edebiyatımızda bu süzgün bakışlar onun hasta olarak algılanmasını sağlamıştır. Taranan beyitlerde sevgili değil sevgiliyi gören nergis hasta konumundadır. Bu hastalık “sakim”, “bimar”, “hasta”, “rencur”, “seher”, “natüvan” gibi kelimelerle ifade edilmiştir.

Dil teng itdi gonca-i sîr-âbı dudaguñ

Bîmâr kıldı nergisi mestâne gözlerüñ A,G.348/2

Sevgili etrafa süzgün gözlerle bakar, mesttir. Sevgilinin gözlerini gören nergis ise hastalanmıştır.

Benüm bigi oldı belâsına mübtelâ gözüñüñ

Seherden anuñ-ıçun düşdi nâ-tüvân nergi A,G.289/6

Nergisin seher vakti takatsiz olmasının sebebi şairimiz gibi sevgilinin göz belâsına düşmesidir. Sevgilinin gözleri belâdır. Bakışları ile âşığı avlar, ona büyü yapar. Ancak âşık bu şekilde de olsa sevgili ile iletişimde kaldığı için mutludur.

Yerekân u seherdedür nergis

Ol elâ gözlerüñ belâsından A,G.511/2

Sevgilinin gözlerinin rengi elâ olarak verilmiştir. Bu gözler belâ olup nergisin sarılık olmasına ve hasta olmasına neden olmuştur. Nergisin rengi bilindiği üzere sarıdır. Şair bu renk ile sevgilinin gözleri yüzünden sarılık hastalığına yakalanmak arasınd bağ kurar. Ahmedî hastalığı belirtmek için taranan divanlarda çok karşılaşılmayan bir kelime olan “seher”i tercih etmiştir.

Gül yine bu suffe içinde safâ düzer

Nergis bu hastalığını cana şifâ düzer KB,501/

Nergis sevgili yüzünden hasta olmuştur. Ancak bu hastalık onun için şifadır.

Gönlünüñ bâğı senüñ gül bigi olsun sâlim

Düşmenüñ hâtırı nergis bigi olsun mu’tel A,K.LIV/32

Ahmedî, övdüğü kişiye ilk satırda dua ederken diğer satırda düşmanına beddua etmektedir. Nergis beddua kısmında geçer. Düşmanın hâtırı nergis gibi hasta olsun diyen şair bu hâlin ancak düşmanın başına gelmesini istediğini belirtir.

Yañağünüñ pertevinden lâle yanuban oda

Gözlerünüñ ‘işvesinden nergis olmışdur sakîm A,K.LXI/10

Sevgili işveli cilvelidir. Gözleri o kadar güzeldir ki dâima işve yapar. Bu da âşığı mest eder. Ancak örnek beyitte âşık bu işveden ötürü hastalanmıştır.

Gözine uyhu girmez hasretünüñden

‘Aceb mi ger ola rencûr nergis A,TK.II/4/4

Sevgilinin hasretinden nergisin gözüne uyku girmez. Bu yüzden bîtap düşen âşık hastalanmıştır. Âşık, sevgili yolunda cefa çeker hastalanırsa âşıktır. Daima sevgilisini düşünür, düşündükçe vuslat arzusuyla kendinden geçer, yemeden içmeden kesilir. Bu da onu hasta eder.

1.6.3. Mest

Sevgili gözü baygın bakışları dolayısıyla mest kabul edilmiştir. Nergis ve göz münasebeti düşünüldüğünde bu haslet nergise de atfedilmiştir. Nergise mest, mahmur gibi sıfatlar verilmesi bu çiçeğin Narcotique yani uyuşturucu bir nebâtî hassayı haiz olmasından ileri geldiği⁶⁴ belirtilmektedir.

⁶⁴ Onay, *Mazmunlar*, s.316

İşitdi fitne gözüñ vasfını senüñ nergis

Henüz bir kadeh içmedin oldı mest ü harâb A,G.61/4

Sevgilinin fitne gözü âşığa ezadır. Âşık bu gözleri görmeden sadece özelliklerini dinleyince bile hayran olmuştur. Öyle bir hayranlıktır ki bu, bir kadeh bile içki içmeden mestlik gelmiştir. Klasik Türk edebiyatında sevgiliyi görmeden onun vasıflarının anlatımına, resmine âşık olmak, rüyada görüp âşık olmak sıkça kullanılan bir motiflerdir.

Meger görmiş-durur düşde hayâlin fitne gözüñüñ

Ki oldı nergis-i ra'nâ düşüp mest ü humâr andan A,K.LXVI/4

Beyitte nergis sevgilinin fitne gözünü rüyada görüp âşık olmuştur. Bu yüzden nergis mesttir.

Mest gözüñden eger ben mest olursam tañlama

Nergise andan çemende i'tibâr olmuş durur KB,315/7

Âşık sevgilinin mest gözüne bakarak mest olmuştur. Sevgiliye hitaben bunu ayıplamamasını söyler. Çünkü çiçeklerin arasında nergise mest olduğu için itibar edilir.

Nergis-i mestüñ olalı mey-fürûş

Güşe-nişîñüñ yiri mey- hânedür SN,G.129/4

Mest gözlerin içki sattığından beri senin köşende bekleyenlerin yeri meyhane olmuştur. Nergis mecaz-ı mürsel ile göz yerine kullanılmıştır. Sevgili köşesinde bekleyen rakiplerin yeni mekânı meyhane olmuştur.

1.6.4. Kör

Nergis göze benzetilmesinden ötürü kör olarak da şiirde yerini almıştır. Onun bu körlüğü sevgiliye özenmesinden ve sevgilinin fettan gözleri yüzünden kaynaklanmaktadır. “Alîl”, “basar”, “kûr” nergisin körlüğünü anlatmak için tercih edilen kelimelerdir.

Gözüñe öykündi-se nergis ne c aceb çün göremez

Niçe olur fitne-y-ile sihr ki yohdur basarı A,K.LXXIII/9

Nergis sevgili gözüne özendiye bu garip karşılanmamalıdır.

Tutaguñuñ hasretinden gonca olup teng-dil

Gözlerüñüñ fitnesinden nergis olmuşdur ‘alîl A,G.379/4

Sevgilinin gözlerinin fitnesi yüzünden nergis kör olmuştur.

Nergis senüñ gözüñe teşebbüh ider-imış

Bu nevc e bî-hayâlığa her bî-basar düşer A,K.194/3

Nergis sevgilinin gözüne öykünür. Bu denli bir edepsizlik yapana ancak körlük lâyıktır.

1.6.5. Kadeh

Nergis çiçeği taç yapraklarının şekliyle kadehe benzetilmiştir. “Sâgâr”, “cem”, “kadeh” kelimeleri kullanılmıştır.

Nergis bigi ele câm al u encâmı añma kim

Fıkr iden anı lâle bigi dil-figârdur A,G.170/8

Nergis elinde kadeh, bulunan ve dünyaya karşı bîgâne kimse olarak tasavvur edilmiştir.

Nergisi gör câm elinde mey şunar ğafillere

Cümlesin mest eyledü kendü ğumar oldu yine SN,G.399/4

Beyitte nergis bir işret meclisinde bulunur. Elinde kadehle sakiye benzetilmiştir. Hem misafirler hem de saki sarhoşturlar.

Lâle ve nergis kadehe benzetildiği için beyitlerde birlikte kullanılmışlardır:

Câm-ı zer almış ele nergis-i ra'nâya bahuñ

Sâgâr-ı la'l dutar lâle-i nu'mânı görün A,G.368/4

Nergis sarı olması itibariyle elinde altından kadeh taşır.

Fâ ve zâd u lâma düşdi göñlümüz

Nergisün tek câma düşdi göñlümüz

Sünbülünden şama düşdi göñlümüz

Dâne gördi dâma düşdi göñlümüz SN,T.98

Şairin gönlü nergis gibi içkiye düşmüştür.

1.6.6. Uyku

Nergis içinde uyuşturucu bir madde barındırmasından ötürü mest olarak anılmasının yanı sıra uyku ile de anılmıştır. Bu yüzden nergis uykulu olarak şiirde kullanılmıştır.

Meftûn olalı gamzeñe nergis benüm bigi

Ne rengi var yüzinde vü ne hoce gözinde h'âb A,G.47/5

Nergis benim gibi yan bakışına tutulmuştur. O yüzden yüzünde renk, gözünde de uyku kalmamıştır. Nergisin sarı olması beyitte “ne rengi var” olarak geçmektedir. Âşığın rengi kalmadığı, renginin sararıp solduğu ifade edilir.

Sihir ile iletirdi câdû gözlerün

Nergisün gözinde uyhu gözlerün

Mekr ile her lahza yahdı gözlerün

Gönlüme brahdi kôrhu gözlerün SN,T.156

Gözlerin anlatıldığı bu tuyuğda Nesîmî, sevgili gözlerinin nergis gözünde uyku olduğundan bahsetmektedir.

1.6.7. Sürme

Gözlere sürme çekmek eski dönemlerden bu yana uygulanan bir gelenektir. Sürme gözleri daha güzel gösterdiği için kozmetik malzemesi olarak kullanılır. Ayrıca imâl edildiği madde itibarıyla gözler için şifalıdır. Çeşitli göz hastalıklarına iyi gelir. “Tûtiyâ”, “sürme”, “mukahhal” kelimeleri kullanılmıştır.

Kim itdi nergisün gözin mukahhal

Kim itdi lâlenün yüzini hamrâ A,K.IV/11

İstifham ile hayretini dile getiren şair nergisin gözünü sürmeli olarak tasvir eder.

Sevgilinin etrafındaki toz âşık için çok değerlidir. Toz havada uçan küçük partiküllerdir. Bu önemsiz gibi görünen minik taneler sevgiliden gelirse âşık için bir lütuftur. Âşık bu tozları gözüne sürme yapmaktadır. Bu toz sevgili eşiğinden, sevgilinin yolundan ve sevgilinin ayağından gelmektedir. Aşağıda bu kullanımlara örnekler vardır.

Mukahhal ide nûr-ıla gözini nergis-i ra'nâ

Eger sürme ide bir zerre yoluñ tozu zerürından A,G.489/3

Ola-y-dı nergisün gözleri rûşen

Ayaguñ tozu olsa tûtiyâsı A,G.673/6

1.6.8. Fitne

Sevgili gözü fitne çıkarıcıdır. Ortılığı karıştırır, kargaşa yaratır. Bu açıdan zâlim ve öldürücüdür. Fitne çıkarması, öldürücü olması bakışlarından kaynaklanır.

Fitne gözüne savâb sanup

Nergis demişem velî hatâdur A,G.205/5

Âşık sevgiliye iltifat edebilmek için nergis demiştir. Ancak bu hatasını anlayıp sevgili gözlerinin fitne olduğundan bahseder.

Gügercin tek şikâr itdi meni şol nergis-i fettân

Yavuz gözden ırağ olsun ki hoş şâhâne laçındur SN,G136/7

Fettan gözlü sevgili âşığını güvercin gibi avlamıştır. göz mecaz-ı mürsel ile nergis olarak verilmiştir.

Hûblaruñ bâğında çoğdur fitnelü nergis velî

Fitnelik hatm oldı anuñ nergis-i fettânına SN,G.366/7

Güzellerin bağında nergis gözü fitne olan çoktur. Ancak fitnelik sevgilinin fettan gözünde tamamlanır. Diğer güzellerde fettanlık hassası olsa bile bu konuda en mahir kişi âşığın sevdiğidir.

1.6.9. Sarhoş

Nergis göz ilişkisi bakımından süzgün gözler mesttir sarhoştur. Çeşitli sebepleri vardır. Bünyesinde uyuşturucu madde taşıması, göze ve kadehe benzemesi bu sebepler arasında sayılabilir.

‘Abîr zülfüñ ü ra‘nâ gözüñ hayâsından

Benefşe oldı perîşân u ser-girân nergis A,G.289/2

Gözünün hayâsından nergis sarhoş olmuştur. Gülün sevgili yüzünü görünce hayâdan tere batması gibi nergis de bu yüzden mest olmuştur.

Esridüm anuñ lebi meyinden

Şol nergis-i pür-humâra düşdüm KB,333/3

Âşık, sevgilinin dudakları meyinden sarhoş olmuş ve baştan ayağa sarhoş olan nergise düşmüştür.

Gözleri sevdâ meyinden ‘âlemi mest eyledi

Gör ne meyden esrimişdür nergis-i mestânesi SN,G.423/6

Nesîmî'ye göre sevgilinin gözlerinin âlemi mest eylemesinin sebebi sevda meyidir. Bu yüzden “Mest nergisin nasıl bir meyden sarhoş olduğunu gör.” der.

1.6.10. Temaşa

Çiçek kategorisinde en çok kullanılan ikinci bitki olan nergis bu işlekliliğinden dolayı temaşa edilen bir nebat olmuştur.

Yirûñ yüzi reyâhinden gül-ile lâle renginden

Dahı nergisle nesrinden tolu nakş-ı nigâr oldı A,G.671/2

Çiçeklerle dolu bu beyitte reyhan, lâle, nergis ve nesrin bizlere cıvıl cıvıl bir veryüzünü anlatır. Şair nergisle buranın tablo gibi işlenmiş olduğunu bildirir.

Arâyîş oldı nergis ü reyhânla bûstân

Serv ü çınâr-ıla oldı leb-i cûyibâr hoş A,G.297/3

Bostan nergis ve reyhanla süslenmiştir.

1.6.11. Hizmetçi

Çok kullanılan nebâtî bitkiler sevgilinin hangi uzvu ile ilişkilendirildiyse ona köle olarak tasvir edilmiştir. “Kenizek” ve “karavaş”, kelimeleri kullanılmıştır.

Saçınun hâdimi 'anber çü sünbül

Gözine karavaş 'abher çü nergis KB,231/2

Nergis gözüne hizmetçi olmuştur. Abher nergisin diğer adıdır. Bazı kaynaklarda nergisten ayrı bir tür olduğu geçse de taranan beyitlerde nergisin özellikleri taşındığı görülmüştür.

Aşağıdaki beyitte kenîzek örneği kullanılmıştır:

Nergis kenîzek oldı serâ-perdeñe meger

Kim mihr terbiyet-ile anı tâc-ver kılur A,TK.I/33

1.6.12. İçki içmesi

Kadehe benzetilen, kadeh tutan nergis teşhis ile içki içen kimseye benzetilmiştir.

Bögün nergis bigi câm iç ki yarın

Bilinmez nice döne çarh u ahter A,G.XXXVIII/14

Bugün sen de nergis gibi içki iç. Çünkü feleğin nasıl döneceği yıldızların nasıl konumlanacağını bilemezsin. İlm-i nücûm, felek ve yıldızlara bakarak çıkarım yapmaktır. Gezegenlerin birlikte olmaları, yıldızların konumları bu ilme vâkıf kişiler tarafından incelenir ve ne yapılması gerektiği belirlenirdi. Şairimiz “Geleceği bilemeyeceğin için senin yapacağın en doğru şey nergis gibi mey içmektir.” der.

Toprağa dökdi ne kim nakdi var-ısa zer ü sîm

Çünkü nûş itdi çemende mey-i asfer nergis A,K.XLV/2

İşret meclisinde sarı içki içen nergis toprağa varını yoğunu dökmüştür. Burada dikkat çeken husus ise meyın sarı olmasıdır. Çok sık olmasa da kırmızı meyden hariç mey rengi kullanılmaktadır.

1.6.13. Yarakân

Nergis sarı veya beyaz renkli bir çiçektir. Sarı renge sahip oluşu âşığın hasta yüzüne benzetilir. Bu özelliğinden ötürü nergis yarakan hastalığına tutulmuş kimse olarak tasvir edilir. Bu hastalık sarılık olarak bilinir. Beyitlerde bu hastalık uykusuzluk ile birlikte verilmiştir. Bünyesinde uyuşturucu maddeler barındıran nergis, yanakları hep açık olduğundan dolayı uykusuzluk hali sezilir.⁶⁵ Buradan da âşığın bîtap bir vaziyette olduğu anlaşılmaktadır.

‘Abher gözün uyhuyı giderdi bu gözümden

Nergis bigi gözüm anuñ-ıçun yarakândur A,G.275/2

Nergis gözün gözümden uykuyu gidermiştir. Bu yüzden gözlerim nergis gibi sarılığa tutulmuştur. Göz kelimesini birçok kez tekrarıyla tekrîr yapılmıştır.

İtdi gözünüñ ‘ışveleri nergis-i bî-h’âb

Rengine nazar it ki nişânı yerekândur A,G.178/6

Gözünün ışveleri nergisi uykusuz bıraktı. Onun rengine bak ki sarılık olmuştur.

1.6.14. Taç

⁶⁵ Beşir Ayvazoğlu, Güller Kitabı, İstanbul: Kapı Yayınları, 2007, s.161.

Nergis yapraklarının şekli itibariyle taç takan kimseye benzetilmiştir. Ayrıca nergisin sarı olması tacının altından olmasını sağlamıştır. Tesbit edilen diğer beyitlerde de aynı durum söz konusudur.

Başına urdı nergis tâc-ı zerrîn

Bögün kim lâle yâkûtî kabâdur A,K.XXX/4

1.6.15. Altın kadeh

Nergis aynı zamanda zerrin-kadeh olarak geçer. Bu bir çeşit nergis türüdür. Bazı beyitlerde bu türe atıf vardır. Ancak daha çok şeklinin kadehe benzemesi ve renginin sarı olmasından ötürü altına teşbihi ile ele alınmıştır.

Zerrîn-kadeh almış eline nergis-i sîr-âb

Hem sâgâr-ı yâkût dutar lâle-i nu‘mân A,G.519/3

Nergis eline altından bir kadeh almıştır. Zerrin ve yakut kelimeleriyle de madenler üzerinden tenasüp yapılmıştır.

1.6.16. Yıldız

Çiçek ile yıldız arasındaki benzerlik küçüklükleri, çoklukları ve renkleri itibarıyla kurulabilir.⁶⁶ Bunun yanı sıra nergis yapraklarının şeklinden dolayı yıldızla benzetilmiştir. Ayrıca sarı rengi gece gökte parlayan yıldızlara teşbih olunur.

‘Abherin gözlerünüñ gördi hayâlin düşde

Rûşen ol kim bu sebebdendirur ahver nergis A,K.XLV/21

Nergis, sevgilinin nergis gözlerini hayâlinde gördüğü için yıldız gibi parlaktır. Nergisin sarı rengi, onun parlak bir yıldızla teşbih edilmesini sağlamıştır.

Sebze içinde nazar eyleyene nüzhet-içün

Yıldırar şöyle ki bu gökdeki ahter nergis A,K.XLV/6

Yeşilliğe ferahlamak için bakana nergis gökteki yıldızlar gibi parlar. Âdeta çiçeklerin arasında parlayan bir yıldız gibidir.

⁶⁶ Sebahat, Deniz. “16. Yüzyıl Bâzı Dîvân Şâirlerinin Tükçe Dîvânlarında Kozmik Unsurlar (Bâkî, Fuzûlî, Hayâlî Beg, Nev’î, Yahyâ Beğ)” (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 1992) s119.

1.6.17. Sâkî gözü

Saki meclislerde içki dağıtan kişidir. Bu kişi tercihen gençtir bazen de sevgilidir. Nergis de sakiye benzetilmiştir. Şeklinin kadehe benzemesi, sarhoş olarak anılması dolayısıyladır. Taranan beyitlerde saki kelimesine rastlanmamıştır. Saki nergis gözlü olarak tasvir edilmiştir. Bu kullanım sadece Ahmedî’de mevcuttur.

Gözü nergis sun ol gül-gûn şarâbı

Ki yaz oldı çiçekler toldı yazı A,G.686/6

Nergis gözlü gül renkli şarabı sun. Çünkü yaz oldu ovalar çiçek doldu.

1.6.18. Mahmur

Mahmur Arapça hamr kökünden gelir. İçkiyle sersemlemiş anlamında geldiği gibi uykusu açılmayan kişiler için de kullanılır.

Her kim ol ‘abher gözün ‘ışkına bir câm ide nûş

Tâ kıyâmet cânı anuñ nergis bigi mahmûr ola A,G.42/4

Beyitte nergise teşbih edilen çoğu hususu bulabiliriz. Sevgilinin nergis gözlü olması, içki içilmesi ve nergisin mahmur olmasından bahsedilmiştir. Âşık eğer sevgilinin nergis gözünün aşkına mey içerse kıyamete kadar nergis gibi mahmur kalır diyen Ahmedî bu mahmurluğun ömür boyu süreceğinden bahsetmiştir.

1.6.19. Şehla

Arapça eşhel “koyu mâvi veya elâ gözlü” anlamına gelir. Müennes şekli şehlâdır. Ancak dilimize “baygın bakan hafif şaşı göz” olarak geçmiştir. Bu bir kusurdan ziyade sevgilinin güzellik unsurlarından sayılmıştır.

Bu şehlâ göz midür yâ nergis-i mest

Bu ra‘nâ yüz midür yâ hûd gül-i ter A,G.203/2

“Bu şehla göz müdür yoksa mest nergis midir?” diyen şair şehla gözün baygın bakan şaşı göz anlamını kullanmıştır.

Gözleri sevdâsına ‘âşık cânına kıldukların

Ol bilür kim ‘âşık olmuş nergis-i şehlâsına SN,G368/3

Nesîmî ise nergis-i şehlâ terhibini kullanmıştır.

1.6.20. İskender tacı

İskender meşhur mitolojik kahramandır. Onun tacı nergise benzetilir. İskender, Hint ve Sind ülkelerine sahip olunca miğferini çıkarıp Keyd'in tacını takar, eline kadehi alır.⁶⁷ Bu Ahmedî'nin İskendernâmesinde şu şekilde geçer;

Miğferi indürdi geydi tãc-ı

Key Aldı Cem tahtında eline cãm-ı mey (Ahmedî, İskendernâme 3131)

Nergis İskender tacına benzetildiği için beyitlere konu olmuştur.

Dutupdur lâle uş çetr-i Ferîdûn

Geyüpdür nergis uş tãc-ı Sikender A,K.XXXVIII/9

1.6.21. Su akan yerde bitmesi

Nergis suya ihtiyaç duyan bir çiçektir. Sevgili gözüne benzetilince bu çiçeğin su ihtiyacını da aşkın gözyaşları karşılar.

Gözüm içinde makam itdi hayâli gözünüñ

Su ahan yirde olur tâze vü hoş-ter nergis A,K.XLV/20

Ahmedî nergisin su akan yerde olduğunu söyleyerek bize botanik bilgisini sunar. Bunun yanı sıra su akan yer aşkın gözüdür. Sevgilinin hayâli burayı mesken edinmiştir. Âşık sevgili için daima ağlar bu da latif bir nergisin yetişebileceği mekânı oluşturur.

1.6.22. Miğfer

Başın her tarafını örten başlığa miğfer denir. Nergis yaprakları miğfere teşbih edilir.

Hasmuñuñ cânınadur çekdüğü hançer sûsen

Düşmenüñ kasdınadur geydüğü migfer nergis A,K.XLV/29

⁶⁷ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, "İskendernâme", <http://ekitap.yek.gov.tr/Uploads/ProductsFiles/9f71ce80-6562-4152-a39e-c202f5d25f43.pdf> (erişim 29.08.2021)

Şair bir savaş sahnesi tasvir etmiş ve bununla tenasüplü kelimeler kullanmıştır. Sûsen hançere, nergis de miğfere benzetilmiştir.

1.6.23. Kan dökücü

Gözün öldürücülüğü ve zâlimliği hışm ile bakışı cihetiyledir. Göz sarhoş olarak tasavvur edilir; sarhoş olan kavga çıkarıp kan döker. Kılıcı veya bıçağı, oku, gamze ile kirpikleridir.⁶⁸ Taranan beyitlerde nergis kan dökücü olarak tasvir edilmiştir.

Tahkîk bil ki gonca-i sîr-âb nicedür

Ma'lûm kıl ki nergis-i hûn-h'âr hoş mıdur A,G.253/3

1.6.24. Nisar

Beyaz renkli petallerinin ortasında sarı bir göbekten oluşması; yani çiçek kısmında hem beyaz hem de sarı rengi taşıması, nergisin birçok beyitte gümüş ve altınla ilişkilendirilmesine sebep olmuştur.⁶⁹ Taranan beyitlerde de bu anlamıyla karşılaşılır.

Ger zer ü sîm ü eger dürr ü eger pîrûze

Hâk ider varlığını yoluña yik-ser nergis A,K.XLV/36

Nergis tüm varlığını saçı olarak saçıp senin yoluna toprak eder.

1.6.25. Solması

Nergis solduğu zaman bahar bitecek açık alanlarda yapılan işret meclislerinin vakti dolmuş olacaktır.

Gel bâga kılalum güzer iy dost kim yakîn

Nergis solar u lâle dökilür ü gül gider A,K.XLI/11

Beyitte anılan her çiçek bahar ve yaz aylarında açar. Bunların solması demek güzün gelmesi demektir. Şair bu vakit gelmeden dostuyla gezmek ister.

1.6.26. Nazar edişi

⁶⁸ Çavuşoğlu, *Necâtî*, s.840.

⁶⁹ Bayram, "Anlam Çerçeveleri", s.637.

Göze benzetilen nergis onun bir özelliği olan görme ile de ilişkilendirilmiştir. Bu örneğe sadece Ahmedî’de rastlamaktayız.

Gül bigi keşf isteseñ nergis-misal itgil nazar

Rahmet âsârına kim tolmış-durur arz u semâ A,K.VII/9

Gül gibi keşf istersen nergis gibi bakman gerekir. Yer ve gök Allah’ın rahmet eserleriyle dolmuştur. Bunları müşahede neticesinde keşf elde edilir.

1.7. Nesrin, nesteren

Nesrin kelimesinin taranan sözlüklerde anlamları; Van gülü, Mısır gülü tabir olunan latif ve nazik güldür. İki nevi olur. Bir nevine gül-i mişî derler. Türkîde miskalan tabir ederler. Bir nevine gül-i amberî derler. Yabanisi dahi olur. Arabîde verdu’s-sinî derler. Amber çıkan cezirenin dahi ismi nesrindir.⁷⁰ Yabani gül ağustos gülü⁷¹ şeklindedir.

Beyaz renkli, hoş kokulu bir gül cinsi olan nesteren, Ağustos gülü veya yaban gülü olarak da bilinir. Divan şiirinde nesteren, hemen hemen her yönüyle nesrin gibi değerlendirilmiş hatta birçok kaynakta nesteren ile nesrinin aynı gül oldukları söylenmiştir.⁷² Bu çalışmada da nesrin ve nesteren aynı çiçek sayılarak tek başlık altında incelenmiştir. Taranan beyitlerde nesteren kelimesine çok fazla rastlanılmamış iki kez tesadüf edilmiştir.

Bu çiçekler beyaz renkli olduğu için çoğunlukla sevgili güzelliğine, tene ve yüze benzetilmiştir.

1.7.1. Sevgilinin güzelliği

Nesrin sevgilinin güzelliğine benzetilmiştir. Beyaz renkli bir çiçek olması ve güzel kokması ile ele alınmıştır.

Her kanda kim safâsı irişe cemâlünüñ

Ol yir tolu şakâyık u nesrîn degül midür A,G.221/2

⁷⁰ Âsım, *Burhân*, s.554.

⁷¹ Redhouse, *Lügât*, s.381

⁷² Keleş “Gâlib’in Has Bahçesinin Gülleri”.

Şair “Sevgilinin güzelliği o kadar dillere destandır ki bu güzellik her nereye erişse orası şakayık ve nesrin dolu olmaz mı?” diye sorar. Sevgili güzelliğiyle geçtiği yerlerde çiçek açtıracak kadar güzeldir.

Cemâlünün gülü tâze olalı bâd-ı bahâr

Yile savurdı kamu lâle-y-ile nesrini A,G.700/7

Nesrin ve lâle gülden aşağıda bir mevkide konumlanmıştır. Sevgilinin güzelliğinin gülü açılınca bahar rüzgârı lâle ve nesrini savurup heba etmiştir. Lâle de nergis de sevgilinin yüzüne benzetilir. Sevgilinin gül güzelliği açılınca bu iki çiçeğin hükmü kalmaz.

Zülfünün çîninde lâle-pûş olmuş gâliye

Hüsnünün bâğında ‘anber-bâr olmuş nesteren A,G.515/3

Nesteren sevgilinin güzellik bağında mis kokular saçmıştır. Nesteren ve sevgili güzelliği eşit tutulmaktadır.

1.7.2. Ten

Nesrin yaprakları beyaz bir çiçektir. Bu özelliğiyle sevgilinin tenine benzetilir.

Leb mi u yâ gonca yâ teng-i şeker

Ten mi bu yâ-hûd gül yâ nesteren A,G.474/2

Beyitte sevgilinin teni ve nesteren birbirine eş tutulmuştur. Sevgilinin teninin nesteren gibi olması şairde hayranlık uyandırmış ve bu yüzden soru ile bunu belirtme ihtiyacı hissetmiştir.

Taşdur yüregün lîk tenündür gül-i nesrin

Binüm gönülüm sırçadur u taş ola taşum KB,484/3

Şair kurduğu tezat ilişkisiyle sevgilinin yüreğini taş tenini de nesrin gülüne benzetmiştir. Sevgili ne kadar güzel olursa olsun âşığına karşı kalbi taş kesilmiştir.

1.7.3. Yüz

Sevgili yüzü beyazlığından ötürü nesrine benzetilmiştir. Bu kullanım sadece Nesîmî’de karşımıza çıkar.

‘Anber-efşân zülfünü tağıtma nesrîn üzre kim

‘Âşıkun gönlin perîşân hâli ser-gerdân ider SN,G84/3

Nesrin yüzünün üzerine anber kokulu zülfünü dağıtma çünkü bu âşığın gönlünü perîşân ve hâlini de boynu bükük eder.

1.7.4. Bahar devri

Nesrinlerin açtığı zaman baharın geldiği zamandır. Bu insanlar için işret meclisleri düzenlemenin ve bu meclislere katılmanın vaktidir. Nesrin bu eğlenceli vaktin habercisidir.

Gam-ı câna mey ü neyden siper düz

Bugün kim bitdi nesrîn ü sipergam A,G.431/6

Can gamına içkiden ve çalgıdan bir set çek böylece işret meclisiyle neşelenelim. Çünkü nesrin ve fesleğenler bitmeye başladı, bahar geldi.

1.7.5. Alın

Sevgilinin alnı yuvarlak beyaz ve parlaktır. Bu özelliklerinden renk kısmı nesrin tarafından karşılanmaktadır. Beyitlerde alın ve nesrin birbirine eş tutulmuştur.

‘Abîr ü tâze nesrînden saña zülf ü cebîn ider

Gül-ile ‘anber-i terden saña hadd-ile hâl eyler A,G.180/2

Taze nesrin sevgilinin alnıdır. Gayr-ı müretteb leff ü neşrden anlayacağımız üzere alın burada gül ile eşleşmiştir. Dolayısıyla nesrin ten rengi olarak alınmıştır.

1.7.6. Solması

Nesrinin solması güzün gelmesiyle ilişkilendirilmekten ziyade sevgilinin güzelliği karşısında nesrinin solmasından kaynaklanır.

Bu ne zîbâ yüz olur kim hacildür nev-bahâr andan

Gül-ile lâle vü nesrîn düşüpdur şerme-sâr andan A,K.LXVI/1

Sevgilinin o kadar güzel bir yüzü vardır ki ondan ilkbahar bile utanır. Gül, lâle, nesrin bahar çiçeklerinin hepsi bu güzellik karşısında utancından solar ve dökülür.

1.7.7. Yanak

Sevgili yanağı tazeliğinden kırmızı tasavvur edilmesinin yanı sıra edebiyatımızda beyaz ve parlak olarak anılmıştır. Bu özelliği nesrinin yanağa benzetilmesine neden olmuştur.

Ol bahâr-ı ‘âlem-i cândur yañağın kim anuñ

N’ireye kim ‘aksi ire lâle vü nesrin ider A,G.199/5

Sevgilinin yanağı öyle güzeldir ki yanağının yansımalarının değdiği yer lâle ve nesrinlerle süslenir. Onun yanağının güzelliği bunu yapacak cinstendir.

1.7.8. Hizmetçi

Diğer nebatlarda olduğu gibi nesirinde de beyitte işlenen nebat sevgiliye hizmetçi olacak konumdadır. Güzellikleriyle kültür ve edebiyat hayatının vazgeçilmezi olan çiçekler sevgilinin ancak hizmetçisi olabilirler.

Kenîzek oldu zülfüne benefşe

Gözüne nergis ü yüzüne nesrîn A,G.503/3

Nergis sevgilinin yüzüne hizmetçi olmuştur.

1.7.9. Gövde

Nesrin parlaklığı, beyazlığı ve nazikliği ile sevgili gövdesine benzetilmiştir.

Odun gibi hecri odına kaya tenümi

Ol gevdesi nesrin yüreği kaya revâ mı KB,674/6

Diğer kullanımlardan farklı olarak Kadı Burhâneddîn nesrini tene değil sevgilinin gövdesine benzetmiştir. Derleme sözlüğüne göre kay- fiili Gaziantep yöresinde yakmak olarak kullanılır. İstek kipi ile çekimlenerek kaya kelimesi ile cinaslı kullanılmıştır. Buna göre sevgilinin ayrılığı âşığın tenini yakar. Sevgili gövdesi nesrin am yüreği kaya gibi sert olandır. Aşkî karşısında böyle bir katılıkla karşılaşan âşık, bunun kendisine revâ olmadığını soru sorarak belirtir.

Sevgilinin gövdesi nesrin gibidir. Beyazdır, üzerinde çiçek narinliği vardır. Ancak onun yüreği kaya gibi serttir. Çünkü âşık onun ayrılığı ateşinden yanar tutuşur.

1.7.10. Sine

Sevgilinin sinesi gümüştendir. Beyaz ve parlayan bir sineye sahiptir. Bu özelliğiyle nesrine teşbih olunur.

Nisbet olmaz sînene nesrin begüm

Yüregüñ gibi neçün bir hâre yoh KB,528/5

Şair sineyi nesrine benzetemeyecek kadar güzel ve parlak görür.

1.8. Nilüfer

Nilüfer çiçeğinin sözlüklerde tesadüf edilen anlamları şu şekildedir; nilüfer manasınadır ki maruf çiçektir. Amme lüfer çiçeği derler. Bazıları indinde nülüfer nevinden bir çiçektir. Etrafında olan ahşaba sarılır.⁷³ Yurdumuzda çok bilinen, yaygın bir ad. Yurdumuzda hem yabani olarak bulunan hem de süs olarak havuzlarda yetiştirilen bir su bitkisidir.⁷⁴ Beyaz ve sarı ve mavi çiçek açar bir cins su nebatı, çadır çiçeği.⁷⁵ Beyaz çiçekli bir su bitkisidir. Havuzlarda süs bitkisi olarak kullanılır.⁷⁶

Türk mitolojisinde kozmik ve mitik bir unsur olarak nilüfer doğrudan yer almaz. Türk kültürüne nilüferin Doğu'dan özellikle Hinde-İran ve Ortadoğu'dan da Hami-Sami kültürlerinden geldiği ileri sürülebilir. Ancak dîvân şairlerinin nilüferi işleyiş biçimlerinde çok özgün motifler geliştirdikleri de görülmektedir. Bu ilişkiyi oluştururken dîvân şairlerinin kendi kozmik ve mitolojik kültürlerine dayandıkları aşıkardır.⁷⁷

Bu ilişkiyi inceleyebilecek kadar nilüfer geçen beyte sahip değiliz. Taranan beyitlerde tek rastlanan hususu onun suda yetişmesidir.

Nilüfer kelimesine sadece Kadı Burhâneddîn'de rastlanmaktadır.

⁷³ Âsım, *Burhân*, s.562.

⁷⁴ İlaç ve Eczacılık Terimleri Sözlüğü s.133

⁷⁵ Sâmî, *Kâmûs*, s.921

⁷⁶ Baytop, *Sözlük*, s.215

⁷⁷ Ziya Aşar ve Ayşe Cengiz, "Divan Şiirinde Nilüferin Kozmik Serüveni" *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 12/5(2017): 70.

1.8.1. Su üzerinde olması

Nilüferin su üzerinde bir çiçek olması onun başını suya daldıran birisi olarak tasvir edilmesini sağlamıştır.

Nilüfer yatdı başın taldı suya

Neylesün gammadur durur bâd-ı sabâ KB,1403/2

Sabah rüzgârı çiçekleri açmasıyla onların açılmasına yardım etmesiyle meşhurdur. Nilüfer bu gammadurdan saklanmak için başını suya daldırmıştır.

1.9. Reyhan

Reyhanın sözlüklerdeki anlamları şöyledir; 10-40 cm yükseklikte, beyaz veya pembe çiçekli, özel ve kuvvetli kokulu, otsu ve bir yıllık bir bitkidir. Bahçelerde ve saksıda yetiştirilir. Baharat olarak kullanılır.⁷⁸ Feth-i gayn-ı mu'ceme ile ism-i cinstir. Çiçeklerin ve reyhanların mecmu'una şamildir. HAsseten reyhan ismidir ki fesleğen dedikleridir. Rayıhası münevvimdir. Feth-i râ ile isperem vezninde lügattir.⁷⁹ Fesleğen.⁸⁰

Ayrıca beyitlerde gördüğümüz sipergam da fesleğen olarak geçmektedir. Bu yüzden reyhan, fesleğen, sipergam, ispergam aynı başlık altında incelenmiştir. Fesleğen kelimesine rastlanmamıştır. İspergam ise sadece Ahmedî'de tesadüf ettiğimiz bir kelimedir.

Taranan beyitlerde reyhan sevgili saçına, zülfüne ve ayva tüyüne benzetilmiştir. Reyhanın koyu renkli olması ve güzel bir kokusunun bulunması beyitlerde yer almasını sağlamıştır.

1.9.1. Saç

⁷⁸ Baytop, *Sözlük*, s.106.

⁷⁹ Âsım, *Burhân*, s.685.

⁸⁰ Nâcî, *Lügat*, s.622.

Reyhan siyah renkli olmamasına rağmen koyu renkli bir bitki olması onun siyah olarak şiiire intikal etmesini sağlamıştır. Reyhanın güzel kokulu olması sevgilinin saçının güzel kokulu olmasıyla ilişkilendirilmiştir.

Sevgilinin saçı reyhana benzetilir onunla aynı seviyededir;

Tûbî kadi vü berg-i semendür teni anuñ

Reyhan saçı vü yanağı gül-berg-i tarîdür KB,934/2

Sevgilinin saçını reyhan olarak belirten şair boyu, teni, saçı ve yanağını anlatarak sevgilisini baştan sona tasvir etmiştir.

Saç reyhandan üstündür;

Dutalum kim bulna yüzüne beñzer lâle

Saçlaruñ bigi dahı sünbül ü reyhân ola mı A,G.676/14

“Sevgilinin yüzüne benzer bir lâle bulunmaz am diyelim ki hadi bulundu saçları gibi reyhan ve sünbül olabilir mi?” diyen şair sevgilisinin saçlarını her şeyden yeğ görür.

Saçuñdur deste-i reyhân velîkin

Benüm bahtumda olmışdur siyeh-mâr A,G.249/2

Sevgilinin saçı bir reyhan destesi gibi siyah ve güzeldir. Ancak âşığın bahtına bu saçlar siyah yılan olmuştur. Saçlar sevgilinin hazinesini bekleyen yılanlara benzetilir. Beyitte ise âşık reyhan destesi mis kokulu siyah bir saç beklerken umduğunu bulamamış ve bu saçlar ona siyah yılan olmuştur.

Saçuñ reyhânı kim dâ'im belâdur

Olan hayrân bu reyhâna benem ben A,G.525/7

Sevgilinin saçı çoktur bu da kargaşa ve bela çıkarır. Âşıkların arasında fitneye ve kargaşaya sebebiyet verir. Beyitte bir rakipten bahsetmeyen şair sevgilinin reyhan saçının kendisi için sürekli bela olduğunu ancak kendisinin bu belaya hayran olduğunu belirtir. Gelen bir bela da olsa bu sevgiliden geldiği için çok kıymetlidir. Bu yüzden âşık bunları seve seve kabul eder.

Çünkü sabânuñ eli çöze saçuñ bendini

Deste-i reyhân düşe lâle yañag üstine A,G.597/7

Sevgilisini bir çiçek gibi düşleyen şair saçlarını reyhana yanağını da lâleye benzetir. Bu benzetmede kullanılan reyhan destesi ise sosyal hayata atıf yapar. Reyhan

deste deste satılır. Sevgilinin saçları da bir deste yapacak kadar çoktur. Ancak bu destenin bağını sabah rüzgârının eli çözer ve sevgilinin yanağı üzerine saçlar dökülür.

1.9.2. Zülf

Saçtan sonra reyhan en çok zülf ile ilişkilendirilmiştir. Saç için geçerli hususlar zülf için de geçerlidir.

Sevgilinin saçları reyhanla eşit tutulmuştur. Onun gibidir, güzel kokar.

Müselsel zülfünüñ derhemlerinden

Perîşân sümbül ü rayhanı gördüm SN,G.263/8

Sevgilinin saçları zincirdir. Her bir teline bir divane âşık asılır. Eskiden divâneler zincirlenir ve bu şekilde iyileşeceğine inanılırdı. Bu zülf aynı zamanda karışık ve karmaşıktır. Bu da âşıkların arasında kavga çıkması kargaşaya sebebiyet vermesi demektir. Bu zülfü gören sümbül ve reyhan ise perîşândır. Nesîmî sevgili saçını anlatırken kullanılabilecek tüm kelimeleri tek beyitte bizlere sunmuştur. Müselsel, zülf, derhem, perîşân, sümbül, reyhan kelimeleri bu bağlamda tenasüplü kullanılmıştır. Beytin bağlacı ve fiili haricinde tüm öğeler sevgili saçıyla ilgilidir.

Boyuñla bir endâze-durur serv ü sanevber

Zülfüñ-ile bir râyhada sümbül ü reyhân A,G.485/5

Ahmedî de Nesîmî gibi bu beyitte reyhan ve zülfü eş tutar. Sümbül ve reyhan güzel kokulu olmada sevgilinin saçına eşittir.

Sevgili zülfü reyhandan üstündür;

Haber virdi sabâ zülfüñ deminden

Hasedden ditredi endâm-ı reyhân A,TK.III/7/2

Sabah rüzgârı vurunca reyhanın da diğer bitkiler gibi sallanır. Bu hadise sevgilinin saçlarının güzel kokusunu duyan reyhanın hasetle dolması ve bu yüzden titremesi olarak alınır. Şair bu şekilde sevgili zülfünün üstünlüğünü gözler önüne serer.

Zülf reyhandan o kadar üstündür ki onun katında reyhandan bahsedilemez;

Her kim göre bir lahzâ sen zülf-i perîşânı

Yâdına getürmeye ol sümbül ü reyhânı A,G.713/1

Sevgilinin perîşân zülfünü bir an gören kişi saçlarla birlikte anılan sümbül ve reyhanı aklına bile getirmez.

1.9.3. Ayva tüy

Sevgilinin yanağı üzerinde biten küçük tüylere ayva tüy denir. Bu tüylerin rengi siyah olabileceğı gibi tazeliğini ifade etmek için yeşil de olabilir. Ayva tüy yanak üzerinde tasavvur edilmiştir. Kevser  zerindeki reyhan, ayın üzerindeki lekeler gibi çeşitli benzetmelere konu olmuştur.

Hat n reyhân-ı cennet r yeşermiş kevser üstinde

Ya rahmetden bir  yetd r yazılmış bedr-iken aya A,G.556/3

Ayva tüy kevser üzerinde yeşeren cennet reyhanıdır ya da dolunayken ayın üzerine yazılmış bir delildir. Sevgili yanağı suya benzetilir. Beyazlığı, parlaklığı, duruluğı⁸¹ sevgili teni nedeniyle. Cennet reyhanını tanımlarken yeşermek fiilini kullanan şair ayva tüylerin yeşil olduğunu vurgular. Sevgilini ayva tüyü siyah olabileceğı gibi tazeliğini anlatmak için yeşille de aktarılmıştır. Cennet reyhanının kevser üzerinde bitmesi, sevgili yanağı üzerinde ayva t y n bitmesi anlamına gelir.

Benzer bir kullanım Nesîmî'de karşımıza çıkar. İfadelerin benzerliğı dikkat çekmektedir;

 attu n reyhan durur g r kim g germiş Kevser  stinde

Ve y  rahmetden  yetd r o ınmış bedr ilen aya SN,G.390/4

Nesîmî yeşermek ifadesi yerine g  ermek ifadesini kullanmıştır.

 attu na egerçi y z   n s lsini tutd 

G  şende begüm deste-i reyhan niçe be zer KB,639/K

S l s bir yazı çeşididir vezne uydurmak isteyen şair bu kelimeyi s ls olarak almıştır. hat, s l s, reyhan( ) kelimeleri ile tenasüp yapılmıştır. S l s aynı zamanda üçte bir anlamına gelir. Yüzü hayâlinde   e bölen şair sevgilinin yanaklarını kastederek ayva t yle kaplı olduğunu söyler. Bunu da g l bahçesinde bulunan reyhan destesine benzetir.

Musabihler gel n bill h kılun bir r y-i r    

Ki kim d zmiş ay  sinde 'aceb bu deste reyhanı KB,731/1

⁸¹ avuşoğlu, *Necâtî*, s.149.

Şair ayın üzerinde reyhan destesi bitmesinden bahsetmektedir. Ay sevgilinin yüzü gibi bembeyazdır bu yüzden yüze teşbih olunur. Ayın üzerindeki lekeler ayva tüy olarak sayılır.⁸²

Ki sensen derdüme dermân yüzüñ Fırkan hatuñ reyhân

Fedâ olsuñ saña min cañ ki sensen şâh u sultânım SN,G.245/2

Yüzün mushafa teşbîhi ile ayva tüyleri âyetlere, benler de durak işaretlerine teşbîh olunmuştur⁸³. Bu mushafın hattını reyhani olarak değerlendirebiliriz. Kur'an derde devadır hadisine iktibasla şair yüzü Kur'an'a benzeyen sevgilinin derdine deva olacağını söylemiştir.

1.9.4. Reyhan içkisi

Eskiden içki meclislerinin müdavimleri arasında reyhancılar, buhurcular, bahçıvanlar da bulunurdu. Reyhancılar yetiştirdikleri veya topladıkları çeşit çeşit güzelkokulu çiçekleri eğlence meclislerinde satarlardı. Klasik Türk şiirinde sevgilinin ayva tüyleri ve saçları reyhancı olarak hayâl edilmiştir. Eğlence meclislerinde reyhancıların bulunduğunu aşağıdaki beyitlerden de tespit etmek mümkündür⁸⁴

İşret meclislerinin renkliliği bu anekdot sayesinde görülmektedir. Taranan beyitlerde reyhancı tabirinin kullanımına rastlanmamıştır. Ancak reyhan yetiştirmenin müstakil bir meslek olması reyhanın önemini ortaya koymaktadır.

İçki yapımında en çok duyduğumuz ürün üzümdür. Ancak içki yapımında geniş bir ürün yelpazesi vardır. Bu ürünlerden birisi de reyhandır. Sâkinâmelerdeki şarap kavramını inceleyen Gülnevil Aşçı şarapla ilgili çeşitli bilgileri barındıran yüksek lisans tezinde reyhan ile ilgili şu bilgileri derler; “Râh-ı reyhân: Fesleğenle kokulandırılmış şarap” ve “Reyhânî: Kokulu bir şarap cinsidir”⁸⁵

İy saçı reyhân koma elden bâde-i reyhâniyi

Kim bahâr itdi dimâgını hevânuñ ‘anberîn A,G.499/7

⁸² Çavuşoğlu, *Necâtî*, s.151.

⁸³ A.g.e s.154.

⁸⁴ Murat Keklik, “Osmanlı Toplum Hayatından Beyitlere Yansıyan Birkaç Örnek” *Türkiyat Mecmuası* 27/1(2017):150.

⁸⁵ Gülnevil Aşçı, “Sâkinâmelerde Şarap” (Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014), s.62.

Ey saçı reyhan sevgili elinden reyhanî içkiyi bırakma. Çünkü bahar gelmiştir ve havayı amber kokusuyla doldurmuştur. Reyhanî yukarıda da belirtildiği üzere kokulu bir şarap cinsidir. Sevgilinin reyhan kokulu saçları, baharın çiçeklerle dolu kokusu ve reyhanî şarabın kokusu birbirine karışmış amber gibi mis kokan bir hava burnu şenlendirmiştir.

Mey-i reyhâniyi sun kim saçuñdan

Hevânuñ tolu ‘anberdür meşâmı A,G.654/6

Âşık içki içmeden de sarhoştur. Onun için meye değil sevgiliye ihtiyaç vardır. Sevgilinin saçından reyhani şarabını isteyen âşık havanın amber kokularıyla dolu olduğunu bildirir.

1.9.5. Baharın gelmesi

Reyhanın diğer çiçekler gibi ilkbaharın habercisi olması beyitlerde yer almıştır.

Nesîm ü nev-bahâr u ebr-i ney-sân

Bizedi uş gül ü reyhânla bâğı A,G.708/7

Rüzgâr, ilkbahar ve nisan bulutu bağı gül ve reyhanla süsledi. Baharda çiçeklerin açması, etrafın yeşillenmesi için gerekli tabiat unsurları vardır. İlkbaharda rüzgârın esmesi yağış getirir. Beyitin ilk mırsasında gördüğümüz üç öge diğer mısradaki çiçeklerin açmasını sağlayan doğal hadiselerdir.

İrdi nev-rûz senüñ bezmi-gehüñ bigi girü

Toldı envâ‘-r reyâhîn-ile hâmûn u kulel A,K.LIV/25

“Nevruz senin meclisin gibi tekrardan geldi. Her yer çeşitli reyhanlarla doldu.” diyen Ahmedî hâmisî Emir Süleymân’ı methetmektedir. Onun işret meclisinin bahar gibi yeniden gelmesi en az bahar kadar sevindiricidir. Bu sevinçle dağlar ve ovalar çeşit çeşit reyhanla dolmuştur.

1.9.6. Hat sanatı

İslâmi sanatlardan olan hat ve sevgilinin ayva tüyü hat yazılış bakımından benzediği için tevriyeli kullanılmıştır. Reyhan bitkisi bir yazı çeşidi olan reyhanî ile aynı şekilde bir kullanıma sahiptir. Reyhanî hat aklâm-ı sitte olarak anılan altı hat çeşidinden

birisidir. Yâkût mektebinde aklâm-ı sitte büyük gelişme gösterdi. Fakat onun hizmeti bilhassa muhakkak ve reyhânînin mükemmelleştirilmesinde görülür. Muhakkak ve reyhânî (veya reyhân) birbirlerine çok yakın iki tarz olup reyhânî muhakkakın küçüğüdür.⁸⁶ Reyhanî hat küçük olduğu için sevgilinin yüzündeki küçük ayva tüylerle ilişkilendirilmiştir. Genellikle hüsni hat terimleriyle tenasüplü kullanılmıştır.

Niçe kul olmayayum sana ki nakkâş-ı ezel

Geldi şol 'anber ile bir hat-ı reyhan yazmış KB,640/3

“Ezel nakkaşı gelip anber ile reyhan hattı yazmış ben sana nasıl kul olmayayım ki” diyen şair sevgilinin ayva tüylerini reyhan hattına benzetmiştir.

Neçe haţ ehlini ğubâr itdün

Nesh idelden haţuñda reyhânı SN,TC.3/II/6

Ayva tüylerinle reyhanın hükmünü ortadan kaldırdığından beri birçok hat sanatıyla uğraşan kişiyi toza çevirdin. Bu kelimelerin ıstılah anlamlarını inceleyecek olursak hat ehli hat sanatıyla uğraşan kişi yani hattat anlamındadır. Gubar çok küçük yazılan adı üzerinde toza benzeyen bir yazı çeşididir. Nesh etmek bir eserin nüshasını çıkarmaktır. Reyhan ise reyhânî hattır.

1.9.7. Koku

Daha çok kuvvetli ve güzel kokulu olması açısından değerlendirilmiştir.⁸⁷ Bu özelliği onun sevgilinin saç, zülfü ve ayva tüylerinin güzel kokmasıyla ilişkilendirilmiştir.

Bazı beyitlerde reyhan mecaz-ı mürsel ile koku kelimesi yerine kullanılmıştır. Etrafa yaydığı güzel koku beyitlere konu olmasını sağlamıştır.

Yüzüñ rengi-durur ârâyiş-i gül

Saçuñ kohusıdur ârâm-ı reyhân A,TK.III/7/4

Sevgilinin saçının kokusu reyhanın bulunduğu yerdir. Reyhan onda meskûndur.

Zülfüñe irdi bâd-ı sabâ bu hevâ-y-ıla

Âfâk tolu bû-yı reyâhîn degül midür A,G.221/3

“Sabah rüzgârı sevgilini zülfüne erdi bu güzel kokuyla her taraf reyhan kokusu olmamış mıdır?” diyen şair sevgilinin zülfünü güzel kokusundan bahseder.

⁸⁶ Nihad M. Çetin, “Aklâm-ı Sitte”, *DİA*, II, s.276-280.

⁸⁷ Bayram, “Duyguların Dili”,s.215.

1.9.8. Gisû

Gisû omza dökülen uzun saç demektir. Sevgilinin saç ve zülfü ile aynı özellikleri taşır. Taranan divanlarda reyhanla ilişkili iki beyit tespit edilmiştir.

Yazmış yüzinde gîsûsı reyhan bihattihi

Cân yazdı ana özini kurbân bihattihi KB,122/1

Sevgilinin yüzüne dökülen gisûlar hoş kokulu reyhana benzetilmiştir. Yazmak, reyhan, bihattihi kelimeleri tenasüplü kullanılmıştır.

1.9.9. Sevgiliye hitap

Reyhanın ferahlık veren kokusu onun ferahlatıcı bir çiçek olduğunu gösterir. Aynı bunun gibi sevgilinin gönle ferahlık verdiğini anlatmak için de sevgili hitabı olarak kullanılır. Yine Seyyid Nesîmî’de görmüş olduğumuz bir şekilde sevgilisine reyhanım diye seslenmektedir.

Gülüm reyhânım eşcârüm ‘abrüm ‘anberüm ‘ûdum

Dürüm mervâridüm kâhum ‘a kıķum lal ü mercânım SN,G.243/5

1.9.10. Perçem

Perçem alna düşen saçtır. Reyhana benzetilme hususunda saç ve zülf ile aynı özellikleri taşır.

Saçuñuñ perçemi kim yañaguñda

Gül üzre deste-i reyhâna beñzer A,G.239/2

Sevgilinin yanağının üzerindeki perçemi, gül üzerindeki deste reyhana benzetilir.

1.9.11. Mezar otu

Mezarlıkların üzerinde biten bitkilerdir. Vefat eden kişinin yakınları tarafından çeşitli çiçekler dikilebileceği gibi kendinden biten otlar da vardır. Bu kullanıma sadece Kadı Burhâneddîn’de rastlamaktayız.

Cânum saçun ile şöyle durur ki ölür isem

Gerek ki sümbül ü reyhan ola oti sinümüñ KB,1088/3

Âşık sevgilinin saçı ile o kadar ilgilidir ki eğer ölürse kabrinin üzerinde reyhan ve sümbül biteceğini söyler.

1.9.12. Hz.Muhammed saçı

Reyhan hoş kokusu ile dikkat çeker. Ancak söz konusu Hz. Muhammed olduğu zaman reyhan ona hayran bir şekilde kalır. Çünkü O’nun saçı reyhandan katbekat üstündür.

Yanagı nûrı vü saçınun sâyesin görüp

Hayrân u zârdur gül ü reyhân Muhammed’e A,K.III/5

Hz. Muhammed ile ilgili yazılan bir tevhidde peygamberin methi bölümünde geçen bu satırlar onun saçına reyhanın hayran kaldığını gösterir.

1.9.13. Ateş Hz.İbrahim

Hz. İbrahim İslâm peygamberidir. Dönemin hükümdarı Nemrûd tarafından yakılmaya çalışılır. Ancak ateş Allah’ın emriyle güle döner. Hz.İbrahim bu işkenceden kurtulur. Bu bağlamda reyhan gül ile birlikte anılarak Hz.İbrahim’in ateşte yakılması hadisesine telmihte bulunulmuştur.

Yârı diyen ki gayri koya şöyle kim Halîl

Reyhân u gül olabam aña nâr hoş gelür A,G.256/4

Reyhan ve gül olduğundan ateş Halîl’e hoş gelir.

1.9.14. Hizmetçi

Reyhan diğer nebatlar gibi sevgilinin ilişkilendirildiği uzvuna/özellğine hizmetçidir. Aşağıdaki beyitte reyhan sevgilinin zülfüne köle olmuştur.

Zülfine diler bende ola ‘anber ü reyhân

Nîte ki kenîz-ekdür aña nergis ü nesrîn A,G.472/6
Sevgilinin saçları öyle güzel kokar ki amber ve reyhan bu zülfe köle olmak ister.

1.9.15. Perîşân

Sevgili saçları dağınıktır yani perîşândır. Burada perîşânlık sevgilinin saçını gören reyhana atfedilmiştir.

Perîşân oldu vü hayrân saçuña sünbül ü reyhân

Muhayyer kaldı vü vâlih yüzüne lâle vü gül hem A,K.LXII/8

Sümbül ve reyhan sevgilinin saçına hayrandır ve perîşân olmuşlardır. Sevgili saçları âşıkları binbir türlü hâle sokar. Perîşân olmaları da bu cihetledir.

1.10. Semen/yasemen

Taranan sözlüklerde yasemin kelimesinin anlamları; çemen vezninde gül-i sih berge isimdir. Yani üç yapraklı gül ki Van gülü, Mısır gülü ve peygamber çiçeği tabir olunan güldür. Sakız gülü dedikleri güldür. Arabîde vasir derler. Seven lafzı Arabîde umumen yağ ve hususen sığır yağına derler. Kühnesi semm-i afî'etin bedene vusulüne manidir.⁸⁸ Yasemin denilen ağaç ki çiçekler ibeyaz ve begayet hoş-bû olur.⁸⁹ Yasemin denilen güzel kokulu beyaz çiçek⁹⁰ yasemin: Bu isimle maruf çiçektir. Kırmızı, beyaz, sarı ve benefseci olur. Efdali beyaz nevidir. Kırmızı nevi gece safa, gündüz cefa kızıl yasemen dedikleri çiçektir. Sarı nevi, sarı yasemen ve tavşan gülü dedikleridir. Dimağı mukavvidir. Ful tabir ettikleri dahi yasemen nevindendir.⁹¹ Kışın yaprak dökken veya dökmeyen, beyaz veya sarı renkli ve kokulu çiçekli, çalı veya tırmanıcı bitkiler⁹² Güzel kokulu beyaz ve küçük çiçekler açan sarmaşık kabilinden ağaç ki çok uzanır ve haşebi pek lâstiklidir.⁹³

⁸⁸ Âsım, *Burhân*, s.658.

⁸⁹ Redhouse, *Lügât*, s.432.

⁹⁰ Sâmî, *Kâmûs*, s.1050.

⁹¹ Âsım, *Burhân*, s.816.

⁹² Baytop, *Sözlük*, s.281.

⁹³ Sâmî, *Kâmûs*, s.1314.

Yasemin hoş kokusu, narin yaprakları ve beyaz rengiyle taranan divanlarda geçmektedir. Konu olarak en çok sevgilinin tenine, yüzüne ve yanağına benzetilmiştir.

1.10.1. Ten

Yaseminle ilişkilendirilen sevgili teni renginin beyaz olması ve bu beyazlıktan doğan parlaklık nedeniyledir. Yasemin yapraklarının narin olması sevgilinin teninin nazikliğine benzetilir.

Lebüñ letâfeti dutgıl ki goncada bulına

Tenüñ tarâveti hergiz semende bulına mı A,G.716/2

Sevgilinin küçük olması makbuldür. Dolayısıyla teni taptazedir. “Diyelim ki sevgilinin dudağının hoşluğu goncada var. Peki teninin tazeliği hiç yaseminde bulunabilir mi?” diyen şair sevgilinin tenini yaseminden üstün olarak tasvir etmiştir.

Yüzi gül gözidür nergis teni berk-i semenden ter

Velî kirpükleri câdû yüreği seng-i hârâdur KB,30/4

Sevgilinin teninin yasemin yaprağından taze olduğunu şiirsel bir şekilde anlatan Kadı Burhâneddîn onun aynı zamanda ne kadar taş kalpli ve cadı bakışlı olduğunu göstererek kalbinin katılığı ile teninin nazikliği arasında tezata başvurmuştur.

1.10.2. Yüz

Yüz üzerine çeşitli teşbihler yapılmıştır. Yasemin bağlamında düşündüğümüz zaman sevgilinin yüzü beyaz ve parlaktır. Yasemin çiçek tasnifinde tespit edilen on beş çiçekten kullanım sıklığına göre sekizinci sıradadır. Bu da onun sevgili uzvuna benzetilirken kullanılan ilişki çeşitlerinden bazısını içermesine neden olmuştur.

Yüz mi bu yâ lâle yâ berk-i semen

Saç mı bu yâ ‘ûd u yâ müşg-i Hoten A,G.517/1

Örnek beyitte sevgilinin yüzü ile yasemin eş tutulmuştur. Şair sevgilinin yüzünü hayretle inceleyerek onun lâleye mi yoksa yasemin yaprağına mı benzediğini bulmaya çalışır.

1.10.3. Yanak

Yüz için geçerli kaideler yanak için de geçerlidir. Edebiyatımızda kırmızı renkli olmasının yanı sıra beyaz olarak da anılan sevgili yanağı parlaktır.

‘Aksi yañağın n’ireye kim irer-ise

Lâle bitürür ü gül-ile yâsemîn ider A,G.167/4

Sevgilinin yanağının yansıması nereye değerse orada lâle bitirir ve gül ile yasemin açtırır. Gül, yasemin ve lâle sevgili yanağı söz konusu olduğu zaman kullanılan çiçeklerdendir. Âşık sevgilinin yanağını o kadar üstün görür ki, yanağın yansımasının değdiği yerde bu üç çiçeğin üçü de çıkar.

Bu hindû safha-i kâfurda ne 'anberdür

Bu hâli berg-i semende zî-hûbdur gâyet KB,1279/4

Kadı Burhâneddîn bize benli bir güzelin tasvirini yapmaktadır. Sevgili beyaz yasemin yapraklı bir yanağa sahiptir ve üzerinde siyah nokta da güzelliğine güzellik katar.

1.10.4. Zülf

Zülf ve yasemin arasında ilişki kurulmuştur. Ancak bu ilişki renkten ziyade koku veçhiyledir.

Çîn ü hindûn müşgiyle 'anberi

Zülfünün bir kılına olmaz semen KB,650/7

Misk ahunun göbeğinden çıkartılır.

Ceylanların göbekleri altında nâfe adı verilen, kurumuş kandan, koyu renkli bir kese oluşur ve bu kese hayvanı rahatsız edermiş. Avcılar ormanda onları koşturup kovalayarak misk ceylanını yorarlar, göbeklerine kan oturmasını sağlarlarmış. Bu kan kuruyup keseye dönüşerek misk maddesi oluşurmuş.⁹⁴

Anber ise belli bölgelerin denizlerin yüzeyinde görülür. Ancak çok nadir bulunan bir madde olduğu için oldukça değerlidir.

Misk ve amberin en iyileri Çin ve Hindistan bölgelerinde bulunmaktadır. İkisinin de elde edilmesi çok zor olduğu için kıymetlidir. Ancak sevgilinin yasemin

⁹⁴ Ümran Ay, “Misk”, *Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Metin Şerhi*. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2019, s.603.

zölfü o kadar güzel kokar ki bu binbir zahmetle elde edilen maddeler onun bir kılına bile eş değildir.

1.10.5. Ayva tüy

Ayva tüyler renk itibariyle olmasa da koku itibariyle yaseminle ilişkilendirilmişlerdir. Sevgilinin ayva tüyleri mis gibi kokar.

Semen-sâdur şehâ hattun ne nâzûk kâ'idesi var

Perîşândur begüm zölfün ki pîşânîsi pür-çîndür KB,212/3

“Ayva tüylerin yasemin gibidir ne kadar naziktir, zölfün önüne düşen kıvrır kıvrır kısımlar karışıktır.” diyen şair sevgilinin ayva tüyleri ve saçının vasıflarını zikretmiştir.

1.10.6. Göğüs

Klasik Türk edebiyatında göğüs ile ilgili geçen tasavvurlarda sevgili beyaz tenli pasparlak bir sineye sahip olarak tasavvur edilmiştir. Bu onun sinesinin ay, su, gümüş ile ilişkilendirilmiştir. Renk ve parlaklık olarak diğer ilgi kurulan kelime ise yasemindir.

Gel iy serv-i semen-ber sun elüme bâde-i gül-gûn

Bugün kim lâle vü nergis biri birinedür tev'em A,K.LXII/9

Ahmedî sakiye “Ey yasemin göğüslü servi!” diye seslenerek ondan gül renkli şarabı sunmasını istemiştir.

Kadı Burhâneddîn ise yasemin göğüslü sakiye şu şekilde seslenmektedir;

Gel i sâkî-i semen-ber bize tolu bâde virgil

Biribi hevân odını gamı cümle bâda virgil KB,764/1

1.10.7. Hz. İbrahim

Nemrûd'un Hz. İbrahim'i ateşte yakmaya çalışması hadisesine telmih yapılırken gül sabit kalıp yanına başka çiçekler eklenmektedir. Bu terkip yasemin ile de yapılmıştır.

Aña ki yâr zîkr-ile gönlin üns ide

Âteş Halîl bigi gül ü yâsemîn ola A,G.2/2

1.10.8. Koku

Yasemin beyaz bir çiçek olmasının yanı sıra güzel kokulu bir çiçektir. Bu özelliğine sadece Nesîmî’de tesadüf edilir;

Ğamer-çehrem perî-rûyum zarîfûm şûhum u şenüm

Semen-bûyum gül-endâmum zehî serv-i gülistânım SN,G.243/3

Sevgilisine seslenen şair onun tüm güzel özelliklerini sayarken yasemin kokulu olduğunu da ekler.

1.11. Sümbül

Sümbülün incelenen sözlüklerdeki anlamlarına bakacak olursak; malum bir nevi hoş kokulu çiçek ve mahbubenin saçı ve zülûf ve kâkülü⁹⁵ Maruf çiçek. Zülûf-i dilberân için müşebbehün bih olur.⁹⁶ Çok yıllık, soğanlı, otsu, mavi ve kuvvetli kokulu çiçekli bir bitkidir. Soğanları süs bitkisi soğanı olarak dış ülkelere satılır.⁹⁷ soğanlardan hâsıl olan maruf çiçek ki envayı olur.- Zülûf-i hubândan kinaye olur.⁹⁸

Sümbül güzel kokusu, koyu rengi ve yapraklarının şekliyle ele alınmıştır. Taranan divanlarda en çok sevgilinin saçına ve zülfüne benzetilmiş, kokusunun güzelliği vechiyle kullanılmıştır.

1.11.1. Saç

Sümbül en çok sevgilinin saçına benzetilmiştir. Bu benzetme renginin koyu olması, sevgili saçının dalgalarına benzeyen yapraklara sahip olması ve kokusunun güzelliğiyle ilişkili olarak beyitlerde işlenmiştir.

Sümbül ve sevgili saçı birbirine eştir;

Ne Tûbadur boyuñ yâ Rab kim irdi ‘arşa bâlâsı

Ne sümbüldür saçuñ gör kim cihânı tutdı ğavğası SN,G.407/1

⁹⁵ Redhouse, *Lügât*, s.448.

⁹⁶ Nâcî, *Lügât*, s.627.

⁹⁷ Baytop, *Sözlük*,s.251.

⁹⁸ Sâmi, *Kâmûs*, s.1101.

Saçın öyle bir sümbüldür ki onun yüzünden cihanı karmaşa bürümüştür. Sevgilinin saçı belâdır karışıklığı fitne çıkarır. Onun her bir teline bir âşık asılıdır.

Yüzi gül sünbül saçı 'anber hatı

Pes cemâli külbe-i 'attâr imiş KB,1410/2

Sevgilinin özelliklerini sayan şair saçının sümbül olduğunu söyler.

Sevgilinin saçları sümbülden üstündür;

Gül-zârda yüzün bigi bir gül bulunmaya

Saçun nazîri bâgda sünbül bulunmaya A,G.592/1

Bâgda sevgilinin saçının benzeri sümbül bulunmaz.

Sümbül saçun sıfâtı mutavvel-durur velî

Sihir ider Ahmedî anı hoş muhtasar kılır A,G.202/7

Sümbül saçının özelliği uzun olmasıdır ancak Ahmedî sihir yaparak onu kısa tutar. Sevgilinin saçının özelliklerinden birisi de uzun olmasıdır. Ancak şairlerin sözleri sihirlidir.

Klasik Türk şiirinde şair, sâhir-i nazm, sâhir-i suhan perdâz ve şair-i sihr-âferîn olarak vasıflandırılır. Şairin sözü yani şiir de efsundur. Bu durum şiir estetiği ile de bağlantılıdır. Klasik şiir estetiği içerisinde şairin şiirde ulaşmak istediği son nokta olan i'caza giden yolunda bir estetik ölçüt de sihirdir. “Güzel” olanı anlatmak için özellikle seçilen sihr-i mübîn, sihr-i beyân, sihr-i helâl vb. kalıp ifadeler estetik bir değer ifadesi olarak şiirde kullanılır.⁹⁹

Şair sihir yapma yeteneği sayesinde sevgilinin uzun saçını kısa tutabilir.

1.11.2. Zülf

Saç hususunda sümbül için geçerli olanlar zülf için de geçerlidir.

Zülf ile saç eşittir.

Ol bizi sorma n'ola sen bizden anı sor

Ol zülfi sünbül ü yüzi gül-zâr hoş midür A,G.253/2

Bizi sorma o sünbül zülflü ve gül bahçesi yüzlüyü hoşlar mı diye bizden sor:

⁹⁹Gülay Kahraman, “Klasik Türk Şiiri Estetiğinde Sihir” *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 10/8 (2015),:1504.

“Biz zülfün sümbülünden kendimizi unuttuk ama onu çok iyi biliriz.” der. Aynı zamanda kendilerini ne kadar müşkül durumda olduklarını ancak sevgilinin daima hoş bir hal içinde olduğunu anlatır.

‘Anberîn sünbül-i zülfüñ düşeli menden ırağ

Ėati âşüfteyem iy zülf-i perîşân berü gel SN,G. 233/4

Sevgilinin siyah sümbül zülfü ile âşık uzak düşmüştür. Sevgili ve zülf eşit tutulmuştur.

Gül yüzüne vü sünbül-i zülfüne benefşe

Hüsünüñde ol ikisi dahi deste degül mi KB,1211/2

Örnek beyitte sümbül ve zülfün birbirine eşit olduğu bir kullanım daha görmektedir.

Sevgili uzvu ve nebat arasındaki bir diğer ilişki olan sevgilinin uzvunun daha üstün tutulmasıdır. Aşağıdaki beyitte bunun bir örneğini görmektedir;

Teşbih sünbüle nicesi zülfüñi kılam

Lâyık degül ki mürdeye bir zinde beñzedem KB,734/3

Diğer bir ilişki katmanı nebatın sevgili uzvuna özenmesidir;

Sehv-ile itdi meger sünbül teşebbüh zülfüne

Virdiler ol bî-edeblikden yile anuñ saçın A,G.520/5

Sümbül yanlışlıkla sevgilinin zülfüne özendiği için onun saçını edepsizlikten heba ettiler.

1.11.3. Koku

Sevgilinin saçı misk kokuludur. Sümbülün güzel kokulu bir çiçek olması onun beyitlerde sevgili saçının kokusuyla ilişkilendirilmesini sağlamıştır.

Zülfüñ iren yire koğusını bulam diyü

Sünbül yüzün sürer özini hâksâr ider KB,190/10

Sümbül güzel kokusuyla ünlenmiş bir çiçektir. Ondan şerbet yapılır, bahçelere dikilir. Sosyal hayatta sıkça karşılaşılabileceğimiz bir nebattır. Ancak böyle güzel kokması ve değerli olmasına rağmen sevgilinin zülfünün değdiği yerlerde onun kokusunu bulabilmek için yüzünü gözünü oraya sürerek kendini parçalar.

1.11.4. Siyah

Sümbül koyuya çalan mor rengi dolayısıyla siyah olarak düşünülmüş ve rengiyle de sevgili saçıyla ilgi kurulmuştur. Bu siyahlığı tanımlamak için “kara”, “hindû”, “küfr”, “gece” gibi kelimeler kullanılmıştır.

Görün şol sünbül-i Hindü-sıfat kim

Nice hurşid ile hem-saye düşmiş SN,G.210/9

Siyah vasıflı sümbülü görün ki birçok güneş ile komşu olmuştur. Sümbül saç Hintli olarak anlatılmıştır. Hindistan edebiyatımızda siyahlığı temsil eder. Nesîmî burada siyah saçların sevgilinin güneş gibi yüzüyle yanyana olduğu için komşuluk ettiğini bildirir.

Yüzi ne kızıl güldür zülfî ne kara sünbül

K’oldı ki ‘âlem hayy reyhân ü gül-âbından SN,G.322/4

Sevgilinin zülfü kara olarak tasavvur edilmiştir.

1.11.5. Perîşân

Sevgilinin saçı bazı durumlarda örgülü olarak, tasavvur edilse de genellikle dağınıktır. Bu da perîşânlık ile adlandırılır. Sevgilinin saçının bu karmaşıklığı âşıkların da aklını karıştırarak onları divâne etmektedir. Taranan beyitlerde bu karışıklık sevgili saçını direkt olarak tanımlamaktan ziyade âşığın sevgili karşısında düştüğü hâli tanımlamak için kullanılır.

Müşevveş eyledigiyçün sabâ yili saçunı

Çemende sünbül-i ter dahı gey perîşândur KB,399/3

Sabah rüzgârı sevgilinin saçlarını karmakarışık eylediği için yeşilliklerin içindeki taze sümbül bile bu durumdan dolayı perîşândır. Sevgilinin saçlarının karışıklığı sabah rüzgârı ile daha da artmış aynı zamanda onun kokusunu âşığa ulaştırmıştır. Bu yüzden sümbül perîşân olmuştur.

1.11.6. Ebr

Saçın rengi dolayısıyla benzetildiği unsurlardan biri de buluttur. Bulut divan şiirinde sıkça mevzu edilmiş, çeşitli tasavvurlara konu olmuştur. Onun bazen güneş ışığına engel olması hususu, sevgilinin saçlarının onun yüzünü örtmesi şeklinde düşünülmüştür.¹⁰⁰ Bu kullanım taranan beyitlerde sadece Nesîmî’de karşımıza çıkmaktadır. Sümbül bulutu sevgilinin yüzünü örten konumundadır.

Dünyâ kara olur gözüme anda kim yüzüñ

Pinhân idende sünbülün ebrinde mâhını SN,G.437/3

“Sümbül bulutu yüzün ayını gizleyince dünya gözüme kara görünür.” diyen Nesîmî sevgilinin yüzünü aya benzetmiştir. Sevgili yüzü bembeyaz parlak bir ay gibidir. Umumiyetle dolunaya teşbih olunur. Sevgilinin ay yüzünü sümbül bulutu kapatır. Yüz ne kadar beyazlığın ve parlaklığın temsili ise sümbül de o kadar siyahın temsilidir. Siyah bir bulutun ayın önüne geçtiği zaman ışık kaynağı kapanır ve etraf karanlığa bürünürse sevgilinin yüzünü göremeyen âşık için de aynı zulmet söz konusudur. Sevgilinin yüzünü göremeyen âşık artık dünya ona kapkara gelir zevk alacak bir durum göremez.

1.11.7. Kıvrım kıvrım

Saçın şekil bakımından divan şiirinde en çok konu edilen özelliklerinden biri de kıvrımlı olmasıdır. Sümbül yaprakları saçın bu dalgalı formunu yansıtmak için şiirimizde kullanılmıştır. Kıvrımı anlatmak için “pür-çîn” ve “ham-der-ham” ifadeleri tercih edilmiştir.

Şol sünbül-i pür-çîn için sevdaya düştük can ile

Tüccarıyuz Çinün biz uş Kembayet ü Kişmirümüz SN,G.193/9

Bu kıvrım kıvrım sümbül için canla birlikte sevdaya düştük. Şairin zikrettiği yerler ise bir dönemin meşhur ticaret merkezleridir.

Saçuñuñ sünbülü ham-der-ham olmuş

Benefşe görmiş anı der-hem olmuşA,G.303/1

¹⁰⁰ Nihat Öztoprak, “Divan Şiirinde Güzelin Saç Rengi”, *Saç Kitabı*, ed. Emine Gürsoy Naskali, İstanbul :Kitabevi 2004, s.248.

Sevgilinin kıvrım kıvrım saçlarını gören menekşenin belı bükülmüştür.

1.11.8. Şam

Sevgili saçı koyu renginden ötürü çeşitli teşbihlerle birlikte kullanılmıştır. Bunlardan birisi de akşam kelimesidir. Saçın gece olarak tasavvurunda, renk benzerliğinin yanında yanağın gün, güneş, ay, yıldız, mum vb. olarak hayâlinin de önemli bir yeri vardır.¹⁰¹

Fâ ve zâd u lâma düşdi gönlümüz
Nergisün tek câma düşdi gönlümüz
Sünbülüñden şama düşdi gönlümüz
Dâne gördi dâma düşdi gönlümüz SN,T.98

Sevgilinin saçı mecaz-ı mürsel ile sümbül olarak anılmıştır. Sevgilinin saçının yüzünden âşık akşama müptela olmuştur. Zira sevgilinin saçı gibi akşam da zifiri karanlıktır.

Meger ki düşde saçuñ sünbülını gördi gice
Benefşe anuñ-ıçun subh-dem perîşândur A,G.242/2

Menekşe gece rüyasında saçının sümbülünü gördü. Bu yüzden sabah vakti perîşân bir hâldedir. Sümbül, gece, perîşân kelimeleri sevgilinin saçını çağrıştıran kelimelerdir. Sevgilinin saçının sümbülünü gece görmek saçın rengi ve gecenin karanlığı arasında kurulan ilişkiye delâlettir. Gece rüyayı görüp sabah perîşân olmak tezatlık içerir. Âşık sevgilinin karmakarışık saçını görünce o da karmakarışık olmuş, akli başından gitmiştir.

1.11.9. Hizmetçi

Sümbül sevgilinin saçını o kadar beğenir ki onun hizmetinde olmak ister. Kendine atfedilen özelliklere rağmen sevgili saçını kendinden üstün görür.

Saçınun hâdimi 'anber çü sünbül
Gözine karavaş 'abher çü nergis KB,231/2

Sümbül ve amber saçının hizmetçisidir.

¹⁰¹ Öztoprak, “Saç”, s.242.

1.11.10. İsrâ

Kelime anlamı olarak gece yürüşü anlamına gelen isra sevgili saçıyla ilişkilendirilerek kullanılmıştır. Bu ilişki renk bakımındandır.

Resûl-i Ekrem'in bir gece Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksâ'ya yaptığı yolculuğa isrâ, Sery (geceleyin yürüme, gece yolculuğu yapma) kökünden türeyen isrâ' Kur'an'da mâzî sîgasıyla yer almış ve sûreye ad olmuştur. Buna göre Allah, kudretinin işaretlerini göstermek için kuluna (Hz. Peygamber) Mescid-i Harâm'dan çevresi mübarek kılınan Mescid-i Aksâ'ya geceleyin bir seyahat yaptırmıştır (el-İsrâ 17/1).¹⁰²

Dil-berûn la'linde eşya esrümüş

Sünbülün leylinde İsrâ esrümüş

Nergisün devrinde sevdâ esrümüş

Gözlerün ayık mıdur ya esrimüş SN,T.113

Sümbül saçın gecesinde bulunan isra sarhol olmuştur. Sevgilinin saçı öyle vasıflara sahiptir ki isra mucizesini bile sarhoş edecek cinstendir.

1.11.11. Silsile

Sevgili saçı birbirine geçmiş zincir gibidir. Bu hem sevgilinin saçını örgülü olarak anmaktan hem de sevgilinin saçının her bir teline asılan âşıkların deli olmaları dolayısıyladır. Sümbül şekil itibariyle sevgilinin örgülü saçına dolayısıyla zincire benzetilmiştir. Eskiden ıslah etmek için deliler zincire bağlanırlarmış. Buradan hareketle sevgili saçı zincir, âşıklar da buna asılı deliler olarak tasavvur edilmiştir.

İy haçan sünbülünün silsilesinden gafil

Kim ki ol silsileye düşmedi divane durur SN,G.116/8

Sevgilisine seslenen şair sevgilinin sümbülünün silsilesinden nasıl gafil olunur, kim ki o silsileye tutulmadı delidir. Sevgilinin saçını görüp de âşık olmayan kişinin deli olduğunu söyler.

¹⁰² Salih Sabri Yavuz, "Miraç", *DİA*, XXX, s.132-135.

1.11.12. Turra

Alna düşen saç demektir. Bir diğer anlamı ise kıvrıkcık saç lülesidir. Hususiyet itibariyle saç ile aynı özellikler taşır. Taranan beyitlerde sadece bir yerde karşılaşılmıştır.

Turrasından sümbülün aşufte gönlüm çekdügin

Şol perîşân-hale sor kim canı kullabındadır SN,G.141/10

Sümbülün turrasından perîşân gönlümün çektiğini canı çengelde asılı olana sor.

Çok yaygın ve görsel açıdan en korkunç idam şekli çengele asmaktır.¹⁰³ Bazen suçlu hemen ölmez, çengele takılı olarak bir süre can çekişirdi.¹⁰⁴ Bunun ne kadar ürpertici bir ölüm şekli olduğunu bilen şair sevgilinin saçına asılmayla çengel asılmayı bir tutmaktadır.

1.12. Sûsen

Kullanılan sözlüklerde sûsen kelimesinin muhtelif anlamları şu şekildedir; sûsen vezninde avamın susam dedikleri çiçek adıdır. Dört kısım olur: Bir kısmı beyaz olur. Ona sûsen-i azâd derler. On adet evrakı olur. Bazıları buna zambak derler. Lâkin değildir. Bir kısmı gök olur. Susen-i azrâk derler. Köküne irsâ denir. Halk menekşe kökü tabir ederler. Benefşe rayıhasına sebîh olduğu için mecmuu iki nev olur: Berrî ve bustânî olur. Şecer-i çilgoze'ye de susen derler. Arabîde sanavber'ül-kibar denir. Çam ağacının nev-i kebiridir. Çilgoze onun semeridir. Türkîde fıstık, köknar içi dahi derler. Susen ve sir, münâferet-i tâme ve muhalefet-i hâmileden kinayedir¹⁰⁵ Susam denilen çiçek¹⁰⁶ Yüksek boylu, rizomlu ve genellikle bahçe ve mezarlarda yetişen Iris türlerine verilen ad. Çok yıllık, otsu, genellikle mor veya beyaz çiçekli bitkiler. Susam ile karıştırılmamalıdır.¹⁰⁷ Baytop zambak ve süseni aynı ürün olarak gösterse de susen

¹⁰³ Coşkun, *Sosyal*, s.186.

¹⁰⁴ Coşkun, *Sosyal*, s.187.

¹⁰⁵ Âsım, *Burhân*, s.700-701.

¹⁰⁶ Nâcî, *Lûgat*, s.625.

¹⁰⁷ Baytop, *Sözlük*, s.252.

Irisaceae familyasından Zambak liliyum familyasından gelmekte. Sevsen: Beyne’l avâm galat olarak susam çiçeği denilen nebat ki çiçeğinin renginde göre envaı olur.¹⁰⁸

Taranan divanlarda süsen daha çok şekli ile konu edilmiştir. Kılıca, dilsiz bir kimseye ve insan diline benzetilmiştir.

1.12.1. Kılıç

Süsen şekli itibariyle yapraklarının ince uzun ve sivri olmasından ötürü kılıca benzetilmiştir. Bu benzetmenin yapıldığı beyitlerde diğer savaş aletlerinden en az birinin adı geçmektedir.

Gonca peykân u sögüt hancer ü süsen şemşîr

Çekdiler hasmuñ-ıla itmeg-içün ceng ü cedel A,K.LIV/26

Nebatların birer savaş âletine benzetildiği beyitte süsen kılıca benzetilmiştir.

Ben niçe per birañmayam sünbüline gîsûsîñuñ

Süsen ala eline tîğ gül duta yüzine siper KB,678/5

Süsenin taç yaprakları kılıca gülün yaprakları da sipere benzetilmiştir.

Çıhar süsen kılıç ile soyar tonını nesrînün

Gelür hatmi sünüsüyle kıpar kalhanı Rüstemden SN,G.347/5

Süsen kılıç ile nesrinin elbisesini soyar, hatmi ise Rüstem’in elinden kalkanını kapam kişi olarak tasvir edilmiştir.

1.12.2. Dil uzatma

Dil uzatma günümüzde ileri geri konuşmak, haddini aşarak kötü ve saygısızca sözler söylemek olarak kullanılır. Ahmedî hem bu anlamda hem de olumlu anlamda bu deyimini kullanmaktadır. Ahmedî’nin beyitlerinde kazanılan olumlu anlama göre dil uzatmak övgüyle bahsetmek demektir. Dile benzeyen yapraklara sahip olan süsen övgüyle konuşan kimseye benzetilmiştir.

Uzatmış dillerin süsen meger kim

Senâsın ider ol sultânüñ inşa A,K.LXXII/9

¹⁰⁸ Sâmi, *Kâmûs*,s.1063

Sûsen dil uzatararak sultânı över.

Gözüne nergis öykünmiş aña dil uzadup sûsen

Didi illâ hayâsuzlîh hâsıl çeşm-i a‘madan A,G.484/7

Bu beyitte olumsuz anlamda kullanılmıştır. Nergis sevgilinin gözüne özendiği için sûsen kör gözlerden ancak edepsizlik hâsıl olur diyerek ona dil uzatmıştır.

1.12.3. Dilsiz

Yapraklarının formu itibariyle dile benzetilen sûsen teşhis ile konuşamayan dilsiz insana teşbih edilir.

Ne dil ki anuñ senâsından dem urmaz

Yig oldur ki ola sûsen bigi ebkem A,K.LVIII/39

Onun övgüsünden bahsetmeyen kişinin sûsen gibi dilsiz kalması daha iyidir.

1.12.4. Hançer

Sivri uçlu, çift veya tek ağızlı bir bıçak türü olup eğriliğinden dolayı düz ve çift ağızlı kamadan ayrılır¹⁰⁹. Bu sivri bıçağın ucu kavislidir. Bu anlamda ucu eğik duran sûsen yaprağına teşbih edilir.

Zümürüdden görüp susende hancer

Geyür pîrûze-gûn migfer benefşe A,K.LXX/3

Menekşe süsende zümrütten hançer görerek firuze renk miğfer giyer. Hançer zümrütten imâl edilmiş olarak tasavvur edilmiştir. Sûsen ve menekşenin olduğu bahar sahnesi bu gibi teşbihlerle savaş meydanına dönmüştür.

1.12.5. Dil

Yaprakları uca doğru sivrilen sûsen insan diline benzetilmiştir.

Sûsenüñ oldur dili vü hem çenâruñ elleri

Hil’ati ağaçlaruñ u kuşlaruñ elhânı ol A,K.LI/21

¹⁰⁹ Tülin Çoruhlu, “Hançer”, *DİA*, XV, s.548-550.

Sûsenin dili ve çınarın elleri odur.

1.12.6. Gisû

Kadı Burhâneddîn ince uzun ve ucu sivri süsen yapraklarını sevgilinin gisûsuna benzetmiştir.

Gabgabı kâfûrî vü müşgî durur benleri

Yanağı gülgûn velî gîsûlan sîsenî KB,792/4

Sevgilinin yanağı gül gibidir ancak gîsûları sîsendir. Sivrilîği ile yaralayıcı âlete benzer. Bu da sevgilinin gönlünü yaraladığına delâlettir.

1.12.7. Hazan

Sûsen yaz aylarında çiçek açar ve kışa doğru yapraklarını döker. Onun solması işret meclislerinin nihayete ereceği, havaların soğuyacağı ve güzün geleceğinin habercisidir.

Bahâr olduhda bezm olur ağaçlar

Hazânda lâle mi biter ya süsen A,K.LXIII/9

Bahar olunca ağaçlar meclisler gibi şenlenir. Hiç güzün lâle ya da sîsen bittiği görülmüş müdür?

1.13. Şakayık

Şakayık kelimesinin sözlüklerde geçen anlamları şöyledir; Gelincik çiçeği. “Şakâ’îku’n-nu’mân” ve “şakâyık-ı Nu’mâniye” dahi denilir.¹¹⁰ Ayı gülü: paeonia türlerine verilen genel ad. Çok yıllık, otsu, ve rizomlu bitkiler. Çiçekler büyük ve kırmızı renkli. Bazı çeşitleri bahçelerde süs bitkisi olarak yetiştirilir.¹¹¹ Büyük ve parlak bir çiçektir ki şakâyık-ı nu’mâniye dahi denilir.¹¹² Halk arasında gelincik diye de bilinen şakayık

¹¹⁰ Nâcî, *Lûgat*, s.631.

¹¹¹ Baytop, *Sözlük*,s.37.

¹¹² Sâmi, *Kâmûs*,s.1113.

yabani lâle veya dağ lâlesi demektir. Ortasındaki siyahlıkla âşığın yaralı gönlüne teşbih edilir.¹¹³

Günümüzde şakayık olarak adlandırdığımız çiçekle ve klasik edebiyata yansıyan çiçek farklıdır. Gelincik Gelincikgillerden gelir. Günümüzde şakayık olarak adlandırdığımız çiçek ise Şakayıkgillerden gelmektedir. Ahmedî'nin beyitlerinde kullandığı şakayık ise gelinciktir. Zira aşağıdaki tasnifte de görüleceği üzere kırmızı renkli olması, ortasının dağlı olması ve ortasının kara rengiyle anılması onun şakayıktan çok gelincik olduğunu gösterir.

Şakayık taranan divanlar arasında sadece Ahmedî'de tesadüf edilen bir kelimedir.

1.13.1. Nur

Ahmedî rengi dolayısıyla şakayık çiçeğini parlak parıldayan bir nesneye benzetmiştir. Bunun için de nur ve şem' kelimeleri kullanılmıştır.

Hadayık uş şakayık şem'-y-ile

Yüzün bigi olup-durur münevver A,K.XXXVIII/2

Bahçeler aynı senin yüzün gibi şakayığın nurundan pasparlaktır.

1.13.2. Dağlı

Şakayık içi dağlı olarak kullanılmıştır. Dağ kelimesi gelincik ve lâle içindeki siyahlığı tanımlamak için kullanılır. Âşığın gönlü aynı bu çiçeğin ortası gibi dağlanmıştır.

Cemâlün hasretinden yüregine

Ne dâg urmuş-durur görgil şakâyık A,G.336/8

“Güzelliğinin hasretinden şakayığa bak ki nasıl yüreğini dağlamıştır.” diyen şair çiçeğin ortasındaki dağ ve âşığın yüreğinin dağlanması anlamlarını birlikte kullanmıştır.

1.13.3. Renk

¹¹³ Cemâl Kurnaz, *Hayâlî Bey Divânı'nın Tahlîli*, Millî Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul 1996,s. 541.

Şakayık kırmızı bir çiçektir. Bunun aşağıdaki beyitten görmekteyiz;

Yüzün renginden itmişdür şakâyık yaňagın gül-gün

Saçun müşginden olmuşdur benefşe ‘ anberîn-gîsû A,G.542/4

Sevgilinin yüzünün güzelliğinden şakayığın kırmızı renkli olduğunu söyleyen şair hüsn-i tâlil ile çiçeğin rengini sevgiliden almış olarak adlandırır.

1.13.4. Ortası kara

Ortasındaki siyahlıkla aşığın yaralı gönlüyle benzeşir. Ahmedî’nin çiçeği ortası kara olarak alması gelinciğin kastedildiğinin kanıtıdır.

Siyeh-dil olmağıl kim yile varur

Siyeh-dil olduğu-çun uş şakâyık A,K.XLVII/23

“Kara gönüllü olma heba olursun zaten şakayık da bu yüzden heba oldu.” diyen şair ortası siyah şakayığı kara gönüllü olarak vasfetmiştir.

1.13.5. Sevgili güzelliği

Sevgilinin güzelliği nereye erişirse orada çiçekler açar. Bu çiçeklerden birisi de şakayıktır;

Her kanda kim safâsı irişe cemâlünüñ

Ol yir tolu şakâyık u nesrîn degül midür A,G.221/2

1.14. Çiğdem

Çiğdem taranan kaynaklarda sadece bir yerde Ahmedî’nin bir beytinde geçmektedir. Çiğdem kışın açan bir çiçektir. Kıştan sonra reyhan açacağını yani bahar geleceğinin habercisi olarak şiiirde işlenmiştir;

Yeşil kızıl gaye geldüğünü reyâhînüñ

Haber viren yire gökden bu saru çiğdemdür A,K.XXXIX/6

2. İKİNCİ BÖLÜM:AĞAÇLAR

2.1. Abnûs

Sözlükte geçen anlamları incelenecek olursa; Meşhur şecerdir. Hindistan'a mahsusudur. Gayette siyah olur. Arabîde ve Türkîde âbnûs derler. Amme tahrif edip abanoz derler. Ateşte öd gibi rayıhası çıkar.¹¹⁴ Asıl Hint'ten çıkan pek sert ve siyah bir ağaç. Siyahlık ve sertlikten dahi kinaye olunur.¹¹⁵ Siyah ve güzel bir ağaç olup, Hindistan'da yetişir. Bundan kutu, kalemdan, tesbih, baston ve mobilyalar, masa, nalın gibi şeyler yapılır.¹¹⁶ anlamları ile karşılaşılmaktadır.

Abanoz ağacı sağlamlığı dolayısıyla savaş aletleri yapımında kullanılır. Sert yapısı sayesinde de derine işler. Ancak beyitlerde sağlamlık kısmının olmasının yanında daha çok kafes imali ve rengi üzerinde durulmuştur. Tespit edilen her beyitte abanoz ve ac birlikte anılmıştır.

Ac ise bağa olarak da bilinen kaplumbağa kabuğudur.

Bunun kalın ve siyaha yakın olanı Afırka'dan gelir ki makbul olanı budur. İtalya'dan veya o vasıta ile gelen sarı, cılız, ala renk olanları ise makbul değildirler. Bağadan sıkma tesbihler, tabaklar, zarflar, oyma(makta)lar yapılır; çekmeceler, saat mahfazaları, büyük saatlerin kutuları vücuda getirilirdi. Döküntü parçalardan da dolaplar, kütüphaneler, rahleler vesair şeyler süslenirdi. Sadef ve fildişiyle karıştırılarak da birçok eşya yapılırdı.¹¹⁷

buradan da anlaşılacağı üzere beyitlerde abnos ve ac siyah ve sağlam oluşları bakımından birlikte kullanılmışlardır.

Bu kelimeye sadece Ahmedî ve Nesîmî'de tesadüf edilmiştir.

2.1.1. Kafes

Abanoz ağacı yukarıdaki sözlük örneklerinde geçtiği gibi siyah ve sert oluşuyla dikkat çeker. Sık rastlanan bir kelime değildir.

Bir kuş giremedi kafese Ahmedî bigi

¹¹⁴ Âsım, *Burhân*, s.7.

¹¹⁵ Sâmi, *Kâmûs*, s.22

¹¹⁶ Nureddin Rüştü Büngül, *Eski Eserler Ansiklopedisi*1, Tercüman Gazetesi s.13.

¹¹⁷ A.g.e, s.36.

“Bu abanozdan kafes yapıldığından beri ele Ahmet gibi bir kuş girmedi.” diyen şair kafes yapımında kullanılan malzemenin abanoz ve ac olduğunu iletir.

2.1.2. Zülf

Sevgilinin saçı siyah renklidir. Abanoz da koyu renkli bir ağaçtır. Renginden dolayı saça benzetilerek zülûfle arasında ilişki kurulmuştur.

Ger dil ü can oynamag şaha ruhun şatracını

Kara zülfün abanosdur gül ruhun manend-i ac32G 6 SN

Nesîmî sevgilinin siyah zülfünü abanoza benzetir.

2.2. ‘Ar’ar

‘Ar’ar sözlüklerde şu şekilde geçmektedir; ism-i serv-i kûhîdir ki Türkde ardıç ağacı dedikleri şecerdir. Hurma ağacıyla beynlerinde münâferet olmakla bir yerde müçtemi olmaz.¹¹⁸ Servi, dağ servisi, dikenli ardıç. Vaktiyle kâmet-i hûbâna müşebbihün bih olurdu.¹¹⁹

‘Ar’ar sevgili boyuna benzetilmesi ve sevgiliye hizmetçi olmasıyla konu edilmiştir.

2.2.1. Boy

‘Ar’ar divanlarda çok sık karşımıza çıkan bir kelime olmamakla birlikte üç şairin satırları arasında da bu kelimeye rastlamaktayız. Servi ile benzerlikler taşıması bu ağacın boy bakımından sevgilinin bir özelliği olarak kullanılmasını sağlamıştır. Bazı

¹¹⁸ Âsım, *Burhân*, s.21.

¹¹⁹ Nâcî, *Lûgat*, s.33.

beyitlerde servi ve ‘ar’ar birlikte kullanılmıştır. Tenasüp için çınar kelimesinin de bu ağaçlar ile birlikte geçtiğini görmekteyiz.

‘Ar’ar ve sevgili boyu eş tutulmuştur;

Serverâ serv-i revândur kâmetüñ

‘Âşkına rûh-ı revândur kâmetüñ

Şâh-ı Tûbâdan nişandur kâmetüñ

‘Ar’ar-ı bağ-ı cinândır kâmetüñ SN,T.166

Seyyid Nesîmî kamet redifli bir tuyuğda boyun çeşitli özelliklerini sıralarken sevgilinin boyunu cennet bağındaki ‘ar’ara benzeter.

Sevgilinin boyu ‘ar’ardan o kadar üstündür ki ararın ismi sevgili huzurunda anılmaz.

Boyuña tûbî ne nisbet bir kuru ağaç durur

Kim getüre bile dile servi yâhud ‘ar’arı KB,9/3

Bir yandan sevgili boyunu ‘ar’ara benzeten şairler bir yandan da bunu sevgilinin boyuna benzetmeyi abes bulurlar. Zira sevgili her şeyden üstündür. ‘Ar’ar ancak sevgili boyuna özenabilir.

2.2.2. Hizmetçi

Diğer nebatlarda olduğu gibi ‘ar’ar da ancak sevgiliye hizmetçi olabilir.

Yüzün yirden götürmez ol nevesle

Ki ola bende boyuna serv ü ‘ar’ar A,K.XXXVIII/7

2.3. Bakam

Meksika’da ve Antiller’de yetişen, odunundan hematoksin denenen kırmızı ve mor boya çıkarılan ağaç, bakkam.

Bu kelimeye sadece Ahmedî divanında rastlamaktayız. Görülen beyitlerde rengi sebebiyle konu edilmiştir. Bakam karşısında her şartta safran çıkar.

2.3.1. Gözyaşı

Koyu renkli bir ağaç olan bakam aşığın kanlı gözyaşlarına benzetilir.

Didüm yaşum kapuñda âb-ı bakamdur

Didi yüzüñi gör ki za'ferândur A,G.157/8

Sevgiliyle konuşan âşık gözyaşlarının onun huzurunda bakam suyu olduğunu söyler. Sevgili ise bununla ilgilenmek yerine âşığın hasta yüzüyle dalga geçmek için yüzünün safran renginde olduğundan dem vurulur.

2.3.2. İçki

Rengi dolayısıyla kırmızı içki olarak geçer. Yapılan araştırmalardan elde edilen sonuca göre bakamdan herhangi bir içki imâl edilmemektedir. Buradaki benzerlik sadece renk cihetiyledir.

Za'afrânî yüzüm itmege gül-gün

Sun ol câmı ki anuñ rengi bakamdur A,G.143/8

Safran renkli yüzümü gül renkli yapabilmek için bakam renkli şarabı sun diyen şair sevgilinin âşkından sararıp solan yüzünün rengini içkiyle geri getirmeye çalışmaktadır.

2.4. Bîd

Söğüt Burhân-ı Katı'da şu şekilde geçmektedir; söğüt ağacıdır. Arabîde safsâf denir. On sekiz nevidir derler.¹²⁰

Söğüt ağacı yapraklarının şekli ve aşağı doğru olmasıyla şiirimizde geçmektedir. Taranan beyitlerde söğüt yapraklarının hançere benzemesi, yaprak dökmesi ve yapraklarının aşağı doğru bakmasıyla konu edilmiştir. Bid kelimesine sadece Ahmedî'de rastlamaktayız.

2.4.1. Bahar

Söğüt yapraklarını döken bir ağaçtır. Baharın gelişiyle yaprakları yeşerir. Bu özelliği onun baharın gelişini haber vermesi olarak algılanmıştır.

¹²⁰ Âsım, *Burhân*, s.84.

N'olırsar aîma encâmı siper kılğıl gama câmı

Ki ser-sebz oldu vü tâze cemende bîd ü ispergam A,K.LXII/11

Sonunu düşünme. Kadehi gamla arana bir set olarak koy. Çünkü söğüt ve fesleğen yeşerdi.

2.4.2. Hançer

Söğüt yaprakları ince ve uca doğru sivrilen bir forma sahiptir. Bu özelliği ile savaş âletlerinden hançere benzetilmesini sağlamıştır. Hançer bir bıçak çeşidi olup ucu söğüt yaprağı gibi kavislidir.

Gonca peykân u söğüt hancer ü sûsen şemşîr

Çekdiler hasmuñ-ıla itmeg-içün ceng ü cedel A,K.LIV/26

Beyitte düşmanınla savaşmak için gonca temren, söğüt yaprakları hançer, sûsen de kılıç çekti diyerek tabiattaki savaş aletlerine benzeyen bitkiler bir arada kullanılmıştır.

2.4.3. Hilaf

Söğüt ağacının yapraklarının aşağı doğru bakması diğer ağaçlar gibi dik bir şekilde olmaması, onun ahbine karşı hilaf etmesi olarak algılanmıştır.

Söğüt ağacı 'ahdüñde hilâf adını urundı

Yile varubanuñ lâ-büd olur uş târ u mâr andan A,K.LXVI/20

Sûfîler, bezm-i eleste Allah'ın rab olduğunu ikrar etmeyi ahid, bu taahhüde bağlı kalmayı da ahde vefa kabul etmişlerdir.¹²¹ Söğüt ağacı bu ahdi verirken ismini hilaf olarak aldı. Bu yüzden şüphesiz ki heba olup karmakarışık bir hâle gelmiştir.

2.4.4. Yaprak dökmesi

¹²¹ Süleyman Uludağ''Ahid'', *DİA*, I, s.533-534.

Söğüt yapraklarını döken bir ağaçtır. Sonbaharın gelip havaların soğumasıyla yaprakları sararır ve dökülmeye başlar. İnce ve kavisli olan yapraklar dökülürken daha da kıvrılır. Rengi de sarı olan bu yapraklar altından nun harfine benzetilmektedir.

Gören kişi söğüdün yapragını bürkede dir

Sunuñ yüzinde ne çâbük yüzer bu zerrîn nûn A,K.LXV/9

Ahmedî yukarıdaki beyitte bize bir sonbahar tasviri çizerek söğüdün sonbaharda yaprak dökmesini anlatır. Söğüt akarsu kenarlarını sevdiği için sonbaharda dökülen sarı yapraklar suya düşer. Bu yaprakları gören kişi de onun kuruyup kıvrılması itibariyle nun harfine renginden ötürü de altına benzetir. Bu şekilde karşımıza söğütlü ve su birikintili bir manzara çıkar.

2.5. Çınar

Sözlüklerde geçen anlamlarına bakacak olursak; maruf ağaç. Mürûr-ı zemân ile kendi kendine tutuşur yanar derler.¹²² Büyük ve gösterişli bir ağaçtır. Süs ağacı olarak yetiştirilir.¹²³ Lisanımızdaki çınardır. Güyâ yıllar geçince kendi kendine yanıp tutuşmuş ki hurafedir. Çınarın kabuğu soyulduğu için Anadolu'da Kavalâğan ağacı derler. İşte bu çıplak gövde çabuk ıslanır, elektriği nakil hâle gelir. Alçaktan geçen bulutlardaki elektrikle çarpışınca ateş zuhûr etmekte ve çok defa yıldırım bu yüzden çınara inmektedir. Yaşlı çınarların içi çürüyerek dökülür. Mürûr-i zamaânla siyah renk alır, yanmış gibi görünür.¹²⁴

Çınar yapraklarının şekli dolayısıyla ele alınmıştır. Çoğunlukla yapraklarının insan eline benzemesi, akarsu kenarında bulunması ve çınar-kedû meseliyle anılmıştır.

2.5.1. El

Çınar ağacının yaprakları insan elini andırır. Bu özelliği onun insan eli olarak nılmasına ve dua eder şekilde şîirde kullanılmasına katkı sağlamıştır.

Sûsenün oldur dili vü hem çenâruñ elleri

¹²² Nâcî, *Lûgat*, s.100.

¹²³ Baytop, *Sözlük*, s.70.

¹²⁴ Onay, *Mazmunlar*, s.102.

Hil'ati ağaçların u kuşların elhânı ol A,G.LI/21

Çınar elleri olan kimseye benzetilmiştir.

Ellerin nice götürmüş göge şöyle ki çınâr

Şeh du'asında durup serv-i hırâmânı görün A,G.368/6

Çınar ellerini göge götürerek dua eden kimseye benzetilmiştir.

2.5.2. Akarsu kenarında olması

Çınar ağaçları genellikle su kenarlarında bulunur. Köklerinin suya değmesi önem arz eder. Bu yönüyle şiire konu olmuştur.

Arâyiş oldu nergis ü reyhânla bûstân

Serv ü çınâr-ıla oldu leb-i cûyibâr hoş A,G.297/3

Bostan ve su kenarı tasviri yapan Ahmedî nergis ve reyhanla bağın süslendiğini servi ve çınarla da su kenarının latif olduğunu söyler. Çınar suya ne kadar yakın olursa köklerini o derece güzel besler. Bu yüzden çınarın kökleri yeryüzündeki dalları gibi yer altına da yayılmıştır.

2.5.3. Çınar-kedû

Kedû kabak kelimesinin Farsçasıdır. Kabak ve çınar hikâyesi ise o dönemde meşhur bir meseldir. Bundan hareketle bu hikâyeye telmih yapılır. Çınar asırlarca yaşayan bir büyük ağaçtır. Kabağın ise bir mevsimlik ömrü vardır. Fakat sür'atle büyüyerek çınarın tepesine çıkar. Hayatta çok hızlı yükselen insanlar için kullanılır.¹²⁵ Beyitlerde çınar ve kabak meseli olarak geçtiği gibi servi ve kabak meseli olarak da geçmektedir.

Kâmetüne hem-serem didügi serv

Şol meseldür kim çenâr-ıla kedû A,G.539/7

Servi sevgilinin boyuyla eşit olduğunu iddia eder. Şairin bu iddiaya cevabı ise ikinci mısradaki gizlidir. O bu iddia üzerine çınar ile kedu hikâyesini hatırlatır. Servi kabağa sevgili de çınara benzetilir. Servi kendini sevgili boyuyla ne kadar bir tutmaya

¹²⁵ Doğan Yücel ve Ali Rıza Özüygun, "Divan Şiirinde Ağaç: Ağaçlara Dair Söz Varlığı ve Tasrif Unsurları", *Journal of Research In Turkic Languages* 2(2020):48.

çalışırsa çalışsın aynı kabak gibi bir mevsimlik ömre sahiptir. Ancak sevgili dillere destan bir ölümsüzlüğe sahiptir.

2.5.4. Boy

Çınarın ulu gövdeli olması nedeniyle sevgili boyu ile ilişkilendirilmesini sağlamıştır. Bu çok sık rastlanan bir durum olmasa da şiirde yerini almıştır. Ancak onun kullanımı sevgili boyunun üstünlüğünü kanıtlamak içindir.

İy beñzeden kıddin anuñ serv ü çinâr u ‘ar’ara

Men tûbî ile sidreyi her bî-revâna virmezem SN,G.271/7

2.6. Narven

Taranan sözlüklerdeki anlamlarını inceleyecek olursak; bunu mutlak karaağaçla tefsir ederler. Lâkin değildir. Belki karaağaç nevinden rast, mevzun ve mutedil olandır. Nârvân-ı merkûm manasınadır. Şehi Âmul’a karip bir bîşe ismidir. Bîşe-i Nârvân ile maruftur. Bîşe-i Temişe dahi ona kariptir. Bîşe orman manasınadır. Mecmuu eşcârı nârven’dir. Gâhice tahfifle nârun derler. Nar ağacına da ıtlak olunur. Bu manada zamm-ı vâv ile racihtir. Aslı nâr-bun olmak itibarıyla¹²⁶ Karaağaç¹²⁷

Narven her ne kadar nar ağacı olarak geçtiği belirtilmiş de olsa karşımıza çıkan beyitlerde karaağaç anlamında kullanıldığını görüyoruz. Beyitlerde sadece iki kere rastlamaktayız. Bunlar da Ahmedî’nin divanında görülmektedir.

2.6.1. Boy

Narven kelimesi sevgili boyu ile ilişkili kullanılmıştır. Sevgili boyuna benzetilemeyeceği kuru bir ağaç olduğundan bahsedildiği gibi servi ile bir tutulduğu da olmuştur:

Anuñ-çun oldı bâgda ser-sebz ü ser-firâz

Kim secde kıla boyuña serv-ile nâ-reven A,G.524/4

¹²⁶ Âsım, *Burhân*, s.543.

¹²⁷ Nâcî, *Lügat*, s.536.

“Karaağaç ve servi senin boyuna secde ettiği için bağda taptaze ve uzun boylu oldular” diyen Ahmedî, narven ve klasik edebiyatta boy denince en çok kullanılan hatta nebâtî unsurlar arasında en çok kullanılan kelimelerden serviye bir tutmuştur. Servi ve narvenin eş tutuluyor olmasının sebebi sevgili boyuna secde etmelerinden kaynaklanmaktadır.

2.7. Sanavber

Sanavber sözlüklerde şu şekilde geçmektedir; çam ağacı. Kozalağına da ıtlak olunur.¹²⁸

1.Çam fıstığı ağacı 2.Çam fıstığı kozalağı 3.Kadd-i dilberden kinaye olunur.¹²⁹

Beyitlerde “savanber”, “sanavber”, “sanevber” şeklinde geçmiştir. Sanavber, beyitlerde boyunun uzunluğu ve parça parça görünüşü ile çeşitli tasavvurlar içinde yer almıştır.¹³⁰ Genellikle sevgili boyuna benzetilen sanavber bir beyitte çam kozalağı olarak da kullanılmıştır.

2.7.1. Boy

Sanavber sevgili boyuyla birlikte kullanılmaktadır. Bunu çeşitli şekillerde görmekteyiz. Tesbit edilen sevgili uzvu ve nebat ilişkisinden iki ilişki burada da göze çarpar. İlki sevgili ve sanavberin boyları değer olarak birbirlerine eşittir. Bir diğer ilişki ise sevgili boyunun sanavberden üstün olmasıdır.

Sevgili boyu ile sanavber eşittir;

Boyuñla bir endâze-durur serv ü sanevber

Zülfüñ-ile bir râyhada sünbül ü reyhân A,G.485/5

Sanavber ve servi boyunla aynı mertebededirler. Sümbül ve reyhan ise zülfün ile aynı kokuya sahiptirler.

Sanavber sevgilinin boyuna benzetilemez;

¹²⁸ Nâcî, *Lügat*, s.603.

¹²⁹ Sâmi, *Kâmûs*,s.1029.

¹³⁰ Nuray Kartal, “16. Yüzyıl Şairlerinden Bâkî, Fuzûlî, Hayalî, Nev’î ve Yahya Bey Divanlarında, Bitkilerle İlgili Bazı Hususiyetler” (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi,1994) s.117.

Ķâmetüni göricegiz Tûba kaçan kıyâm ide

Boyuña nisbet itmezem serv ile hem şavber SN,G.454/9

Sevgili boyu tûba gibidir. Bu yüzden onu yeryüzünde bulunan bir ağaca benzetmek abestir. Sevgili boyunu gören tûba bile onun karşısında eğilir. Bu yüzden servi ve şavber boyuna benzetilemez.

Sanevber kaddüni gördi sanevber şekl göñülüm

Anuñçün her demüm her dem bu evsâfuñda nârîndür KB,1221/2

Taranan beyitlerde şavber sevgili boyuyla olan ilgisiyle karşımıza çıkmıştır. Sadece Kadı Burhâneddîn'in bir beytinde boy yanında tevriyeli kullanılarak çam kozalağı anlamına da gelmiştir. Burada kozalağa benzetilme sebebi kozalağın şekli ile ilgilidir. Kozalak görünümü nedeniyle pâre pâredir. Şavber boyunu gören sevgilinin gönlü kozalak gibi pâre pâre olmuştur.

2.8. Servi

Servi kelimesinin sözlüklerde karşılaşılan anlamları şöyledir; serv vezninde ism-i şevkarandır li baldıran köküdür. Teft-i Yezd'den getirirler. İnnde'l-ba'z, dures ismidir. Bunun ikisi bir olduğu yukarıda beyan olundu. Nihayet fark ederler, şevkeran nebatı ve dures köküdür derler.¹³¹ Kışın yapraklarını dökmeyen yüksek bir ağaç. Kozalakları kabız olarak kullanılır.¹³² Türkçe servi veya selvi denilen maruf ağaç ki yaz kış yeşil durup güzel rayihası olmakla ekseriya mezaristânlarda yetiştirilir.¹³³ Tasavvufta servi ve nûr vahdeti simgelemektedir.¹³⁴

Ağaç türleri arasında incelenen divanlarda en çok kullanılan kelime servidir. Salınması, yaprak dökmemesi, sevgili boyuna benzemesi gibi çeşitli özellikleri onu rağbet edilen bir kelime yapmıştır.

2.8.1. Salınan servi

¹³¹ Âsım, *Burhân*,s.672.

¹³² Baytop, *Sözlük*,s.241.

¹³³ Sâmi, *Kâmûs*,s.1061.

¹³⁴ Nihat Öztoprak "Hayretî Dîvanı'nda Bitkiler" (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 1986), s. 38.

Servi ağacı diğer ağaçlara nazaran tek bir dalmış gibi toplu görünür. Bu formdaki bir ağacın sallanması sevgilinin salınmasına benzetilir. Bu yönüyle edebiyatımıza konu olmuştur. Sevgili, aynı salınan bir servi gibi sallanarak naz, işve eda ile yürür.

Salınmak “revân”, “hırâmân” ve “çemen” kelimeleriyle belirtilmiştir.

Gözün nergis yüzün berk-i semendür

Saçun sümbül boynun serv-i çemendür A,G.155/1

Sevgilinin vasıflarını sıralayan Ahmedî boyunu salınan serviye benzetmiştir.

Ĥat u zülf ü kad u ĥaddini ben mi söylerem yalguz

Benefşe sümbül ü serv-i revân u yasemin söyler KB,881/3

Âşık daima sevgili ile meşguldür. Bu meşguliyet diline vurur. Mütemediyen onu anar onu konuşur. Şair sevgilinin güzel vasıflarını sadece kendisinin anlatmadığını bu özelliklere benzer nebatların da kendisine yardım ettiğini söyler. Ayva tüyün menekşeye, zülfün sümbüle, yanağını yasemine benzetirken onun boyunu salınan serviye benzetir.

Gözlerüm yaşı aĥar Tûfân getürür

İy perî-çehre boyı serv-i hırâmân berü gel SN,G.233/6

Giden sevgilisinin ardından çokça ağlayan âşık gözyaşlarının tufan getirdiğini bildirerek sevgilisine ey peri yüzlü, boyu salınan selvi geri gel diyerek seslenmektedir.

2.8.2. Boy

Servi ile ilgili kurulan ilişkilerin en işlek olanı sevgili boyuna benzetilmesidir. Uzun olması, endamlı olması, salınması gibi sevgiliye atfedilen özelliklerin hepsi servide de bulunur.

Öncelikle boy diğer sevgiliye benzetilen bitkilerde olduğu gibi üç aşamalı olarak ele alınır; 1. Sevgili boyuna eş olması, 2. Sevgili boyunun daha da idealize edilerek ağacın sıradan bir kavram olarak kalması. 3. Sevgili boyunun huzurunda servinin anılmaması.

Sevgili boyu servi ile eş tutulmuştur;

Fasl-ı hazân irişdi gel iy yâr-ı serv-kad

Kim vasluñ ide bize girü nev-bahârı red A,G.127/1

Beyitte sevgili boyu ve servi arasında üstünlük bakımından bir fark yoktur.

Sevgili boyu serviden üstündür;

Çemen servini ögme Tubiden geç

Ki gönlüm şol kad ü balaya düşmiş SN,G.210/11

Âşık sevgilinin boyuna tutulduğu için gözü ne serviye ne de tûbayı görür.

Boyuñ katında nedür serv bir kuru ağaç

Lebüne la'l ne nisbet çü şeng-pâre bize KB,719/5

Servi sevgilinin boyunun yanında bir kuru ağaç olarak kalır.

Sevgilinin boyunun huzurunda servi anılamaz.

Boyuña tûbî ne nisbet bir kuru ağaç durur

Kim getüre bile dile servi yâhud ‘ar’arı KB,9/3

Sevgilinin boyu yanında cennet ağacı olan tûba bile kuru bir ağaç olarak görülür.

Bu durumda serviye düşünmek abestir.

Servün katında sidre vü Tûba-revan olur

La’l-i lebün şerabını içen revan olur SN,G.97/1

Sevgili boyu ile servi şiirimizde o kadar sık birlikte kullanılmıştır ki artık boy kelimesine gerek kalmadan şair meramını anlatır konuma gelmiştir.

Sevgili boyunun uzun olması şu şekilde anlatılır:

Sözüm mutavvel olur eger servüñi añam

Ağzuna nokta ger dir isem muhtasar düşer KB,50/3

Sevgilinin boyunu ve ağzını anlatmak isteyen şair sevgilinin servi boyunu anarsa sözünün uzun, nokta ağzının özelliklerini söylerse sözünün kısa düşeceğini söyleyerek tezat yapar. Klasik Türk edebiyatında sevgilinin uzun olanı, yürürken servi gibi salınanı makbuldür. Ağız ise o kadar küçük olmalıdır görünmemesi gerekir.

Servi boyuna özenir;

Ne ‘aceb öykünür-ise serv-i zîbâ boyuña

Kim tavîl olanda olmaz ‘ akl olur kalîl A,G.379/6

Servi senin güzel boyuna özenirse bu acayip bir şey değildir. Boyu uzun olanın aklı kısa olur. Şair irsal-i mesel ile söylemek istediğini iletmiştir. Bir ağacın sevgili boyuna özenmesi akıllı işi değildir. Delinin hareketlerini sorgulamamak gerekir.

2.8.3. Hizmetçi

Servi sevgili boyundan öyle aşağıdadır ki ona ancak köle olabilir. Sevgilinin hizmetinde olmak servi için en büyük görevdir. Bunun için “bende”, “çâker”, “hidmet”, “kul”, “gulam” kelimeleri tercih edilmiştir.

Servinin ilginç bir özelliği de erkek ve dişi hususiyetlerini kendi üzerinde bulundurmasıdır. Yani dışarıdan bir dölleyiciye ihtiyaç duymamasıdır. Mücerret yaşamasıdır, her şeyden âzâde kalabilmesidir.¹³⁵ Herkesten ayrı tek başına yaşayabilme özelliğine sahip olmasına rağmen sevgiliye bağlanıp köle olmayı talep eder. Bu da şairlerimizin bu ilişkiyi tezatla anlatmasını sağlamıştır.

Âzâdlık kavramı üzerinde duracak olursak âzâdlık belgesi kölelere verilen bir belgedir. Antik dönemlerden beri köle sınıfı vardır. Ancak biz üzerinde durduğumuz döneme gelirsek bu acımasız efendilik anlayışından farklıdır. Bu kişilerin de birer insan olduğu unutulmamış onlara buna yakışır şekilde muamele edilmiştir. Dolayısıyla bir kölenin hür olması âzâdlık edilmesi daha hafif şartlara bağlıdır. Şairler serviyi âzâd olarak tanımladıkları beyitlerde servi kölelikten kurtulmuş ve özgürlüğüne kavuşmuştur. Ancak servi bu özgürlüğü istemez ve sevgiliye hizmet etmeyi tercih eder.

Boyuñı çemende serv görmiş

Togrulıg-ıla aña çâker olmış A,G.305/5

Sevgilinin boyunu gören servi ona köle olmak istemiştir.

Kulluğudan ta meni kıldı cüdâ devr-i felek

Hasretüñden men gulam-ı serv-i âzâd olmuşam SN,G.248/4

Âşığın talihi onu sevgilisinin kulluğundan ayrı koymuştur. Buna üzülen âşık sevgilisinin hasretinden âzâd servinin hizmetine girerek kendini teskin etmek ister.

Servüñe kul didiler râst mı tûbîyi 'aceb

Bedri hüsnüñde be-mîzân didiler gerçek mi KB,157/9

Bir de serviyeye kul olmanın yanında sevgilinin servisine kul olmak şeklinde kullanımı vardır. Serv kelimesinin boy yerine kullanıldığının örneklerinden birisini de Kadı Burhâneddîn vermiştir.

Kavs kaşlaruña biñ cân müşteri

Serv-i âzâduña biñ dil bendedür KB,310/2

¹³⁵ Metin Hakverdioğlu, Sevgili Neden Servi Boyludur?, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7(2016)s.219.

Bir başka kullanımı ise sevgilinin serv-i âzâdına bin gönlün köle olduğuyla ilgilidir.

2.8.4. Su kenarı

Servi edebiyatımızda su kenarında yetişen bir ağaç olarak geçmektedir. Bu da onun sevgiliye benzetilmesine ve âşığın gözyaşları içinde bulunmasına teşbih edilmiştir. “Rûd”, “cûybar”, “çeşme”, “âb” kelimeleri gözyaşı ile ilişkilendirilerek bir bağ kurulmuştur.

Hayâli serv-kadûnüñ gele diyü gör kim

Ne çeşmeler bu gözümde olur revân rûşen A,K.LXVII/13

Âşık sevgilinin kendisine kavuşmak arzusuyla yanıp tutuşur. Bu onun en büyük emelidir. Ancak vuslata ermek çok zordur. Bu yüzden sevgilinin hayâli ile yetinir. Servi boylu sevgilinin hayâli gelsin diye âşık gözünden çeşmeler akıtır, gözyaşı döker.

Her göz ki anuñ hayâli bu serv-i revân ola

Şart ol-durur ki orada âb-ı revân ola A,G.35/1

Bir gözde salınan sevgilinin hayâli varsa o gözde akarsu olması şarttır. Yani sevgilisini düşünene âşık ağlamalıdır. Bu Âhmedî’ye göre şarttır.

Gözümdedir hayâli kaddüñüñ râst

Ki rûd u çeşmeler servüñ yiridür A,G.268/6

Sevgilinin hayâli gözümdedir çünkü onun yeri ırmak ve çeşmelerdir.

Boyuñ hayâli gözümde kaçan gide çünkü

Kenâr-ı âbda kılur hemîşe serv maķam KB,1092/3

Şair daima sevgilisini düşündüğünü servinin daima su kenarında yaşadığını bu yüzden sevgilinin boyunun hayâlinin gözünden asla gitmediğini söyler.

2.8.5. Düzgün servi

Servi, düzgün bir boya sahiptir ve doğruluğun sembolü olabilecek ideal bir ağaçtır. Onun yazılışında bile noktalı harf kullanılmaması, onun boyuna kimse ulaşamaz ve nokta koyamaz anlamını taşımaktadır.¹³⁶

Servi incelenen beyitlerde “rast”, “sehi”, “düzgün” olarak geçmiştir. Her üçü de servinin görünüşünün elif gibi olması diğer çoğu ağaç türü gibi dallanıp budaklanıp dağılmaması özelliği ile kullanılmıştır.

Nakkâş-ı Ezel nûrdan itdi bir elif nakş

Oldı boyuñuñ servi bigi râst misâli A,G.663/2

Sevgili boyu elif harfine benzetilir. Burada ise ezel nakkaşı bir elif nakışladı onun boyu servi gibi düzgün oldu diyerek sevgili boyunu elife benzetmektedir. Hat çalışmalarında düzgün bir elif çekmek çok zordur. Burada servinin rasat olması ve elif harfinin ne kadar düzgün çekildiğinin bir göstergesidir.

Servi gibi turun yâranlar râst

Yohsa fitne gözi gibi oturun KB,173/5

Şair verdiği öğütte servi gibi dimdik durun der. Servinin dimdik görünüşü yalan söylemeyen sağlam duruşlu bir insana benzetilmiştir.

2.8.6. Tûba

Tûba cennet ağacı olması bakımından çoğu zaman servi ile karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırmada Tûba cennet ağacı olduğu için üstünlük sahibidir.

Serv tûbîye dilerdi kim ola hem-ser velî

Göruben kaddûñ hayâlin düşdi uş topraga pest A,G.74/5

Servi kendini tûba ile bir tutmak istedi ama senin boyunun hayâlini görünce bayılıp toprağa düştü.

2.8.7. Kıyamet

Arapçada boy kelimesinin “kaamet” ve ayakta durmanın da “kıyamet” olmasından ötürü çeşitli kelime oyunları ve mana ilişkileri kurulur çünkü bu iki kelimenin

¹³⁶ A.g.e. s.218-219.

yazılışları, okunuşları ve kökleri aynı manaları farklıdır.¹³⁷ Bu kullanıma sadece Kadı Burhâneddîn’de rastlamaktayız.

Nigârâ rast aydalum mı servün

Kıyâmetdür kıyâmetdür kıyamet KB, 461/3

“Ey sevgili senin boyununu doğruca söyleyelim mi kıyamettir kıyamettir kıyamet.” diyerek bunu bize kısaca açıklar.

Ger gözi fitneyise şükr ana hufte durur

Bu dünyâda kıyamet servi kadi kopara KB,706/9

Servinin ayakta durması yani kıyâm etmesi ile kıyamet arasında ilişki kurulmuştur. Sevgilinin servi boyunun kıyamet koparacağı düşünülmüştür.

2.8.8. Meyvesiz

Servi meyve vermeyen bir ağaçtır. Bu şekliyle şiire konu olmuştur.

Serv-i âzâd gibi her ki koyup bâr ü berin

Baş koya yâr yolına 'ömri dirâz ola gerek KB,1169/4

Âzâd servi gibi meyveyi yemişi bir kenara koyarak yar yoluna baş koyarsa ömrü uzun olur. Şair ideal âşığı tanımlar. Bu beyitte servi gibi her şeyden âzâd olmuştur. Üzerinde kendi mahsulü olan meyveyi bile taşımaz. Âşık da her şeyi bir kenara bırakarak sevgilinin yoluna baş koymak gerekir.

2.8.9. Ayak kök

Servinin dibine ayak da denir. Servinin bir insan şeklinde hayal edilmesiyle; beyitlerde, ayakları, bunun yanısıra da kolları ve elleri de konu edilir.¹³⁸ Servinin ayaklarının suya değmesi, ayağının bağlı olması, âşığın ayaklarına kapanması gibi çeşitli hayâllere konu olmuştur.

Servün ayağı bağlı vü ney bağludur bili

Kaddün gibi kim ola ki âzâd zâd ola KB,26/3

¹³⁷ Doğan Yücel ve Alir Rıza Özuygun, “Divan Şiirinde Ağaç”, s.39.

¹³⁸ Öztoprak, “Hayreti”, s.32.

Servinin ayağının yani dibinin toprağa bağlı olmasından dem vuran şair onun sevgili boyu gibi âzâd olamayacağını söyler.

2.8.10. Secde etmek

Servi ağacı diğer ağaçlar gibi dallı bir yapıya sahip değildir. O dışarıdan derli toplu bir manzara çizer. Rüzgârda yaprakları savrulmaz, bir bütün şeklinde sallanır. Bu şekilde sallanması servinin iki büklüm olması, secde etmeye benzetilmiş ve bu yönüyle şiire konu edilmiştir.

Eğilmek secde etmek birisi karşısında ona hürmeten yapılan bir eylem olarak ele alınmıştır. Dolayısıyla bu sevgilinin değil âşığın ya da daha aşağı olan bir varlığın yaptığı bir eylemdir.

İy sabâ uğraşduğunca şol hırâman serve tüş

Menden öp anuñ ayağın secde kıl bâlâsına SN,G.368/2

Âşık, saba yeline, “Salınan serviye ulaş ve benim yerime onun ayağının altını öp boyuna secde et.” der. Çünkü sevgiliye vâsıl olmak imkânsızdır.

2.8.11. Sevgiliye hitap

Seyyid Nesîmî sevgilisine hitap ederken onun özelliklerini servi boylu diye saymanın yanı sıra sadece serv diyerek mecaz-ı mürsel ile sevgilisine hitap eder. Bunu ayrıca boyu olarak belirterek de yapmıştır.

Enîsüm reh-berüm yarum güler yüzlü gül-endâmum

‘Abîrüm ‘anberüm müşküm boyı serv-i hırâmânım SN,G.245/3

“Hemdemim, rehberim, yârim, güler yüzlü gül endamlım, âbirim, anberim, miskim, boyu salınan servim” diyerek sevgilinin vasıflarını bize sıralamakta ve ona hitap etmektedir.

2.8.12. Hilaf

Servi görünüş olarak elife benzetilir, dosdoğrudur. Bu özelliğiyle “rast”, “sehi”, “doğru” olarak anılmaktadır. Bu kullanımların tezatı olarak hilaf kelimesi ile kullanılmıştır.

Dem olmadı mı ki 'ışkı bizümle sâf ideler

Bu servi boylular âhîr niçe hilaf ideler KB,215/1

Servi boylu güzellerin hilaf etmesinden bahsederek aslında sehi olmaları gerektiği üzerinden bir tezat işlemektedir. Sevgilinin boyu ne kadar güzel ve doğru olursa olsun onun kendisi doğru değildir, eğridir. Âşığına teveccüh etmez, onu süründürmek ister.

2.8.13. Gül endamlı servi

Üzerinde gül bulunan serviye “serv-i gül-endâm¹³⁹ denir. Aynı zamanda gül gibi nazik ve ince endamlı anlamına da gelir. Taranan beyitlerde bu kullanım ile karşılaşılmıştır.

Kanı gözleri bâdâm kanı serv-i gül-endâm

Kanı yâr-ı dil-ârâm ki olmadı baña râm KB,811/1

Sevgilisine gül endamlı servi diyen şair onun kendisine râm olmadığını belirtir.

Serv-i gül-endâmum kimi ‘âlemde âzâdum velî

Zencîr-i zülfûn kaydına muhkem giriftâr olmuşam SN,G.251/13

Sevigiye “gül endamlı servim” diye seslenir. Serv ve âzâd ilişkisini kullanarak kendisinin âzâd olduğunu söyler. Ancak zülf zincirine giriftâr olmuştur. Sevgilinin züfleri zincirdir. Âşık da bu zincire bağlıdır. Dünyaya onu bağlayan bir şey olmamasına, her şeyden âzâd olmasına rağmen sevgilinin zülfüne giriftar olmuştur.

2.8.14. Server

Baş, önder anlamına gelen server ve servi kelimeleri birlikte kullanılmıştır. Sevgilinin tüm servilere önder olmasına teşbih edilmiştir.

Nigârâ rast diyelüm çü servün oldı revân

Kıyamet oldı gerek kamu serve server ola KB,4/9

Sevgili tüm servilere önder olur. Çünkü onun boyu servilerden daha üstündür.

2.8.15. Serv-kedû

¹³⁹ Çavuşoğlu, *Necâtî*,s.283.

Serv ve kedû meşhur bir hikâyedir. Bu hikâyenin ayrıntıları çınar-kedu bölümünde verilmiştir. Genel olarak servinin üstün olduğu kabağın ise sonradan kısa yoldan sahip olduğu geldiğini anlatır. Sevgili serve, ona benzemeye çalışan ise kabağa benzetilir.

Tûba olam diyü hem-ser kaddüñe

Kıssa-i serv ü kedûdur çâre ne A,G.599/4

Tûba sevgilinin boyuyla benzeyeyim der ancak serv ve kedi kıssası vardır ne çare! Sevgilinin boyu ezelden beri güzeldir, dillere destandır. Tûba ağacının ona benzemeye çalışması kendini servi ve kabak hikâyesindeki kabağın yerine koymaya çalışması gibidir.

2.9. Sidre

Sözlüklerdeki anlamları şu şekildedir; bir çeşit ağaç ki ismi ki Trabzon hurması cinsindendir. Sidretü'l-müntehâ yedinci kat gökte bir ağaç olup keyfiyyat-ı mufasssalası tefasirde zikrolunmuştur.¹⁴⁰ Trabzon hurması nevinden bir ağaç, Arabistan kirazı. Gölgesi hafif ve latif olur. Sidretü'l-müntehâ gökte bir makam. Ona sadece sidre dahi denilir.¹⁴¹ Nıbk denilen meyveyi veren ağaç, Arabistan kirazı.¹⁴²

Sidretü'l-müntehâ terkibiyle ilgili olarak başlıca iki görüş ileri sürülmüştür. Daha çok kabul gören anlayışa göre sidretü'l-müntehâ semada bulunan, Mi'rac gecesi yanında Resûl-i Ekrem'in ilâhî sırlara mazhar olduğu bir ağaçtır. Çünkü terkinin yer aldığı Necm sûresindeki âyetler Resûlullah'ın mi'racıyla ilgilidir.¹⁴³

İncelenen şiirlerde Trabzon hurması hakkında bir anlama rastlanamamıştır. Üç şair de cennette bulunan ağaç üzerinden kullanmışlardır. Bu ağaç sevgili boyuna benzetilir ve sidre sevgilinin boyuna hizmetçi olmasıyla beyitlerde yerini almıştır.

2.9.1. Boy

¹⁴⁰ Redhouse, *Lügât*, s.440.

¹⁴¹ Nâcî, *Lügât*, s.619.

¹⁴² Sâmi, *Kâmûs*, s.1075.

¹⁴³ Süleyman Uludağ, "Sidretü'l-müntehâ" *DİA*, XXXVII, s.151.

Sevgilinin boyu sidreye benzetilmiştir. Bir cennet ağacı olmasından ötürü beyitlerde diğer ağaçlara olan üstünlüğü veçhiyle kullanılmıştır.

Tûbâ vü Sidredür bu kıyâmet kıyâmı kad

Kej- ‘akl ki anı serv-i hırâmâna beñzede A,G.565/4

Sevgilinin boyu tûba ve sidreye benzetilir. Onu salınan serviye benzetmekse eğri akıllıların yapacağı iştir. Klasik Türk edebiyatı ideailize edilmiş sevgiliyi işler. Sevgilinin boyu idealize edilecekse bu serv-i hırâmân ile değil sidre ile olmalıdır.

Gel iy “Sidretü’l-münteha” kim boyun

Mübarek şecerdir mübarek şecer SN,G.151/9

Sevgilisini çağıran şair onun boyunu sidet’ül-müntehâ olarak adlandırır. Sevgili mübarek olduğu için boyu da ancak mübarek bir ağaca benzetilebilir.

2.9.2. Hizmetçi

Sidrenin cennet ağacı olması ve kutsallığı onu diğer ağaçlar göre üstün kılmıştır. Ancak söz konusu sevgilinin boyu olunca sidre onun ancak hizmetçisi konumunda kalır.

Mihr ile mah u Müşteri hüsnüne bendedür vali

Serv ile sidre özini kametüne gulam ider SN,G.85/5

Ay güneş ve Jüpiter senin güzelliğine bendedir serv ve sidre de kendilerini senin boyuna gulam ederler:

Ay ve güneş sevgilinin yüzüne benzetilen seyyarelerdir. Müşterî ise “Güneş sultanının başkomutanıdır.”¹⁴⁴ Tüm bu seyyareler sevgilinin güzelliğine köledir. Başkomutan olarak anılan bir gezegen dahi sevgilinin güzelliğinden bende olmaya razıdır. Servi ile sidre de senin boyuna hizmetçi olurlar. Birisi edebiyatımızın en çok anılan meşhur ağaçtır. Diğerisi ise cennette meskûndur. Bu iki ağaç sevgilinin boyunu görünce ona köle olmayı isterler.

2.10. Şimşad, şimşir

¹⁴⁴ Halûk İpekten, *Bâkî Hayatı- Sanatı- Eserler*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2016, s.53.

Sözlüklerde geçen anlamları şu şekildedir; Bihzâd vezninde çemşir ağacına denir. Merzenguş ismidir ki amme mercanköşk tabir eyledikleri reyhandır. Kâmet-i hûbân'dan kinaye olur.¹⁴⁵ şimşir ağacı, şimşir: galat olarak çimşir ağacına derler.¹⁴⁶ çimşir: tarak ve kaşık gibi şeyler imaline yarayan ve yaz kış yaprağını dökmez kısa bir ağaç.¹⁴⁷ Şimşir denilen ağaç.¹⁴⁸ Şimşir ağacı. Evvelleri kâmet-i hûbân şimşâda benzetilirdi.¹⁴⁹ Kışın yapraklarını dökmeyen ve genellikle 1-2 m yükseklikte ve çalı görünüşünde bir bitkidir. Odunu sanayide kullanılır. Yaprakları hayvanlar için zehirlidir.¹⁵⁰

Sevgilinin boyunun bir diğer benzetileni olan şimşir ya da şimşâd, yapraklarını dökmeyen, meyvesiz bir ağaç olup, ölümsüzlükle ilişkilendirilmiştir. Mezarlıklara dikilir.

Taranan beyitlerde çoğunlukla boya benzetilmiş, salınması ve titremesi ile anılmıştır.

2.10.1. Boy

Sevgilinin boyu şimşâda benzetilmiştir. Şimşâdın boyu sözlüklerde 1-2m arasında diye geçse de değişkenlik gösterir.

Şimşâd-ı kadûñ kıldı irem bâğına cevân

Serv aña esîr oldı vü menden beter oldı SN,G.436/2

Sevgilinin şimşad boyu cennette gezintiye çıkmıştır. Onu gören servi sevgilinin esiri olur. Böylece benden bin beter oldu diyen Nesîmî, sevgilinin boyuna meftun bir âşık olduğunu servinin de kendisine benzediğini ifade etmektedir.

2.10.2. Titremek

¹⁴⁵ Âsım, *Burhân*,s.135.

¹⁴⁶ Sâmi, *Kâmûs*,s.1132.

¹⁴⁷ Sâmi, *Kâmûs*,s.214.

¹⁴⁸ Redhouse, *Lügât*, s.461.

¹⁴⁹ Nâcî, *Lügât*, s.639.

¹⁵⁰ Baytop, *Sözlük*,s.258.

Şimşadın rüzgârda sallanması titremek olarak ele alınmıştır. Bu bakımdan beyitlerde servi ile birlikte geçmektedir.

Kim perîşân kimi dîtrer görelî

Hüsni şimşâd u serv ü yâsemen KB,650/3

Şimşad ve servi senin güzelliğini görünce titremeye başlarlar. Sevgili o kadar güzeldir ki bu güzellik karşısında şimşad tir tir titrer.

2.10.3. Şad

Şimşad ve şad kelimeleri yazılışlarındaki benzerlikten ötürü şiirde birlikte kullanılmıştır. Şimşad boylu sevgilinin şad olması, gülmesi olarak işlenmiştir.

Şâd ol iy yanağı gül kâmeti şimşâd şâd

Dâd it halka ki virmez gerdiş-i bî-dâd dâd A,G.123/1

Şair, yanağı güle boyu şimşada benzeyen sevgiliye şad ol der.

2.10.4. Doğru

Şimşad görünüş olarak serviye benzer. Onun yapraklarının dallanıp budaklanmadığı gibi şimşad da derli toplu bir görünüme sahiptir. Bu özelliğiyle doğru olarak aslandırılmıştır.

Münteha sidre boyun kameti şimşad-ı sehi

Ki boyun sidresine serv-i hıraman didiler SN,G.86/8

Boyun düz şimşaddır ki bu boya salınan servi dediler. Sevgili boyu için sidre, şimşad ve serv kullanılarak sevgili boyu idealize edilmiştir.

2.11. Tûba

Sözlüklerdeki anlamları şöyledir; pekiyi, aferin, maşallah ve cennette vaki bir ağacın ismidir.¹⁵¹ Cennette bir ağaç.¹⁵²

¹⁵¹ Redhouse, *Lügât*, s.514.

¹⁵² Nâcî, *Lügât*, s.726.

Tûba ağacının cennet ağacıdır. Bu yüzden diğer ağaçlardan üstün tutulmuştur. Kökleri yukarıda dalları ise aşağıdadır. Bu ağaç çok büyüktür. O kadar büyüktür ki gölgesi etrafını dolaşmakla bitmez.

Taranan beyitlerde en çok gölgesi, sevgilinin boyuna teşbih edilmesi ve cennetten yere inmek istemesi üzerine konu olmuştur.

2.11.1. Gölge

Cennette tûbâ adı verilen bir ağacın bulunduğu, bir süvariye güçlü ve hızlı bir at verilse onun gölgesinde yüz yıl ilerleyeceği, yaprağının ve henüz olgunlaşmamış yemişinin yeşil ve serinletici, çiçeğinin sarı, ince ve hafif, dallarının kadife, reçinesinin zencefil ve bal gibi olduğu belirtilmiştir(İbn Ebü'd-Dünyâ, hadis nr. 53).¹⁵³

Tûbanın böylesine büyük bir ağaç olması ve cennet ağacı olması hakkındaki tahayyüllerin olağanüstü olmasını sağlamıştır. Sayılan bu özellikleri ona diğer ağaçların arasında bir üstünlük vermiştir. Ancak bu üstün ağaç bile sevgili boyunun yanında aşağıda kalır.

Zi kad kim devha-i tûbâ irüremez aña sâye

Zi leb kim çeşme-i kevser olupdur hâki-sâr andan A,K.LXVI/3

Sevgilinin boyu o kadar güzeldir ki büyük bir ağaç olan tûba sevgilinin boyuna gölgesini eriştiremez. Sevgilinin boyunun böyle bir uzunluğa sahip olmasının güzel tarafını aramak yerine boy kavramının idealize edilmesine odaklanmka yerinde olacaktır. Bu bakış açısına sahip âşık vuslata eremedikçe sevgilisini idealize eder, idealize ettikçe ulaşamaz olduğunu görür. Bu şekilde birbirini besleyen bir kısır döngü oluşur. Âşık buna müdahale etmek istemez. O sevdiğini yüceltmeyi tercih eder.

Görse düşde kadûñ hayâlini hûr

Hâr ola aña sâye-i tûba A,G.643/2

Bir huri sevgilinin boyunu düşünde görse tûbanın gölgesi ona diken olur. Huri cennette meskûn olduğu için tûba ağacını görmüştür. Yani bu ağacın azametini biaynihî şahittir. Ancak sevgilinin boyunu düşünde gören huriye ferahlık veren, kişinin

¹⁵³ Mustafa İsmet Uzun, “Tûba”, *DİA*, XLI, s.317.

gölgesinde dinlenmesine olanak sağlayan bu haşmetli ağaç bile diken görünür. Çünkü sevgilinin hayâli bu ağaçtan çok daha üstündür.

2.11.2. Boy

Sevgili boyu söz konusu olunca şairler bitki öğelerinden ağaçları kullanmışlardır. Bu konuda en işlek kelimenin servi olduğunu söyleyebiliriz. Buna rağmen tûba derece olarak daha üstündür. Çünkü o bir cennet ağacıdır.

Boyuna serv-i sanevber neçe nisbet ideler

Nazar ehli boyuna sidre vü Tûba didiler SN,G.154/2

Diğer ağaçlar sidre ve tûbanın yanında sevgilinin boyuna benzetilemez bile. Bu yüzden servi ve sanavberi anmak doğru değildir.

Boyuña tûbî ne nisbet bir kuru ağaç durur

Kim getüre bile dile servi yâhud ‘ar’arı KB,9/3

Sevgilinin boyuyla tûba nasıl kıyaslanır? O bir kuru ağaçtır. Bunun böyle olduğu bilindiği hâlde serviyi ar’ar akla getirilemez bile. Tûba insana ferahlık veren bir ağaçtır, cennet ağacıdır. Hakkında hadisler mevcuttur. Sevgili boyu ile karşılaştırıldığında bu fevkalade ağaç bile sıradan hiçbir özelliği olmayan bir ağaca benzer.

2.11.3. Yere inmesi

Mi‘râciyyelerde anlatıldığına göre tûbâ cennetteki ağaçların en büyüğüdür. Kökü arştadır. Dalları cennet halkının meyvelerini kolayca toplayabilmesi için cennetin üstünden zemine doğru sarkmış, ters duran bir ağaçtır.¹⁵⁴

Tûba meskeni cennet olan bir ağaçtır. Cennet nimetleri mü’minlerin cenneti arzu etmesi ölümden sonra burayı arzulamalarından anlaşılacağı üzere ulaşılmaya çalışılan bir yerdir. Ona rağmen Tûba sevgili boyunu görünce ona özenerek itikadımız neticesiyle ulaşmaya çalıştığımız cenneti terk ederek yeryüzüne inmek ister.

Agaçlarıñ görüp neşv ü nümâsın

Heves ider ki yire ine tûba A,K.LXXII/3

¹⁵⁴ Mustafa İsmet Uzun, “Tûba”, *DİA*, XLI, s.317.

Bir de sevgili boyunu gören Tûba dalı gayret etti kırılarak yere düştü:

Boyuñı gördi yirde gayret idüp

Felekden şâh-ı tûbâ sındı düşdi A,G.645/3

Tûba sevgilinin boyunu gördü uğraşıp dalını kırdı ve feleklerden yere düştü. Bir cennet ağacı olmasına rağmen sevgiliyi gördükten sonra kararı kalmaz. Hemen onun yanına ulaşmak ister. Bu yüzden de dalını kırar ve yeryüzüne yani sevgilinin yanına gelir.

2.11.4. Tûba dalı

Tûba dallarının her yeri kapladığı gölgesinin altında 70 yıl giden bir süvarinin yine de onu bitiremeyeceğinden bahsedilir. Dallar uzunluğu ile sevgili boyuna benzetilir.

Kaddinde şâh-ı tûba vü müşgîn saçında Hızır

Dudahlarında çeşme-i hayvânı görmişem A,G.464/6

Sevgiliyi cennet nimetlerine benzeten Ahmedî dudağının kevser havuzundan şirin bir numune boyun da tûba dalından dümdüz kusursuz bir nişane olduğunu söyler.

Lebüñ şîrîn nümûnedür sorana havz-ı kevserden

Kadûñ togrı nişânedür sorana şâh-ı tûbâdan A,G.484/8

Sevgili dudağı ab-ı hayattır. Ona ulaşan ölümsüzlüğe ulaşır. Boyu ise uzundur, o yürüdükçe salınır. Dudaklarını ve boyunu övmek isteyen şair onları cennetten birer parçaya benzetmiştir. Dudağı kevser havuzundan bir örnek, boyu ise tûba dalından bir işarettir.

Serverâ serv-i revândur kâmetüñ

‘Âşkına rûh-ı revândur kâmetüñ

Şâh-ı Tûbâdan nişandur kâmetüñ

‘Ar’ar-ı bağ-ı cinândır kâmetüñ SN,T.166

Sevgilinin boyuyla ilgili bir tuyuğ yazan Nesîmî onun boyunu çeşitli ögelere teşbih etmiştir. Bunlardan birisi de tûba dalıdır.

2.11.5. Başı eğik beli bükük

Tûba ağacının dalları aşağı doğrudur. Bu da şiire sevgili boyu karşısında boynu bükük bir kimse olarak alınmasını sağlamıştır.

Agzıña ciger teşne-durur çeşme-i kevser

Kaddüñe ser-efkende-durur devha-i tûba A,G.629/6

Tûba gibi büyük bir ağaç sevgilinin boyu karşısında başı eğik durur. Bu benzetmenin sebebi tûba ağacının dallarının aşağı doğru sarkmasıdır.

2.11.6. Eşik

Tûba sevgilinin eşiği olmayı ister. Sevgilinin yaşadığı yer etrafında bulunmak âşık için arzulanan bir durumdur. Sevgili teveccüh etmese bile onun bulunduğu yerlerde bulunmak bir lütuftur.

Âsitân olmaga tûbî kapuñ ider arzû

Pâsübân olmaga eyvânuña keyvân yaraşur A,K.XXIX/12

Tûba sevgilinin kapısında eşik olmak ister, keyvana da kapıda gece bekçisi olmak yakışır. Tûba tüm üstünlüğünü bir kenara bırakmış ve sevgilinin eşiğinde olmayı yeğlemiştir.

2.11.7. Secde

Secde, Allah'ın büyüklüğü, yüceliği önünde hiçliğini göstermek ve O'nu ululamak maksadıyla vücûdu alın, burun, el ayakları, dizler ve ayak parmakları yere değecek duruma getirme, bu durumda yere kapanmaktır. Sevgilisini gören tûba da onun üstünlüğü karşısında secdeye kapanır.

Boyuña secde kılmış şâh-ı tûbî

Lebüñe teşne olmuş âb-ı kevser A,G.203/3

Tûba dalı sevgilinin boyuna secde etmiştir. Kevser suyu da dudağına susamıştır.

2.11.8. Hizmetçi

Diğer nebatlarda olduğu gibi Tûba da sevgilinin boyu karşısında onun hizmetinde bulunmayı ister.

Kaddüñe serv bigi bende olayım dir tûbî

Derecâtın bu sebebden Hak anuñ itdi refî‘ A,G.322/5

Tûba “sevgilinin boyuna servi gibi hizmetçi olayım” dediği için Allah onun derecesini yükseltti. Şair bu ağacın cennette bulunmasını yani derecesinin yüksek olmasını sevgilinin hizmetinde bulunmayı istemesine yormaktadır.

2.11.9. Salınması

Tûba da diğer ağaçlar gibi salınır. Salınan bir ağaç sevgilinin hıraman boyuna benetilmiştir.

İy cihân ‘ışk ehline sensüz harâm

Her dem olsun yüzüñe yüz miñ selâm

Şûretûñ Mushâfdur iy Tûbâ-hırâm

Kirpügüñ kaşuñla zülfüñdür imâm SN,T.232

Şair sevgilisine tûba gibi salınan sevgili olarak seslenmiştir.

2.12. ‘ûd

Taranan sözlüklerde öd şu şekilde geçmektedir; Meşhur hoş-bû ağaçtır ki şakayık tabir olunan nebatın köküdür. Kırıldıkta dâhilinde iki hatt-i salîbî zahir olmakla ‘udu’s-sâlib dediler. Bu isimle maruftur. İstishabı, te’min-i sara’, ref’-i sihr ve nazarda mücerreptir. İnde’l-ba’z, ‘ûdu’s-salib başka bir ağaçtır. Ona asla ateş tesir eylemez. Ne gûne kesrolunsa, murabbau’ş-şekl zuhur eder. Müsellesü’ş-şekl tılsım-gûne yapılan tahta ve sayfaya denir ki çocukların boyunlarına asarlar, uykuna fez’ etmemek için. Sabah vaktinden dahi kinaye olunur ki çin sabah tabir olunur.¹⁵⁵ 1.Ağaç, odun, haşeb 2. Hint’ten gelen bir cins kıymetli odun ki yakıldıkta bir râyiha-i tayyibe vermekle odalarda mahsus micmerlerde yanar, öd ağacı.¹⁵⁶

¹⁵⁵ Âsım, *Burhân*,s.791.

¹⁵⁶ Sâmi, *Kâmûs*,s.1255.

Hoş kokusu ile beyitlere konu olmuştur. Ayrıca ud bir müzik âletinin ismi olduğu için kimi yerlerde tevriyeli olarak kullanılmıştır. Sevgilinin saçı, aşığın ud gibi yanması ve güzel kokulu olmasıyla işlenmiştir.

2.12.1. Saç

Öd ağacı güzel kokusu nedeniyle sevgili saçına benzetilmiştir. Zira sevgilinin saçı güzel kokulu kıvrım kıvrım saçları âşıkları avlayan bir saçtır. Sevgilinin saçı mis kokar. Eskiden öd buhurdanlarda yakılarak güzel kokusuyla etraf ıtırlandırılırdı. Bu sosyal hadise de beyitlere konu olmuştur.

Sevgilini saçı ud ile bir tutulmuştur;

Leb mi bu yâ gonca yâ teng-i şeker yâ Âb-ı Hızr

Saç mı bu yâ sümbül ü yâ 'ûd u yâ müşg-i Hoten A,G.515/2

Sevgilinin dudağına ve saçına hayret eden şair onun vasıflarını çeşitli nesnelere benzetir. Saçı için sümbül, öd ve Hoten miski seçeneklerini sunarak onun güzel kokusu ve renginden dem vurur.

Sevgilinin saçının kokusu ile öd birbirlerine benzetilemezler, sevgili çok daha üstündür;

Meğer 'ûd itdi hem-serlik sinün zülfün ile şâhâ

Ki özin gördi micmerde oda yanmış yüzi kara KB,58/2

Ey şah, öd senin zülfüne müsaviyim dedi. Bu yüzden kendini buhurda yüzü kara olarak ateşe yanmış bir şekilde gördü. Öd ağacı bir kâse içinde yakılarak güzel kokusundan faydalınılır. Burada yanmasıyla rengi koyulaşan öd parçası sevgilinin zülfüne benzerlik iddiasında bulunduğu için yüzü kara olarak tasavvur edilmiştir.

Micmerde 'udı zülfinüñ müşkîn koşusı bes maña

Hâcet degüldür iy perî 'ûd üzre 'anber şalına SN,G.376/15

Sevgilinin saçının kokusu öd olarak tanımlanır ve bu kokunun üzerine gerçek öd ve amberin ne kadar gereksiz olduğunu söylenir. Sevgilinin saçının mis kokusu şaire gelmiştir. Şair bu kokunun yanında öd ve amber kokularına gerek kalmadığını bildirir.

2.12.2. Aşığın od olması

Âşık sevgilinin aşkından kendini kaybetmiştir. Sevgili yoluna canını dahi feda eder. Onun aşkının ateşinden yanar kül olur. Bu yanması öd ağacının buhurdanda tutuşturulmasına benzetilir. Kendi canını öd olarak görür hiç değilse bu şekilde yakılarak bir işe yarayacağını düşünür. “Ten”, “can”, “vücut” öde benzetilerek ele alınmıştır.

Servüñe karşı 'ûd oldı tenüm

Yüregüm zülfüñ ile micmerdür KB,377/6

Sevgilinin boyunu gören şair kendi tenini öd ağacı olarak sayar. Yüreği de sevgilinin zülfü yüzünden buhurdan olmuştur. Aşığın yanan gönlü de tenini tutuşturan bir ateş olarak düşünülmüştür.

'ûd olur ise odına cânım zihî demdür

Hîç olmasa yâr micmerine yakıla bârî KB,1205/3

Âşık kendini o kadar değersiz sayar ki sevgili uğruna buhurdanda yakılmak onun için bir lütuftur. Canım, ateşine öd olup yanarsa bu ne güzeldir hiç olmazda buhurunda yakılayım diyerek sevgiliye ulaşamasa da uğrunda çabalayarak ölmek istemektedir.

2.12.3. Yanması

Öd güzel kokulu bir ağaç olduğu için gövdesi küçük parçalara ayrılarak kurutulur. Bu küçük parçalar daha sonra güzel koku yayması için kullanılır. Buradan yola çıkan şairler ödüñ yakılmasını çeşitli sebeplere bağlamışlardır.

Âşık öd gibi ayrılık ateşinden yanar;

Hicrûñ ki yahdı 'ûd-sıfat cañumı oda

Ney bigi virdi hâsılını 'ömrümüñ yile A,G.3/6

Ayrılığın canımı öd gibi ateşte yaktı diyen şair ayrılığın üzerinde bıraktığı tesiri anlatmaktadır.

Âşık öd gibi aşk ateşinden yanar;

'İşk odına 'ûd bigi yandum

Ki ol gîsu-yı müşgi-bârı gördüm A,G.422/6

Sevgilinin misk saçan gisûsunu görünce âşık öd gibi aşk ateşinde yanmıştır. Âşık sevgilinin saçının kokusu yüzünden kendini kaybetmiş ve aşk ateşinde yanmıştır.

Ancak bu aşk kendisini güzelleştirir. Sevgilinin saçının güzel kokması gibi âşık da güzel kokulu bir ağaç olarak yanmaktadır.

Öd korkudan yanar;

Yahılur korhudan şol resme kim ‘ûd

Getürdükde kılıcın zikre düşmen A,TK.II/3/4

Melik Süleyman için söylenmiş bu terki-bendde öd ağacının yanma sebebi korkması olarak gösterilmiştir.

2.12.4. Kokması

Öd ağacını güzel kokusu için yakarlar. Güzel kokmasıyla da şiirde kendine yer bulmuştur.

Yüzünde zülfünü gören diyemez

Gül ü ‘ûd işbu reng ü bûya benzer A,G.159/5

Gül güzel renkli, öd de güzel kokuludur. Ancak sevgilinin yüzünde zülfünü görenler gül ve öd renk ve koku bakımından sevgiliye benzer diyemezler. Sevgili tüm yakıştırmalardan daha âlidir.

Hâl ü hatuñ Nesîmîyi oda bırağdı yandurur

Gör ki ne hoş tüter қоһар ‘ûd ile müşk-i ter kimi SN,G.419/9

Benin, ayva tütün Nesîmî’yi ateşte yakar. Bu şekilde bak öd ile taze misk gibi ne hoş tüter ne güzel kokar.

2.12.5. Duman çıkması

Öd yakıldığı zaman ondan duman çıkar. Bu dumanla birlikte güzel koku yayılır. Çıkan duman âşıkların âh ateşine benzetilmiştir. Âşığın ciğeri yanıktır. Ciğerin yanıp kebaba dönmesinden ötürü âşığın ağzından âh ateşi çıkar. Bu ateşin dumanları cihanı kaplayacak kadar çoktur.

Müşk saçunu görelî micmere düşüp

‘ûd dimağına bağ ki niçe çığar dûd KB,55/3

“Misk saçını görünce buhurdana düşen öd ağacına bak nasıl dumanı tüter.” diyen şair ateşte yanan öd ağacını âşığın sevgili aşkıdan yanmasına benzetmiştir. Öd

ağacı sevgilinin saçlarını görünce aşka düşmüş bu aşk onu yakmış içinden de âh ateşinin dumanı çıkmıştır.

Âhumdan i şeh yüzüñi neyçün kaçurursın

'Ûd odda kaçan yansa kılur dûdı göze sûd KB,593/4

Ey şeh yüzünü ahımdan neden kaçırırsın öd ağacı ateşte yanınca onun dumanı göze faydalıdır. Sevgili âşığa teveccüh etmez. Onunla ilgilenmez. Bu durumdan muzdarip olan âşık sevgilisine sitem ederek “Benden neden yüzünü kaçırırsın?” der. Kendisiyle ilgilenmeyeceğini bilen âşık ciğerinden çıkan âh ateşinin dumanını öd ağacının yanması ve duman çıkarmasına benzetir. Bu dumanın göze faydasından haber veren âşık benimle ilgilenmiyorsan bile bu duman gözlerine iyi gelir dön ve benden tarafa bak der.

2.12.6. Ben

Sevgilinin beni simsiyahtır. Renginden ötürü misk ve ambere benzetilir. Bu yüzden sevgilinin beni çok güzel kokar. Aynı şekilde öd ağacı da renginin koyu olmasından ve güzel kokmasından ötürü sevgilinin benine benzetilmiştir.

Zülfüñ ile ben 'anberem ü hâlûñ ile çün 'ûdam

Müşg saçuñuñ yolına odda koğaram bu gice KB,786/3

Sacıyla amberim benimle öd ağacıyım.

2.12.7. Micmer

Buhurdan demek olan micmer eskiden güzel kokuların yakılması için kullanılırdı. Kâse şeklindeki bu kaba yakılacak malzeme konulur ve tutuşturulurdu. Buhurdan çıkan duman bulunulan yeri güzel kokuturdu. Öd ağacının da bu şekilde yakıldığına kaynakalarda rastlamaktayız.

Sabâ ferrâş-ı lâle micmerinde

Düzer 'ûd-ıla ' anberden buhûrı A,G.651/2

Şair burada bizlere aslında çiçekler açınca bir gül bahçesinin ne kadar güzel kokacağını anlatmak ister. Buhura sadece öd değil amber de konulduğunu çeşitli karışımlar yapıldığını anlıyoruz.

3. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: MEYVELER

3.1. Armut

Armut iki çenekliler sınıfının gülgiller familyasından, beyaz çiçekli meyve ağacı. Bu ağacın sarı veya yeşil renkteki ufak çekirdekli meyvesi olarak geçer.

Yavuz Bayram uzun bir dönemi kapsayan doktora tezinde taradığı divanlar arasında sadece 4 tane armut geçen beyit tespit ettiğini söylüyor. İncelediğimiz üç divana baktığımızdaysa bu meyveye sadece bir kere rastlamaktayız.

Meger kim bâg-ı cennetdür işigün kim ağacından
Fuka' birürdi emrûd u şeker getürdi şeftâlû A,G.532/6

3.2. Ayva

Ayva kelimesi hayva şeklinde sadece Kadı Burhâneddîn'de karşımıza çıkar.

Ayva şekil ve renk itibarıyla şirde yerini almıştır. Âşığın benzine ve sevgilinin çenesine benzetilmiştir.

3.2.1. Beniz

Âşığın benzi rengi dolayısıyla ayvaya benzetilmiştir. Ayva sarı renkli bir meyvedir. Bundan ötürü sevgilinin aşkından hastalanmış yüzü sararmış âşığı temsil etmektedir. Ayva ile yüz arasındaki benzerlik, şeklinin yuvarlaklığı ve renginin sarılığı yanı sıra üzerindeki havlar itibarıyla da kullanılabilir. Nitekim yüz üzerinde de ayva tüyü denilen ince tüyler bulunmaktadır. Ancak, klasik şiirimizde ayva ile yüz arasındaki ilgi, genellikle âşığın sararmış yüzü ile ilgili olarak konu edilmiştir.¹⁵⁷

Hayva oldı beñizüm dilberün almasıyle
Toğradı cigerümi gamzesi almasıyle KB,236/1

¹⁵⁷ Sebahat Deniz, "Meyveli Teşbihler". *Meyveler Kitabı* ed. Emine Gürsoy Naskali, İstanbul :Kitabevi 2006,581.

Dilberin elmasından benzim ayva renkli oldu. Cîğirim sevgilinin yan bakışının hilesinden doğrandı. Sevgili vefasızdır. Âşık sevgilinin yan bakışının öldürücülüğüne yakalanmış ve ciğerlerini doğramıştır. Yara bere içinde kalmıştır. Sevgilinin elma gibi yanakları da benzini sarartmıştır. Elma kelimesi ve al kelimesi beyitte cinaslı kullanılmıştır.

3.2.2. Enek

Yanağın çeneyi örten alt kısmı demektir. Ayva meyvesinin alt kısmı şekli itibariyle insan çenesine benzetilmiştir.

Hayva eñegüñe yanağlarıña alma direm

Anları göreli kim ayda ki ben alma direm KB,237/1

Sevgilinin çenesini ve yanaklarını tanımlayan şair enegine ayva, yanaklarına da elma dediğini belirtir.

3.3. Badem

Bademin sözlüklerde rastlanan anlamları şöyledir; içi ve pek taze iken kabuğu dahi yenen ve yağı çıkarılan maruf meyve ki başlıca üç nevi olup kolay kırılanına diş yahut sakız, sertine taş bademi ve acıca olup kurabiyesi ve sabunu yapılan cinsine de acı badem denir. Badem sübyesi şimdiki kullanılan badem sütü.¹⁵⁸ 6-8m yükseklikte, dikensiz, pembe veya beyaz çiçekli bir ağaçtır. Tohumları yenir ve yağ elde edilmesinde kullanılır.¹⁵⁹

İncelenen beyitlerde badem sadece göz ile ilişkilendirilerek kullanılmıştır. Badem kelimesi halk ağzındaki kullanışlarıyla Ahmedî ve Seyyid Nesîmî divanlarında aranmıştır. Ancak bununla ilgili bir kelimeye tesadüf edilmemiştir. Sadece Kadı Burhâneddîn badem kelimesini kullanır.

3.3.1. Göz

¹⁵⁸ Sâmi, *Kâmûs*,s.87.

¹⁵⁹ Baytop, *Sözlük*,s.40.

Kavisli hatlarıyla öne çıkan gözler, şekli itibariyle bâdeme benzetilmiş ve edebiyatımızdaki bâdem, baştan çıkarıcı güzel göz imgesini karşılar bir misyon üstlenerek “bâdem” kelimesi mazmunlaşmıştır.¹⁶⁰ Aynı işlevin klasik şiirin başlangıç döneminde de kullanıldığını görmekteyiz. Badem kelimesi taranan divanlarında sadece Kadı Burhâneddîn’de görüldüğü için göz anlamı dışında kullanımına rastlanmamıştır.

Çohdur ki gîsûların ile dama düşmüşem

Câdû gözüñi görelî bâdâma düşmüşem KB,1128/1

Beyitte gerçek bir klasik Türk edebiyatı sevgilisi görmekteyiz. Güzelliği ziyadedir ancak âşîğa teveccühü yoktur. Sevgilinin gîsûları çoktur. Bu saçlar aynı zamanda âşık için bir tuzaktır. Bu tuzağa düşen âşıklar saçlarda asılı kalırç Sevgilinin gözü ise öldürücü güzelliكتedir. Bu göz fitne çıkarır, karmaşa yaratır. Cadıdır sihir yapar. Âşîğı yaralar, ona zarar verir. Cadı gözleri görelî âşık bademe meftun olmuştur. Çünkü sevgilinin gözleri bademe benzer.

Nergisleri bâdâmına meyl itdi bu gönüm

Anda dahî zülfi gibi dâm olmayısarsa KB,202/4

Göz kelimesi yerine mecaz-ı mürsel ile nergis kullanılmıştır. Sevgilinin gözü şekil itibariyle bademe benzetilmiştir. Nergisleri bademine meyl eden gönül sevgilinin saçları gibi bunun da tuzak olmasından korkmaktadır.

Âh lebûñ pistesinûñ şekkeri şükrin diyimez

Ger dili ola bu badem gözleri sekrin diyimez KB,402/1

Sevgili sarhoştur. Bu yüzden daima süzgün bakışlarla etrafa bakar. Eğer bademin dili olsa da konuşsaydı gözlerinin sarhoşluğunu anlatamazdı.

3.4. Elma

Elma, sözlüklerde şu şekilde geçmektedir; 10 m kadar yükselebilen, beyaz veya pembe çiçekli ve dikensiz bir ağaçtır. Olgun meyveleri yenir.¹⁶¹ Yay-ı meçhûl ile elmaya denir

¹⁶⁰ Mehmet Furkan Çelik, “Klasik Şiirde Badem”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 14(2015):52.

¹⁶¹ Baytop, *Sözlük*,s.99.

ki marif meyvedir. Arabîde tuffâh derler.¹⁶² Elma, tuffâh; sib-i zenahdân= elmaya teşbih olunan mahbûbenin çenesi.¹⁶³

Elma kırmızı olması, şeklinin yuvarlak olması, alt kısmının ve üst kısmın sevgilinin çenesine benzemesiyle şiirimize konu olmuştur.

Divanlarda alma ve sib olarak karşımıza çıkar. Ahmedî divanında rastlanmamaktadır.

Almak fiilinden gelen ‘alma’ kelimesiyle tevriye ve cinas; yapılmıştır.¹⁶⁴ Beyitlerde yanak ve eneğe benzemesi, kırmızı renginin olması ile kullanılmıştır.

3.4.1. Yanak

Yanak şekli, rengi ve parlaklığıyla elmaya benzetilmiştir.

Bâdâm gözlü alma yanağ şeftâlû tutağ

Cümlesi cem' sende oları direm direm KB,774/2

Sevgili badem gözlü, elma yanaklı ve şeftali dudaklı olarak tasvir edilmiştir. Tüm bu özellikleri sayan şair hepsinin sevgilide toplandığından bahseder. Sevgiliye ulaşmak isteyen şair bu arzusunu dirmek fiiliyle dile getirir. Dermek kelimesi aynı zamanda toplamak anlamına gelmektedir.

3.4.2. Enek

Yanağın çeneyi örten alt kısmı demektir. Elma kelimesi çene için kullanıldığı gibi eneği tanımlamak için de kullanılır. Şekli itibarıyla sevgilisinin çenesine benzemektedir.

Şâha eñegüñ alması âbî degül midür

Hâba gözüm gözüñ içün âbî degül midür KB,520/1

¹⁶² Âsım, *Burhân*, s.676.

¹⁶³ Sâmî, *Kâmûs*, s.1075.

¹⁶⁴ Abdülkerim Gülhan, “Divan Şiirinde Meyveler ve Meyvelerden Hareketle Yapılan Teşbih ve Mecazlar”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 3/5 (2008):354.

Yanaklar suya benzetildiği gibi sevgilinin çenesi de parlaklığı itibariyle suya benzetilir. Eneğin elması diye ifade edilen çene kısmı şekil yönüyle elmaya benzetilmiştir. Buna hayret eden şair istifham ile durumun böyle olup olmadığını sorar.

3.4.3. Kırmızı

Elma çeşitli renklere sahip bir meyvedir. Ancak şiirimizde en çok kırmızı olması yönüyle işlenmiştir. Sevgilinin yanağı kırmızıdır. Bu yanağı anlatmak için elmanın kırmızısına başvurulur.

Niçe al alma diyü aldaya almasıyle

Hüsni hânında anun niçe bir al alma direm KB,237/4

Kırmızı renkli elma yanağıyla hile yaparak aldatır. Âşık sevgilinin güzelliğinin hanında bir kırmızı elma dermek ister. Al kelimesi elma ve hile anlamlarıyla cinaslı bir şekilde kullanılmıştır.

3.4.4. Yasak Meyve

Klasik Türk edebiyatında Hz. Âdem ve Havva'nın cennetten kovulması kıssası kullanılırken memnû olarak buğday geçmektedir. Ancak Kadı Burhâneddîn bunun için elmayı kullanmıştır.

Âbı yoĥ hayvanun elhak zenaĥı katında

Yañağı cenneti terk itdürür almasıyle KB,236/5

Yanağı elması cenneti terk ettirir diyen şair bu ifadeyi cinaslı kullanmıştır. Sevgili yanağını elmaya benzetmesi ve sevgilinin hilesinden ötürü cennetin terk edilmesi kast edilmiştir.

3.4.5. Gabgab

Çenenin alt kısmı demek olan gabgab şekli itibariyle elmaya benzetilmiştir.

Oldı çün âb-ı mu'allağ ğabğabuñ

Gûy-ı sîmîn durur el- ĥağ ğabğabuñ

Sîb-i cennetdür muĥağğak ğabğabuñ

Bâde-i pâk ü merevvağ ğabğabuñ SN,T.165

Gabgabın özelliklerini sayan Nesîmî onu cennet elmasına benzetir.

3.5. Engûr

Sözlüklerde üzüm kelimesinin karşılığını inceleyecek olursak şu ifadelerle karşılaşırız; üzüm, ineb, asmanın meyvesi¹⁶⁵ sirke, pekmez, şarap vesaire imaline yarayan ve taze ve kurusu yenen maruf meyve ki ufak taneli ve salkım suretinde olur, ineb, engûr. Her memlekete göre envaı ve ecnâsı pek çoktur.¹⁶⁶

Meyve tasnifinde en çok kullanılan kelime üzüm olmuştur. Daha çok şarap yapımında kullanılması, üzümün yaratılışı ve rengi bakımından kullanılmıştır.

3.5.1. Şarap

Üzüm şarap yapımında kullanılır. İçki meclislerinin büyük yer tuttuğu klasik Türk şiirinde üzümün şarap cihetinden bahsi de bolca olmuştur. Gerek rindâne kullanımlarda gerek tasavvufi kullanımlarda şarap çokça karşımıza çıkar.

Nedür gül bigi iden ‘ömr bâğın

Ter ü ser-sebz ü rengîn âb-ı engûr A,G.153/8

Âb-ı engûr yani üzüm suyu şarap olarak kullanılmıştır. “Ömür bağımlı gül gibi eden nedir?” diye soran kendi sorusunu yine kendi cevaplar ve “taptaze, latif üzüm suyudur.” der. Şarap taze olarak anılmıştır. Rintlere göre şarap, insan beynine tazelik verir ve zihni canlı tutar¹⁶⁷ Ayrıca taze şarap henüz acılaşılmaya başlamadığından beklemiş şaraba göre tatlı ve lezzetlidir.¹⁶⁸

Şehâ la ‘lün şerâbından Nesîmî şöyle ser-hoşdur

Kim oldı vâlih ü hayrân dilemez âb-ı engûr SN,G.414/6

¹⁶⁵ Redhouse, *Lügât*, s.87.

¹⁶⁶ Sâmi, *Kâmûs*,s.1276.

¹⁶⁷ Mustafa Yunus Gümüş ve Cafer Mum, “Klasik Türk Şiirinde Rint ve Şarap İlişkisi” *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 16, (2018):123.

¹⁶⁸ Savaşkan Cem Bahadır, “16. Yüzyıl Klasik Türk Şiirinde Şarap ve Şarapla İlgili Unsurlar” (Doktora Tezi İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,2012) s.46.

Ayrıca beyitlerde sevgilinin âşığı sarhoş etmesi ve içkinin sarhoşluğu mukayese edilmiştir. Sevgiliden gelen sarhoşluğa sahip âşık üzüm suyunun sarhoşluğunu aramaz. Çünkü o asıl şarap olan aşk şarabıyla sarhoştur.

3.5.2. Üzümün yaratılması hadisesi

Üzüm şarap yapımında kullanıldığı için sarhoşluk yapmasıyla bilinir. Şairler üzüm yaratılmadan daha sarhoşluk kavramı bile oluşmadan kendilerinin aşk şarabından sarhoş olduklarını söylerler.

Gözlerüñ 'ışkından esrimişdi cân
Dürimedin bâg u bitmedin 'ineb A,G.64/5

Üzüm bitmeden sevgilinin gözlerinin aşkından âşık sarhoş olmuştur. Bunun için üzümün bitmesine gerek yoktur.

Nakl olmadın hitâb-ı “enâ Hâliku'l-‘ineb”
La'lüñ hevâsı itmiş-idi cânı mey-perest A,G.79/2

Şair “Ben üzümü yarattım” hitabı naklolmadan dudağının hevesi canımı sarhoş etmişti der. Daha üzümün yaratılış hâdisesi gerçekleşmeden âşığın aşk sarhoşu olduğunu görmekteyiz.

3.5.3. Renk

Üzüm sadece edebiyatımızda kullanılan kırmızı renkten ibaret değildir. Yerasimos o devirde pazardaki meyve çeşitlerini sayarken üzüm için 11 çeşit üzüm saptamıştır.¹⁶⁹ Ülkemizde çok çeşitli renklere sahip üzüm türleri mevcuttur. Yapılan bir araştırmaya göre ülkemizde yetiştirilen çeşit sayısı 1200 civarındadır. Koyu kırmızı mor renkli, yeşil- sarı renkli, pembe, kırmızı renkli, morumsu siyah renkli, beyaz, mavi-siyah renkli, beyaz-sarı kehribar renkli, sarımtırak açık yeşil, amber sarısı, ¹⁷⁰ bu türlerin

¹⁶⁹ Stefanos Yerasimos, *Sultan Sofraları*, İstanbul: YKY Yayınları, 2002, s.46.

¹⁷⁰ Yıldız Dilli, ve Sumru Kader, “Sofralık, Şaraplık ve Kurutmalık Üzüm Çeşitleri”, TAYEK 2005 Yılı Bahçe Bitkileri Grubu Bilgi Alışveriş Toplantısı Bildirileri. Ege Tarımsal Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, İzmir.

renklerinden bazılarıdır. Buradan hareketle şiirlerde renkleri üzerine tahayyüller de zikredilmiştir.

Zihî rengi-i rez ki oldı anuñ sun-‘ıla

Boyasuz sarı vü kızıl her çiçek A,G.XLVIII/27

O’nun güzel işiyle ne güzel üzüm rengi oldu her çiçek boyasız sarı kırmızı renklerde. Sarı kırmızı çiçekler ve renkli üzümler bizlere rengârenk bir manzara sunmaktadır.

3.5.4. Budama

Ağaçların daha hızlı gelişmesini sağlamak, ürünün verimini arttırmak yahut şekil vermek adına budama yapılır. Üzümleri budamak ise zekât vermeye benzetilmiştir.

Zekât-ı mâlî çihar ki arturur zekât anı

Budandugında ağaç katı çoğ olur engûr A,K.XXIV/32

Ağaç budandığında üzüm çok olur sen de malının zekâtını çıkarırsan malın çoğalır diyen şair zekât vermenin ne kadar kârlı bir iş olduğunu üzümleri budanması ile ilişkilendirmiştir.

3.5.5. Darbimesel

Kadı Burhâneddîn günümüzde hâlâ kullandığımız atasözlerine beyitlerinde yer vermiştir. Bunlardan üzümleri ilgili olanlar darbimesel başlığı altında ele alınmıştır.

Bu hikmeti işit yi üzüm bağı sormagıl

Lâzım nedür ki sen sorasın işbu kâ’ili KB,153 /6

Kadı Burhâneddîn, “Bu hikmeti duyunca sebebinizi sorgulama, üzümleri ye bağınızı sorma, bu işi kimin yaptığını onu nakledenden sormana gerek yoktur.” der.

Karartdı gözi yüreği kan itdi lebleri

Gerek karara üzüme göre üzüm neden KB,421/4

Kullanılan darbimesellerden bir diğeri de “üzüm üzüme baka baka kararır”dır. Her zaman bir arada bulunan kimseler birbirlerine huy aşılarda anlamına gelen bu atasözü Kadı Burhâneddîn’de de kendine yer bulmuştur.

Gözünü kararttı dudakları yüreğini kan etti. Zaten üzüm üzüme baka baka kararır. Âşığın gözünü kararması ağlamaktan göze kan oturmasındandır. Dudağı da yüreği kan eder. Bu ikisi birbirine baka baka benzemiş ve kırmızı olmuştur. Kırmızı koyu bir renk olduğu için kararma anlamıyla kullanılmıştır.

3.5.6. Dudak

Sevgilinin dudakları rengi itibariyle üzüme benzer, âşığı sarhoş eder.

La 'lün 'inebi ezel meydür

İçmeyene hamr bal olur mı SN,TC.2/I/8

Dudağının üzümü ezel içkisidir. Onu içmeyene içki bal olur mu? diyen şair sevgilisinin dudaklarının meyinden içerek sarhoş olmuştur.

3.5.7. Palûde

Palûde Osmanlı geleneksel tatlılarındadır. Üzüm suyu, nişasta ve şekerden yapılır. Pişirilerek yapılan bu tatlı nişasta sayesinde kıvamlı bir yapıya sahip olur. Palûde üzüm suyu eklendiği için kırmızı renkli bir tatlıdır. Âşık bu tatlıya renk verenin kanlı gözyaşı olduğunu söyler.

Pâlûde kılur gözlerüm âb-ı 'inebîden

Olalı hayâlün gözüm içinde nişeste KB,1276/6

Onun hayâli gözümün içinde oturduğundan beri gözlerim üzüm suyundan palude yapar.

Âşık sevgili için gözyaşı döker artık akıtacak gözyaşı kalmayınca ciğerden kanlar gözden akmaya başlar. Gözden akan bu kanlı yaşlar üzüm suyuna benzetilmiştir. Âşık bu üzüm suyundan pâlûde tatlısı yapar. Nişeste beyitte oturan anlamında kullanılmış olsa da bize bu tatlının yapımında kullanılan nişasta kelimesini çağrıştırır. Şair sevgili yolunda yaşadığı sıkıntıları anlatırken palude tatlının tarifini de vermiştir.

3.6. Fınduk

Fındık, maruf yemiştir. Olduğu yerde akrep eğlenmez. İncir ve sedef ile buhuru tesir-i semûmu dafidir.¹⁷¹

Fındık kelimesine sadece Kadı Burhâneddîn’de bir kere rastlanmıştır.

Mağzın çılharam pistenüñ eger ura finduk

La’lîn ağızuñuñ adı şeh-piste degül mi KB,1211/4

Sözlüklere baktığımız zaman fındık urmak, öpmek ve başparmak anlamlarına gelmektedir. Şair burada fıstığın içini çıkarmak için başparmağın yardımının alındığından bahsedilmektedir. Ayrıca fıstık sevgilinin ağzına benzetildiği için onu öpme anlamına da gelir.

3.7. Fülful

Fülful sözlüklerde şu şekilde geçmektedir; Biber. “Fülful-hâl” teşbihi zamanımızda beğenilmeyen teşbîhât-ı mehcûredendir.¹⁷² Karabiber denilen Hint ve o cihetteki Cezayir mahsulâtından ve en mebzul baharattan olup mutfağın havâyic-i zarûriyyesi sıralamasına geçmiştir.¹⁷³

Vatanı Hindistan’dır. Bu ülkede doğal bir şekilde biter. Bununla birlikte pek çok yüksek sıcaklığa sahip memlekette kültürü yapılmaktadır. Meyveleri olgunlaşmadan önce toplanıp kurutulur. Dış görünüş olarak küre biçiminde olup dış yüzeyi buruşuk ve siyah renkli taneler şeklindedir.¹⁷⁴

Füfüle Ahmedî ve Kadı Burhâneddîn divanlarında rastlanmaktadır. Nesîmî’de tespit edilememiştir. Bu kelime daha çok sevgili benine, Hindû’ya beznetilmiş ve yiyen kişide hararet yapması hususuna değinilmiştir.

3.7.1. Ben

¹⁷¹ Âsım, *Burhân*, s.260.

¹⁷² Nâcî, *Lûgat*, s.164.

¹⁷³ Sâmi, *Kâmûs*, s.355.

¹⁷⁴ Osman Kufacı, “Divan Şairinin İmgelem Dünyasından Bir Örnek: Fülful”, *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, 6/16, 2019, s..432.

Sevgilinin beni siyahtır. Bu onun güzelliğinin bir nişanesidir. Genellikle yüzde yanak üzerinde, dudak kenarında bulunur. Daneyle kuşların avlanması gibi sevgilinin beniyle de gönül kuşu avlanır.

Gözüñ nazîri nergis-i ra'nâ ger açıla

Beñlerüñüñ müşâbihi fülful bulunmaya A,G.592/2

Sevgilinin gözleri gibi bir nergis açılsa bile benlerinin benzeri karabiber bulunmaz. Sevgilinin bir değil birden çok beni olduğunu söyleyen Ahmedî bu benleri o kadar beğenmiş o kadar âlî görmüştür ki bu benlerin benzerinin bulunamayacağını söyler.

3.7.2. Hindistan, hindû

Vatanı Hindistan'dır. Bu ülkede doğal bir şekilde biter.¹⁷⁵ Anavatanının Hindistan olması, Hint diyarlarının edebiyatımızda siyahlık ile anılması bu hayâlin ana etkenleridir. Rum ili ve Hinû arasındaki tezatlık ilişkisi, Hint diyarının kalabalık olması gibi çeşitli fikirler etrafında benle ilişki kurulmuştur.

Gerçi rûmîdür yüzün fülful benün hindû durur

Ben aña şükr iderem ki hâli derhordur begüm KB,604/2

Sevgilinin yüzü beyazlığından dolayı Rum iline benzetilmektedir. Yüzündeki ben ise Hindû'dur. Hint ili yahut buradan olan birisi edebiyatımızda siyah ile ilişkilendirilmiştir. Bu sayede beyaz ve parlak bir yüz üzerinde duran siyah ben ile tezat yapılmıştır.

Görelî hâlûñi kalmadı gönülümde karâr

Saldı hind ilini göfiülûme bir fülful ile KB,1017/4

Benini gördüğümde beri huzurum kalmadı o sevgili bir karabiber tanesi ile gönlüme Hint ilini saldı. Burada bir savaş sahnesi hayâl edebiliriz. Âşık sevgilinin benini görünce kararı kalmaz. Sevgili ise onun bu hâline acımadan üzerine Hint ilini gönderir. Hint ili siyahlıkla ilişkili olarak beyitte kullanılmış olmasının yanı sıra kalabalıklığı kastedilerek de anılmıştır. Bu, benin âşık üzerinde yaptığı etkinin büyüklüğünü gösterir.

¹⁷⁵ A.g.m. s,432.

3.7.3. Hararet

Keskin ve aksırtıcı kokuya sahip olan fülülün yakıcı ve acı bir tadı vardır.¹⁷⁶ Bu yakıcı tat yiyen kişide hararete neden olur. Hastaların iyileşmesinde bu hararetin faydası vardır. Bunun yanı sıra sevgilinin aşkından âşığın vücudu hararet yapar.

Bu fülülî beñüñüñ dildegi harâretini

İki cihâh u felekler erir ayıdur isem KB,1207/2

Karabiber çiğnendiği zaman harareti arttırır. Buradan yola çıkan şair sevgilinin beninin yaptığı harareti anlatırsa iki cihanın, feleklerin eriyeceğini söyler. Erimek fiilini kullanan şair hararet ile ilişki kurmuş ve bir nesneyi sığağa bırakınca erimesinden yola çıkarak bu hararetin her şeyi eriteceğini düşünmektedir.

3.7.4. Anber kokulu

Karabiber keskin bir kokuya sahiptir. Bu koku onun sevgilinin beniyile ilişkilendirilmesini sağlamıştır. Sevgilinin beni güzel kokuludur. Benin “müskîn” olarak vasıflandırılması, o devirde bene güzel koku sürüldüğünü de akla getirmektedir¹⁷⁷

Biz yanaruz oda sanemâ beñlerüñile

'Anber durur ol dâne-i fülül görelüm biz KB,112/3

“Ey put gibi güzellikteki sevgili!” diye sevgilisine seslenen âşık onun benleriyle yandığını belirtir. Bu yanma hem karabiberin kendisini yemekten kaynaklı oluşan yanma hissi hem de benlerin aşkıdan kaynaklanmaktadır. Bu karabiber tanesi amber gibidir, güzel kokuludur.

3.8. Habbetüssevda

Taranan sözlüklerdeki anlamlara bakacak olursak; çörek otu.¹⁷⁸ Çörekotu, zahire; buğday, arpa, çavdar gibi mahsulat¹⁷⁹ 20-50 cm yükseklikte, bir yıllık, mavi çiçekli ve

¹⁷⁶ A.g.m. s.432.

¹⁷⁷ A.g.m. s.441.

¹⁷⁸ Nâcî, *Lügat*, s.182.

otsu bir bitkidir. Anadolu'da yabani olarak bulunduğu gibi Orta Anadolu'da ekimi yapılmaktadır. Ekmek, pide ve çöreklerin üzerine koku vermek için konur. Tohumların sıkılması ile çörek otu yağı elde edilir. Nohut ile karıştırılarak çörek otu kahvesi yapılır.¹⁸⁰

Habetü's-sevda taranan üç divanda sadece Nesîmî'nin bir beytinde karşımıza çıkmaktadır. Bu beyitte de çörekotunu sevgilinin beninin siyahına benzetmiştir.

3.8.1. Ben

Sevgilinin beninin siyah olması onun çeşitli koyu renkli öğelerle ilişkilendirilmesini sağlamıştır. Bunlardan bir tanesi de çörekotudur.

La'lünde câm-ı hamr-ı muşaffâ degül midür

Halûñ siyâhı habbe-i sevda degül midür SN,G.164/1

diyen şair sevgilinin benini şekli ve rengi bakımından çörek otuna benzetmektedir.

3.9. Hanzal

Sözlükleri taradığımızda; Ebûcehil karpuzu, acı hıyar, it¹⁸¹ Ebûcehil karpuzu¹⁸² Acı karpuz¹⁸³ ifadeleriyle karşılaşırız.

Hanzal kelimesi taranan divanlarda sadece Ahmedî'de karşımıza çıkar. Burada acı bir tadı olmasıyla konu edilmiştir.

3.9.1. Acı

Tadının alışılmışın dışında acı olması onun beyitlerde de bu anlamıyla geçmesini sağlamıştır.

Anuñ ki şükrüñ-ile degül şekkerîn-mezâk

Agzında şahm-ı hanzal ola kand-ıla 'asel A,K.LV/22

¹⁷⁹ Sâmi, *Kâmûs*,s.408.

¹⁸⁰ Baytop, *Sözlük*,s.77.

¹⁸¹ Sâmi, *Kâmûs*,s.411.

¹⁸² Nâcî, *Lûgat*, s.192.

¹⁸³ Baytop, *Sözlük*,s.18.

Ahmedî hanzalın acı oluşunu bir bedduada aktarır bize. Ağzındaki şeker ve balı hanzal olsun. Yani ağzının tadı kaçsın ve acılık kalsın der.

3.10. Haşhaş

Sözlüklerde haşhaşın anlamlarını şu şekilde görmekteyiz; maruf nebat ki başında olan tohumları tıpta münevvin gibi kullanılır ve bunların kabuğunu çizmekle afyon denilen kıymettar mâtde-i tıbbiyye istihraç olunur.¹⁸⁴ Bir veya çok yıllık, büyük ve kırmızı çiçekli, otsu bitkilerdir. Çiçek tomurcukları veya genç kapsülleri yenir.¹⁸⁵

Yavuz Bayram doktora tezinde tüm divan şiirini incelemiş ancak çalışmasını Şeyhî'den başlatarak Şeyh Galib'e kadar devam ettirmiştir. 26 divan incelenmiştir. Bu çalışmada altı kere bu kelimeye rast gelinmiştir.¹⁸⁶ Ahmedî'de tesadüf etmediğimiz kelime Kadı Burhâneddîn ve Seyyid Nesîmî'de bulunmaktadır. Toplamda üç kere tesadüf edilmiştir.

3.10.1. Taneli oluşu

Haşhaş bir dış katmandan oluşur küre şeklinde bir forma sahiptir. Bu katmanın içinde çok sayıda minik tanesi bulunur.

Bir noktada koyan otuz iki dür-i hoş-âb

Biñ genci nihân eyleye haşhâşa gerekdür KB,564/7

Bin sırrı saklamak haşhaşın yapacağı iştir. Haşhaş içinde birçok tane barındırmasıyla sayısız sır saklaması arasında ilişki kurulmuştur.

Pâlûde kıldı kirpügüm 'inebîden göz yaşını

Ben varlığımla şimdi uş helvaya haşhâş olmuşam KB,757/4

Haşhaş Osmanlı mutfağında helva yapımında kullanılan bir malzemedir. Bunun örneğini Bal Helvası tarifinde görmek mümkündür:

¹⁸⁴ Sâmi, *Kâmûs*, s.434.

¹⁸⁵ Baytop, *Sözlük*, s.130.

¹⁸⁶ Bayram, "Anlam Çerçevesi", s.1049.

Çelik ya da bakır tencere veya derin bir tavanın içinde yağı eritin, unu katın, karıştırın, suyu ve daha önce ısıtılmış balı ekleyin. Gülsuyunda incetilmiş safranı ilave edin. Hafif ateşte tahta kaşıkla durmadan karıştırın. Hamur giderek koyulaşır. Sonunda karıştırmak imkânsız hale geldiğinde kaşıkla yoğurulur ve vurulur. Çok yoğun bir hale gelmeden öğütilmiş fıstığı ve haşhaşı ilave etmek gerek..¹⁸⁷

Âşık kirpiğindeki kanlı gözyaşından tatlı yapar, varlığını da helvaya haşhaş eder. Bunun sebebi ise sevgilinin aşkından darma duman olan âşık küçücük kalmıştır. Âşığın hastalıktan süzülmesi, küçülmesi, kendini kaybetmesi makbuldür. Beyitteki aşığımız o kadar küçük kalmıştır ki haşhaş tanelerinin helvada dağılması gibi benliğini dağıtmış, kendinden hiçbir şey kalmamıştır.

3.11. Hurma

Hurma kelimesinin anlamları şöyledir; Arabistan mahsulü meşhur bir nevi yemiş.¹⁸⁸ 1.maruf ekâlim-i hârre meyvesi, temr. 2. Hurma şeklinde hamur tatlısı.¹⁸⁹ 30 m kadar yükselebilen ve kışın yaprak dökmeyen bir ağaç. Meyvesi için Kuzey Afrika bölgesinde bol miktarda yetiştirilir. Batı ve Güney Anadolu bölgelerinde süs bitkisi olarak dikilir. Uzun bir sıcak döneme ihtiyaç olduğundan Türkiye’de ekilen bitkilerin meyveleri tam olarak olgunlaşmamaktadır.¹⁹⁰

Trabzon hurması ile karıştırılmaması gereken bu meyve şiirde Arabistan meyvesi olan hurma şekliyle kullanılmıştır. Çoğunlukla dikende bitmesi ve tatlı olmasıyla anılmıştır. Tespit edilen beyitler Ahmedî ve Kadı Burhâneddîn’e aittir. Nesîmî’de bu kelimeye rastlamamaktayız.

3.11.1. Diken

Hurmadan bahsedilirken yanında en çok kullanılan kelime dikendir. Hurma ağacının yaprakları görünüş itibarıyla dikene benzediği için böyle bir kullanımı vardır. Diken gibi

¹⁸⁷ Yerasimos, *Sultan*, s.134.

¹⁸⁸ Redhouse, *Lügât*, s.157.

¹⁸⁹ Sâmî, *Kâmûs*, s.469.

¹⁹⁰ Baytop, *Sözlük*, s.136.

can acıtıcı acı bir nebattan hurma gibi tatlı bir meyvenin bitmesi tezat ilişkisi içinde işlenmiştir.

Hârdan hurmâ bitürdüñ hâreden yâkut u la'l

Katradan güher yaratduñ sahradan âb-ı zülâl A,K.II/7

Dikenden hurma, güneş ışığından yakut ve lal bitirdin, damladan inci sahradan hoş içimli su yarattın. Bu beyitte Ahmedî klasik Türk şiiri telakkisine göre bahsettiği öğelerin nasıl oluştuğunu anlatmaktadır.

Dikenli bir yapıda görünen hurma ağacından tatlı bir meyve bitmesi şairde hayranlık uyandırır.

Hâreden yakut ve lâl bitmesi ise güneş ışığının mücevherleri terbiye etmesini bizlere hatırlatır. “Yâkût, zeberced, safîr, la'l gibi cevâhirin mâdenleri vardır. Bunları güneş, terbiye eder. Yerin altındaki taş, güneşin tesîriyle yâkût, la'l vs. olur.”¹⁹¹

İncinin nisan yağmurunun istiridye içine düşmesiyle olduğu düşüncesi hâkimdir. Bir damladan mücevher yaratması hadisesi kastedilmiştir.

Çölde latif bir su çıkması durumunda ise zemzem hadisesine telmih vardır.

Eger özgeye zehr ise anun 'ışkı bana tiryak

Ve ger hâr ise bin şükür ki derdi, bana hurmâdur KB,633/4

Âşık sevgiliye bakış açısını hurma ve diken üzerinden anlatmaktadır. Başkalarına sevgilinin aşkı zehir gelirse bu bana panzehirdir. Eğer o dikense binlerce kez şükürler olsun çünkü bu bana hurmadır der. Tezat ilişkisinin kullanıldığı satırlarda “sevgiliden gelen her şey hoştur” anlayışını görmekteyiz.

3.11.2. Tatlı olması

Hurma yemişi tatlı bir yemiştir. Bu yönüyle dudağa benzetilmiştir. Aynı zamanda zehire karşı faudalı olmasıyla dudaktan çıkan faydalı sözler arasında da bir ilişki kurulabilir.¹⁹²

Ol lebi yâd itdügüñce Ahmedî

Lafzuñ agzuñda olur kand u ruteb A,G.52/8

Ahmedî o dudağı andıkça sözlerin ağzında şeker ve hurma olur.

¹⁹¹ Çavuşoğlu, *Necâtî*, s.258.

¹⁹² Öztoprak, “Hayreti” s.45.

3.12. İncir

İncirin anlamına bakacak olursak; süt taşıyan ve kışın yaprak döken ağaç veya ağaççık. Türkiye’de yabanî olarak yetiştiği gibi, meyvesi için özel olarak da yetiştirilmektedir. Kelimeye sadece Kadı Burhâneddîn’de rastlamaktayız.

Kuran-ı Kerim’de bir sureye adını veren bu meyvenin şifalı olduğu belirtilmiş olmakla cennet meyevesi olarak kabul edilip diğer meyvelerden daha üstün tutulmuştur. Halk arasında “yemiş” olarak da bilinen incirin sinirleri kuvvetlendirmek, kas ve diş ağrılarını geçirmek, sütü siğil, nasır gibi cilt hastalıklarına iyi gelmek gibi daha birçok faydası olduğu kabul edilir. Klasik Türk şiirinde bu özellikleriyle konu edildiği gibi daha ziyade sevgilinin yanağı ve dudağı için bir benzetilen olmuştur.

Lebi şeftâlûsûna karşı yüregüm dıtrır

İçi yansa kişinüñ meyl ider olur yimişe KB,637/4

Beyitte Kadı Burhaneddin “yemiş” kelimesini kullanarak genel manada meyve anlamında kullanmış gibi görünmekle beraber incirin kalp çarpıntısı ve iç yanıklığına iyi geldiğini çağrıştıracak şekilde incir anlamında kullanır.

Cennetdür anun yüzi velîkin od içinde

Anı görene tin ile rümmâna mahal yoh KB,929

Onun yüzü cennettir, ama ateş içindedir. Onu gören incir ve nara bakamaz, cennet meyveleri olan incir ve nar sevgilinin yüzünün güzelliğini anlatmak için kullanılmıştır. Bu beyitte sevgilinin yüzü cennet benzetilirken aynı zamanda inciri de hatırlatmaktadır. Burada incirin kabuğunun yeşilliği ile sevgilinin bazen yeşil olarak tasavvur edilen ayva tüyleri arasındaki renk benzerliği dikkate alınmıştır. Ateş ile nar arasındaki renk benzerliği de sevgilinin yanağı ile ilgi kurulmasına vesile olur. Od kelimesinin cehennemi çağrıştırmamasından dolayı beyitte bir cennet cehennem tezadı verilmiştir.

Sevgilinin sahip olduğu güzelliklerin cennetle ve oradaki nimetlerle anıldığı görülmektedir. Sevgilinin yüzü, yanağı, dudağı, boyu, hattı, hâli, saç ve eşığı cennetten rayihalar taşıyan başlıca güzellik unsurlarıdır.¹⁹³

¹⁹³ Sıtkı Nazık, “Klasik Türk Şiirinde Cennet ve Cehennem”(Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,2015), s.208.

3.13. Nar

Sözlükte enâr muhaffefidir ki maruf meyvedir. Arabîde rummân denir.¹⁹⁴ olarak geçer.

Meyve tasnifi içinde en çok kullanılan ikinci meyvedir. Çoğunlukla renginin kırmızı olması sebebiyle, sevgilinin dudağı ve yanağına benzetilerek çeşitli hayâllere konu olmuştur.

Ayrıca nar şerbetinin içkiden kaynaklanan baş ağrısına(humâra) iyi geldiği de eski kaynaklarda yer alan bilgiler arasındadır.¹⁹⁵ Aşağıdaki beyitte Kadı Burhaneddin, sevgilinin gözlerinin hasretiyle gönlünü kanla dolduran yani gönlü kanayan âşığın bu hâlini, sevgilinin içkiden sonra çektiği baş ağrısına şifa olsun diye nar şerbeti hazırlanmasını hayal eder.

Göñülümü görürem gözlerüñ için tolu kan

Ki nâr-dâne bişürür meğer humara göñül KB,686/5

3.13.1. Kırmızı

Nar kırmızı renkli bir meyvedir. Renginden dolayı sevgilinin dudaklarına benzetilir.

Dür mi bu yâ la 'l-i rümmânî bu dendân u bu leb

Müşğ mi yâ ' anber-i eşheb bu hatt-ıla bu hâl A,G.410/6

Sevgilinin dudağı kırmızı renkli nara benzetilmiştir. Bunun yanı sıra şair sevgilinin dişi, ayva tüyü ve beninden bahsederek sevgili portresi çizer. Sevgili inci dişli, nar gibi kırmızı dudaklı, misk kokulu ayva tüy ve amber gibi bir bene sahiptir.

3.13.2. Yürek

Narın kırmızı olması, içinin taneli olmasıyla âşığın yüreğine teşbih edilmiştir.

Yürek yirinde içinde hezâr katre-i hûn

Bir araya dirilüp beñzemiş enâra yatur A,G.187/5

Narın içindeki taneler yüreğin içindeki kan damlalarına benzetilmiştir.

¹⁹⁴ Âsım, *Burhân*,s.

¹⁹⁵ Kaya, *Klasik Türk Şiirinde Şifalı Bitkiler Üzerine Bir Deneme*, s.302.

3.13.3. Yanak

Şeklinin yuvarlak olması, renginin kırmızı olması, narın sevgili yanağına benzetilmesini sağlamıştır.

Yañaguñ nârı dânesi ‘aksi

Ahmedî rengini eyledi nârenc A,G.104/8

Yanağının nar tanesinin yansıması Ahmedî’nin rengini sarı eyledi. Sevgili yanağı kırmızıdır sevgilinin yüzü ise aşktan sapsarıdır.

3.13.4. Göğüs

Nar şeklinden ötürü sevgilinin göğüsleriyle ilişkilendirilmiştir.

Cânumda kıameti kıldı kıyamet

Didüm bu tûbinüñ rümmânı yoh mı KB,313/11

3.14. Piste

Taranan sözlüklerde piste kelimesinin anlamları şu şekilde geçmektedir; fıstık denilen meyve ve mahbubun dudağı.¹⁹⁶ Fıstık. Fuzûlî’nin “Bir piste gördüm anda döker rîze rîze kand” mısraı gibi asarda görüldüğü üzere evelleri dehen-i dilberân, pisteye teşbih edilmiştir. Zamanımızda bu teşbih dahi sair bazı teşbihât-ı ‘Acemâne gibi beğenilmez olmuştur.¹⁹⁷

Ahmedî’de piste kelimesine rastlanmamıştır. Kadı Burhâneddîn ve Nesîmî ise bu kelimeyi kullanmıştır. Daha çok sevgili ağzına benzetilmiş ve kırılarak açılması gereken bir yemiş olduğu için mühürlü olarak adlandırılmıştır.

3.14.1. Ağız

Piste, fıstık: Klasik Türk şiirinde sıkça kullanılan bir meyvedir. Küçük olması, kavrularak kabuğunun çatlatılması ve lezzetli olması; sevgilinin dudağı ve ağzı için

¹⁹⁶ Redhouse, *Lügât*, s.405.

¹⁹⁷ Nâcî, *Lügât*, s.572.

temel bir benzerlik ögesi olarak değerlendirilmesinde etkili olmuştur.¹⁹⁸“Dudak”, “ağız”, “leb” ve “dehân” kelimeleriyle ilişkili kullanılmış.

Ger hûb hayâl isder isen biline bahgil

Bah piste ağızına ki ser-beste gümân uş KB,505/4

Sevgilinin ağzı miniciktir, yok gibidir. Bu minik örtülü şüphe şairin muhayyilesinde bir fıstıktır. Beli de hayâl gibidir o da yoktur. İki yokluk üzerinden sevgili tanımlanmıştır. Eğer hoş bir hayâl istersen beliene bak, fıstık ağzına bak ki o örtülü bir zandır diyerek sevgiliyi tanımlar.

Piste-i leblerün ile saydılar

Şekerün narhını girân didiler KB,1283/

Narh mal ve hizmet fiyatlarında devletçe tesbit edilen üst sınırı ifade eder. Bazı mâmûl maddelerin fiyatlarının tesbitinde kullanılan ham maddenin miktar ve değeri göz önüne alınır.¹⁹⁹ Narh sisteminin ele alındığı bu beyitte şekerin fiyatını belirlemek için sevgilinin fıstık dudakları kullanılmıştır. Böylece şekerin narhı ağır çıkmıştır. Sevgili dudağı şekerden üstün bir konumdadır.

Seh-şenbe günü şayyâd olup seyrâna cıhdum

Men şayd oluban kırbân olam piste-dehâna SN,G.359/4

Gün seçme ilmi gerek halk arasında gerekse yönetim kesiminde ciddi muhatap bulmuş, bu ilme vakıf geleneksel adlandırmayla müneccimler, toplumun tüm katmanlarından büyük ilgi görmüştür.²⁰⁰ Kısaca gün seçme ilmi hangi gün ne yapılması ve ne yapılmaması gerektiğinin bilinmesidir. Bunu bilebilmek için ilm-i nücûm bilmek gerekmektedir. Buna göre Salı günü uğursuzdur. Bu gün yapılmaması gereken birçok şey vardır. Nesîmî de Salı günü ava çıktığını belirtir. Bu yüzden işi ters gitmiş avcı olarak çıktığı gün fıstık ağızlı bir güzele avlanıp gelmiştir.

3.14.2. Teng

¹⁹⁸ Yavuz Bayram, “Klasik Türk Şairlerinin Gözüyle Meyveler” *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 2/4 Fall(2007):.222.

¹⁹⁹ Mübahat S. Küçükoglu, “Narh” , *DİA*, XXXII, 390.

²⁰⁰ Nilay Kınay, “Gün Seçme’ Geleneği Bağlamında Bir İnceleme Geredevî’nin Eyyâm-nâmesi” *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi Journal of Social Sciences* 51(2013):185.

Klasik Türk şiirinde sevgilinin ağzı küçüktür. O kadar küçüktür ki neredeyse görünmez, muhaldir. Fıstık şekli itibariyle dar bir ağza benzetilmiştir.

Piste agızuñ şekerüñ tengi durur tengi degül

Teng-i şeker çün şöyledür pes şekerüñ tengi nola KB,917/5

Sevgilinin fıstık ağzı teng yani dardır.

3.14.3. Mühürlü

Fıstık kabuklu bir yemiştir ve kabuğunu kırıp içini çıkarmak gerekir. Bu yüzden şiirimizde mühürlü olarak düşünülmüştür. Hem şekli hem mühürlü oluşu ile sevgili ağzına benzetilir.

Mahtûm durur leblerüñüñ pistesi şâhâ

Ol bâde benüm cânuma meftûh ele girse KB,1044/3

Şair, “Ey şah dudaklarının fıstığı mühürlüdür.” diyerek sevgilinin dudağını tarif etmiştir.

3.14.4. Nukl

Fıstık, yenilebilir bir meyve, özellikle meze olması, şekli ve tadı yönünden konu edilmiş.²⁰¹ Meze, içki sofrasında bulunan ve içki içerken yenilen hafif yemek çeşitleridir. Mezeler meclisi düzenleyenler tarafından hazır edilirdi. Mezeler içilen içkinin cinsine göre farklılık²⁰² göstermektedir. Fıstık gibi yemişler iştret meclislerinde meze olarak kullanıldığı bilinmektedir.

Gözinden ayağ içecek ki cân ağzuma irişür

Umaram nukl içün piste velîkin şol muhallâsın KB,102/5

Meze için piste umulması bu meclislerde fıstığın meze olarak geldiğinin bir göstergesidir.

3.14.5. Darbimesel

²⁰¹ Gülhan, “Meyveler”, s.356.

²⁰² Bahadır, “16.YY” s.240-241.

Kadı Burhâneddîn’de rastladığımız bir diğer atasözü de ağzı var dili yoktur.

Servde cân kanı ki hemser kaddûn ile

la'lûn ile pistenûn hod ağzı vardur dili yoh KB,1204/2

Dudağın ile pistenin ağzı var dili yoktur.

3.15. Zaferan

Saran sözlüklerde şu şekilde geçmektedir; malum sarı nesne ki pilav zerde tabhında istimal olunup bir çiçek mahsulüdür.²⁰³ *Crocus sativus* türünün kurutulmuş stigmalarıdır Bu tür 20 cm kadar yükseklikte son baharda mor renkli ve büyük çiçekler açan, yumrulu bir bitkidir. Safranbolu köylerinde yetiştirilir. Safran koku verici ve boyar madde olarak kullanılmaktadır.²⁰⁴ Safran denilen nebât-ı ma'rûf ki sarıya boyamaya yarar.²⁰⁵

Renginin sarı olmasıyla işlenmiştir. Çoğunlukla yüz, beniz ve yanağa benzetilmiştir. Renginden ötürü hasta âşığı teşbih için kullanılmıştır.

3.15.1. Yüz

Âşık sevgilinin aşkından hastalanır. Onun öldürücü bakışları, perîşân saçları, yaralayıcı bakışları, ona kavuşma arzusu gibi sebepler onu hasta etmiştir. Hasta kişilerin yüzlerinde renk kalmaz sararıp solarlar. Âşığın hasta yüzünü anlatmak için safran kelimesi tercih edilmiştir.

Gül yañağun firâkı ki oda yahdı lâleyi

Yüzümi zac ferân yaşumi ergavân ider A,G.228/2

Sevgilinin gül yanağının ayrılığı lâlenin ateşte yanmasına sebep olmuştur. Âşığınsa yüzünü safran gib ışıarı gözyaşını erguvan gibi kırmızı yapmıştır.

Gül-ile bûlbûle karşı şerâbı nûş idüp

Bu za' ferâni yüzün rengin ergâvân idelüm A,G.418/2

²⁰³ Âsım, *Burhân*,s.539.

²⁰⁴ Baytop, *Sözlük*,s.233.

²⁰⁵ Sâmi, *Kâmûs*,s.1348.

Yüzün safran rengi sevgilinin gamından olmuştur. Bunu geçirmenin yolu ise içki içmektir. İçkiyle zihin bulanıklaşarak ve âşığı sarhoşluğun neşesi kaplayacaktır. Böylece yüzü kırmızılaşacaktır. Şaire göre bu gamı geçirmenin yolu budur.

3.15.2. Beniz

Sözlüklerde yüz rengi olarak geçen beniz âşığın sarı yüzünü tanımlarken kullanılmıştır. Yüz ile aynı nedenlere bağlıdır.

Zaferan tek benzümi döndürdi ol bı-rahm yar

Düşmeni handan idüp dostını giryan eyledi SN

O merhametsiz sevgili safran gibi yüzümü sarıya çevirdi. Böylece düşmanı güldürüp dostunu da ağlattı diyen Nesîmî âşığın benzinin durumundan bize haber verir.

3.15.3. Hazan

Sonbaharda açar ve sarı renk elde etmede kullanılır.²⁰⁶ Safranın açtığı mevsimi bilen sairimiz hem bunu hatırlatmak hem de baharın sona erdiğini haber vermek ister.

Gül ü sebze çiharup al u nîli

Geyürler uş libâs-ı za'ferânî A,G.637/2

Gül ve yeşillik kırmızı yeşil elbiselerini çıkarırlar. Onun yerine safran renkli elbise giyerler. Sonbaharda her yer sapsarı olur. Çünkü sıcak aylardan sonra gelen soğuk hava çiçekleri, çimenleri kurutmuş ve onların sararmasına neden olmuştur. Sonbaharın gelmesiyle her yerin sarı olması hâli safran renkli elbiseye teşbih olunmuştur.

3.15.4. Yanak

Yüz ve benzin sarı olmasının âşıklık alâmeti olduğu gibi âşığın yanağı da sarıdır.

Âşık mı diyeler aña kim derd-ile müdâm

Yanağı za'ferân gözi yaşı bakam degül A,G.398/2

²⁰⁶ Bayram, "Duyguların Dili", s.216.

Ahmedî'ye göre âşıklık alâmetlerinden birisi yanağın safran renkli olmasıdır. Çünkü sevgili derdinden biçâre âşık kanlı gözyaşı döker ve hastalanarak yanağı sarı gibi görünür. Bu özelliklere sahip olmayanları âşık olarak saymaz.

3.16. Şeftalû

Şeftali kelimesi ile ilgili sözlüklerde bulunan anlamlar şu şekildedir; Zerdâlû vezninde bu isimle maruf meyvedir. Buse'den dahi kinaye olunur.²⁰⁷ Maruf meyve ki elma büyüklüğünde olup güzel rayıhası ve haricen ince bir tüyü vardır.²⁰⁸

Taranan divanlarda şeftali Ahmedî ve Kadı Burhâneddîn'de karşımıza çıkmaktadır. Burada genellikle derilmesi ve dudağa benzemesi ile konu edilmiştir.

3.16.1. Dermek

Şeftali şekli sebebiyle göğüse benzetilmiştir. Buna ulaşmak dermek fiiliyle ifade edilmiştir.

İrmez elüm ki direm serv boyun şeftâlûsın

Var ümîdüm ki irem dirmege ger uzar isem KB,975/9

Sevgilisinin kendisinden üstün olduğunu düşünen âşık ona erişmek için uzun olmadığını söyler. Bu fizikî bir farktan ziyade âşığın sevgili gözündeki konumunun bir göstergesidir.

3.16.2. Dudak

Şeftali tüylü bir meyvedir. Bu tüyler edebiyatımızda sevgilinin dudağının kenarındaki ayva tüyler ile ilişkilendirilmiştir. Şeftalinin tüyleri, sulu olması ve rengi sevgilinin dudaklarıyla ilişkilendirilmiştir.

Lebi şeftâlûsına karşı yüregüm ditrer

İçi yansa kişinûn meyil ider olur yimişe KB,637/4

²⁰⁷ Âsım, *Burhân*,s.71.

²⁰⁸ Sâmi, *Kâmûs*,s.1120.

Sevgilinin şeftali dudağına karşı âşığın yüreği titrer. Âşık şeftaliye olan arzusunu ise içi yanan kişinin yemişe meyletmesiyle anlatır. Burada sevgilinin dudakları ve şeftali eşit konumda tutulmuşlardır.

3.17. Turunç, narenc

Turunç ve narenc kelimeleri birlikte alınmıştır. Bunların anlamları ise şu şekildedir; maruf acıca bir cins portakal ki mayısta yetişir, ve başlıca şerbeti içilir.[Arabîde buna nârenc denilip, turunc ise ağaç kavununa derler]²⁰⁹ turunç denen meyve²¹⁰ turunç, portakal²¹¹ Aslı Farsça nâreng (نارنگ)dir. Muarrebî nârenc olmuş ve bizim de dilimizde nârenc şekliyle kullanılmıştır. Turunc yani portakal tabir olunan meyvedir.²¹²

Birbiriyle eş anlamlı olarak kullanılan nârenc ve turunc, genelde “portakal” karşılığında değerlendirilmiştir.²¹³ Bu nedenle aynı başlık altında incelenmesi uygun görülmüştür.

Nesîmî’de turunç yahut narenc kelimeleri geçmemektedir. Ahmedî ve Kadî Burhâneddîn’de ise bu kelimelere tesadüf olunmuştur. Şekli ve rengi açısından ele alınmıştır. Genel olarak âşığın soluk benzi ve yanağına benzetilmiştir. Şekil itibarıyla sevgili göğüsleri ile de ilişkilendirilmiştir.

3.17.1. Beniz

Âşık sevgilinin hasretinden hastalanır onun ayrılığından düşkün durumda olur. Böyle bir kimsenin benzi de hastalıktan sarı olur. Âşığın hasta yüzü bu nedenle turunç ve narenc benzetilmiştir.

Ne 'aceb narince şîve ki kaçan ki anı gördüm

Beñizüme bağan aydur yüzi beñzemiş turunca KB,690/4

Sevgilinin yaptığı narin işveleri gören âşığın rengi turunca benzer yani sararıp solmuştur.

²⁰⁹ Sâmi, *Kâmûs*, s.1245.

²¹⁰ Redhouse, *Lügât*, s.373.

²¹¹ Sâmi, *Kâmûs*, s.905.

²¹² Âsım, *Burhân*, s.63.

²¹³ Bayram, “Anlam Çerçevesi”, s.989.

3.17.2. Yanak

Turunç rengi itibariyle âşığın yanağına benzetilmiştir.

Beñzedi gözümün yaşına turfe budur ki

Beñzetdi yañağum kızılın reng-i turunca KB,721/2

Sevgili âşığın kırmızı ve sağlıklı yanaklarını turunç rengine benzetmiştir. Çünkü sevgilinin aşkıdan hastalanan maşuğun rengi kalmamıştır.

3.17.3. Göğüs

Şekil itibariyle sevgilinin göğüslerine benzetilmiştir.

Narince biliyçün nola nâr olsa gönülde

Servinde çü ben şol iki narince irişdüm KB,487/5

Sevgilinin narın beli ve narenç kelimeleriyle cinas yapılmıştır. Âşık sevgilinin boyunu serviye benzetirken göğüslerini de narence benzetmiştir.

3.18. ‘Unnab

Hünnap kelimesinin anlamı şöyledir; Nûn-ı müşeddede ile. Bu isimle maruf meyvedir. Müshilâta istimal ederler. Tasfiye-i dem hususunda bî-nazirdir. Mahbubun lebinden dahi kinaye-i şairânedir.²¹⁴

Her üç şairde de rastladığımız hünnap rengi, şekli ve tadıyla beyitlerde kullanılmıştır. Çoğunlukla sevgilinin dudağına, âşığın kan oturmuş gözlerine ve kanlı gözyaşına benzetilmiştir.

3.18.1. Dudak

²¹⁴ Âsım, *Burhân*, s.793.

Hünnabın klasik Türk şiirindeki temel işlevi, sevgilinin dudağı ile benzerlik göstermesine dayanır. Buna hünnabın meyvesinin küçük, leziz ve renkli olması sebep olmuştur.²¹⁵ İncelenen divanlarda benzer kullanımlara rastlanmıştır.

Gerçi rencûr oldı şîrîn leblerüñ ‘ışkında cân

Hem şifâsı şol tudağun kând ü ‘unnabındandır SN,G.141/5

Sevgilinin dudağının aşkıdan hasta olan âşık devanın derdinde olduğunu söyler. Eğer dudağın şekeri ve hünnabı âşığa ulaşırsa bu onun için şifa olur.

3.18.2. Göz

Hünnap koyu renklidir. Şekli itibariyle göze benzer. Sevgili için ağlayan âşığın gözlerine kan oturmuştur.

Huften gözüñ için şehâ bî-hâb gözlerüm

Piste lebüñ için şehâ 'unnâb gözlerüm KB,907/1

Sevgilinin uykudaki gözleri için âşık uykusuz kalır, onun fıstık gibi dudağının aşkına gözleri hünnap gibi olmuştur. Âşk maşukta ne uyku ne de sağlık bırakmıştır.

3.18.3. Gözyaşı

Hünnap kırmızı rengi ve şeklinin damlaya benzerliğiyle şiirimizde gözyaşına benzetilmiştir. Âşığın gözyaşı kan renginde ve damla damla akar.

Her lahza bâde-i 'inebîden ahar yaşum

'Unnâbî reng ile beni âma çahar yaşum KB,863/1

Âşığın gözyaşının hünnap renkli olduğunu görmekteyiz.

3.18.4. Şerbet

Şerbet kültürümüzde çok kullanılan içecek türlerinden birisidir. Çeşitli meyveler, su ve şekerin kaynatılmasıyla oluşturulan bu içeceklere damak tadına göre baharat da eklenmektedir. Şiirde ise âşığın yürek kanı şerbet olarak geçmektedir.

²¹⁵ Bayram, Yavuz, “Meyveler” , s.222.

‘Aşıkuñ yürek kanındana şerbeti var iy hakîm

Katma anuñ şerbetine kâd ile ‘unnâblar SN,G.90/7

Beyitten şerbete şeker ve hünnap da koyulduğunu görmekteyiz. Hünnabın seçilmesinin nedeni kırmızı oluşudur. Âşığın yürek kanı kırmızı bir şerbete benzetilir. Bu şerbete şeker ve hünnap eklenmesine gerek yoktur.

4. DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: HUBÛBAT

Hububat, buğday, arpa, mısır vb. taneli bitkilere verilen genel isimdir. Baklagiller olarak da bildiğimiz bu ürün grubu şiirde yerini bulmuştur. Taranan beyitlerde aşağıda yer alan kelimeler geçmektedir. Ancak işlek olarak kullanıldığını söyleyemeyiz.

Özel olarak arpa, buğday ve bunların Arapça ve Farsça şekilleri kullanılmıştır.

4.1. Arpa,cev,şair

Hububat-ı zer’iyyeden başlıca hayvanlara yem edilen maruf habbe, şa’îr, cev.²¹⁶ Olarak geçen arpa incelenen divanlarda Farsça olan cev kelimesiyle işlenmiştir.

Arpa; daha çok at, katır ve eşek gibi yük ve binek hayvanlarının yemi olarak eskiden beri kullanılmıştır. Kelimenin geçtiği beyitlerde şairler arpanın bu kullanımını göz önünde bulundurarak işlemişlerdir.

4.1.1. Cev-be-cev

İy gendüm-gûn beni kâh itmeg-içün

Benüm-ile hisâbuñ cev-be-cevdür A,G.258/5

Arpa, cev-be-cev şeklinde olunca “tâne tâne” anlamı taşımaktadır. Küçük taneli ve bolca bulunması özellikleri üzerinden giderek yapılan hesabın çok ince hesaplandığının belirtilmesi için kullanılmıştır. Şair, “gendüm”, “kâh” ve “cev” kelimelerini tenasüplü kullanarak sevgilinin kendisini saman çöpüne çevirebilmek için tâne tâne hesap yaptığını, ince eleyip sık dokuduğunu bizlere bildirir.

Ekdüğün dâneyi nedür bil kim

²¹⁶ Redhouse, *Lügât*, s.24.

Cev-be-cev idilür senüñle hisâb A,G.VIII/12

Allah'ın kudreti, yaratma gücü Ahmedî tarafından çeşitli beyitlerde işlenmiştir. Arpa kısına geldiğimizde ise yaratıcıyla cev arasında bir bağ kurulmuştur. Hesap gününe kadar her amelin kayıt altına alınacağı, herkese hakkının eksiksiz bir şekilde verileceği beyitte cev-be-cev ifadesiyle verilmiştir. İnsanın ektiği küçücük bir tanenin bile farkında olması gerektiği çünkü Allah'ın hesabının çok ince olduğu belirtilmiştir.

4.1.2. Nim-cev

Arpanın hayvan yemi olarak kullanıldığını yeme içme hayatına aktif bir şekilde dâhil edilmediğini biliyoruz. Buradan yola çıkan şairler onun değersizliğini şu şekilde anlatmışlardır:

Yoluñda cân bahâsı nîm-cevdür

Göñül hod ıškuñ elinde girevdür A,G.258/1

Tam arpanın tek başına bir işe yaramayacağı gerçeği göz önünde bulundurularak şairin canını hiçe sayması nîm-cev ile verilmiştir. Âşık sevgili yoluna kendisini öyle adamıştır ki canı ancak yarım arpa edecek pahadadır. Yani değersizdir.

4.1.3. Değersizliği

Âşık sevgiliden gelen her şeye razıdır. Zira onun için en büyük arzu sevgiliye vâsıl olmaktır. Bu yolda canını ve malını hiç düşünmeden feda eder. Dünyalıklar onun gözünde bir hiçtir. Ondan gelecek en ufak bir iltifat bile âşığı ömür boyu mest etmeye yetecek güçtedir.

Kime naşîb olur ise maḥabbetüñ eşeri

Ḳatında bir ceve degmez cevâhir ü emlak SN,G.219/10

Buradan hareketle Nesîmî de sevgiliyle muhabbetin eseri âşığa nasip olursa sevgili katında mücevherlerin, mülklerin bir arpa tanesi bile etmeyeceğini gözünde o kadar değersizleştireceğini söyler.

4.2. Buğday, gendüm

Buğday, hınta.²¹⁷ Taneleri ekmek yapımında kullanılan ve insanın başlıca gıdasını teşkil eden bitkidir.

Şiirimizde genellikle Hz.Âdem'e telmih ve sevgilinin teninin rengiyle ilişkilendirilmiştir. Ayrıca gendüm kelimesi dönüşlülük ifade eden kendim kelimesi ile tevriyeli kullanılarak anlam güçlendirilmeye çalışılmıştır.

4.2.1. Hz.Adem

İlk peygamber olan Hz.Âdem ile buğday arasındaki ilişki telmih yoluyla beyitlerde verilmeye çalışılmıştır. Âdem'in cennette bulunduğu, yılanın Şeytan'a cennetin kapısını açtığı, Şeytan'ın igvâsı ile dâneyi yediği ve bu durumdan dolayı cennetten kovulduğunu, Hindistân'a indiği, dünyâda bin yıl yaşadığı ve insanın onun neslinden geldiği ifade olunmaktadır.²¹⁸

Allah eşi Hz. Havva ve kendisine cennette istedikleri gibi gezebileceklerini ancak yasak meyveden yememeleri gerektiğini tembihlemişti. Ancak Şeytan onları kandırmış ve yasak meyveden yiyip cenetten kovulmalarına sebep olmuştur. Ancak “meyve-i memnûa hakkında ihtilaf vardır. Fakat din âlimlerince kabul edilen buğdaydır. Cennetten çıkarılmaları “Benî beşerin zuhûru hikmetine mebnî” olduğuna göre bu meyvenin “cinsî münasebet” olacağını söyleyen de vardır.²¹⁹

Tek sen binüm ol uçmağı kime gerek ise

Terk eyledi bir buğdayiçün uçmağı âdem KB,507/5

Şair sevgilisine sadece sen benim ol, cennet kime gerekiyorsa onun olsun. Ki Hz.Âdem de bir buğday tanesine cenneti terk etmedi mi? diye sorarak kendisine kavuşmayı istemektedir.

4.2.2. Ben

Buğday şekli dolayısıyla sevgilinin benine benzetilmiştir.

Gönlüm nola meyl itdiyise hâlîne anuñ

Âdem dağı meyl eyleye buğday danasına KB,614/2

²¹⁷Redhouse, *Lügât*, s.113.

²¹⁸Çavuşoğlu, *Necâtî*, s.45.

²¹⁹Onay, *Mazmunlar*, s.15.

. Âşık “gönlüm onun benine meylettiye ne olur? Hz.Âdem de bir buğday tanesine meyletmedi mi?” diyerek kendini haklı çıkarmaya çalışır.

4.2.3. Ten rengi

Sevgilinin özellikleri farklı bitkilerle farklı yönlerden verilmeye çalışılmıştır. Buğday da bu konuda nasibini almıştır. Sevgilinin teninin buğday tenli olması klasik şiirde fazla rağbet görmemesine rağmen şairlerin beyitlerinde yerini almıştır.

Gösder yüzüni baña iy dilber-i gendüm-gûn

Uçmağı dahı añmaz gören seni âdemse KB,453/3

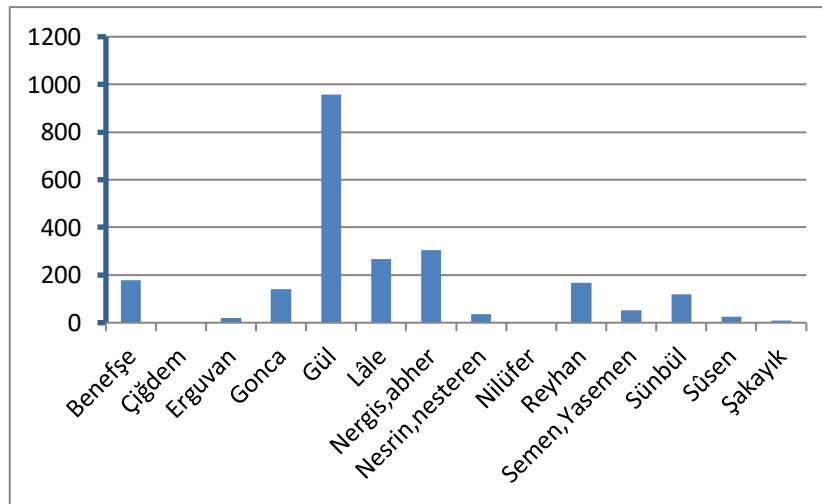
Ey buğday renkli sevgili bana yüzünü göster, eğer seni gören gerçekten adamsa cenneti bile anmaz.

BEYİTLERİN GRAFİĞİ

İncelenen beyitlerin daha iyi kavranabilmesi adına tüm nebatın kullanım oranlarının gösterileceği grafikler eklenmiştir. Tasnif içi karşılaştırma ve şairler arası karşılaştırma ile nebâtî unsurların üç şairimizdeki kullanımları gözler önüne serilecektir.

Grafik 1

Çiçekler

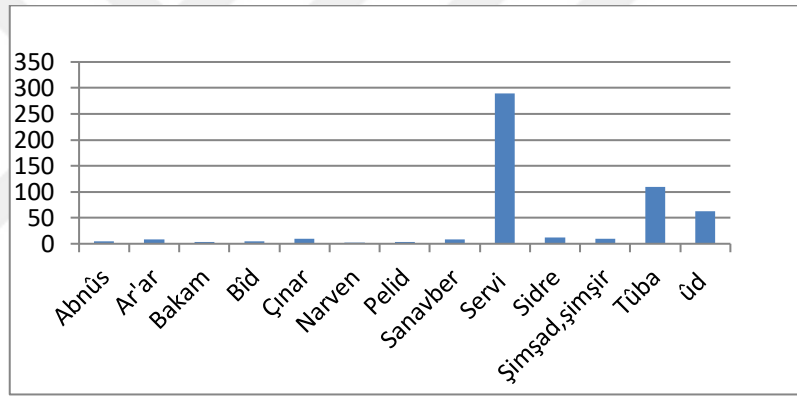
Taranan beyitlere baktığımız zaman en çok kullanılan kelime güldür. Bunu sırasıyla nergis, lâle, benefşe, reyhan, gonca, sümbül, semen, nesrin, sûsen, erguvan, şakayık, nilüfer ve çiğdem takip etmektedir.

Ahmedî nilüfer haricindeki saptanan tüm kelimeleri beyitlerinde kullanmıştır. Kadı Burhâneddîn çiğdem, erguvan ve şakayık kelimelerini kullanmamıştır. Nesîmî ise çiğdem, şakayık ve nilüferden bahsetmemiştir. İncelenen divanlarda en çok çiçeklerle ilgili kelimelere rastlanmıştır.

Şakayık ve çiğdem kelimelerine sadece Ahmedî’de, nilüfer kelimesine sadece Kadı Burhaneddîn’de rastlamaktayız.

Grafik2

Ağaçlar

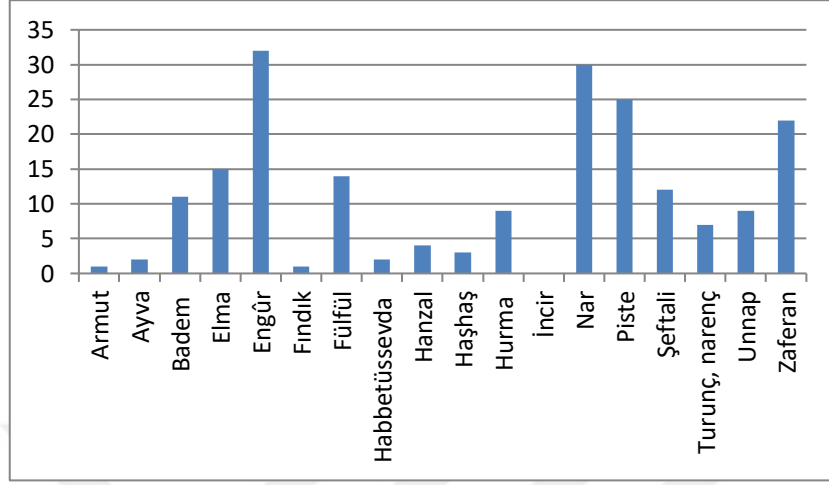
Taranan beyitlere baktığımız zaman en çok kullanılan kelime servidir. Bunu sırasıyla tûba, ud, sidre, çınar, şimşad, ar'ar, sanavber, abnûs, bîd, bakam, pelid ve narven takip eder.

Ahmedî ağaçlar ile ilgili tespit ettiğimiz tüm kelimeleri kullanmıştır. Kadı Burhâneddîn çınar, sidre, bîd, bakam, pelîd ve narven kelimelerini kullanmamıştır. Nesîmî ise bîd, bakam ve narvenden bahsetmemiştir.

Bîd, bakam ve narven kelimelerine sadece Ahmedî’de rastlamaktayız. Diğer nebat isimlerinin kullanımları ortaktır.

Grafik3

Meyveler

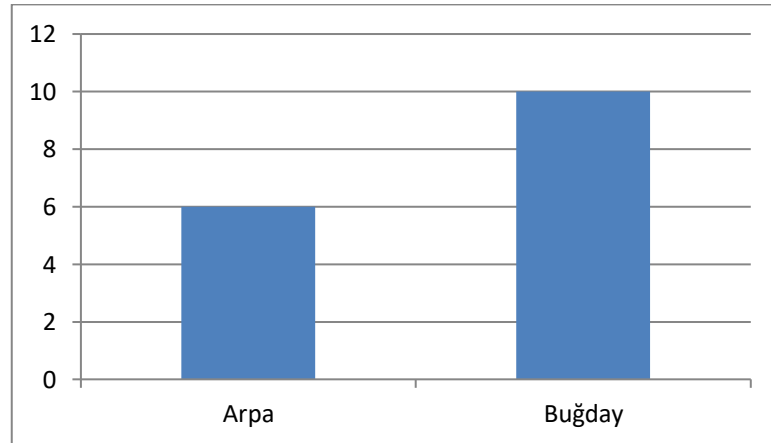
Taranan beyitlere baktığımız zaman en çok kullanılan kelime üzümdür. Bunu sırasıyla nar, piste, zaferân, elma, fûlûl, şeftalû, bâdem, unnap, hurma, turunç, hanzal, haşhaş, ayva, habbetüssevda, armut ve fındık takip etmektedir.

Ahmedî piste, bâdem, haşhaş, armut ve fındık haricinde tüm kelimeleri beyitlerinde kullanmıştır. Kadı Burhâneddîn hanzal ve habbetüssevda kelimelerini kullanmamıştır. Nesîmî ise nar, şeftâlû, fûlûl, hurma, turunç, hanzal, ayva, armut ve fındıktan bahsetmemiştir.

Hanzal kelimesine sadece Ahmedî’de, badem, armut ve fındık kelimelerine sadece Kadı Burhaneddîn’de rastlamaktayız.

Grafik4

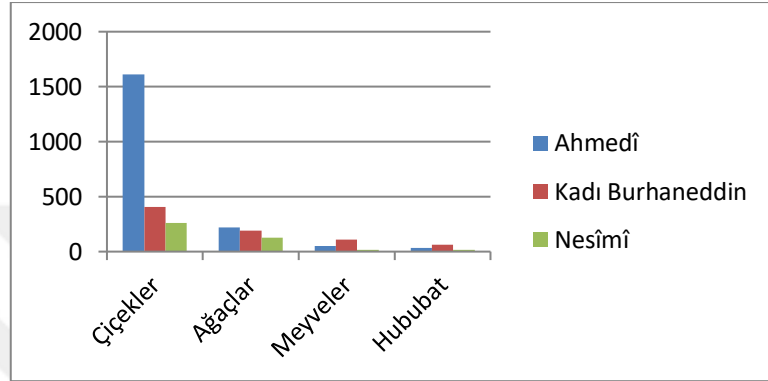
Hubûbat

Taranan beyitlere baktığımız zaman en çok kullanılan kelime buğdaydır. Bunu arpa takip etmektedir.

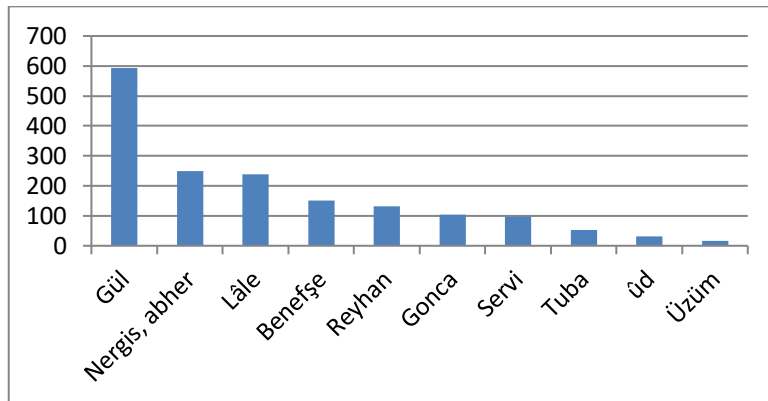
Her iki kelimeyi de bütün şairlerimiz kullanmışlardır.

Grafik 5
Tasnife göre şairler

Genel olarak kullandığı kelime sayısında baktığımız zaman Ahmedî'nin diğer iki şairden önde olduğunu görmekteyiz. Bu üstünlük özellikle çiçekler tasnifinde dikkate şâyân bir tablo çizer. Ağaçlar kısmında da önde olan şairimiz meyve ve hububat kategorisinde ise en çok kelime kullanımını Kadı Burhaneddîn'e vermiştir. Nesîmî ise herbir tasnifte en az nebâtî kelimeleri kullanan şair olmuştur.

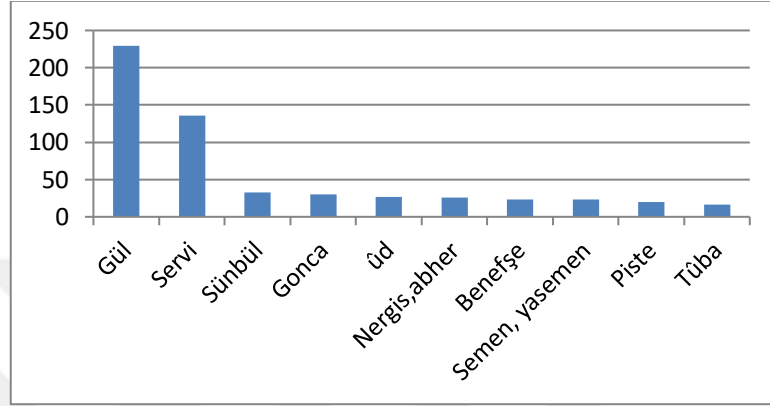
Grafik 6
Ahmedî

Ahmedî'nin en çok kullandığı kelimelerden altı tanesi çiçek, üç tanesi ağaç bir tanesi de meyvedir. Kelimeleri arasında ezici güç gül kelimesine âittir. En çok kullandığı ilk üç kelime ise çiçeklerden oluşmaktadır.

Grafik 7

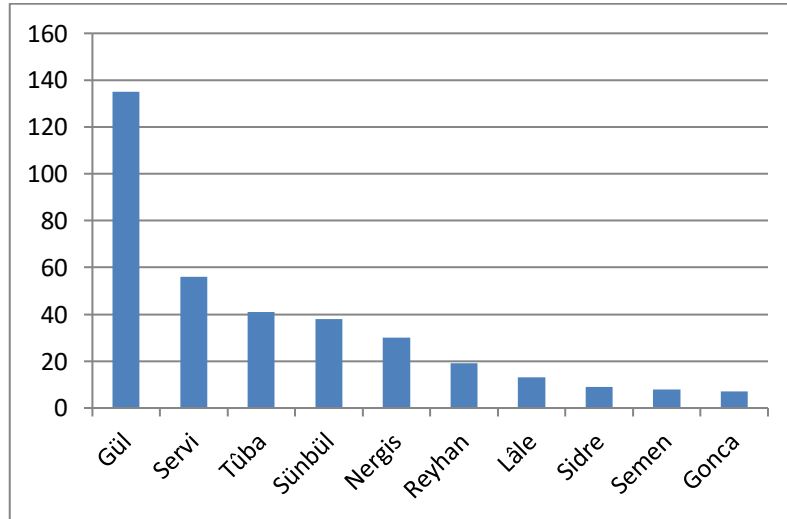
Kadı Burhanneddîn

Kadı Burhâneddîn'in en çok kullandığı kelimelerden altı tanesi çiçek, üç tanesi ağaç bir tanesi de meyvedir. Kelimeleri arasında en çok gülü sonrasında ise serviye kullanmıştır. En çok kullandığı ilk üç kelime ise çiçekler ve ağaçtan oluşmaktadır.

Grafik 8

Seyyid Nesîmî

Seyyid Nesîmî'nin en çok kullandığı kelimelerden yedi tanesi çiçek ve üç tanesi ağaçtır. Kelimeleri arasında en çok gülü sonrasında ise serviye kullanmıştır. En çok kullandığı ilk üç kelime ise çiçek ve ağaçlardan oluşmaktadır.

SONUÇ

Klasik Türk şiirin mazmunlar ve gelenek üzerinden ilerleyen bir edebiyat olmasının yanı sıra her şairin kendine göre bir dünyası vardır. Bu dünyayı oluşturan âmiller arasında hayata bakış açıları, aldıkları eğitimler, meslekleri, yaşadıkları coğrafya vardır. Şüphesiz bir şairi etkileyenler sadece yukarıda saydıklarımız ile sınırlı değildir, daha fazlası vardır.

Dünyayı anlama ve onu anlamlandırmada edebiyat kuvvetli bir araçtır. Önemli olan ise bu aracın nasıl kullanıldığıdır. Bunu anlayabilmek adına belirli bir tema üzerinden gitmenin daha doğru olacağı düşünülmüştür. Bu düşünce doğrultusunda incelenen divanların elimizde bulunan ilk divanlardan olması şairlerimizin tabiatla daha fazla ilgileneyeceği fikrini doğurmuştur. Etrafını merak eden şair gökyüzünü ve tabiatı incelemektedir.

Şairlerin şiire bakış açılarını anlayabilmek için onların hayatlarının da incelenmesi gerekmektedir. Listelenen nebâtî unsurlar ışığında şairlerimizle ilgili bazı bulgular elde edilmiştir. Bunlar alfabetik sıra ile aşağıda verilecektir.

Ahmedî

Ahmedî edebiyatımızın kurucu şairlerinden olarak bilinmektedir. “Onun şiiri daha çok İran şiirini takip ederek gelişmiştir. Buna rağmen Türk kültürünü, deyim ve atasözlerini, halk söyleyişlerini şiirine aktarmayı başarmıştır.”²²⁰

Bahsedilen aktarım Ahmedî’nin Mısır’a giderek eğitim alması sayesinde olmuştur. Nitekim incelenen divanlarda diğer şairlere göre nebatî bir teşbih içinde kullanmadan sadece nebat olduğu için gerçekçi olarak inceleyen Ahmedî’dir. Bu yüzden onda temaşa vardır. Bir çiçeğin, bir bitkinin ne güzel yaratıldığını incelemeyi sever.

Nesîm ü nev-bahâr u ebr-i ney-sân

Bizedi uş gül ü reyhânla bâğı A,G.708/7

²²⁰ Hasan Kaya, *Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Metin Şerhi*. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2019, s.78.

Yukarıda örnek olarak alınan beyitte şair doğayı gözlemlemiş ve baharın nasıl geldiğini bizlere herhangi bir teşbih unsuru kullanmadan gördüğünü olduğu gibi anlatmıştır.

Nebâtî unsurlar incelendiği zaman en fazla malzemenin Ahmedî'ye ait olduğunu görmekteyiz. Kendisi tababet ilmine hâkimdir. Yazmış olduğu Tervih'ül-Ervâh adlı tıbbî eser bu kadar yakından inceleyip şiirinde malzeme olarak kullanması onun yaşayışından, dünyaya bakış açısından kaynaklanmaktadır.

‘Abher gözüñ uyhuı giderdi bu gözümden

Nergis bigi gözüñ anuñ-ıçun yerakândur A,G.275/2

Örnek verilen beyitte şairimiz yerakân adlı hastalıktan bahseder. Bu hastalığa sadece kendisinin satırlarında rastlamaktayız. Günümüz Türkçesi ile sarılık dediğimiz bu hastalık nergisle ilişkili olarak ele alınmıştır.

Lâle oda yahılur anuñ-çün bulur cemâl

Çün kim gül oda düşe sudâ‘a olur devâ A,K.V/51

Gül suyunun baş ağrısına iyi geldiğini de yine Ahmedî'nin beytinde görmekteyiz.

Tababetle ilgili direkt bilgiye ulaşamamış olsak da Ahmedî'de Mısır'da almış olduğu eğitimin ve tababet bilgisine sahip olmanın izlerine rastlamaktayız.

Kadı Burhâneddîn

Kadı Burhâneddîn'in kaleme almış olduğu beyitlerde bir devlet adamı olmasından ötürü olduğunu varsaydığımız coşkuyu görmekteyiz. Katılmış olduğu savaşlar, kurmuş olduğu devlet itibarıyla dinamik bir hayat yaşamıştır. Bu da şiirlerine sevgili üzerinden yapmış olduğu tahayyüller ile yansır.

Gül yüzüñ adına oñıya hutbeyi bülbül

Yüzümde senüñ 'ışkun içün sikke-i zerdür KB,267/2

Örnek olarak alınan bu beyitte Kadı Burhâneddîn'in devlet adamı yanını görmekteyiz. Nitekim hutbe okutmak, altın sikke bastırmak hükümdarlık âlametlerindendir. Sevgilinin kendisi için tek hükümdar olduğunu anlatmıştır.

Bunun yanı sıra neşeli bir tona sahip olan Kadı Burhaneddîn bu yönüyle Bâki'ye benzetilir. Onun için sevgili öldürücü güzelliktedir. Ancak ne kadar güzel ve narin olursa olsun âşığına teveccüh etmediği için gaddardır. Şairimiz genellikle bu tezat ilişkisi üzerinden sevgiliye bakmıştır.

Tâze gülden dahı nâzûk görürem ter tenüni

Bağrunı katı çü sindân didiler gerçek mi KB,157/15

Örnek beyitte bu tezatlığı gözlemlemek mümkündür.

Şairimiz diğer iki şaire nazaran daha rindâne şiirler yazmıştır. Bu da onu üslup olarak diğer iki şairden ayırmaktadır.

Seyyid Nesîmî

Seyyid Nesîmî'de ise Hurufilik izleri görülmektedir. Nebâtî unsurlarda şiirinin kalan kısmına yayıldığı kadar hurufilik sezilmez. Ancak bir tarikata mensup olduğu kullandığı dilden anlaşılır. Diğer iki şaire göre daha dinî ve coşkulu bir ton tutturduğu söylenebilir. Bu coşku onun dervişliği ve Allah aşkıdan kaynaklanır.

Fâ ve zâd u lâma düşdi gönlümüz

Nergisün tek câma düşdi gönlümüz

Sünbülüñden şama düşdi gönlümüz

Dâne gördi dâma düşdi gönlümüz SN,T.98

Altıntılanan beyitte de görüleceği üzere fa, zad ve lam harflerine gönlünün düştüğünden bahseden şairde Hurufiliğini sezinlemekteyiz.

Hitap ve soru üslubuyla yazma, şiirine tesirli bir hava katmıştır.²²¹ Nitekim nebatı tasnif ederken Nesîmî'de en çok sevgiliye hitap kısmı dikkat çeker.

Enîsüm reh-berüm yarum güler yüzlü gül-endâmum

‘Abîrüm ‘anberüm müşküm boyı serv-i hırâmânım SN,G.245/3

Görüldüğü üzere şairlerin kullandığı kelimeler aynı olsa bile yaşantılarının, kişiliklerinin ve daha pek çok nedenden ötürü şiire bakışları farklıdır. Kimisi tabatet ile bunu yaparken diğeri Hurufilik fikirlerini yaymayı amaç edinir. Bunun gibi

²²¹ Bünyamin Ayçiçeği, “Nesîmî”, *Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Metin Şerhi*. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2019, s.60.

verebileceğimiz her bir örnek şairlerin aynı geleneğe bağlı olup aynı malzemeyi kullanıyor olmasına rağmen farklı ürünler ortaya koyabileceğini göstermektedir.

Nebâtî unsurların incelenmesiyle ortaya çıkan sonuçlar

Taranan beyitlerde en çok çiçeklerin sonra sırasıyla ağaçlar, meyveler ve hububatın kullanıldığı görülmektedir. Şairlerin en çok kullandıkları kelimeler ve bunları kullanım sıklıkları değişse de ilk sıralarda kullanılan kelimeler genellikle aynı olmuştur.

Çiçek kategorisinde ilk sırayı gül alır. Gül en çok sevgilinin yanağı ile ilgili benzetmelerde kullanılmıştır. Çiçekler genellikle güzel oluşları, taze oluşları, renkleri, kokularıyla sevgiliye benzetilmiştir.

Ağaçlarda ilk sıra serviye aittir. Sevgilinin boyuna benzemesi, salınması onun işlek hayâllere konu olmasını sağlamıştır. Ağaçlar genellikle sevgilinin boyu ile ilişkilendirilerek kullanılmıştır.

Meyvelerde en çok üzüm kullanılmıştır. Üzüm çoğunlukla şarap yapımında kullanımı ve renginin kırmızı olmasıyla tercih edilmiştir. Çiçek ve ağaç kategorilerindeki nebatlar kadar yoğun kullanılmamışlardır.

Hubûbat tasnifinde iki kelimeye sahibiz. Bunlar tarımsal ürün olmaları nedeniyle sevgiliden çok tarihi kıssalar ve önemleri üzerinden şiire alınmışlardır.

Klasik Türk şiirinde nebat en çok sevgili ve âşık ile ilişkilendirilmiştir. Tazelik, parlak ve güzel renk, ihitşamlı formlar sevgilinin çeşitli özellikleriyle birlikte kullanılmıştır. Bu da sevgilinin idealleşmesine yardımcı olmuştur. Sevgilinin kaşının, gözünün, saçının, yanağının, yüzünün, boyunun nasıl olacağını nebatlarla kurulan ilişkilerinden görebilmekteyiz

Bazı kelimeler o kadar çok sevgili ile ilişkilendirilerek kullanılmıştır ki sevgili uzvu özelliğini nebat kazanmıştır. Örneğin badem göz yerine badem, servi boy yerine servi denmiştir.

Bir nebat sevgiliye benzetilirken ortaya bazı ilişkiler çıktığı gözlemlenmiştir. Bunlardan ilki üç aşamalı ilişkidir. 1. Sevgili uzvu/özellği ile nebat eş tutulur. 2. Sevgilinin uzvu/vasfı teşbih edilen nebattan üstündür. 3. Sevgili uzvu/özellği o kadar üstündür ki onun yanında nebatı anmak edepsizliktir.

Nebat sevgiliye özenen, onun hizmetçisi olmak isteyen konumda tasvir edilmiştir. Bu da sevgiliye olan hayranlığı gösterir.

Nebatların daha az güzel olan, sıradan olan özellikler âşığa hasredilmiştir. Yüzünün sarılığı, vücudunun zayıflığı, perîşân hâlde olması, kanlı gözyaşı akıtması, ciğerinin dağlanması gibi özellikler nebatlar ile âşığın tanımının yapılmasında yardımcı olmuşlardır.

Sevgili ve âşık ile ilgili kullanımlardan sonra en çok baharın gelmesi ve işret meclisi ele alınmıştır. Bu beyitlerden meclisin baharda olduğu, içkilerin soğuk ikram edildiği, yanında meze getirildiği, çalgılar çalındığı gibi çeşitli kültürel ipuçları elde etmekteyiz.

Belli sayıda tekrar etmeyen bir defa bir şaire mahsus olarak ele alınan kelimeler de vardır. Fındık, nilüfer, çiğdem gibi. Bunların bize sunduğu ise şairin kelime seçiminin tercihine kaldığıdır.

DİZİN

BİRİNCİ BÖLÜM: ÇİÇEKLER

Benefşe

Ahmedî: K.IV/12, K.XIII/10, K.XXII/2, K.XXIV/44, K.XXXIII/20, K.XXXV/24, K.XXXVIII/6, K.XXXIX/3, K.XXXIX/16, K.XL/4, K.XLI/7, K.XLI/13, K.XLI/15, K.XLIII/5, K.XLIII/10, K.XLVI/45, K.XLVI/47, K.LI/22, K.LVII/24, K.LVIII/3, K.LXIIA/11, K.LXIIA/16, K.LXIII/32, K.LXV/15, K.LXV/16, K.LXVI/7, tüm K.LXX, K.LXXI/11, K.LXXII/7, K.LXXIII/11, TC.I/3, TK.III/3, TK. IV/2, TK.IV/4, TK.V/4, TK.VII/1, M.4, G.1/2, G.30/5, G.47/4, G.75/7, G.75/9, G.127/2, G.141/4, G.143/5, G.148/4, G.159/7, G.168/8, G.179/2, G.181/5, G.192/3, G.202/5, G.207/6, G.223/3, G.234/6, G.242/2, G.249/6, G.262/2, G.273/3, G.274/4, G.289/2, G.297/6, G.303/1, G.304/7, G.316/8, G.320/6, G.333/2, G.335/8, G.367/6, G.379/3, G.399/2, G.409/5, G.411/3, G.422/2, G.424/10, G.431/8, G.447/5, G.456/5, G.459/4, G.465/7, G.470/6, G.483/6, G.484/4, G.500/12, G.500/14, G.503/3, G.511/4, G.512/4, G.513/7, G.516/6, G.528/6, G.542/4, G.554/5, G.556/1, G.558/2, G.582/3, G.595/3, G.604/6, G.660/4, G.670/13, G.696/7, G.706/6, Z12/5,

Kadı Burhâneddîn: 121/3, 145/3, 151/6, 166/3, 234/2, 304/3, 307/3, 309/3, 315/3, 315/5, 389/5, 501/2, 502/3, 727/4, 744/3, 784/2, 823/2, 881/3, 992/3, 1040/3, 1141/5, 1143/5, 1160/2, 1211/2, 1289/2

Seyyid Nesîmî: G.121/4, G.323/2, G.390/1

Çiğdem

Seyyid Nesîmî: G.347/2

Erguvan

Ahmedî: K.XXXV/24, K.LXXIII/10, TK.VI/6, G.157/1, G.190/3, G.228/2, G.388/2, G.395/3, G.418/2, G.477/4, G.492/6, G.550/5, G.623/1, G.637/4, G.674/11, G.706/5

Seyyid Nesîmî: G.80/2, T.139, T.141

Gonca

Ahmedî: K.II/2, K.V/8, K.VII/3, K.VII/8, K.XIII/16, K.XXIV/10, K.XXIV/44, K.XXX/3, K.XXXV/22, K.XXXVII/11, K.XXXVIII/4, K.XL/3, K.XLVII/7, K.XLVIII/36, K.LI/20, K.LIV/26, K.LV/24, K.LVI/15, K.LXIIA/11, K.LXXI/14, TC.I/5/3, tüm TC.I/6, TC.II/2/2, TK.I/2/2, TK.I/3/1, TK.I/5/4, tüm TK.III/5, TK.III/6/2, TK.IV/1/3, TK.VII/4/8, G.9/4, G.21/3, G.22/5, G.42/1, G.61/3, G.67/1, G.68/4, G.141/2, G.144/3, G.147/3, G.147/5, G.153/5, G.168/5, G.177/4, G.224/5, G.225/5, G.253/3, G.273/8, G.274/3, G.289/4, G.303/5, G.313/2, G.315/1, G.322/2, G.324/2, G.325/5, G.331/3, G.331/8, G.348/2, G.350/4, G.355/4, G.356/6, G.357/3, G.379/4, G.381/7, G.388/3, G.418/4, G.422/2, G.448/9, G.474/2, G.483/3, G.483/4, G.500/10, G.500/13, G.511/5, G.513/2, G.515/2, G.524/6, G.552/3, G.558/3, G.559/3, G.563/5, G.588/4, G.652/3, G.653/4, G.670/13, G.683/3, G.695/2, G.716/2, G.730/4, Z6/5
Kadı Burhâneddîn:14/3, 176/4, 187/6, 425/6, 454/2, 459/1, 521/1, 542/5, 728/2, 962/4, 1004/5, 1006/7
Seyyid Nesîmî: G.58/4, G.313/6, G.39/4, G.69/4, G.100/4, G.121/6, G.224/4, TC3/17.

Gül

Ahmedî:K.I/8, K.III/4, K.III/5, K.IV/12, K.V/5, K.V/51, K.VI/9, K.VI/42, K.VI/45, K.VI/63, K.VII/1, K.KVII/3, K.VII/4, K.VII/5, K.VII/6, K.VII/8, K.VII/9, K.VII/10, K.VII/13, K.VII/14, K.IX/12, K.IX/15, K.X/1, K.X/2, K.X/5, K.X/6, K.X/9, K.X/11, K.X/13, K.XI/5, K.XII/4, K.XIII/8, K.XIII/18, K.XIII/19, K.XVII/20, K.XXI/8, K.XXI/45, K.XXII/1, K.XXII/62, K.XXII/7, K.XXIV/10, K.XXIV/43, K.XXV/56, K.XXV/60, K.XXV/66, K.XXVIII/2, K.XXIX/7, K.XXX/2, K.XXX/3, K.XXX/7, K.XXX/10, K.XXX/11, K.XXXII/4, K.XXXII/6, K.XXXII/18, K.XXXIII/11, K.XXXIV/14, K.XXXIV/26, K.XXXIV/45, K.XXXV/23, K.XXXIX/1, K.XXXIX/7, K.XXXV/24, K.XXXV/39, K.XXXVII/11, K.XXXVII/13, K.XXXVIII/4, K.XXXVIII/5, K.XXXVIII/13, K.XXXVIII/20, K.XXXIX/9, K.XXXIX/12, K.XXXIX/16, K.XXXIX/22, K.XL/1, K.XL/4, K.XL/8, K.XLI/2, K.XLI/6, K.XLI/11, K.XLI/12, K.XLI/15, K.XLIII/4, K.XLIII/12, K.XLIII/9, K.XLV/4, K.XLV/5, K.XLV/8, K.XLV/12, K.XLV/15, K.XLV/26, K.XLV/27, K.XLV/40, K.XLVI/45, K.XLVI/50, K.XLVII/27, K.XLVII/28, K.XLVIII/12, K.XLVIII/53, K.XLIX/19, K.LI/19, K.LI/20, K.LI/22, K.LII/3, K.LII/4, K.LII/15, K.LIII/1, K.LIII/4, K.LIII/14, K.LIII/40, K.LIII/41, K.LIII/43, K.LIII/44, K.LIV/3,

K.LIV/6, K.LIV/17, K.LIV/11, K.LIV/32, K.LV/9, K.LVI/1, K.LVI/3, K.LVI/4,
 K.LVI/5, K.LVI/8, K.LVI/9, K.LVI/10, K.LVII/3, K.LVII/22, K.LVIII/2, K.LVIII/10,
 K.LX/12, K.LXI/4, K.LXI/6, K.LXI/9, K.LXI/13, K.LXI/15, K.LXII/8, K.LXII/9,
 K.LXII/12, K.LXII/13 , K.LXIIA/4, K.LXII/A6, K.LXIIA/8, K.LXIII/3, K.LXIII/4,
 K.LXIII/32, K.LXIV/28, K.LXV/5, K.LXV/11, K.LXV/12, K.LXV/15, K.LXV/16,
 K.LXVI/1, K.LXVI/8, K.LXVI/10, K.LXVI/11, K.LXVII/5, K.LXVII/14, K.LXVII/42,
 K.LXVIII/20, K.LXVIII/21, K.LXX/10, K.LXX/14, K.LXX/19, K.LXX/34, K.LXX/43,
 K.LXX/44, K.LXXI/9, K.LXXI/10, K.LXXI/13, K.LXXI/15, K.LXXI/30, K.LXXII/1,
 K.LXXII/7, K.LXXII/8, K.LXXII/14, K.LXXII/21, K.LXXIII/3, K.LXXIII/4,
 K.LXXIII/5, K.LXXIII/10, K.LXXIII/19, K.LXXIII/20, K.LXXIV/9, TC.I/1, TC.
 I/2/1/2/3/5, TC.I/4/5, TC.I/6/1, TC.II/1/1, TC.II/1/5, TC.II/2/1, TC.II/2/2, TC.II/2/3,
 TC.II/3/3, TC.II/3/5, TC.II/4/5, TC.II/6/1, TC.II/8/1, TC.II/8/4, TC.II/9/5, TK.I/5/3,
 TK.III/1/1, TK.III/1/2, TK.III/1/3, TK.III/1/4, TK.III/1/5, TK.III/21/4, TK.III/21/5,
 TK.III/21/6, TK.III/42/3, TK.III/51/5, TK.III/6/3, TK.III/7, TK.IV/1/3, TK.IV/2/3,
 TK.IV/3/1/7, TK.IV/4/2, TK.V/3/5, TK.V/4/5, TK.V/4/6, TK.V/7/2, TK.VI/1/1,
 TK.VI/1/2, TK.VI/7/2, TK.VII/3/2, TK.VII/6/2, M.1, M.2, M.3, M.4, M.5, G.1/2, G.1/6,
 G.2/2, G.4/5, G.7/7, G.8/4, G.9/3, G.11/4, G.15/3, G.15/6, G.16/2, G.18/4, G.19/7,
 G.24/7, G.29/6, G.30/5, G.31/2, G.32/3, G.34/6, G.37/8, G.43/1, G.46/2, G.47/4,
 G.48/4, G.49/4, G.51/3, G.52/3, G.52/5, G.55/1, G.55/5, G.55/11, G.59/1, G.59/2,
 G.61/2, G.63/2, G.65/7, G.66/4, G.69/6, G.75/7, G.85/7, G.90/, G.99/4, G.107/1,
 G.110/1, G.114/2, G.115/1, G.115/2, G.117/3, G.118/6, G.119/4, G.120/2, G.120/4,
 G.123/1, G.123/2, G.123/4, G.124/2, G.125/4, G.127/2, G.127/3, G.134/9, G.136/5,
 G.137/6, G.141/3, G.141/9, G.143/8, G.145/1, G.147/3, G.148/3, G.149/4, G.149/5,
 G.149/9, G.153/4, G.153/5, G.153/8, G.154/1, G.156/3, G.158/3, G.159/1, G.159/5,
 G.163/1, G.163/5, G.165/5, G.167/4, G.168/5, G.169/5, G.170/2, G.170/3, G.170/9,
 G.170/10, G.171/3, G.171/5, G.176/7, G.177/2, G.179/2, G.180/2, G.181/1, G.181/2,
 G.181/3, G.181/4, G.181/8, G.185/1, G.185/6, G.188/4, G.189/1, G.189/3, G.190/3,
 G.192/1, G.192/3, G.192/5, G.193/2, G.193/3, G.196/4, G.199/4, G.202/3, G.203/2,
 G.206/3, G.209/6, G.212/1, G.219/3, G.223/3, G.224/2, G.224/3, G.224/5, G.227/1,
 G.227/2, G.227/7, G.228/1, G.228/2, G.230/5, G.231/4, G.232 tüm, G.233/1, G.234/6,
 G.235/6, G.236/9, G.239/2, G.241/7, G.247/2, G.247/5, G.250/3, G.253/2, G.256/1,
 G.256/4, G.256/6, G.257/4, G.259/1, G.262/3, G.264/5, G.267/6, G.270/4, G.273/2,

G.273/12, G.274/1, G.274/8, G.279/2, G.279/3, G.279/7, G.282/7, G.289/4, G.289/5, G.292/9, G.295/2, G.297/2, G.297/7, G.298/4, G.299/1, G.299/7, G.302/4, G.303/5, G.304/2, G.304/7, G.307/5, G.309/8, G.310/3, G.310/7, G.313/1, G.313/2, G.313/7, G.315/1, G.315/3, G.316/7, G.319/6, G.321/3, G.324/3, G.326/1, G.326/2, G.331/1, G.331/3, G.331/5, G.331/7, G.332/1, G.332/3, G.332/4, G.334/1, G.334/7, G.335/7, G.336/5, G.336/6, G.336/9, G.337/2, G.337/3, G.337/4, G.337/5, G.337/6, G.337/7, G.338/1, G.339/7, G.345/4, G.346/2, G.349/3, G.353/2, G.354/2, G.354/4, G.355/4, G.355/9, G.356/3, G.357/3, G.358/2, G.366/4, G.367/3, G.367/5, G.368/1, G.368/3, G.368/8, G.368/9, G.371/2, G.374/5, G.375/7, G.379/2, G.367/3, G.367/5, G.368/1, G.368/3, G.368/8, G.368/9, G.371/2, G.374/5, G.375/7, G.379/2, G.380/5, G.380/6, G.381/7, G.384/1, G.384/2, G.388/3, G.399tüm, G.401/3, G.402/4, G.404/9, G.407/7, G.409/4, G.410/3, G.415/2, G.415/3, G.418/1, G.418/2, G.418/4, G.419/2, G.421/4, G.422/2, G.422/3, G.423/3, G.423/8, G.424/9, G.424/10, G.425/2, G.433/3, G.435/8, G.441/4, G.445/1, G.447/5, G.448/9, G.452/4, G.453/2, G.456/4, G.461/1, G.462/4, G.467/1, G.469/3, G.469/6, G.471/1, G.471/9, G.473/4, G.474/2, G.476/3, G.477/4, G.477/6, G.477/7, G.478/2, G.478/3, G.479/7, G.480/4, G.481/1, G.483/4, G.483/7, G.484/3, G.484/5, G.484/9, G.484/10, G.484/11, G.485/7, G.489/5, G.495/2, G.495/5, G.498/5, G.498/6, G.500/10, G.500/13, G.502/3, G.503/5, G.505/6, G.507/5, G.509/4, G.509/7, G.511/1, G.511/8, G.512/1, G.513/2, G.513/5, G.513/6, G.513/7, G.515/1, G.515/6, G.517/6, G.519/1, G.519/2, G.520/3, G.520/7, G.522/7, G.524/2, G.524/5, G.524/6, G.524/8, G.524/9, G.526/1, G.526/3, G.526/5, G.527/7, G.528/6, G.528/7, G.529/4, G.531/7, G.534/2, G.535/2, G.536/2, G.538/5, G.540/5, G.542/4, G.542/5, G.546/3, G.546/6, G.547/4, G.548/3, G.550/5, G.552/3, G.552/5, G.555/3, G.556/1, G.556/4, G.556/6, G.558/2, G.558/3, G.559/2, G.562/2, G.562/4, G.563/2, G.564/5, G.564/6, G.565/2, G.565/3, G.567/2, G.568/3, G.574/1, G.574/4, G.574/7, G.575/1, G.581/1, G.587tüm, G.588/4, G.589/5, G.589/6, G.592/1, G.592/3, G.592/8, G.593/1, G.598/1, G.598/4, G.601/3, G.602/5, G.603/4, G.603/7, G.607/6, G.608/1, G.608/7, G.609/2, G.612/3, G.614/6, G.617/11, G.618/4, G.620/4, G.621/5, G.623/1, G.625/4, G.630/4, G.635/1, G.635/2, G.635/3, G.636/2, G.637/2, G.637/4, G.637/4, G.639/2, G.639/3, G.647/3, G.648/2, G.650/5, G.650/9, G.651/3, G.651/5, G.651/11, G.652/1, G.652/2, G.653/4, G.655/2, G.656/6, G.657/7, G.670/9, G.671/1, G.671/2, G.671/3, G.672/1, G.673/4, G.673/5, G.673/9, G.676/12, G.676/13, G.676/17, G.678/1, G.679/7,

G.681/1, G.682/6, G.684/5, G.686/6, G.686/7, G.686/9, G.687/1, G.687/7, G.688/4, G.692/7, G.694/4, G.695/2, G.696/5, G.696/7, G.698/2, G.699/4, G.700/7, G.703/5, G.706/5, G.708/7, G.709/3, G.713/2, G.716/1, G.717/5, G.729/1, G.730/1, Z4/2, Z8/3, Z9/4, Z12/3, Z12/9, Z14/5, Z15/6, Z17/2

Kadı Burhâneddîn:2/5, 30/4, 33/5, 44/7, 50/2, 57/3, 72/3, 79/7, 88/1, 90/4, 109/1, 109/2, 110/1, 110/2, 112/1, 112/2, 112/4, 115/1, 118/5, 126/4, 129/1, 129/2, 130/2, 146/4, 147/1, 147/5, 157/14, 157/15, 166/4, 187/5, 190/3, 195/1, 204/1, 204/3, 204/4, 212/6, 234/1, 234/4, 238/1, 267/2, 275/2, 276/1, 276/7, 283/2, 283/5, 286/1, 290/1, 298/2, 304/1, 304/2, 304/3, 306/3, 309/3, 310/1, 315/2, 315/5, 315/5, 326/4, 332/1, 332/2, 333/2, 339/4, 339/6, 341/7, 342/1, 344/1, 348/5, 349/5, 354/10, 359/2, 366/1, 380/3, 390/2, 393/1, 393/1, 393/4, 394/1, 399/2, 404/5, 426/2, 431/5, 432/7, 433/2, 456/2, 469/1, 473/5, 476/2, 477/5, 484/3, 488/5, 491/3, 494/6, 496/2, 496/4, 501/1, 502/3, 503/4, 507/1, 508/9, 515/2, 515/5, 521/1, 542/2, 542/5, 551/9, 551/10, 556/4, 557/5, 572/5, 573/5, 575/1, 575/2, 584/4, 586/7, 590/5, 591/1, 596/1, 602/5, 604/1, 604/9, 605/6, 608/1, 608/3, 609/3, 615/2, 615/3, 625/4, 634/6, 636/2, 639/6, 646/2, 651/1, 660/1, 661/5, 661/7, 673/3, 678/3, 678/5, 681/1, 681/2, 86/2, 696/5, 699/1, 699/5, 700/5, 707/5, 709/1, 717/2, 718/5, 721/1, 722/4, 725/1, 726/1, 726/5, 727/3, 728/2, 728/6, 740/3, 755/1, 770/5, 772/3, 775/4, 781/3, 784/2, 792/4, 804/9, 811/1, 828/2, 830/1, 833/5, 834/5, 840/2, 856/7, 856/8, 862/1, 862/2, 865/4, 865/5, 867/1, 872/1, 872/2, 877/1, 877/2, 875/7, 888/2, 896/1, 899/5, 905/4, 919/1, 920/5, 924/1, 928/6, 934/2, 934/3, 937/5, 941/1, 943/1, 943/2, 943/3, 943/4, 945/1, 946/6, 947/8, 958/1, 959/2, 959/3, 987/8, 992/3, 998/4, 999/6, 1000/4, 1002/3, 1005/2, 1032/3, 1033/6, 1042/2, 1062/1, 1063/6, 1070/5, 1090/5, 1122/5, 1130/1, 1134/8, 1135/3, 1139/5, 1142/3, 1158/1, 1158/4, 1158/6, 1173/8, 1180/4, 1181/8, 1193/1, 1211/2, 1221/5, 1238/5, 1246/2, 1248/1, 1248/4, 1248/7, 1255/1, 1256/3, 1269/3, 1273/6, 1274/3, 1276/2, 1291/7, 1291/8, 1293/2, 1296/8, 1309/9, 1322/1, 1358/1, 1361/1, 1364/1, 1399/1, 1410/2, 1439/2, 1455/1

Seyyid Nesîmî: M.1/10, M.3/21, G.13/4, G.15/3, G.15/4, G.16/8, G.17/10, G.22/32, G.25/6, G.32/6, G.44/5, G.45/2, G.45/4, G.46/8, G.50/15, G.51/4, G.52/2, G.52/3, G.57/4, G.62/1, G.62/5, G.62/6, G.62/8, G.69/2G, G.69/6, G.70/2, G.73/2, G.73/9, G.75/1, G.76/1, G.76/2, G.83/1, G.84/9, G.88/4, G.88/10, G.94/4, G.95/12, G.99/1, G.100/4, G.100/7, G.100/10, G.104/1, G.104/2, G.104/3, G.104/4, G.106/2, G.106/13,

G.107/3, G.107/5, G.121/4, G.121/6, G.124/1, G.126/7, G.126/9, G.126/10, G.126/11, G.133/1, G.133/2, G.136/1, G.136/6, G.138/4, G.138/7, G.152/3, G.141/8, G.141/11, G.155/4, G.156/7, G.172/3, G.172/5, G.174/5, G.175/2, G.177/1, G.177/10, G.182/7, G.189/4, G.188/1, G.192/3, G.194/1, G.202/1, G.202/10, G.205/5, G.212/4, G.217/3, G.218/6, G.222/1, G.222/2, G.222/3, G.222/7, G.222/12, G.224/1, G.224/4, G.224/6, G.230/6, G.230/8, G.233/5, G.235/8, G.236/8, G.240/2, G.243/3, G.243/5, G.244/2, G.244/4, G.245/3, G.251/6, G.251/8, G.251/13, G.253/2, G.254/6, G.257/2, G.257/7, G.257/9, G.258/2, G.269/1, G.270/12, G.272/5, G.274/12, G.274/16, G.282/2, G.284/4, G.289/3, G.238/3, G.295/3, G.295/7, G.297/1, G.300/1, G.308/13, G.310/2, G.312/3, G.312/7, G.322/4, G.324/6, G.328/3, G.328/4, G.329/5, G.329/8, G.329/9, G.335/1, G.336/7, G.338/1, G.345/2, G.359/3, G.360/4, G.360/5, G.364/6, G.366/6, G.371/3, G.373/4, G.374/10, G.374/14, G.378/1, G.379/1, G.380/8, G.383/1, G.383/5, G.385/8, G.386/8, G.387/1, G.388/2, G.389/4, G.390/1, G.390/5, G.390/6, G.392/3, G.394/2, G.399/2, G.400/8, G.402/10, G.404/1, G.405/6, G.412/4, G.412/10, G.411/1, G.411/7, G.411/9, G.413/1, G.413/4, G.415/5, G.420/12, G.427/6, G.431/7, G.433/3, G.435/7, G.436/3, G.447/1, G.449/3, G.451/5, G.456/5, T.22, T.23, T.75, T.88, T.97, T.108, T.118, T.125, T.139, T.144, T.189, T.193, T.239, T.269, T.293, T.297, M.6, TC.2/V/4, TC.3/IV/2

Lâle

Ahmedî: K.I/7, K.II/2, K.IV/11, K.V/51, K.VI/10, K.VI/13, K.VI/45, K.VII/3, K.VII/13, K.X/10, K.X/15, K.XIII/12, K.XX/1, K.XXIV/43, K.XXV/6, K.XXV/60, K.XXV/62, K.XXV/63, K.XXVIII/1, K.XXX/4, K.XXX/8, K.XXXIII/11, K.XXXIV/13, K.XXXV/22, K.XXXVI/1, K.XXXVIII/9, K.XXXVIII/11, K.XXXVIII/12, K.XXXVIII/20, K.XXXIX/10, K.XXXIX/21, K.XXXIX/22, K.XL/3, K.XLI/5, K.XLI/11, K.XLI/13, K.XLIII/10, K.XLV/7, K.XLV/8, K.XLV/7, K.XLV/24, K.XLV/39, K.XLVI/46, K.XLVI/48, K.XLVIII/48, K.L/19, K.LI/18, K.LI/22, K.LII/11, K.LIII/5, K.LIV/3, K.LIV/9, K.LVIII/2, K.LXI/5, K.LXI/10, K.LXI/12, K.LXII/8, K.LXII/9, K.LXII/10, K.LXIIA/10, K.LXIII/9, K.LXV/13, K.LXV/17, K.LXVI/1, K.LXVI/11, K.LXVII/25, K.LXX/14, K.LXXI/4, K.LXXI/8, K.LXXI/13, K.LXXIII/3, K.LXXIII/10, TC.I/4/1, TC.I/4/2, TC.I/4/3, TC.I/4/4, TC.I/4/5, TC.II/1/3, TC.II/8/3, TC.II/9/5, TK.I/2/2, TK.I/2/8, TK.I/5/3, TK.I/5/4,

TK.III/4/6, TK.III/6/1, TK.III/6/2 TK.III/6/3, TK.III/6/4, TK.III/6/5, TK.III/7/3, TK.IV/3/7, TK.IV/4/4, TK.V/2/4, TK.V/3/5, TK.VII/1/5, TK.VII/3/3, TK.VII/5/6, M.2, M.3, G.4/5, G.8/1, G.16/4, G.29/6, G.31/2, G.41/5, G.55/2, G.67/1, G.90/5, G.105/6, G.107/1, G.115/6, G.117/5, G.127/2, G.127/3, G.129/1, G.137/6, G.147/4, G.148/5, G.153/6, G.163/5, G.164/3, G.167/4, G.168/7, G.170/3, G.170/7, G.170/8, G.178/5, G.181/1, G.181/7, G.185/1, G.190/3, G.193/2, G.195/2, G.199/5, G.206/1, G.216/4, G.228/1, G.228/2, G.233/1, G.233/6, G.234/6, G.235/6, G.236/1, G.236/4, G.236/5, G.236/8, G.236/9, G.236/10, G.236/11, G.241/3, G.257/1, G.257/2, G.259/3, G.262/4, G.273/9, G.274/3, G.275/1, G.279/7, G.295/2, G.297/2, G.310/3, G.319/6, G.324/1, G.326/1, G.331/3, G.333/2, G.334/1, G.334/9, G.336/6, G.337/4, G.337/7, G.353/2, G.360/3, G.368/4, G.401/3, G.404/9, G.410/3, G.419/2, G.422/3, G.422/5, G.423/8, G.431/7, G.431/8, G.433/3, G.443/3, G.449/2, G.467/1, G.477/6, G.477/7, G.484/6, G.484/10, G.485/3, G.486/2, G.499/4, G.499/8, G.500/8, G.502/3, G.511/3, G.512/3, G.513/2, G.513/7, G.515/1, G.515/3, G.517/1, G.519/2, G.519/3, G.520/7, G.524/8, G.531/5, G.533/5, G.535/5, G.536/4, G.539/1, G.542/7, G.551/1, G.554/3, G.558/3, G.559/3, G.563/5, G.564/6, G.568/3, G.574/4, G.582/2, G.583/4, G.597/3, G.597/6, G.597/7, G.618/4, G.632/7, G.637/4, G.639/3, G.639/5, G.639/8, G.645/5, G.651/2, G.652/1, G.666/6, G.670/9, G.671/2, G.671/7, G.676/14, G.691/4, G.699/5, G.700/7, G.708/9, G.708/10, G.709/3, G.730/4, Z4/1, Z6/4, Z12/9, Z14/5, Z15/1, Z15/6

Kadı Burhâneddîn: 176/1, 180/1, 268/7, 307/4, 310/1, 477/5, 507/3, 562/1, 608/1, 638/2, 651/1, 928/5, 1119/5, 1296/8

Seyyid Nesîmî: G.13/4, G.62/1, G.83/1, G.99/1, G.104/4, G.210/7, G.222/12, G.297/1, G.310/2, G.388/2, G.396/1, G.399/2, G.402/3, G.436/3, G.453/7, T.23, TC.2/VI/2

Nergis

Ahmedî: K.IV/11, K.V/8, K.VI/9, K.VII/5, K.VII/9, K.VII/13, K.X/10, K.XIII/13, K.XXIV/43, K.XXV/60, K.XXV/62, K.XXV/63, K.XXVIII/1, K.XXIX/7, K.XXX/4, K.XXXII/4, K.XXXIII/20, K.XXXVI/17, K.XXXVIII/9, K.XXXVIII/14, K.XXXIX/4, K.XXXIX/10, K.XXXIX/22, K.XL/2, K.XLI/8, K.XLI/11, K.XLI/13, K.XLV tüm, K.XLVI/48, K.XLVIII/17, K.L/14, K.L/19, K.LI/18, K.LIV/3, K.LIV/7, K.LIV/9, K.LIV/32, K.LV/12, K.LVII/3, K.LXI/5, K.LXI/10, K.LXI/12, K.LXII/9, K.LXIIA/10, K.LXV/14, K.LXV/17, K.LXVI/4, K.LXVII/19, K.LXX/18, K.LXX/44, K.LXXI/12,

K.LXXII/20, K.LXXIII/9, K.XXXVIII/5, K.XLV/16, K.XLV/21, K.LXX/27, TC.I/5/1/2/3/4/5, TC.II/3/3, TK.I/3/3, TK.III/4/1/2/3/4/5, TK.IV/4/4. M.2, M.3, G.8/1, G.9/5, G.16/5, G.21/2, G.24/7, G.29/6, G.34/6, G.42/1, G.42/4, G.43/1, G.47/5, G.61/4, G.73/6, G.75/9, G.77/1, G.103/5, G.105/6, G.120/2, G.123/5, G.125/4, G.141/4, G.142/2, G.144/3, G.145/3, G.148/3, G.153/1, G.153/6, G.155/1, G.164/2, G.168/6, G.170/8, G.171/3, G.177/4, G.178/6, G.179/3, G.181/8, G.184/5, G.189/2, G.194/3, G.195/3, G.196/4, G.202/2, G.203/2, G.205/5, G.207/5, G.216/5, G.223/2, G.224/5, G.236/4, G.236/11, G.253/3, G.257/1, G.257/2, G.259/3, G.274/2, tüm 289, G.295/2, G.297/3, G.299/7, G.316/7, G.324/5, G.334/3, G.334/9, G.337/4, G.348/2, G.354/4, G.360/2, G.367/4, G.368/4, G.368/8, G.379/4, G.381/7, G.388/3, G.389/6, G.411/3, G.419/2, G.419/12, G.422/5, G.423/7, G.441/3, G.449/2, G.471/1, G.472/6, 474/1, G.484/7, G.485/3, G.489/3, G.495/2, G.499/4, G.499/8, G.500/14, G.503/3, G.507/6, G.511/2, G.512/6, G.513/6, G.519/2, G.519/3, G.520/6, G.524/2, G.524/7, G.529/5, G.531/5, G.533/3, G.535/2, G.542/7, G.548/6, G.554/3, G.558/2, G.563/2, G.573/5, G.582/3, G.592/2, G.630/4, G.651/1, G.651/10, G.652/2, G.653/6, G.660/2, G.661/5, G.666/7, G.671/2, G.673/6, G.676/12, G.681/2, G.684/5, G.686/6, G.700/3, G.706/6, G.708/10, G.717/5, Z12/4

Kadı Burhâneddîn: 30/4, 109/3, 110/3, 120/3, 202/4, 231/2, 304/2, 315/7, 333/3, 459/1, 491/3, 501/1, 507/1, 533/4, 562/2, 657/2, 745/2, 844/3, 872/3, 928/5, 994/5, 1108/6, 1204/3, 1246/2, 231/2, 1435/1

Seyyid Nesîmî: G.53/2, G.71/5, G.79/4, G.80/6, G.148/10, G.120/4, G.129/4, G.136/7, G.136/9, G.137/9, G.142/3, G.168/7, G.188/1, G.204/4, G.222/8, G.260/5, G.274/9, G.297/4, G.299/7, G.314/10, G.312/3, G.320/10, G.328/11, G.345/3, G.366/7, G.368/3, G.399/4, T.98, T.113, T.156, TC.2/I/2, TC.2/VI/2, TC.3/IV/2, TC.3/III/7

Nesrin, nesteren

Ahmedî: K.XXV/63, K.XXV/63, K.XXVIII/2, K.XXXV/24, K.XLIII/10, K.XLVI/48, K.LVIII/2, K.LXVI/1, K.LXX/12, G.90/5, G.177/4, G.180/2, G.181/5, G.192/1, G.199/5, G.221/2, G.431/6, G.474/2, G.472/6, G.503/3, G.507/5, G.512/3, G.515/3, G.533/3, G.535/2, G.542/7, G.671/2, G.700/7

Kadı Burhâneddîn: 484/3, 528/5, 584/4, 674/6, 987/9

Seyyid Nesîmî: G.13/4, G.50/15, G.84/3, G.133/3, G.272/2, G.372/1, G.374/5, M.1/10

Nilüfer

Kadı Burhâneddîn:1404/2

Reyhan

Ahmedî: K.III/5, K.VI/11, K.XI/12, K.XX/4, K.XXIX/7, K.XXXII/4, K.XXXIV/27, K.XXXIX/16, K.XL/2, K.XLV/16, K.XLVI/47, K.XLVII/22, K.LI/19, K.LIV/3, K.LXII/8, K.LXII/11 K.LXVI/13, K.LXX/6, K.LXXI/8, K.LXXI/19, K.LXXII/6, TC.II/3/3, TC.II/6/1, TK.III/3/4, TK.III/7/1/2/3/4/5, TK.V/3/1, TK.VII/3/3, G.9/2, G.34/6, G.84/4, G.119/4, G.145/1, G.155/2, G.156/3, G.177/5, G.181/5, G.189/2, G.192/1, G.232/4, G.239/2, G.249/2, G.256/4, G.256/8, G.274/2, G.297/3, G.299/1, G.299/7, G.315/1, G.337/2, G.337/7, G.355/9, G.360/2, G.368/7, G.375/3, G.380/5, G.384/5, G.387/7, G.415/3, G.415/8, G.423/5, G.435/4, G.431/6, G.441/5, G.465/7, G.471/1, G.472/6, G.474/1, G.476/3, G.477/4, G.485/5, G.486/2, G.499/7, G.500/9, G.500/12, G.512/4, G.519/2, G.519/4, G.523/1, G.525/7, G.533/3, G.535/2, G.556/1, G.556/3, G.563/2, G.568/3, G.568/4, G.595/3, G.597/7, G.598/1, G.614/7, G.630/4, G.636/2, G.641/2, G.649/3, G.654/6, G.661/5, G.672/1, G.676/14, G.708/7, G.713/1, G.723/2, G.729/1, G.729/6, Z4/1, Z12/5

Kadı Burhâneddîn: 15/1, 122/1, 157/1, 307/3, 639/6, 640/3, 646/2, 660/1, 715/7, 731/1, 847/3, 850/4, 934/2, 959/2, 1088/3, 1114/6, 1256/3

Seyyid Nesîmî: G.17/2, G.66/1, G.98/4, G.201/6, G.243/5, G.244/5, G.245/2, G.263/8, G.322/4, G.230/8, G.374/2, G.381/11, G.390/1, G.390/4, G.392/3, G.402/3, T.68, T.193, T.272, TC.3/III/6

Semen, yasemen

Ahmedî: K.VI/11, K.XXXII/2, K.LI/19, K.XIII/27, K.LXII/9, K.LXXIII/10, G.2/2, G.34/6, G.167/4, G.181/5, G.148/2, G.155/1, G.158/2, G.181/5, G.397/6, G.453/3, G.474/1, G.479/7, G.497/6, G.499/8, G.515/1, G.517/1, G.517/4, G.524/2, G.524/5, G.556/1, G.658/1, G.716/2

Kadı Burhâneddîn: 21/5, 30/4, 57/3, 73/5, 102/3, 114/4, 195/1, 212/3, 315/3, 326/4, 444/1, 618/1, 650/3, 650/7, 764/1, 934/2, 959/2, 881/3, 983/4, 1001/2, 1060/3, 1061/5, 1233/5, 1236/1, 1279/4

Seyyid Nesîmî: G.75/1, G.83/1, G.85, G.89/4, G.81/11, G.346/2, G.390/1

Sünbül

Ahmedî: K.VI/10, K.XXXII/3, K.XLV/16, K.XLVI/47, K.XLVI/47, K.LVIII/3, K.LXII/8, K.LXVI/8, K.LXVIII/20, TC.II/3/3, M.3, G.8/1, G.15/3, G.115/1, G.120/2, G.127/2, G.155/1, G.181/5, G.190/3, G.193/3, G.202/7, G.242/2, G.253/2, G.295/2, G.299/7, G.303/1, G.304/5, G.354/2, G.375/3, G.441/5, G.459/4, G.485/5, G.500/9, G.500/12, G.512/2, G.515/2, G.520/5, G.524/3, G.550/1, G.565/2, G.568/1, G.568/3, G.568/3, G.592/1, G.595/3, G.598/4, G.636/2, G.661/5, G.676/14, G.694/2, G.713/1

Kadı Burhâneddîn: 102/3, 190/10, 231/2, 234/2, 290/2, 307/3, 315/2, 389/5, 399/3, 502/3, 537/4, 590/5, 604/3, 678/5, 726/2, 734/3, 847/3, 865/5, 872/3, 881/3, 949/2, 981/1, 1042/2, 1070/5, 1088/3, 1108/6, 1114/6, 1141/5, 1211/2, 1256/3, 1276/2, 1287/3, 1410/2

Seyyid Nesîmî: G.17/2, G.17/4, G.41/1, G.51/1, G.66/1, G.77/1, G.84/1, G.87/3, G.99/2, G.104/5, G.116/8, G.126/11, G.128/6, G.133/2, G.136/1, G.136/8, G.193/9, G.210/9, G.222/8, G.243, G.244/2, G.263/8, G.265/1, G.322/4, G.378/1, G.385/1, G.392/3, G.402/3, G.407/1, G.404/9, G.411/1, G.420/6, G.437/3, G.442/5, T.15, T.92, T.98, T.113, T.239, T.265, H.141/10

Sûsen

Ahmedî: K.I/7, K.XIII/9, K.XIII/14, K.XXXII/2, K.XXXV/22, K.XXXVI/18, K.XXXIX/11, K.XLV/29, K.XLV/33, K.LI/21, K.LIV/3, K.LIV/26, K.LV/24, K.LVIII/39, K.LXIII/9, K.LXX/3, K.LXXII/9, TC.II/6/5, G.273/13, G.484/7

Kadı Burhâneddîn: 501/2, 589/7, 678/5, 792/4, 1037/5

Seyyid Nesîmî: G.244/2, G.323/3, G.374/5

Şakayık

Ahmedî: K.XXXVIII/2, K.XXXVIII/10, K.XLVII/23, TC.I/3/3, G.221/2, G.335/6, G.336/8, G.337/2, G.542/4

Seyyid Nesîmî: G.104/6, G.222/6

İKİNCİ BÖLÜM: AĞAÇLAR

Abnûs

Ahmedî: K.XV/26, G.102/7, G.293/7

Seyyid Nesîmî: G.32/6

‘Ar’ar

Ahmedî: K.XXV/63, K.XXXVIII/7, G.542/7

Kadı Burhâneddîn: 794/1, 1146/11

Seyyid Nesîmî: G.271/7, T.166, T.194

Bakam

Ahmedî: G.42/5, G.143/8, G.157/8, G.398/2

Bid

Ahmedî: K.LXII/11, K.XXV/52, K.LIV/26, K.LXV/9, K.LXVI/20

Seyyid Nesîmî: G.283/4

Çınar

Ahmedî: K.XXV/52, K.XIII/11, K.XXXII/3, K.LI/21, K.297/3, K.368/6, K.375/3, K.537/4, K.539/7

Seyyid Nesîmî: G.69/2, G.153/7, G.271/7

Narven

Ahmedî: G.515/4, G.524/4

Kadı Burhâneddîn: 1221/2

Savanber

Ahmedî: G.189/4, G.259/1, G.485/5

Kadı Burhâneddîn: 1221/2

Seyyid Nesîmî: G.75/4, G.154/2, G.155/4, G.169/4, G.172/5, G.454/9, G.247/2

Servi

Ahmedî: K.XXV/52, K.XXV/63, K.XXV/65, K.XXVIII/10, K.XXIX/4, K.XXXII/3, K.XXXVIII/7, K.XLV/26, K.LI/18, K.LXII/9, K.LXVI/6, K.LXVII/13, TC.II/6/5, TK.VI/6/6, TK.VII/5/3, G.15/7, G.33/3, G.35/1, G.55/10, G.67/1, G.68/2, G.74/5, G.79/4, G.87/1, G.120/4, G.123/5, G.125/7, G.127/1, G.137/3, G.145/3, G.155/1, G.157/1, G.161/3, G.164/5, G.165/4, G.169/1, G.170/5, G.172/1, G.174/3, G.175/3, G.177/4, G.182/2, G.190/6, G.194/4, G.202/4, G.206/2, G.223/1, G.223/3, G.228/6, G.230/6, G.259/1, G.266/3, G.268/6, G.269/4, G.282/5, G.297/3, G.305/5, G.315/2, G.322/5, G.324/5, G.354/7, G.368/6, G.375/3, G.379/6, G.392/1, G.395/2, G.404/4, G.452/5, G.458/7, G.474/1, G.485/5, G.494/2, G.500/8, G.515/4, G.516/6, G.517/2, G.524/4, G.539/7, G.548/2, G.553/4, G.556/6, G.563/1, G.565/4, G.598/5, G.599/4, G.623/1, G.632/6, G.641/1, G.650/3, G.653/5, G.663/2, G.667/3, G.676/13, G.676/18, G.683/4, G.684/1, G.684/5, G.695/5, G.705/1, G.718/5

Kadı Burhâneddîn: 4/9, 9/3, 10/2, 19/5, 26/3, 50/3, 62/4, 78/5, 102/3, 114/2, 121/1, 129/5, 131/1, 157/9, 173/5, 196/2, 207/2, 209/3, 215/1, 240/5, 246/2, 254/6, 288/7, 304/3, 310/2, 315/16, 333/4, 345/6, 377/3, 377/6, 386/5, 426/2, 432/3, 444/1, 455/3, 461/3, 471/1, 475/7, 477/5, 487/5, 503/5, 524/4, 527/3, 556/2, 579/4, 586/2, 589/4, 618/1, 625/1, 650/3, 674/1, 675/1, 698/1, 706/9, 709/3, 719/5, 729/4, 744/5, 745/2, 745/8, 753/4, 770/5, 775/2, 776/2, 806/1, 810/2, 811/1, 844/4, 853/1, 872/4, 880/2, 881/3, 881/5, 892/7, 907/2, 913/3, 928/9, 938/1, 938/4, 940/5, 972/3, 973/3, 975/9, 987/1, 991/4, 994/4, 1004/5, 1009/4, 1030/7, 1036/4, 1037/4, 1037/5, 1042/3, 1045/5, 1049/6, 1084/2, 1092/3, 1097/4, 1121/4, 1132/2, 1140/3, 1143/5, 1146/11, 1154/2, 1156/5, 1168/6, 1169/4, 1180/2, 1181/2, 1182/3, 1183/2, 1204/2, 1210/4, 1214/2, 1228/1, 1228/7, 1230/7, 1251/4, 1264/4, 1279/5, 1281/1, 1285/4, 1297/1, 1313/2, 1318/3, 1324/1, 1361/1, 1391/1, 1441/2

Seyyid Nesîmî: G.15/4, G.39/1, G.45/2, G.50/15, G.52/5, G.59/3, G.69/2, G.75/1, G.80/2, G.80/6, G.86/8, G.97/1, G.133/1, G.144/5, G.153/7, G.154/2, G.155/4, G.163/7, G.175/2, G.176/8, G.172/5, G.173/1, G.210/11G, G.230/7, G.246/2, G.248/4, G.243, G.244/4, G.245/1, G.245/3, G.251/13, G.253/2, G.271/7, G.274/16, G.283/4, G.297/7, G.313/5, G.319/7, G.323/3, G.336/7, G.349/8, G.350/3, G.359/1, G.368/2, G.383/8, G.385/9, G.390/6, G.393/1, G.413/1, G.415/6, G.434/5, G.436/2, G.454/9, T.60, T.97, T.166, T.194

Sidre

Ahmedî: K.VIII/31, K.565/4

Seyyid Nesîmî: G.57/1, G.85/1, G.86/8, G.97/1, G.107/3, G.115/4, G.151/9, G.155/4, G.173/1, G.176/8, G.201/3, G.206/1, G.207/4, G.211/1, G.271/7, G.411/1, G.434/1

Şimşâd

Ahmedî: G.123/1

Kadı Burhâneddîn: 26/2, 650/3, 1037/4, 1084/2

Seyyid Nesîmî: G.86/8, G.297/7, G.436/2, T.60

Tûba

Ahmedî: K.XXIX/12, K.LIII/44, K.LXIII/5, K.LXVI/3, K.LXXI/10, K.LXXII/3, K.LXXIII/6, TK.VII/5/2, G.8/1, G.10/3, G.13/4, G.16/3, G.23/4, G.62/4, G.74/5, G.125/7, G.142/1, G.152/1, G.169/7, G.175/3, G.189/4, G.196/3, G.196/6, G.203/3, G.208/5, G.252/7, G.257/3, G.257/4, G.269/4, G.301/4, G.309/7, G.322/5, G.329/6, G.338/3, G.360/1, G.392/4, G.413/6, G.464/6, G.484/8, G.486/4, G.537/4, G.563/1, G.565/4, G.599/4, G.623/1, G.629/6, G.642/3, G.643/2, G.645/3, G.649/5, G.674/13, G.695/5

Kadı Burhâneddîn: 5/8, 9/3, 157/9, 313/11, 377/3, 390/4, 675/1, 709/3, 891/5, 934/2, 959/2, 972/3, 1037/4, 1146/11, 1179/13, 1228/1

Seyyid Nesîmî: G.22/13, G.25/2, G.26/3, G.57/1, G.63/4, G.65/6, G.66/3, G.72/3, G.74/6, G.94/3, G.94/5, G.97/1, G.112/2, G.154/2, G.176/8, G.200/5, G.210/11, G.230/7, G.242/10, G.259/5, G.271/7, G.296/1, G.297/7, G.324/2, G.349/8, G.396/4, G.403/6, G.407/1, G.411/1, G.415/6, G.454/9, T.26, T.27, T.31, T.166, T.195, T.232, TC.2/V/8

‘Ûd

Ahmedî: K.VIII/29, K.XIII/2, K.XVII/24, K.XX/1, K.XLV/4, K.LIV/9, TK.II/3/1/4, TK.III/6/4, G.3/6, G.92/7, G.129/1, G.131/6, G.159/5, G.183/2, G.230/9, G.269/5, G.343/3, G.414/12, G.414/13, G.422/6, G.468/9, G.508/7, G.515/2, G.517/1, G.533/6, G.639/4, G.651/2, G.670/7, G.697/1, G.697/2, Z4/12

Kadı Burhâneddîn:4/14, 33/4, 55/3, 58/2, 198/5, 250/4, 336/5, 361/1, 376/3, 377/6, 425/2, 460/2, 500/3, 567/4, 583/4, 593/5, 610/8, 634/3, 699/1, 786/3, 810/4, 843/2, 848/4, 876/2, 879/2, 919/4, 952/3, 1003/4, 1037/4, 1132/4, 1146/8, 1184/3, 1205/2

Seyyid Nesîmî: G.187/3, G.376/15, G.419/9, G.420/2, G.243/5

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: MEYVELER

Ayva

Kadı Burhâneddîn: 236/1, 236/5, 237/1

Armut

Ahmedî: G.532/6

Badem

Kadı Burhâneddîn: 202/4, 321/2, 452/5, 402/1, 533/4, 774/2, 881/1, 983/1, 1128/1, 1215/1, 1323/1

Elma

Kadı Burhâneddîn: tüm 236, 237/1, 237/4, 502/3, 520/1, 774/2

Seyyid Nesîmî: T.165

Engûr

Ahmedî: K.I/8, K.XXIV/32, K.XLVIII/27, K.60/4, K.153/8, K.177/7, K.492/3, K.674/8, K.674/8

Kadı Burhâneddîn:35/5, 46/3, 61/4, 92/1, 93/3, 153/6, 258/1, 421/4, 422/3, 830/4, 998/2, 1297/9, 1307/1

Seyyid Nesîmî: G.414/6, G.388/6, G.374/14, G.251/5, G.242/15, TC.2/I/8

Fındık

Kadı Burhâneddîn:1211/4

Fülfül

Ahmedî: G.635/4, G.592/2

Kadı Burhâneddîn: 112/3, 204/4, 344/2, 498/2, 604/2, 632/5, 681/5, 904/3, 904/4, 1017/4, 1167/7, 1207/2

Habbetüssevda

Seyyid Nesîmî: G.384/1

Hanzal

Ahmedî: K.XII/18, K.LV/22, K.LXXII/36, G.479/8

Haşhaş

Kadı Burhâneddîn: 564/7, 757/4

Seyyid Nesîmî: TC.3/IV/7

Hurma

Ahmedî: K.II/7, K.IV/10, K.LI/15, Z8/2

Kadı Burhâneddîn: 633/4, 1070/4, 1245/5

İncir

Ahmedî: K.LXV/27

Kadı Burhâneddîn: 929/5,
140/1, 209/1, 616/4, 637/4, 1053/5, 1067/5, 1300/5

Nar

Ahmedî: K.XXV/49, K.XXIV/42, K.XXXV/26, K.XLIII/9, G.104/8, G.187/5, G.373/5, G.410/6, G.523/5, G.523/5

Kadı Burhâneddîn: 236/6, 426/2, 625/1, 686/5, 976/5, 240/5, 313/11, 534/5, 706/7, 929/5, 968/4, 1004/5, 1136/2, 1168/6, 1240/2

(XXXIII/12)(LXXII/4)(149/7) (356/7)

Piste

Kadı Burhâneddîn: 102/5, 237/3, 343/5, 402/1, 505/4, 781/4, 907/1, 917/5, 1044/3, 1158/1, 1158/4, 1169/1, 1180/1, 1204/2, 1211/4, 1276/1, 1283/3, 1319/4, 1322/2, 1406

Seyyid Nesîmî: G.191/1, G.270/12, G.357/10, G.359/4, G.402/2

Şeftalû

Ahmedî: G.532/6

Kadı Burhâneddîn: 86/4, 237/2, 494/5, 534/5, 637/4, 661/7, 684/3, 774/2, 902/4, 975/9, 1432/1

Turunç, narenc

Ahmedî: K.LXV/3, G.104/8

Kadı Burhâneddîn: 236/2, 690/4, 721/2, 1033/5

‘Unnab

Ahmedî: K.XLIII/9, G.67/2, G.496/7

Kadı Burhâneddîn: 391/2, 487/5, 619/5, 690/4, 863/1, 907/1, 925/2,

Seyyid Nesîmî: G.15/2, G.90/8, G.141/5

Zaferan

Ahmedî: K.XLVI/50, K.LXXI/9, TK.VI/6/2, G.42/5, G.157/8, G.228/2, G.395/3, G.398/2, G.418/2, G.461/1, G.637/2, G.674/12

Kadı Burhâneddîn: 119/4, 936/4, 1124/4, 1155/2, 1275/4,

Seyyid Nesîmî: G.456/2

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: HUBÛBAT

Arpa

Ahmedî: K.VIII/12, G.258/5

Kadı Burhâneddîn: 288/9

Buğday

Ahmedî: G.258/5

Kadı Burhâneddîn: 274/1, 453/3, 507/5, 614/2, 718/7, 1036/6, 1296/6

KAYNAKLAR

- Açıl, Berat. “Klasik Türk Şiirinde Estetik Bir Unsur Olarak Çiçekler”. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 5 (2015): 1-29.
- Aksan, Doğan. *Her Yönüyle Dilbilim*. Ankara: TDK, 2000.
- Akün, Ömer Faruk. *Divan Edebiyatı*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2014.
- Aşcı, Gülnevil. “Sâkînâmelerde Şarap” . Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. 2014.
- Avşar, Ziya ve Ayşe Cengiz. “Divan Şiirinde Nilüferin Kozmik Serüveni”. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 12/5(2017): 61-72.
- Ay, Ümran. “Kadı Burhâneddin”, *Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Metin Şerhi*. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2019.43-44.
- _____. “Misk”, *Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Metin Şerhi*. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2019, 603.
- Ayan, Hüseyin. *Nesîmî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Divanının Tenkitli Metni*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2002.
- Ayçiçeği,Bünyamin. “Nesîmî”, *Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Metin Şerhi*. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2019. 59-60.
- Ayvazoğlu, Beşir. *Ateş Çiçeği Lale*, İstanbul:İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı, 2003.
- _____. *Güller Kitabı*. İstanbul: Kapı Yayınları,2007.
- Bahadır, Savaşkan Cem. “16. Yüzyıl Klasik Türk Şiirinde Şarap ve Şarapla İlgili Unsurlar” Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. 2012.
- Bayram, Yavuz .“Klasik Türk Şiirinde Duyguların Dili Çiçekler”. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 2/4 Fall(2007):s.209-219.
- _____. “Klasik Türk Şairlerinin Gözüyle Meyveler”. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 2/4 Fall(2007): 220-227.

_____. “Çiçekler ve Diğer Bitkilerin Divan Şiirine Yansımaları ile Anlam Çerçevesi”. Doktora Tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. 2001.

Baytop, Turhan. *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu, 2009.

_____. *İstanbul Lalesi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992.

Büngül, Nurettin Rüştü. *Eski Eserler Ansiklopedisi*. İstanbul: Tercüman Gazetesi, t.y.

Coşkun, Vildan Serdaroğlu. *Zati Divanına Göre 16. Yüzyılda Sosyal Hayat*. İstanbul: Erdem Yayınları, 2017.

Çavuşoğlu, Mehmet. *Necâtî Bey Dîvânı'nın Tahlili*. İstanbul: Kitabevi, 2017.

Çelik, Mehmet Furkan. “Klasik Şiirde Badem” . *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 14(2015): 47-66.

Çetin, Nihad M. “Aklâm-ı Sitte”, *DİA*, II, s.276-280.

Çoruhlu, Tülin “Hançer”, *DİA*, XV, s.548-550.

_____. “Miğfer”. *DİA*. XXX. S.21-23.

Çukurlu, Talip. “Dîvân Şâirinin Gülistân/Gülzâr/Gülşen Mefhumu”. *Journal of Turkish Language and Literature* 3/2(2017): 63-85

Deniz, Sebahat. “16. Yüzyıl Bâzı Dîvân Şâirlerinin Türkçe Dîvânlarında Kozmik Unsurlar (Bâkî, Fuzûlî, Hayâlî Beg, Nev'î, Yahyâ Beğ)”. Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi. 1992.

_____. “Meyvelerin Teşbihi”. *Meyve Kitabı*. ed. Emine Gürsoy Naskali, İstanbul :Kitabevi 2006.

Dilli, Yıldız ve Sumru Kader. “Sofralık, Şaraplık ve Kurutmalık Üzüm Çeşitleri”. TAYEK 2005 Yılı Bahçe Bitkileri Grubu Bilgi Alışveriş Toplantısı Bildirileri. Ege Tarımsal Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, İzmir.

Doğan Yücel ve Alir Rıza Özuygun. “Divan Şiirinde Ağaç: Ağaçlara Dair Söz Varlığı ve Tasrif Unsurları”. *Journal of Research In Turkic Languages* 2(2020): 33-62.

Doğan, Şaban. “Eski Oğuz Türkçesinde Tıp Dilinin Oluşumu ve Özellikleri”. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 5/1 Winter (2010):313-373.

Ergin, Muharrem. *Kadı Burhaneddin Divanı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 1980.

Esen, Mehmet Halil. “Divan Şiirinde Mitolojik ve Efsanevî Şahısların Kullanımına İyi Bir Örnek: Nevîzâde âtâyî Divanı”. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 8/4 Spring(2013):835-854.

Feyzi Halıcı. “Çevgân”, *DİA*, VIII, s.294-295

Gülhan, Abdülkerim. “Divan Şiirinde Meyve ve Meyvelerden Hareketle Yapılan Teşbih ve Mecazlar”. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 3/5 Fall (2008): 345-375.

Gümüş, Mustafa Yunus ve Cafer Mum. “Klasik Türk Şiirinde Rint ve Şarap İlişkisi”. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*. 16, (2018):109-138.

Hakverdioğlu, Metin. “Sevgili Neden Servi Boyludur”. *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7(2016): 215-230.

İpekten, Halûk. *Bâkî Hayatı- Sanatı- Eserler*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2016.

İshâk bin Murâd. *Edviye-i Müfred*. haz. Mustafa Canpolat ve Zafer Önler. Ankara:Türk Dil Kurumu Yayınları, 2016.

İz, Fahir. “Divan Şiiri”, *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler*. Ed. Mehmet Kalpaklı. İstanbul: YKY, 1999.

Kahraman, Gülay. “Klasik Türk Şiiri Estetiğinde Sihir”. *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 10/8 Spring(2015):1503-1536.

Kartal, Ahmet. “Klasik Türk Edebiyatında Lâlel”. *Bilig Türk Dünyası ve Sosyal Bilimler Dergisi* 4(1997): 108-122

Kartal, Nuray. “16. Yüzyıl Şairlerinden Bâkî, Fuzûlî, Hayalî, Nev’î ve Yahya Bey Divanlarında, Bitkilerle İlgili Bazı Hususiyetler”. Doktora tezi, Marmara Üniversitesi. 1994.

Kaya, Hasan. *Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Metin Şerhi*. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2019. 77-78.

Keklik, Murat. “Osmanlı Toplum Hayatından Beyitlere Yansıyan Birkaç Örnek”. *Türkiyat Mecmuası* 27/1(2017): 139-169.

Keleş, Reyhan (2014). “Galib’in Has Bahçesinin Gülleri”. Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması’nda sunulan bildiri. 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı (TDKB), Eskişehir, 26-28 Mayıs 2014.

Kemikli, Bilal. “Divan Şiirinde Hastalık ve Tedavi”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/1(2007):19-26.

Kınay, Nilay. “‘Gün Seçme’ Geleneği Bağlamında Bir İnceleme Geredevî’nin Eyyâm-nâmesi”. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi Journal of Social Sciences* 51(2013): 183-202.

Kufacı, Osman. “Divan Şairinin İmgelem Dünyasından Bir Örnek: Fülful”. *Osmanlı Mirası Araştırmaları Derneği* 6/16(2019): 433-449.

Kurnaz, Cemâl. *Hayâlî Bey Divânı’nın Tahlîli*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1996.

Metin Hakverdioğlu. “Sevgili Neden Servi Boyludur?”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7(2016)s.215-230.

Muallim Naci. *Lügat-ı Nâcî*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009.

Mütercim Asım Efendi. *Burhân-ı Katı*. Haz. Mürsel Öztürk, Derya Örs, İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009.

Nazik, Sıtkı. “Klasik Türk Şiirinde Cennet ve Cehennem”. Doktora Tezi. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. 2015.

Onay, Ahmet Talat. *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*. Haz. Cemal Kurnaz. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992.

Özaydın, Abdulkerim. “İbn Mukle” , DİA, XX, 211-212.

Öztoprak, Nihat, “Divan Şiirinde Güzelin Saç Rengi”. *Saç Kitabı*. ed. Emine Gürsoy Naskali, İstanbul :Kitabevi 2004s.248.

_____. “Hayreti Divanında Bitkiler”. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi. 1986.

Polat, Nâzım H. *Türk Çiçek Kültürü Üzerine Cevat Rüştü’den Bir Gölde*. İstanbul: Ötüken Yayınları: 2015.

Redhouse, James . *Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009.

Serin, Muhittin. “Yâkût el-Müsta’sımî” DİA, XLIII, 291-293.

Şemseddin Sami. *Kamus-ı Türkî*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2010.

Şentürk, Atilla ve Ahmet Kartal. *Üniveristeler İçin Eski Türk Edebiyatı Târihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2012.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, “İskendernâme” ,
<http://ekitap.yek.gov.tr/Uploads/ProductsFiles/9f71ce80-6562-4152-a39e-c202f5d25f43.pdf> (erişim 29.08.2021)

Uçak, Salih. *Klasik Türk şiirinde Estetki Kaygı*. İstanbul: Kitabevi, 2020.

Uludağ, Süleyman. “Hallâc-ı Mansûr”, *DİA*, XV, s. 377-381.

_____ “Sidretü’l-müntehâ” *DİA*, XXXVII, s.151152.

_____ “Ahid”, *DİA*, I, s.533-534.

Uzun, Mustafa İsmet. “Tûba”, *DİA*, XLI, s.317-319.

Yardımcı, Mehmet. “Geleneksel Kültürümüzde ve Âşıkların Dilinde Çiçek”, *Prof. Dr. Saim Sakaoğlu’na 55. Yıl Armağanı* , haz. Ali Berat Alptekin, Kayseri: Bizim Gençlik Yayınları, 1994.243-249.

Yavuz, Salih Sabri. “Miraç”, *DİA*, XXX, s.132-135.

Yerasimos, Stefanos. *Sultan Sofraları*. İstanbul: YKY, 2002.

ÖZGEÇMİŞ

ÖZGEÇMİŞ			
Adı, Soyadı	Melike Beyza		MURAT
Doğum Yeri ve Yılı			
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce		Farsça
ve Düzeyi	İleri Seviye		Orta Seviye
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı		Kurum Adı
Lise	2010	2014	Güngören Anadolu İmam Hatip Lisesi
Lisans	2014	2019	İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı
Lisans	2018		İstanbul Üniversitesi Kültürel Miras ve Turizm
Yüksek Lisans	2019	2021	İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı
Yüksek Lisans	2021		Universität Hamburg Manuscript Cultures
Doktora			
Çalıştığı Kurum/lar	Başlama - Ayrılma Yılı		Çalışılan Kurumun Adı
1.			
2.			
3.			
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlar			

Katıldığı Proje ve Toplantılar	
Yayınlar:	
Diğer:	
İletişim (e-posta):	
Tarih İmza Adı Soyadı	25/10//2021 Melike Beyza MURAT

